1961 PULITZER EDEBİYAT ÖDÜLÜ

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

HARPER LEE

Türkçesi: Ülker İnce

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

HARPER LEE

epsilon®

Bülbülü Öldürmek

Harper Lee, 28 Nisan 1926'da, bir ailenin dördüncü ve en küçük çocuğu olarak Monroeville, Alabama'da doğdu. Tıpkı *Bülbülü Öldürmek*'teki ana karakteri Scout gibi sokaklarda olmayı seven bir çocuktu. Daha sonra meslektaş olacağı Truman Capote'yle de çocukluk arkadaşıydı.

1949 yılında üniversiteden mezun olduktan sonra yazarlık kariyerinin peşinden gitmek üzere New York'a taşınan Lee, 1960 yılında, Pulitzer Ödülü kazanan romanı *Bülbülü Öldürmek*'i yazana dek geçim sıkıntılarıyla boğuştu. Kitaba devam niteliği taşıyan *Tespih Ağacının Gölgesinde* 2015 yılında yayımlansa da aslında yazdığı ilk kitap buydu ve yayıncısının ana karakterini bir çocuk yapmasını söylemesi üzerine kitabı baştan yazıp *Bülbülü Öldürmek*'i ortaya çıkarmıştı.

19 Şubat 2016'da doğup büyüdüğü yer olan Monroeville, Alabama'da uykusundayken hayatını kaybetti.

Bülbülü Öldürmek
Orijinal Adı: *To Kill a Mockingbird*
Harper Lee
Çeviri: Ülker İnce

Yayın Yönetmeni: Aslı Tunç
Yayına Hazırlayan: Tuğçe Nida Gökırmak
Editör: Enis Köksaldı
Kapak Görseli: Daniel Burgess
Kapak Tasarım: Dilara Kavaklıoğlu
Sayfa Tasarım: Gamze Kulak

7. Baskı: Ağustos 2021
ISBN: 978-605-173-693-8

Baskı ve Cilt:
Dörtel Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zafer Mah., 147. Sok., No: 9-13/A
Esenyurt/İstanbul
Tel: (212) 565 11 66
Sertifika No: 40970

Yayımlayan:
Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Osmanlı Sok., No: 18/4-5 Taksim/İstanbul
Tel: (212) 252 38 21 Faks: (212) 252 63 98
İnternet Adresi: www.epsilonyayinevi.com
E-posta: epsilon@epsilonyayinevi.com
Sertifika No: 49067

BÜLBÜLÜ ÖLDÜRMEK

HARPER LEE

Çeviri: Ülker İnce

epsilon®

Sevgi ve anlayışları için Bay Lee ile Alice'e...

"Bana sorarsanız avukatlar bir zamanlar çocuktu."

CHARLES LAMB

BİRİNCİ KISIM

1

Jem, kolu tam dirseğinden fena halde kırıldığında aşağı yukarı on üç yaşındaydı. Kolu iyileştiği, bir daha asla futbol oynayamama korkusundan kurtulduğu zaman ağabeyim, bu sakatlığını neredeyse hiç hatırlamaz olmuştu. Sol kolu sağ koluna göre biraz kısaydı; ayakta durur ya da yürürken elinin üstü bacağıyla dik açı yapar, başparmağı da bacağına paralel dururdu. Hiç umursadığı yoktu, pas verebiliyor, topa yere düşmeden önce vurabiliyordu ya, bu ona yetiyordu.

Olayın üzerinden zaman geçtikten, biz, geriye dönüp olanları bir daha gözden geçirebilecek hale geldikten sonra, ara sıra bu kazaya nelerin yol açtığını tartışmaya başladık. Ben her şeyi Ewell'ların başlattığını iddia ederdim ama benden dört yaş büyük olan Jem çok daha öncesinden başladığını söylerdi. Onun dediğine göre Dill buraya geldiği zaman başlamış her şey, Radley denen o öcüyü evden dışarı çıkarma düşüncesini ortaya attığı zaman.

Konuya daha geniş bir açıdan bakacak olursak, aslında her şeyin Andrew Jackson'la başladığını söylüyordum ben Jem'e. General Jackson, Creek yerlilerini topraklarından sürmeseydi, Simon Finch asla Alabama'ya gelmeyecekti, o gelmeseydi acaba biz nerede olurduk? Aramızdaki anlaşmazlıkları yumruklaşa-

rak çözme yaşını çoktan geçmiştik, o yüzden Atticus'a danıştık. Babam ikimizin de haklı olduğunu söyledi.

Güneyli ailemizin bazı üyelerinin en çok üzüldüğü şey, Hastings Savaşı'nda ailenin iki tarafında da adı kayıtlara geçmiş atalarımızın bulunmamasıydı. Bizim yalnızca Simon Finch'imiz vardı; pintiliği sofuluğunu geride bırakan, Cornwall'lu kürk avcısı bir eczacı. Simon İngiltere'de kendilerine Metodist diyen kişilerin, liberal kardeşleri tarafından zulme uğramasından rahatsız olmuş, kendisini Metodist olarak nitelediği için Atlantik'i aşarak Philadelphia'ya gelmiş, daha sonra Jamaika'ya, oradan Mobile'a, oradan da Saint Stephens'a gitmişti. John Wesley'nin(*) alırken ve satarken fazla sözcük kullanmakla(**) ilgili eleştirilerini unutmayan Simon, eczacılık yaparken yükünü tutmuş ama bu arada şeytana uyup pahalı altın takılar takmak gibi, Tanrı'nın hoşuna gitmeyeceğini bildiği şeyler yapacak diye içi huzursuz olmuştu. Böylece Simon, hocasının insanları birer taşınır malmış gibi satın alma konusundaki özdeyişini unutup üç köle satın almış, onların yardımıyla Saint Stephens'ın altmış yetmiş kilometre kuzeyinde, Alabama Irmağı'nın kıyılarında kendine bir çiftlik kurmuştu. Saint Stephens'a sadece bir kez dönmüş, oradan kendisine bir kadın almış, o kadınla birlikte de kız çocukları bakımından zengin bir ailesi olmuştu. Simon çok uzun yıllar yaşayıp zengin biri olarak ölmüştü.

Finch Arazisi olarak anılan Simon'ın çiftliğinde kalmak ve hayatlarını pamuk yetiştiriciliğiyle kazanmak ailenin erkekleri için bir gelenekti. Kendi kendine yeterli bir yerdi burası: Çevredeki imparatorluklarla karşılaştırıldığında gösterişsizdi ama

---

* Britanya'da, daha sonra ABD'de Metodist hareketin kurucusu olan John Wesley (1703-1791) Metodistlere kişisel kurtuluşları için İsa gibi yaşamayı, kâr ve zenginlik için çalışmamayı, başka insanların dertlerini dert edinmeyi öğütlüyordu. Metodistler ABD'de hapishanelerin iyileştirilmesi, köleliğin kaldırılması gibi reformlara öncülük ettiler. (ç.n.)

** Pazar günü, yani Hıristiyanlar için dinlenme ve ibadet günü olan bir günde, dükkânlarını açık tutan, alışveriş yapanları eleştiren Wesley insanları alır ve satarken (herhalde fazlaca dil döküp karşı tarafı kandırmamak için) az sözcük kullanmaları yönünde uyarmıştı. (ç.n.)

Arazi'de buz, un, giyim eşyası gibi şeyler dışında, yaşamak için gerekli her şey üretiliyordu, o üretilmeyen şeyler de ırmak gemileriyle Mobile'dan geliyordu.

Simon olsa, Kuzey ile Güney arasındaki anlaşmazlığı, torunlarının toprakları dışında her şeylerini kaybetmelerine yol açtığı için öfkeyle karşılardı. Fakat ailemizde toprağa bağlı kalma geleneği ta yirminci yüzyıl ortalarına kadar sürmüş, babam Atticus Finch hukuk okumak üzere Montgomery'ye, küçük erkek kardeşiyse tıp okumak üzere Boston'a gidince bu gelenek bozulmuştu. Arazi'den ayrılmayan tek Finch, kız kardeşleri Alexandra'ydı: Suskun bir adamla evlenmişti, adam bütün gün ırmak kıyısında bir hamakta yatar, acaba alabalık oltalarım ne durumda, diye düşünürdü.

Babam baroya kabul edildiği zaman Maycomb'a dönüp avukatlık yapmaya başladı. Arazi'den otuz kilometre kadar uzakta olan Maycomb, Maycomb ilçesinin resmi merkeziydi. Atticus Finch'in Adliye binasındaki odasında bir şapka askısı, bir tükürük hokkası, bir dama tahtası ve gıcır gıcır bir Alabama Yönetmeliği dışında pek bir şey yoktu. İlk iki müvekkili, Maycomb ilçe hapishanesinde asılan son iki kişiydi. Atticus onları Amerika'nın cömertliğinden yararlanıp ikinci dereceden cinayeti kabul ederek canlarını kurtarmaya razı etmeye çalışmıştı ama onlar birer Haverford'du, Maycomb ilçesinde Haverford demek budala demekti. Haverford'lar, Maycomb'un biricik demircisini, bir katırı alıkoyduğu şeklindeki yanlış bir iddia yüzünden, hem de üç tanığın gözü önünde öldürecek, sonra da o orospu çocuğunun belayı kendisinin davet ettiğini iddia etmenin iyi bir savunma olduğunu düşünecek kadar mantıksızdılar. Birinci derece cinayetten suçlu olmadıklarını iddia etmekte direnmişler, sonuçta da Atticus'un, müvekkilleri bu dünyayı terk ederken yanlarında hazır bulunmak dışında yapabileceği bir şey kalmamıştı. Belki de babamın ceza hukuku uygulamalarına karşı duyduğu derin nefretin kökeninde bu olay yatıyordu.

Maycomb'daki ilk beş yılında Atticus her şeyden çok ekonomiyle ilgilenmiş, daha sonra yıllarca kazancını erkek karde-

şinin eğitimine yatırmıştı. John Hale Finch babamdan on yaş küçüktü, pamuk yetiştirmenin zahmete değmediği bir zamanda tıp okumak istemişti ama Jack Amca'yı hayatını kazanacak hale getirmek için elinden geleni yaptıktan sonra Atticus hukukçu olarak epey bir para kazandı. Maycomb'u seviyordu, kendisi de Maycomb'da doğmuş ve büyümüştü; o insanları, insanlar da onu tanıyordu; Simon Finch'in çalışkanlığı sayesinde Atticus, ya kan bağı ya da evlilik yoluyla neredeyse kasabadaki her aileyle hısımdı.

Maycomb eski bir kasabaydı ama ben tanıdığımda eski ve yorgun bir kasabaydı. Yağmurlu havalarda sokaklardaki kırmızı toprak sulu çamura dönüşürdü; kaldırımlardan otlar çıkar, meydandaki adliye binası bel verirdi. Nedense eskiden hava daha sıcaktı; bir yaz günü siyah bir köpek soluk almakta zorlanır; Hoover arabalarına koşulmuş, bir deri bir kemik katırlar meydandaki meşelerin bunaltıcı gölgesinde kuyruklarıyla sinekleri kovardı. Erkeklerin kaskatı kolalı yakaları sabah saat daha dokuz olmadan dikliğini kaybederdi. Kadınlar öğleden önce ve saat üç uykusundan sonra banyo yapar, gece olduğunda ise terler, pudra şekeri kaplı o güzelim yumuşak kekleri andırırlardı.

O zamanlar insanlar yavaş hareket ederdi. Salına salına meydanın bir tarafından karşı tarafına geçer, meydanın çevresindeki dükkânlara salına salına girer çıkar, hiç acele etmezlerdi. Bir gün yirmi dört saatti ama sanki daha uzunmuş gibiydi. Acele etmeye gerek duyulmazdı çünkü gidecek bir yer yoktu, ne satın alınacak bir şey vardı ne de satın almak için para; Maycomb ilçesi sınırları dışında görülecek bir şey de yoktu. Ama bazı insanlar için o dönem belli belirsiz bir iyimserlik dönemiydi; Maycomb'a son günlerde, korkudan başka korkacağı bir şeyin olmadığı söylenmişti.

Biz, yani Atticus, Jem ve ben, aşçımız Calpurnia ile birlikte kasabanın başlıca yerleşim bölgesi olan anacaddede oturuyorduk. Jem ve ben babamızdan memnunduk: Bizimle oynuyor, bize kitap okuyor, bize kibar ve tarafsız davranıyordu.

Calpurnia derseniz farklı bir şeydi. Bir deri bir kemikti; uzağı göremezdi; gözlerini kısarak bakardı; elleri kürek gibiydi, çok da sertti. Her zaman beni mutfaktan kovar, Jem'in benden büyük olduğunu bildiği halde neden Jem gibi uslu durmadığımı sorar, daha eve dönmeye hazır olmadığım bir saatte beni eve çağırırdı. Aramızda destansı ve tek yanlı bir savaş vardı. Bu savaşı her zaman Calpurnia kazanırdı, bunun en temel nedeni de Atticus'un her zaman onun tarafını tutmasıydı. Calpurnia, Jem'in doğumundan beri bizim yanımızdaydı, aklım erdi ereli onun baskıcı varlığını hissediyordum.

Annemiz ben iki yaşındayken ölmüştü, bu yüzden onun yokluğunu hiç hissetmezdim. Montgomery'liydi, Graham'ların kızıydı; Atticus onunla eyalet meclisine ilk kez seçildiği zaman tanışmıştı. O zamanlar orta yaşlı bir adamdı, annemse ondan on beş yaş küçüktü. Jem onların evliliklerinin ilk yılının ürünüydü, dört yıl sonra ben doğmuştum, iki yıl sonra da annemiz ani bir kalp krizinden ölmüştü. Ailesinde bu tür ölümler varmış, öyle diyorlardı. Ben annemi özlemiyordum ama galiba Jem özlüyordu. Annemi çok iyi hatırlıyordu, bazen oyun oynarken birden uzun uzun iç geçirir, bırakıp gider, araba garajının arkasında tek başına oynardı. Böyle zamanlarda en iyisi onu rahatsız etmemekti, bunu bilirdim.

Ben neredeyse altı yaşıma, Jem de yaklaşık on yaşına geldiğinde, yazları özgürlük alanımızın sınırları (Calpurnia'nın sesinin duyulma mesafesine göre) çizilmişti: Kuzey yönünde iki ev ötedeki Bayan Henry Lafayette Dubose'un, güney yönündeyse Radley'lerin evine dayanıyordu. Bu sınırları aşma dürtüsüne asla kapılmazdık. Radley'lerin evinde oturan o bilinmeyen varlığın adını duymak bile günlerce uslu durmamız için yeterdi; Bayan Dubose ise düpedüz bir felaketti.

Dill'in bize geldiği yazdı.

Sabahın erken saatlerinde, arka bahçede Jem ile her günkü gibi oyun oynamaya hazırlanırken bitişik komşumuz Bayan Rachel Haverford'un lahana ekili bahçesinden gelen bir ses duyduk. Yavru köpek olabileceğini düşünerek tel çitin yanına

gittik, Bayan Rachel'ın teriyerini göreceğimizi sanıyorduk ama yere oturmuş bize bakan birini gördük. Otururken lahanalarla aynı boydaydı. Ona öylece bakıyorduk, sonunda konuştu:

"Merhaba."

"Sana da merhaba," dedi Jem nazikçe.

"Adım Charles Baker Harris," dedi oğlan. "Okuma biliyorum."

"Biliyorsan n'olmuş?" dedim ben.

"Okuma bildiğimi bilmek isteyebileceğinizi düşündüm, o kadar. Okutmak istediğiniz bir şey varsa okurum..."

"Sen kaç yaşındasın?" diye sordu Jem, "dört buçuk mu?"

"Yedi yaşıma basacağım."

"Ha, o zaman başka," dedi Jem ve başparmağıyla beni gösterdi. "Şu var ya, doğduğu günden beri okuyor, henüz okula bile başlamadı. Sen hiç yedi yaşına basacak gibi görünmüyorsun, çok çelimsizsin."

"Boyum küçük ama yaşım büyük."

Ona daha iyi bakabilmek için Jem saçlarını geriye itti. "Buraya gelsene Charles Baker Harris," dedi. "Vay be, ne biçim ad."

"Seninkinden daha komik değil. Rachel teyzem senin adının Jeremy Atticus Finch olduğunu söylüyor."

Jem suratını astı. "Ama ben büyüğüm. Adım boyumdan büyük değil. Eminim seninki bir karış büyüktür."

"Herkes bana Dill der," dedi Dill, çitin altından geçmeye çalışıyordu.

"Altından geçmeye çalışacağına üstünden geçsene," dedim. "Nerelisin?"

Dill, Mississippi'nin Meridian kentindendi, yazı teyzesi Bayan Rachel'ın yanında geçiriyordu, bundan sonra yazları Maycomb'a gelecekti. Ailesi aslen Maycomb'luydu, annesi Meridian'da bir fotoğrafçının yanında çalışıyordu, Dill'in fotoğrafıyla Güzel Çocuk yarışmasına katılmış, beş dolar kazanmıştı. Kazandığı beş doları da Dill'e vermişti, Dill de o beş dolarla yirmi kere sinemaya gitmişti.

"Burada sinema yok, bazen adliye binasında İsa'yla ilgili filmler oluyor," dedi Jem. "İyi bir şey izledin mi hiç?"

Dill, *Drakula*'yı izlemişti, bundan etkilenen Jem ona saygı duymaya başladı. "Bize de anlatsana," dedi.

Antika bir çocuktu şu Dill. Gömleğine düğmelenmiş mavi keten bir şort giyiyordu, saçları kar gibi bembeyaz ve kaz tüyü gibi kafasına yapışıktı; benden bir yaş büyüktü ama ben ondan çok uzundum. Bize o eski öyküyü anlatırken gözleri bir parlıyor bir kararıyordu; aniden ve neşeyle gülüyordu; alnının tam ortasındaki dana yalamış gibi dik duran saçlarını çekiştirme alışkanlığı vardı.

Dill sonunda *Drakula*'yı anlatmayı bitirince Jem, Dill'in anlatışına bakılırsa film sanki kitaptan daha iyi, dedi, ben de Dill'e babasının nerede olduğunu sordum: "Hiç babandan söz etmedin," dedim.

"Babam yok ki."

"Öldü mü?"

"Yoo..."

"Ölmediyse, baban var demektir, öyle değil mi?"

Dill'in yüzü kızardı, Jem de bana susmamı söyledi, bu demekti ki Dill'i incelemiş, kabul edilir bulmuştu. O günden sonra o yazı, her zamanki gibi mutluluk içinde geçirdik. Her zamanki mutluluk şu demekti: Arka bahçedeki kocaman iki tespihağacının arasına kurulmuş ağaçevi düzelttik, Oliver Optic'in, Victor Appleton'ın ve Edgar Rice Burroughs'un yapıtlarından uyarlanmış tiyatro eserleri listemizdeki oyunları eksiksiz tamamladık. Dill'in aramıza katılması bu bakımdan iyi oldu. Daha önce benim oynamak zorunda kaldığım rolleri üstlendi: *Tarzan*'da maymun rolü ona verildi, *The Rover Boys*'da [Avare Oğlanlar] Bay Crabtree olmuştu, *Tom Swift*'te Bay Damon. Böylece bir cep sihirbazından farksız Dill'i tanımıştık; kafası garip planlarla, acayip özlemlerle, tuhaf tuhaf düşüncelerle dolu o oğlanı.

Ama ağustos sonuna doğru kimbilir kaç kez tekrarladığımız için listemizdeki oyunlar yavanlaşmıştı, işte tam o günlerde Dill

bize bir öneride bulundu: Radley denen o öcüyü evinden dışarı çıkmaya zorlamalıydık.

Dill'in aklı fikri Radley'lerin evindeydi. Yaptığımız onca açıklama, uyarı ona vız geliyordu, Ay'ın çekim gücüne sular nasıl karşı koyamazsa o da o evin çekim gücüne karşı koyamıyor ama ancak köşe başındaki elektrik direğinin yanına kadar gidiyor, daha fazla yaklaşmayı göze alamıyordu.

Radley'lerin evi bizim evin ilerisinde, doksan derecelik bir dönemecin çıkıntısı içine yerleştirilmiş bir evdi. Güney yönünde yürüyünce evin verandası karşınıza çıkardı; kaldırım kıvrılır, o parseli izlerdi. Alçak boylu bir evdi, bir zamanlar genişçe bir ön verandası ve yeşil panjurları olan bu ev beyaz boyalıydı ama artık çevresindeki arduvaz grisi avlunun rengini almıştı. Yağmurdan çürümüş çatı padavraları verandanın su oluklarının üstüne sarkmıştı; meşe ağaçları gün ışığını engelliyordu. Sarhoş gibi iki yana sallanan bir çit kazığı kalıntısı ön avluda nöbet tutmaktaydı; hiç süpürge yüzü görmemiş toprak avlu ottan geçilmiyordu.

İçeride kötü bir hayalet yaşamaktaydı. İnsanlar öyle birinin var olduğunu söylüyordu ama Jem'le ikimiz onu hiç görmemiştik. Onun geceleri, ay yükseldiğinde dışarı çıktığını, pencerelerden evleri gözetlediğini söylüyorlardı. Açelyaların soğuktan donmasının nedeni onun çiçeklerin üzerine nefesini üflemesiydi. Maycomb'da sinsice işlenen her türlü suç onun marifetiydi. Bir keresinde kasabada, geceleri peş peşe meydana gelen birtakım ürkütücü olaylar yüzünden büyük bir korku yaşanmıştı: İnsanların tavukları ve evcil hayvanları sakatlanıyordu; bunların sorumlusu Deli Addie'ydi, sonunda Barker Girdabı'nda boğulmuştu ama herkesin aklı hâlâ Radley'lerin evindeydi, ilk kuşkularını bir kenara bırakmak istemiyorlardı. Bir zenci geceleyin asla Radley'lerin evinin önünden geçmez, yolunu değiştirir, karşı kaldırımdan ıslık çala çala yürürdü. Kasaba okulunun bahçesi Radley'lerin arazisinin arka tarafına bitişikti. Radley'lerin tavuklarının bulunduğu avludaki uzun pekan cevizi ağaçlarının meyveleri okul bahçesine dökülür

ama çocuklar cevizlere dokunmazdı: Radley'lerin cevizlerini yerseniz ölürdünüz. Beyzbol topunuzu Radley'lerin avlusuna kaçırırsanız en iyisi onu unutmaktır, topunuzu soramazsınız.

O evde mutsuzluk Jem'le ikimiz doğmadan yıllar önce başlamıştı. Radley'ler kasabada sevilen insanlardı ancak kendi içlerine kapanmak gibi, Maycomb'da asla bağışlanmayacak bir şey yaptılar. Maycomb'un başlıca etkinliğine katılmayıp kiliseye gitmediler, ibadetlerini evde yaptılar. Bayan Radley öğleden önce kahve içmek için karşı komşularına pek ender giderdi, kuşkusuz hiçbir dini toplantıya da katılmazdı. Bay Radley her sabah saat on bir buçukta kasabaya iner, saat tam on ikide dönerdi, bazen elinde bir kesekâğıdı olurdu, komşular da kesekâğıdında bazı bakkaliye ürünleri vardır herhalde, diye düşünürdü. Yaşlı Bay Radley'nin hayatını nasıl kazandığını ben hiç bilmiyordum, Jem "kaldırım mühendisi" olduğunu söylüyordu, aylak geziyor demenin kibarcasıydı bu ama Bay Radley'nin, karısı ve iki oğluyla birlikte ne zamandan beri burada yaşadığını hatırlayan yoktu.

Pazar günleri Radley'lerin evlerinin kapıları ve panjurları kapalı olurdu, Maycomb'luların yabancısı olduğu bir şeydi bu da: Kapıların kapalı olması hastalık ya da soğuk anlamına gelirdi. Bütün günlerden farklı olarak pazar günü öğleden sonraları resmi ziyaret günüydü; kadınlar korselerini, erkekler paltolarını, çocuklar da ayakkabılarını giyerdi. Ama bir pazar günü öğleden sonra Radley'lerin ön basamaklarından çıkıp, "Evde misiniz?" diye seslenmek, komşuların hiç yapmadıkları bir şeydi. Radley'lerin tel kapıları da yoktu. Eskiden var mıydı diye bir keresinde Atticus'a sordum, Atticus, vardı, dedi ama ben doğmadan önceymiş bu.

Mahalledeki efsaneye göre Radley'lerin küçük oğlu daha yirmisine gelmeden ülkenin kuzey bölgesinde yaşayan çok büyük, anlaşılması zor bir kabile olan Old Sarum'lu Cunningham'lardan bazılarıyla tanışmış ve onlarla birlikte Maycomb'luların hiç görmediği çete gibi bir şey kurmuşlar. Fazla bir şey yaptıkları yokmuş ama yaptıkları şeyler kasabada tar-

tışma yaratmalarına ve üç vaiz kürsüsünden açıkça uyarılmalarına yetmiş: Berber dükkânının oralarda dolaşıyor, pazar günleri otobüsle Abbotsville'e sinemaya gidiyorlar, ilçenin ırmak kıyısındaki kumarhanelerde, Dew-Drop Inn&Fishing Camp'te danslı partilere katılıyorlar ve ev yapımı viski deniyorlarmış. Maycomb'da hiç kimse Bay Radley'ye oğlunun yanlış insanlarla dolaştığını söylemeye cesaret edemiyormuş.

Bir gece iyice kafayı bulan oğlanlar ödünç aldıkları külüstür bir arabayı geri geri sürerek meydanda dolaşmışlar, onları tutuklamak isteyen Maycomb'un eski mübaşiri Bay Conner'a direnmişler ve onu adliyenin ek binasına kilitlemişler. Kasabalılar bu konuya seyirci kalmamaya karar vermiş, Bay Conner oğlanların hepsini tanıdığını söylemiş, bunu onların yanına bırakmamakta kararlıymış, böylece vesayet mahkemesi yargıcının karşısına çıkarılmışlar; ahlaka aykırı davranmakla, huzuru bozmakla, saldırıp darp etmekle, bir kadının huzurunda ve onun duyacağı şekilde küfürlü ve edepsiz bir dil kullanmakla suçlanıyorlarmış. Yargıç, Bay Conner'a son suçlamanın nedenini sormuş, Bay Conner da oğlanların çok yüksek sesle küfrettiklerini, Maycomb'un bütün kadınlarının küfürleri duyduğundan emin olduğunu söylemiş. Yargıç, oğlanları eyalet endüstri meslek lisesine göndermeye karar vermiş, oğlanlar bazen sırf doğru dürüst yemek yiyebilecekleri ve barınacakları bir yer olduğu için oraya gönderilirmiş: Orası hapishane değilmiş, oraya gitmenin aşağılayıcı bir yanı yokmuş. Ama Bay Radley o kanıda değilmiş. Yargıcın Arthur'u serbest bırakmasını istemiş, bırakırsa onun bir daha sorun çıkarmaması için elinden geleni yapacakmış. Bay Radley'nin sözünün eri olduğunu bilen yargıç kendisinden isteneni seve seve yapmış.

Öteki çocuklar endüstri meslek lisesine gitmişler, bu eyalette alınabilecek en iyi orta öğrenimi almışlar; içlerinden biri sonunda Auburn'deki mühendislik okuluna kapağı atmış. Radley'lerin evinin pazar günleri kapanan kapısı hafta içi de kapanmış, Radley'lerin oğlu on beş yıl ortalıkta görünmemiş.

Ama Jem'in hayal meyal hatırladığına göre bir gün gelmiş, Öcü Radley'yle ilgili bir haber duyulmuş, onu görenler olmuş ama Jem görmemiş. Jem'in dediğine göre Atticus, Radley'ler konusunda pek konuşmazmış. Ne zaman Jem bir soru sorsa Atticus'un tek yanıtı ona kendi işine bakmasını söylemek oluyormuş, Radley'ler de kendi işlerine bakmalıymış, buna hakları varmış. Ama o olay üzerine, Jem'in dediğine göre, Atticus başını iki yana sallayıp, "Hımm, hım, hım," demiş.

Yani Jem ne öğrendiyse komşumuz Stephanie Crawford cadısından öğrenmiş, kadın her şeyi bildiğini söylüyormuş. Stephanie'ye göre Öcü Radley salonda oturmuş, defterine yapıştırmak üzere *Maycomb Tribune* gazetesinden bir şeyler kesmekteymiş. İçeri babası girmiş. Bay Radley oğlunun yanından geçerken oğlu elindeki makası babasının bacağına saplamış, sonra kanlı makası pantolonuna silerek işine devam etmiş.

Bayan Radley sokağa fırlamış, Arthur hepimizi öldürecek, diye bağırıyormuş ama şerif geldiğinde Öcü halen salonda oturmuş, gazeteden bir şeyler kesmekteymiş. O zamanlar oğlan otuz üç yaşındaymış.

Bayan Stephanie'nin dediğine göre, oğlanın bir süre Tuscaloosa'da kalmasının iyi olabileceğini söyleyenlere Bay Radley, hiçbir Radley'nin akıl hastanesine gidemeyeceği yanıtını vermiş. Oğlu deli falan değilmiş, yalnızca bazen sinirli oluyormuş. Bay Radley onun içeri tıkılmasına karşı olmadığını kabul ediyormuş ancak oğlunun herhangi bir şeyle suçlanmaması konusunda ısrarcıymış, o bir suçlu değilmiş. Şerif onu zencilerle birlikte içeri tıkmaya cesaret edememiş, adliye binasının bodrumuna kapatmış.

Öcü Radley'nin ne zaman serbest kalıp eve döndüğünü Jem tam hatırlamıyordu ama Bayan Stephanie Crawford'ın dediğine göre belediye meclisi üyelerinin bazıları Bay Radley'ye gidip oğlunu oradan çıkarmazsa çocukcağızın nemden dolayı küflenip öleceğini söylemişler. Üstüne üstlük oğlan sonsuza kadar kamu parası yiyerek yaşayamazmış.

Bay Radley oğlanın bir daha ortalıkta görünmemesi için onu neyle korkutmuştu, kimse bilmiyordu ama Jem, Bay Rad-

ley'nin çoğu zaman onu yatağa zincirlediği kanısındaydı. Atticus buna katılmıyordu, böyle bir şey yoktu, insanları birer hayalete dönüştürmenin başka yolları vardı.

Ara sıra Bayan Radley'yi, ön kapıyı açıp verandanın ucuna kadar yürür, tespih çiçeklerini sularken gördüğümü hatırlıyorum. Ama Jem'le ikimiz Bay Radley'yi kasabaya gidip dönerken her gün görürdük. Sıska bir adamdı, bir deri bir kemikti, gözleri renksizdi, o kadar renksizdi ki hiç ışık yansıtmıyordu. Elmacıkkemikleri çıkık, ağzı büyük, üstdudağı ince, altdudağı etliydi. Bayan Stephanie Crawford onun çok dürüst bir adam olduğunu söylüyordu, Tanrı'nın sözünden başka buyruk tanımazmış, biz de buna inanıyorduk çünkü Bay Radley baston yutmuş gibi dimdik duran bir adamdı.

Bizimle asla konuşmazdı. O geçerken biz yere bakar ve "Günaydın, efendim," derdik, o da yanıt olarak öksürürdü. Bay Radley'nin büyük oğlu Pensacola'da oturuyordu; Noel zamanı eve gelirdi, o eve girip çıktığını gördüğümüz pek az kişiden biri de o olurdu. İnsanlar, Bay Radley'nin Arthur'u eve çıkardığı günden itibaren evin ölü evine dönüştüğünü söylüyorlardı.

Ama bir gün Atticus bize bahçede gürültü etmememizi, edersek bizi fena yapacağını söyledi, kendisi evde olmadığı zaman gürültü ettiğimizi duyarsa bu işi Calpurnia yapacaktı, görevi ona vermişti. Bay Radley ölmek üzereydi.

Ölmesi zaman aldı. Radley'lerin arazisine giden yol, yolun iki başına yerleştirilen ahşap bıçkı tezgâhlarıyla kapatıldı, yaya kaldırımına saman kondu ve trafik arka sokağa yönlendirildi. Doktor Reynolds her geldiğinde arabasını bizim evin önüne park edip Radley'lerin evine yürürdü. Jem'le ikimiz günlerce avlunun çevresinde dolaştık durduk. Sonunda bıçkı tezgâhları kaldırıldı, son yolculuğunu yapan Bay Radley bizim evin önünden geçerken ön verandadan seyrettik.

Calpurnia, "Tanrı'nın yarattığı en aşağılık adam geçiyor," diyerek düşünceli düşünceli avluya tükürdü. İkimiz şaşkınlıkla Calpurnia'ya baktık çünkü beyaz adamların hal ve gidişleri üzerine pek ender konuşurdu.

Bay Radley toprağın altına girince mahalleliler Öcü Radley'nin dışarı çıkacağını düşündüler ama öyle olmadı: Pensacola'daki ağabey eve döndü ve Bay Radley'nin yerini aldı. Onunla babası arasındaki tek fark yaşlarıydı. Jem, Bay Nathan Radley'nin de boş gezenin boş kalfası olduğunu söylüyordu. Fakat, biz kendisine günaydın dediğimizde Bay Nathan bizimle konuşurdu, bazen onu elinde bir dergiyle kasabadan gelirken görürdük.

Biz Dill'e Radley'leri anlattıkça o daha fazlasını öğrenmek istiyor, köşedeki elektrik direğine sarılıp daha uzun süre orada duruyor, daha çok merak ediyordu.

"Acaba içeride n'apıyor, merak ediyorum," diye mırıldandı Dill. "Sanki kafasını kapıdan dışarı çıkarıverecekmiş gibime geliyor."

"Zifiri karanlıkta dışarı çıkıyor çıkmasına," dedi Jem. "Bir keresinde Bayan Stephanie Crawford gecenin bir yarısı uyanmış, pencereden dosdoğru kendisine bakarken görmüş onu... Bir iskelet kafası bakıyor sanmış. Sen hiç gece uyanıp onun ayak seslerini duymadın mı, Dill? Hah, işte böyle yürüyor." Jem çakılların üzerinde ayaklarını sürüdü. "Bayan Rachel geceleri neden kapıyı sıkı sıkı kapatıyor sanıyorsun? Onun ayak izlerini sabahları bizim arka avluda kaç kez gördüm, sonra bir gece bizim arkadaki tel kapıyı tırmaladığını duydum ama Atticus yetişene kadar gitmişti."

"Neye benziyor, çok merak ediyorum," dedi Dill.

Jem, Radley Öcüsü'nü tanımladı, akla çok uygun bir tanımdı: Ayak izlerine bakılırsa boyu bir doksan kadardı; yakaladığı sincapları ve fareleri çiğ çiğ yiyordu, ellerinde bu yüzden kan lekeleri vardı – bir hayvanı çiğ çiğ yerseniz elinizdeki kan lekeleri yıkasanız da çıkmazdı. Suratının ortasında pürüzlü bir yara izi vardı; ağzında diş diye ne kaldıysa onlar da çürüktü; patlak gözlüydü, çoğu kez ağzından salyalar akıyordu.

"Gelin onu dışarı çıkarttıralım," dedi Dill. "Nasıl bir şey olduğunu görmek istiyorum."

"Canına susadıysan, gider kapısını çalarsın," dedi Jem.

Dill, Jem'le bahse girince ilk baskınımızı yapmak şart oldu: Jem, Radley'lerin bahçe kapısına kadar gitmeye cesaret edebilirse, iki *Tom Swift*'e karşılık bir *Gri Hayalet* verecekti.

Hiçbir cesaret sınavını geri çevirmeyen Jem tam üç gün düşündü. Herhalde onurunu kurtarmak canını kurtarmaktan önemli olmalıydı ki Dill'e kolayca teslim bayrağını çekti: "Korkuyorsun," dedi Dill ilk gün. "Korkmuyorum ancak saygısızlık etmek istemiyorum," dedi Jem. Ertesi gün Dill, "Öyle çok korkuyorsun ki ön avlusuna ayağının ucuyla bile dokunamazsın," dedi, Jem ise korkmadığını düşünüyordu çünkü her gün okula giderken Radley'lerin evinin önünden geçiyordu.

"Hep koşarak geçiyorsun," dedim.

Ama Dill üçüncü gün onu teslim almayı başardı, Jem'e, Meridian'daki insanların kesinlikle Maycomb'dakiler kadar korkak olmadıklarını söyledi, Maycomb'lular kadar korkak insanlar görmemişti.

Bu kadarı fazlaydı, Jem köşeye kadar yürüdü, köşede durup elektrik direğine yaslandı, el yapımı menteşelerle tutturulmuş kapıya baktı.

Biz de onun yanına gittik, "Şunu kafana koy Dill Harris, bu adam hepimizi tek tek öldürecek," dedi. "Senin gözlerini oyduğu zaman sakın kabahati benim üstüme atma. Bunlar senin başının altından çıktı, unutma."

"Hâlâ korkuyorsun," diye mırıldandı Dill, ısrarla.

Jem hiçbir şeyden korkmadığını Dill'e son kez tekrarladı: "Benim tek derdim bizi yakalamayacağı şekilde onu dışarı çıkarmanın bir yolunu bulmak." Ayrıca Jem'in bir kız kardeşi vardı, onu da düşünmek zorundaydı.

Bunu söylediğinde korktuğunu anladım. Evin tepesinden atlamasını söylediğim zaman da kız kardeşini düşündüğünü söylemişti: "Ölürsem sen n'apacaksın?" demişti. Sonra atlamış, bir yerine bir şey olmamıştı, sorumluluk duygusunu da Radley'lerin Evi konusu ortaya çıkana kadar bir daha hatırlamadı.

"Korktun mu?" dedi Dill. "Korktuysan, o zaman..."

"Dill, böyle şeyleri düşünmeden olmaz ki," dedi Jem. "Dur biraz düşüneyim... Bir kaplumbağayı kabuğundan çıkmaya zorlamak gibi bir şey bu."

"Nasıl yani?" diye sordu Dill.

"Bir kibrit çakıp altına tutarsın."

Radley'lerin evini tutuşturursa bunu Atticus'a söyleyeceğimi belirttim.

Bir kibrit çakıp kaplumbağanın altına tutmanın iğrenç bir şey olduğunu söyledi Dill.

"İğrenç falan değil, sırf dışarı çıkarmak için; ateşin içine atmak gibi bir şey değil," diye gürledi Jem.

"Kibritin ona zarar vermeyeceğini nereden biliyorsun?"

"Kaplumbağalar hissetmez, aptal," dedi Jem.

"Hiç kaplumbağa oldun mu?"

"Aman be, Dill! Dur düşüneyim biraz... Bence onu şaşırtabiliriz."

Jem öyle uzun uzun düşündü ki Dill biraz ödün vermek istedi: "Korktuğunu söylemeyeceğim, gidip eve dokunursan *Gri Hayalet*'i sana vereceğim."

Jem'in yüzü güldü. "Eve mi dokunacağım, hepsi bu mu?"

Dill başıyla onayladı.

"Emin misin, hepsi bu mu? Geri döndüğümde yaygara koparıp başka türlü şeyler söylemeyeceksin ama."

"Tamam, hepsi bu kadar," dedi Dill. "Seni avluda görünce belki kovalamak için dışarı çıkar, o zaman Scout'la ikimiz üzerine atılır onu yere yatırırız ve ona zarar vermeyeceğimizi söyleriz."

Köşeden ayrıldık, Radley'lerin evinin önünden geçen sokağın karşısına geçtik, bahçe kapısının önünde durduk.

"Haydi git," dedi Dill. "Scout'la ikimiz senin hemen arkanda olacağız."

"Gidiyorum," dedi Jem. "Acele ettirmeyin."

Arazinin köşesine kadar yürüdü, sonra geri döndü, sanki en iyi şekilde nasıl gireceğine karar vermek istermiş gibi kaşlarını çatıp başını kaşıyarak o dümdüz araziyi inceledi.

O sırada alay eder gibi güldüm.

Jem hızla bahçe kapısını itti, evin yan tarafına koştu, duvara bir şaplak vurup geri dönerek yanımızdan geçti gitti, bu girişiminin başarılı olup olmadığını görmek için bile beklemedi. Dill ile ben de onun arkasına takıldık. Sağ salim kendi ön verandamıza ulaşmıştık, hızlı hızlı soluyarak dönüp arkamıza baktık.

O eski ev her zamanki gibi küskün ve suratsız görünüyordu ama sokağın aşağısına bakınca sanki içerideki bir kepengin kımıldadığını gördük. Tıkırt. Küçücük, neredeyse görünmez bir hareketin ardından ev yine sessizliğe gömüldü.

2

Eylül başlarında Dill, Meridian'a dönmek üzere kasabadan ayrıldı. Beş otobüsüyle onu geçirmeye gittik, o gidince tadım kaçtı ama birden aklıma geldi, bir hafta sonra okula başlıyordum. Hayatımda hiçbir şeyi böyle sabırsızlıkla beklememiştim. Kış günleri beni saatlerce ağaçevde oturmuş okul bahçesini seyrederken görebilirdiniz; Jem'in bana verdiği, büyütme gücü iki olan teleskopla o çocuk kalabalığına bakar, onların oyunlarını öğrenir, körebe oynayan ve yerinde duramayan çocuk grubunun içinde Jem'in kırmızı ceketini takip eder, gizlice onların şanssızlıklarını, küçük zaferlerini paylaşırdım. Onların arasında olmayı özlerdim.

Jem lütfedip ilk gün beni okula götürmeye razı oldu, bu işi genellikle ana babalar yapardı ama Atticus, Jem'in bana sınıfımı göstermekten mutlu olacağını söyledi. Galiba bu sırada rüşvet de söz konusu olmuştu çünkü biz köşeyi dönüp Radley'lerin evinin önünden geçerken Jem'in cebinde alışılmadık biçimde şıkırdayan paraların sesini duydum. Okul avlusunun kıyısına gelince yavaşladık, Jem okulda geçirdiğimiz saatler sırasında onu rahatsız etmemem konusunda beni uyarmayı ihmal etmedi, yanına gidip *Tarzan ile Karınca Adam*'dan bir bölümü oynamasını istemeyecektim, özel hayatından söz ederek

onu mahcup etmeyecektim ya da teneffüslerde, öğle tatilinde peşine takılmayacaktım. Ben birinci sınıftakilerle dolaşacaktım, o da beşinci sınıftakilerle. Kısacası onu rahat bırakacaktım.

"Yani artık birlikte oynayamayacak mıyız?" diye sordum.

"Evde yine her zamanki gibi oynayacağız," dedi, "ama bak... Okul başka."

Tabii ki başkaydı. Daha ilk günün sabahında öğretmenimiz Bayan Caroline Fisher beni tahtaya çağırıp bütün sınıfın önünde cetvelle avucuma vurdu, ta öğleye kadar köşede ayakta dikildim. Öğretmen parlak kumral saçlı, pembe yanaklıydı, tırnaklarına kırmızı oje sürmüştü. Ayrıca yüksek topuklu pabuçlar, kırmızı beyaz çizgili bir elbise giymişti. Naneşekeri gibi görünüyor, öyle de kokuyordu. Bizim tam karşımızdaki evin yanı başında, Bayan Maudie Atkinson'ın üst kat odasında kiracıydı, Bayan Maudie bizi onunla tanıştırdığında Jem günlerce sersem gibi dolaşmıştı.

Bayan Caroline adını tahtaya yazdı, "Burada adımın Caroline Fisher olduğu yazıyor. Kuzey Alabama'lıyım, Winston'dan," dedi. Sınıftakiler rahatsızlık duyduklarını belirtecek şekilde bir şeyler mırıldandılar, o yörenin özelliklerden onun kendi payına düşen bir şeyler de var mıydı acaba. (11 Ocak 1861'de Alabama Birlik'ten ayrılınca Winston da Alabama'dan ayrılmıştı, Maycomb'daki bütün çocuklar bunu bilirdi.) Kuzey Alabama demek, içki işleriyle uğraşan kodamanlar, büyük anonim şirketler, çelik şirketleri, Cumhuriyetçiler, profesörler, eğitim ve deneyim yoksunu başka insanlar demekti.

Bayan Caroline kedilerle ilgili bir öykü okuyarak güne başladı. Kediler kendi aralarında uzun uzun sohbet ediyordu, küçük, sevimli giysiler giyiyor, bir mutfak kuzinesinin altında, sıcacık bir evde yaşıyorlardı. Bayan Kedi, bir perakendeciye uğrayıp çikolata soslu fare almak istediğini söylediğinde sınıftakiler bir kova dolusu tırtıl kurdu gibi kımıl kımıl kımıldamaya başlamıştı. Bayan Caroline, un çuvalından dikilmiş etek ve kot gömlek giyen bu kılıksız birinci sınıf öğrencilerinin hayal ürünü edebiyata yabancı olduklarını, çoğunun ilk yürümeye

başladıkları günden beri pamuk tarlalarında ot temizlediklerini, domuzlara yem verdiklerini bilmiyordu. Öykünün sonuna gelince, "Ah, ne güzeldi, değil mi?" diye sordu.

Sonra karatahtanın başına geçti, abeceyi koca koca büyük harflerle tahtaya yazdı, sınıfa dönüp sordu: "Bunların ne olduğunu bilen var mı?"

Herkes biliyordu; birinci sınıftakilerin çoğu geçen yıl sınıfta kalmıştı.

Öğretmen, bana sorarsanız, adımı bildiği için beni seçti; ben abeceyi okurken kaşlarının arasında ince bir çizgi belirdi, birinci sınıf okuma kitabının çoğunu, ardından *The Mobile Register* gazetesinden hisse senedi borsası alıntılarını bana yüksek sesle okuttuktan sonra okuma bildiğimi anlayınca, biraz değil, epey canı sıkılmış gibi bana baktı. Artık daha fazla bir şey öğretmemesini babama söylememi tembih etti, yoksa okumam bozulurdu.

"Öğretmek mi?" dedim şaşırarak. "Babam bana bir şey öğretmedi, Bayan Caroline. Atticus'un bana bir şey öğretecek zamanı yok ki," diye ekledim, Bayan Caroline'ın gülümsediğini ve başını iki yana salladığını görünce. "Tabii ya, geceleri öylesine yorgun ki tek yaptığı iş salonda oturup okumak."

"Peki, o öğretmediyse kim öğretti?" Bayan Caroline iyi niyetle soruyordu. "Birisi öğretmiş olmalı. *The Mobile Register* gazetesini okuyarak doğmadın ya."

"Jem öyle doğduğumu söylüyor. Bir kitapta okumuş, ben Finch değil, Bullfinch'mişim.(*) Jem'in dediğine göre benim asıl adım Jean Louise Bullfinch'miş, doğduğumda başka bir çocukla beni karıştırmışlar, ben aslında..."

Bayan Caroline besbelli yalan söylediğimi düşünüyordu. "Hayal gücümüzün kanatlarına tutunup uçmayalım, canım," dedi. "Sen iyisi mi babana söyle, artık sana öğretmeyi bıraksın. Taze bir zihinle okuma öğrenmeye başlamak daha iyidir. Ona söyle artık işi ben devralıyorum, verdiği hasarları gidermeye çalışacağım..."

---

* *Finch*, "saka kuşu"; *bullfinch*, "şakrak kuşu" anlamına geliyor. (ç.n.)

"Efendim?"

"Baban nasıl öğretileceğini bilmez. Haydi, şimdi bir yere otur."

Bir özür mırıldandım ve işlediğim suçu düşünmeye daldım. Hiçbir zaman bilerek okuma öğrenmedim ama nasıl olduysa oldu, günlük gazetelerin içinde izinsiz şekilde dolanıyordum. Kilisede geçirdiğimiz o uzun saatlerde –acaba okumayı o zaman mı öğrenmiştim?– ilahileri okuyamadığım bir zaman dilimi hatırlamıyorum. Şimdi bu konuyu düşünmek zorunda kalınca anlıyorum ki kendiliğinden okumuştum, tıpkı tek parça iç çamaşırımın arka tarafını bağlamayı çevremdekilere bakmadan öğrendiğim gibi ya da karmakarışık ayakkabı bağcıklarını bağlarken iki fiyonk yapmayı başarmak gibi. Atticus'un hareket eden parmağının üst tarafındaki satırların ne zaman sözcüklere bölündüğünü hatırlamıyorum ama bütün gece belleğimde onlara bakar, günün haberlerini, yasalaşacak önergeleri, Lorenzo Dow'un günlüklerini dinlerdim – yani her akşam Atticus'un kucağına tırmandığımda o tesadüfen ne okuyorsa onu. Okuma yetimi kaybetmekten korkuncaya dek okumayı asla sevmedim. Soluk alıp vermeyi sevmez ki insan.

Bayan Caroline'ın canını sıktığımı biliyordum, bu yüzden sesimi kesip onu rahat bıraktım, teneffüse kadar pencereden dışarı baktım, teneffüste Jem okul bahçesinde birinci sınıfların arasında beni buldu. Nasıl gidiyor, diye sordu. Ona anlattım.

"Kalmak zorunda olmasaydım giderdim Jem, şu lanet kadına göre bana okumayı Atticus öğretmiş ve bu işi bırakmalıymış."

"Üzülme Scout," diye beni rahatlattı Jem. "Bizim öğretmenimiz Bayan Caroline'ın yeni bir öğretim yöntemi denediğini söylüyor. Üniversitede öğrenmiş o yöntemi. Yakında bütün sınıflarda uygulanacak. Öğreneceğin şeylerin çoğunu kitaplardan öğrenmeyeceksin... Yani, ineklerle ilgili bir şeyler öğrenecеksen, gidip inek sağacaksın falan, anladın mı?"

"Anladım Jem ama ben inekleri öğrenmek istemiyorum ki, benim..."

"İstemiyorum olmaz. İnekleri tanımak zorundasın çünkü Maycomb'da hayatın önemli bir parçası onlar."

Jem'e, aklını mı kaçırdın sen, diye sormakla yetindim.

"Birinci sınıflara bambaşka bir yöntemle öğretmeye çalışıyorlar demeye çalışıyorum, inatçı şey. Dewey Ondalık Sistemi deniyor buna."

Hiçbir zaman Jem'in açıklamalarını sorgulamamış biri olarak bu sorgulama işine şimdi başlamak için bir neden göremiyordum. Üzerinde "kedi", "fare", "adam", ve "siz" yazan kartları Bayan Caroline'ın havaya kaldırıp bize sallaması, Dewey Ondalık Sistemi denen şeyin bir parçasıymış. Bizden hiçbir şey söylememiz beklenmiyordu, sınıftakiler de bu gösterilen şeylerden sessizce birtakım izlenimler ediniyorlardı. Canım sıkılmıştı, Dill'e mektup yazmaya başladım, Bayan Caroline beni yazarken yakaladı, babamla konuşmamı, bana bir şey öğretmemesini söylememi istedi. "Ayrıca," dedi, "birinci sınıfta el yazısıyla yazmayız, matbaa harfleriyle yazarız. El yazısını üçüncü sınıfta öğreneceksin."

Suç Calpurnia'nındı. Yağmurlu günlerde onu deli etmemem için bana bir yazı ödevi verirdi: Önüme bir bloknot koyar, tepesine güzelce abeceyi yazar, sonra altına İncil'den bir bap kopyalardı. El yazısıyla yazdığı şeyi başarılı bir şekilde yeniden yazabilirsem, üzerine tereyağı sürülüp şeker ekilmiş bir dilim ekmekle ödüllendirirdi beni. Calpurnia'nın defterinde duygusallık yazmazdı: Onu ancak kırk yılda bir memnun ederdim, o da beni kırk yılda bir ödüllendirirdi.

"Öğle yemeği için eve gidecek olanlar elini kaldırsın," dedi Bayan Caroline, böylece Calpurnia'ya karşı duymaya başladığım öfkeyi yarıda kesti.

Kasabalı çocuklar ellerini kaldırdı, öğretmen sınıfa şöyle bir baktı.

"Öğle yemeğini yanında getirmiş herkes sıranın üzerine koysun."

Yemek kapları ortaya çıkıverdi, tavanda metal parıltıları gezindi. Bayan Caroline sıraların arasında bir aşağı bir yukarı

yürüyerek yemek kaplarına baktı, içlerini eşeledi, içlerindeki şeyi beğendiklerini başını sallayarak onayladı, beğenmedikleri karşısında hafifçe kaşlarını çattı. Walter Cunningham'ın sırasının yanında durdu. "Senin yemeğin nerede?" diye sordu.

Walter Cunningham'ın yüzü, sınıftaki herkese kendisinde bağırsak kurdu bulunduğunu söylüyordu. Ayağında ayakkabı olmaması da kurtların nereden geldiğini gösteriyordu. İnsanlar çiftlik avlularında, çamurlu domuz ağıllarında yalınayak gezerken kapardı kancalı kurtları. Walter'ın pabucu olsaydı bile, okulun ilk günü giyer, daha sonra ayağından çıkarır, kış ortasına kadar bir daha da giymezdi. Üzerine, güzelce yamanmış bir tulumla birlikte temiz bir gömlek giymişti.

"Bu sabah öğle yemeğini unuttun mu?" diye sordu Bayan Caroline. Walter'ın çenesi yine seğirdi.

"Unuttum, bayan," diye homurdandı sonunda.

Bayan Caroline masasına gitti, cüzdanını açtı. "Al sana çeyrek dolar," dedi Walter'a. "Git bugün çarşıda ye. Bana yarın borcunu ödersin."

Walter başını iki yana salladı. "I-ıh, olmaz, bayan," derken hafifçe heceleri uzattı.

Bayan Caroline'ın sesinden sabırsızlandığı anlaşılıyordu: "Al, Walter, gel al şunu."

Walter yine başını iki yana salladı.

Walter üçüncü kez başını iki yana salladığında biri, "Git söyle öğretmene, Scout," diye fısıldadı.

Arkama döndüm, kasabada yaşayanların çoğu ve tüm okul servisi ahalisi bana bakıyordu. Şimdiye kadar Bayan Caroline ile zaten iki kez konuşmuştuk, beni tanıdığına göre söyleyeceklerimi anlayışla karşılayabilirdi, herkes böyle safça bir inançla bana bakıyordu.

Yardımseverlik duygum kabardı, Walter adına ayağa kalktım: "Şeyy... Bayan Caroline," dedim.

"Ne var, Jean Louise?"

"Bayan Caroline, o bir Cunningham'dır."

Yerime oturdum.

"Ne olmuş, Jean Louise?"

Her şeyi yeterince açıkladığımı sanıyordum. Bizler için her şey yeterince açıktı: Walter Cunningham orada oturmuş bal gibi yalan söylüyordu. Yemeğini unutmuş falan değildi, yemeği yoktu ki. Bugün yoktu, yarın da olmayacaktı, öbür gün de. Hayatında belki de hiçbir zaman üç çeyreği bir arada görmemişti.

Yeniden söylemeyi denedim: "Walter, Cunningham Ailesi'ndendir o, Bayan Caroline."

"Ne dedin, anlayamadım, Jean Louise."

"Tamam, bayan, bir süre sonra bütün kasaba halkını tanıyacaksınız. Cunningham'lar karşılığını ödeyemeyecekleri hiçbir şey almamışlardır... Ne kiliseye ait yardım sepetlerini ne yardım paralarını. Hiç kimseden hiçbir şey almazlar, kendi yağlarıyla kavrulurlar. Fazla bir şeyleri yoktur ama neleri varsa onunla yetinirler."

Cunningham klanıyla –hiç değilse o klanın bir koluyla– ilgili bilgilerim geçen kış yaşanan olaylara dayanıyordu. Walter'ın babası, Atticus'un müvekkillerinden biriydi. Bir gece oturma odamızda, kendisine miras olarak bırakılan şartlı bir mülk dolayısıyla can sıkıcı bir konuşma yapmış olan Bay Cunningham ayrılmadan önce, "Bay Finch, size borcumu ne zaman ödeyebilirim, bilmiyorum," demişti.

"En büyük derdin bu olsun, Walter," diyerek yanıtladı Atticus.

Jem'e, şartlı mülkün ne demek olduğunu sordum, Jem de kuyruğu kapana kısılmış demektir, diye açıkladı; sonra Atticus'a, Bay Cunningham acaba bir gün bize borcunu ödeyecek mi, diye sordum.

"Para olarak ödeyemez," dedi Atticus, "ama bu yıl sonuna kadar bana borçları kalmayacaktır. Göreceksiniz."

Gördük. Bir sabah Jem ile ikimiz arka avluda bir yük soba odunu bulduk. Bir süre sonra arka basamaklarda bir çuval ceviz gördük. Noel zamanı bu kez bir küfe saparna ile çobanpüskülü geldi. O ilkbahar bir de, bir çuval şalgam gelince, Atticus, Cunningham'ların borçlarını fazlasıyla ödediklerini söyledi.

"Sana neden ödemeyi böyle yapıyorlar?" diye sordum.

"Yalnızca böyle ödeyebilir de ondan. Hiç paraları yok."

"Biz yoksul muyuz, Atticus?"

Atticus başını sallayarak onayladı. "Sahiden de yoksuluz."

Jem burnunu buruşturdu. "Cunningham'lar kadar yoksul muyuz?"

"Tam da o kadar değil. Cunningham'lar köylü, çiftçilik yapıyorlar, kriz en çok onları etkiledi."

Atticus'un dediğine göre çiftçiler yoksul olduğu için meslek sahibi insanlar da yoksulmuş. Maycomb bir tarım bölgesi olduğu için doktorlar, dişçiler ve avukatlar için nakit para kazanmak zormuş. Satılmamak koşuluyla miras kalan mülk sorunu Bay Cunningham'ın canını sıkan şeylerden sadece biriydi. Satılmama koşulu bulunmayan topraklar tamamıyla ipotekliydi, adamcağızın buradan elde ettiği üç beş kuruş da faize gidiyordu. Bay Cunningham niyet etse İş Bulma Kurumu'ndan bir iş bulabilirdi ama işlemeyi bırakınca da toprakları perişan olurdu. Bu yüzden topraklarını elinden çıkarmamak ve kendi başına buyruk yaşamak için aç kalmaya razıydı. Atticus'un dediğine göre Bay Cunningham inatçı insanlar soyundan gelen biriydi.

Cunningham'ların avukata ödeyecek parası olmadığı için, bize borçlarını neyle ödeyebileceklerse onunla ödüyorlardı. "Doktor Reynolds'ın da," dedi Atticus, "aynı usulle çalıştığını biliyor muydunuz? Bir doğum yaptırmanın karşılığında bir kilo patates alır. Bayan Scout, beni dikkatle dinlerseniz size şartlı mülkün ne olduğunu anlatacağım. Jem bazen doğruya çok yakın açıklamalarda bulunuyor."

Bu şeyleri Bayan Caroline'a anlatabilseydim, zor durumda kalmaktan ve Bayan Caroline'ın karşısında küçük düşmekten kurtulacaktım ama bazı şeyleri Atticus kadar iyi açıklamak yeteneğimi aşıyordu, o yüzden, "Onu mahcup ediyorsunuz, Bayan Caroline," dedim. "Walter'ın evde bir çeyrek doları yok ki size getirsin, ayrıca siz soba odunu da kullanmazsınız."

Bayan Caroline taş kesilmiş gibi duruyordu, sonra beni yakamdan tuttu ve kendi masasına fırlattı. "Jean Louise, bu

sabah bu kadar yeter," dedi. "Her açıdan kötü bir başlangıç yapıyorsun, canım. Elini uzat."

Elimin içine tükürecek sandım, Maycomb'da insanlar ellerini yalnızca bunun için öne uzatırdı: Sözlü anlaşmaları resmiyete dökmenin gelenekselleşmiş tek yöntemi buydu. Acaba ne gibi bir pazarlık yapmıştık, merak ediyordum, bu merakıma bir yanıt bulmak için dönüp sınıfa baktım ama sınıftakiler hiçbir şey anlamamış gibi bana bakıyordu. Bayan Caroline cetvelini aldı, elime hızla beş altı kez küçük birer fiske vurduktan sonra köşede durmamı söyledi. Sonunda Bayan Caroline'ın beni dövdüğünü anlayan sınıftakilerin hepsi kocaman birer kahkaha attılar.

Bayan Caroline aynı şeyin onların da başına gelebileceği tehdidini savurunca, birinci sınıftakiler yeniden püskürdü ancak üstlerine Bayan Blount'un gölgesi düşünce donup kalarak kendilerine geldiler. Henüz Ondalık Sistem'in gizleriyle tanışmamış olan, doğma büyüme Maycomb'lu Bayan Blount kapıda belirmişti, ellerini kalçalarına dayayarak, "Bir daha bu sınıftan ses duyarsam, hepinizi yakarım," dedi. "Bayan Caroline, bu gürültü yüzünden altıncı sınıftakiler dikkatlerini piramitlere veremiyor."

Köşede dikilme cezam kısa sürdü. Zilin çalmasıyla rahatlayan Bayan Caroline öğle yemeği için tek sıra olup dışarı çıkan çocuklara bakıyordu. En son ben çıktığım için, onun sandalyeye çöküp yüzünü elleriyle kapattığını gördüm. Bana karşı iyi davranmış olsaydı ona üzülürdüm. Bu zavallı küçük şeye.

3

Walter Cunningham'ı okulun bahçesinde yakalayınca sevindim ama tam onun burnunu toprağa sürteceğim sırada Jem yetişip beni durdurdu. "Sen ondan büyüksün," dedi.

"Neredeyse senin yaşında," dedim. "Onun yüzünden ben kabahatli oldum."

"Bırak gitsin, Scout. Ne oldu ki?"

"Öğle yemeği getirmemiş," dedim ve Walter'ın beslenme konusuna nasıl dahil olduğumu anlattım.

Walter yerden kalkmış, sessizce ayakta duruyor, Jem ile beni dinliyordu. Sanki ikimizden bir saldırı bekliyormuş gibiydi, sıkılı yumrukları yarı havadaydı. Kovalamak niyetiyle ona doğru sertçe bir adım attım ama Jem elini uzatıp beni engelledi. Düşünceli düşünceli Walter'a baktı. "Bay Walter Cunningham, baban Old Sarum'lu değil mi?" diye sordu, Walter başıyla onayladı.

Walter sanki hep balıkla beslenerek büyümüş gibiydi: Gözleri Dill Harris'inkiler kadar maviydi, ıslak ıslaktı, çevreleri kırmızıydı. Yüzünde renk namına bir şey yoktu, ıslak ve pembe burnunun ucu dışında. Tulumunun askılarıyla sinirli sinirli oynuyor, metal tokaları çekiştiriyordu.

Jem birden ona gülümsedi. "Bizimle birlikte eve, öğle yemeğine gel, Walter," dedi. "Gelirsen seviniriz."

Walter'ın gözleri parladı, sonra karardı.

Jem, "Babamız senin babanın arkadaşı. Scout delinin tekidir... Bir daha seninle dövüşmeyecek."

"Orası pek belli olmaz," dedim. Benim yerime Jem'in böyle güvence vermesi canımı sıkmıştı ama o değerli öğle teneffüsünün sayılı dakikaları azalıyordu. "Evet, Walter, bir daha sana saldırmayacağım. Fasulye sevmez misin? Bizim Cal gerçekten iyi bir aşçıdır."

Walter daha önce durduğu yerde dikiliyor, dudaklarını ısırıyordu. Daha fazla ısrar etmedik, neredeyse Radley'lerin evine gelmiştik ki Walter arkamızdan seslendi: "Heey, ben de geliyorum!"

Walter bize yetiştiğinde Jem onunla güzel güzel sohbet etti. "Şurada bir hayalet yaşıyor," dedi bir sır verir gibi, Radley'lerin evini parmağıyla göstererek. "Ondan söz edildiğini duydun mu hiç, Walter?"

"Duydum zannedersem," dedi Walter. "Okula başladığım ilk zaman ölüyodum neredeyse, o cevizlerden yedimdi – dediklerine göre zehir sürüyomuş, cevizleri çitin üzerinden okul avlusuna bırakıyomuş."

Şimdi bir yanında Walter, bir yanında ben, üçümüz birlikte yürürken Jem, Öcü Radley'den korkmuyor gibiydi. Gerçekten de atıp tutmaya başladı: "Bir keresinde ta evin yanına kadar gittim," dedi Walter'a.

"Evin ta yanına kadar giden kişi, evin yanından her geçtiğinde koşarak geçmez ki," dedim bulutlara bakarak.

"Kimmiş o koşan, Bayan Ukala?"

"Sen, yanında kimse olmadığı zaman."

Evin ön merdivenlerine geldiğimizde Walter bir Cunningham olduğunu unutmuştu. Jem mutfağa koşup Calpurnia'ya masaya bir tabak daha koymasını söyledi, bir arkadaş getirmiştik. Atticus, Walter ile selamlaştı, hemen hasattan söz etmeye başladı, söylediklerini ne Jem ne de ben takip edebiliyorduk.

"Birinci sınıfta neden kaldım biliyor musun Bay Finch, ilkbaharda babama yardım etmem, tarlanın otlarını temizlemem lazımdı ama şimdi tarlada çalışacak kadar büyük biri var."

"Ona bir kilo patatesle mi ödeme yaptınız?" diye sordum ama Atticus bana ters ters baktı.

Walter tabağına yemek istiflerken Atticus'la iki koca adam gibi sohbet etmelerine Jem'le ikimiz şaşırmıştık. Atticus çiftlik sorunları konusunda yorumlarda bulunurken Walter onun sözünü kesip evde hiç şeker pekmezi olup olmadığını sordu. Atticus, Calpurnia'ya seslendi, Calpurnia şurup sürahisiyle geldi. Walter'ın almasını bekledi. Walter sebzelerin ve etin üzerine bol kepçe pekmez döktü. Belki de ben, aman kuzum, ne yapıyorsun diye sormasaydım süt bardağına da dolduracaktı.

Sürahiyi yerine koyduğu zaman gümüş tabak tıngırdadı, oğlan hızla ellerini kucağında birleştirdi. Daha sonra başını çabucak eğip kaldırdı.

Atticus bana yine ters ters baktı. "Ama yemeğine şurup doldurdu," diye karşı çıktım. "Şurubu boca etti..."

İşte o zaman Calpurnia beni mutfağa çağırdı.

Çok öfkelenmişti, öfkelendiğinde dilbilgisi kurallarını karman çorman ederdi. Yoksa, sakin olduğu zamanlar Maycomb'daki herkes kadar kurallara uygun konuşurdu. Atticus'un dediğine göre Calpurnia siyahilerin çoğundan daha eğitimliymiş.

Gözlerini kısıp bana baktığı zaman göz çevresindeki çizgiler derinleşti. "Biz gibi yemeyen insanlar da vardır," diye fısıldadı öfkeyle, "ama biz gibi yemiyorlar diye masada terslemek onları sana kalmamış. O çocuk senin arkadaşın, masa örtüsünü yemeye kalkışsa bile sesini çıkaramazsın, duydun mu?"

"O benim arkadaşım değil, Cal, o bir Cunningham ve..."

"Sus bakayım. İster Cunningham olsun ister başka bir şey, bu eve ayak basan herkes arkadaşındır senin, onların yemek yiyişi üzerine bir şey söylediğini bir daha duymayayım, sanki hanımefendi saraydan çıkmış! Cunningham'lardan daha iyi halde olabilirsiniz ama bu size onları küçük görme hakkı vermez... Masada yemek yemeyi bilmiyorsan oturur mutfakta yersin!"

Calpurnia kıçıma fena bir şaplak atarak beni yemek odasına postaladı. Tabağımı alıp yemeğimi mutfakta tamamladım ama bir daha onların karşısına çıkma utancından kurtulduğuma seviniyordum. Calpurnia'ya, "Sen görürsün," dedim, ona gösterecektim; yakında, o başka bir işle uğraşırken Barker Girdabı'na gidip kendimi suya atacaktım, o zaman üzülecekti. Ayrıca şunu da ekledim: Bana yazma öğrettiği için bugün zaten onun yüzünden başım belaya girmişti; bu onun hatasıydı. "Gevezeliği bırak," dedi.

Jem'le Walter okula dönmek üzere benden önce yola koyuldular; geride kalıp Atticus'a Calpurnia'nın kötülüklerini ihbar etmek, Radley'lerin evinin önünden tek başına koşarak geçmeye değerdi. "Ne dersen de, Jem'i benden daha çok seviyor," diyerek sözlerimi tamamladım, Atticus'a hiç zaman kaybetmeden Calpurnia'yı hemen işten atmasını söyledim.

"Jem onu senin yarın kadar bile üzmüyor, bunu hiç düşündün mü?" Atticus'un sesi sertti. "Ne şimdi ne daha sonra onu postalamak gibi bir niyetim var. Cal olmadan bir gün bile idare edemeyiz, bunu düşündün mü hiç? Cal'in senin için neler yaptığını düşün, sense onu acaba ne kadar önemsiyorsun?"

Okula döndüm, Calpurnia'dan nefret etmeye devam ediyordum, ancak ani bir çığlık sesiyle bu güceniklik duygum paramparça oldu. Başımı kaldırıp baktığımda Bayan Caroline'ı sınıfın ortasında dikilirken gördüm, yüzü dehşetten gerilmişti. Belli ki öğretmen olduğunu hatırlayacak kadar kendini toparlamıştı.

"Canlı hem de!" diye çığlık attı.

Sınıftaki erkekler hep birden yardımına koştu. Aman Yarabbi, bir fareden korktuğunu sanmıştım. Yaşayan hiçbir yaratık karşısında soğukkanlılığını kaybetmeyen Küçük Chuck, "Nereye gitti, Bayan Caroline?" diye soruyordu. "Nereye gitti, çabuk söyleyin!" –arkasındaki oğlana döndü– "Kapıyı kapat, onu yakalayalım. Çabuk söyleyin efendim, nereye gitti?"

Bayan Caroline titreyen parmağıyla yeri ya da bir masayı değil, tanımadığım iriyarı bir oğlanı gösterdi. Küçük Chuck'ın yüzü buruştu, alçak sesle, "Şu oğlan mı, efendim?" diye sordu. "Doğru efendim, o oğlan canlı. Bir sebepten sizi korkuttu mu?"

Bayan Caroline çaresizlik içinde, "Yanından geçiyordum, o şey saçlarının arasından yürüye yürüye çıktı... Saçlarının arasından," dedi.

Küçük Chuck'ın yüzüne bir gülümseme yayıldı. "Bitten korkacak ne var, efendim. Hiç bit görmediniz mi? Artık korkmayın, siz masanıza dönün, dersinize devam edin."

Küçük Chuck, bölge halkının bir sonraki öğünde karnını nasıl doyuracağını bilmeyen üyelerinden biriydi ama doğuştan soyluydu. Elini Bayan Caroline'ın dirseğinin altına koyup onu sınıfın önüne götürdü. "Artık kaygılanmayın, efendim," dedi. "Bitten korkulur mu hiç. Ben size biraz soğuk su getireyim."

Bite ev sahipliği eden oğlan, yol açtığı bu heyecandan hiç etkilenmemişti. Kafasının, alnının üst tarafına gelen bölgesini karıştırıyordu, konuğunu buldu ve başparmağıyla işaretparmağı arasında ezdi.

Bayan Caroline dehşet içinde, büyülenmiş gibi bu sahneyi izliyordu. Küçük Chuck karton bardakta su getirdi, öğretmen de suyu bir güzel içti. Sonunda sesi düzeldi. Usulca sordu: "Senin adın ne, oğlum?"

Oğlan gözlerini kırpıştırdı. "Kimin, benim mi?" Bayan Caroline başıyla onayladı.

"Burris Ewell."

Bayan Caroline yoklama defterine baktı. "Burada bir Ewell var, ama ilk adı yazılmamış... Nasıl yazılıyor adın?"

"Bilmiyorum. Evde bana Burris diyorlar."

"Peki, Burris," dedi Bayan Caroline, "bu öğleden sonra seni izinli saysak iyi olacak galiba. Eve gidip başını yıkamanı istiyorum."

Masasından kalın bir kitap aldı eline, sayfalarını karıştırdı, bir şeyler okudu. "Evde yapılacak en iyi şey... Burris, eve gideceksin ve başını kül alaşımlı sabunla yıkayacaksın. Yıkadıktan sonra kafa derine gaz süreceksin."

"Ne'yçin, öğretmenim?"

"Şu... Şu bitlerden kurtulmak için. Bak, Burris, öteki arkadaşların da bitlenebilirler, bunu istemezsin, değil mi?"

Oğlan ayağa kalktı. Hayatımda gördüğüm en kirli insandı. Boynu koyu gri olmuştu, ellerinin üstü pislik içindeydi, tırnaklarının içi ta etine kadar kapkaraydı. Bayan Caroline'a dik dik baktı, gözleri ve göz çevresi, yüzünde temiz kalmış yumruk büyüklüğünde tek bölgeydi. Belki de sabahleyin daha çok Bayan Caroline ile ikimiz sınıftakileri oyaladığımız için, hiç kimse onu fark etmemişti.

"Burris," dedi Bayan Caroline, "lütfen, yarın okula gelmeden önce yıkan."

Çocuk birden güldü. "Sen beni eve göndermiyosun, öğretmen," dedi. "Ben zaten gidiyodum... Bu yıllık okul cezamı tamamladım."

Bayan Caroline anlamadı. "Ne demek istiyorsun?" dedi.

Oğlan yanıt vermedi. Alay edercesine burnundan kısa bir horultu çıkardı.

Sınıftaki kıdemli öğrencilerden biri yanıt verdi: "O Ewell'ların oğlu, efendim," dedi; ben de acaba bu açıklama benimki kadar başarısız olacak mı diye merak ediyordum. Ama Bayan Caroline gerisini dinlemeyi istermiş gibi görünüyordu. "Okul onun gibilerle dolu. Her yıl okulun birinci günü gelir, sonra okulu bırakırlar. Okul kaçaklarını yakalayan bayan onları şerifle korkutarak okula getirtir ama okulda tutmaya çalışmaz. Adlarını sınıf listesine yazar, okulun ilk günü onları okula getirtir, böylece yasanın buyruğu yerine gelmiş olur. Yılın geri kalanında onları yok yazmanız gerekiyor..."

"Peki ama ana babaları ne olacak?" diye sordu Bayan Caroline, sahiden meraklanarak.

"Anneleri yok," yanıtını aldı, "babaları da kavgacıdır."

Bu konuşma Burris Ewell'ın gururunu okşamıştı. "Üç yıldır okul açıldığında, ilk gün birinci sınıfa geliyom," dedi açık açık. "E, herhalde bu yıl akıllı olursam ikinci sınıfa geçirtirler..."

Bayan Caroline, "Yerine otur, lütfen, Burris," dedi ve o bunu der demez öğretmenin büyük bir hata yaptığını anladım. Oğlan yüksekten atıp tutarken birden öfkelendi.

"Oturt da görelim, öğretmen hanım."

Küçük Chuck ayağa kalktı. "Bırakın gitsin, efendim," dedi. "Huysuzun, aksinin tekidir. Olay çıkarabilir, ayrıca burada küçükler var."

Gördüğüm en ufak tefek çocuktu ama Burris Ewell ona doğru döndüğünde Küçük Chuck'ın sağ eli cebine gitti. "Ayağını denk al, Burris," dedi, "şakam yoktur, öldürürüm. Haydi evine git."

Burris beline kadar bile gelmeyen bir çocuktan korkmuş gibiydi, Bayan Caroline da bu fırsattan yararlandı: "Evine git, Burris. Gitmezsen müdürü çağıracağım," dedi. "Zaten bunu nasıl olsa bildirmek zorundayım."

Oğlan alay eder gibi güldü, acele etmeden kapıya doğru yürüdü.

Yeterince uzaklaşınca geriye dönüp bağırdı: "Bildirirsen bildir be, lanet olası! Bana bişey yaptıracak öğretmen, o sümüklü şıllık anasından doğmadı daha! Beni burdan gönderen sen değilsin, bunu unutma, beni sen göndermiyosun!"

Bekledi, öğretmenin ağladığından emin olunca ayaklarını sürüye sürüye çıkıp gitti.

Hepimiz hemen masanın çevresine toplandık, herkes kendince öğretmeni teselli etmeye çalışıyordu. Çok aşağılık biri... Bel altına vuruyor... Sizi bu tür çocuklara öğretmenlik etmek için çağırmadılar... Maycomb'lular öyle değildir, Bayan Caroline, inanın... Üzülmeyin artık, efendim. Bayan Caroline, haydi bize bir hikâye okuyun. Bu sabah okuduğunuz o kedi şeyi vardı ya, çok güzeldi...

Bayan Caroline gülümsedi, sümkürdü ve "Teşekkür ederim, güzel çocuklarım," dedikten sonra bizi sıralarımıza gönderdi, bir kitap açtı, birinci sınıf öğrencilerinin aklını karıştıran uzun bir hikâye okudu; hikâye holde yaşayan bir kara kurbağayla ilgiliydi.

O gün dördüncü kez Radley'lerin evinin önünden geçerken –ikisinde dörtnala koşarak geçmiştim– içime çöken kasvet duygusu, en az o evinki kadar derindi. Okul yılının geri kalanı da bu ilk günkü kadar heyecanlı geçecekse, belki biraz eğlen-

celi olabilirdi ama okumaktan ve yazmaktan dokuz ay uzak kalmayı düşündükçe, alıp başımı gitmek geliyordu içimden.

Akşamüzerine doğru yolculuk planlarımın hepsi tamamdı; işten dönen Atticus'u karşılamak üzere Jem'le kaldırımda yarışırken kendimi pek de zorlamadım. Atticus'un postanenin köşesini döndüğünü uzaktan gördüğümüzde onu karşılamak üzere koşardık. Atticus öğleyin anlattığım o gözden düşme öyküsünü unutmuşa benziyordu; okulla ilgili sorular sorup durdu. "Evet", "hayır" gibi kısa yanıtlar verdim, o da beni zorlamadı.

Calpurnia benim çok kötü bir gün geçirdiğimi hissetmiş olmalı ki akşam yemeğini hazırlarken kendisini seyretmeme izin verdi. "Aç ağzını yum gözünü, sana bir sürprizim var," dedi.

Kıtırlı ekmek pek sık yaptığı bir şey değilmiş, dediğine göre zamanı olmuyormuş ama bugün ikimiz de okula başladığımız için çok işi olmamış. Kıtırlı ekmeği sevdiğimi biliyordu.

"Bugün senin yokluğunu hissettim," dedi. "Ev öylesine ıssızlaşmış gibi geldi ki bana saat iki dolaylarında radyoyu açmak zorunda kaldım."

"Neden? Jem'le ikimiz hava yağmurlu olmadıkça eve girmeyiz ki zaten."

"Biliyorum," dedi, "ama biriniz hep sesimi duyacak mesafede olurdunuz. Günde kaç saati sizi çağırmakla geçiriyorum, merak ediyorum doğrusu. Eveet," dedi, mutfak sandalyesinden kalkarak, "bugünlük bu kadar kıtırlı ekmek yeter bence. Haydi, sen şimdi git, ben masayı hazırlayayım."

Calpurnia eğilip beni öptü. Giderken, acaba Calpurnia'ya ne oldu diye düşündüm. Gönlümü almak istemişti, hepsi bu. Bana her zaman çok sert davranırdı, sonunda bunun acımasızlık olduğunu anlamış, üzülmüştü ama bunu söylemeyecek kadar inatçıydı. O günkü kabahatlerim beni çok yormuştu.

Akşam yemeğinden sonra Atticus gazetesini alıp oturdu ve "Scout, okumaya hazır mısın?" dedi. Tanrı'dan daha başka bir şey isteyemezdim, hemen ön verandaya koştum. Atticus beni izledi.

"Bir şey mi var, Scout?" dedi.

Atticus'a kendimi iyi hissetmediğimi söyledim, onun açısından bir sakıncası yoksa okula gitmek istemiyordum.

Atticus sallanan sandalyeye oturup bacak bacak üstüne attı. Parmakları saat cebini arayıp buldu, cebin içinde kayboldu; ancak böyle yapınca düşünebildiğini söyledi. Tatlı bir sessizlik içinde bekledi, ben de kendi görüşümü desteklemeye çalıştım: "Sen okula gitmedin, pekâlâ başarılısın, ben de evde kalacağım. Büyükbabam sana ve Jack Amca'ya her şeyi öğretmiş, sen de bana öğretirsin."

"Hayır, öğretemem," dedi Atticus. "Ben çalışıp para kazanmak zorundayım. Üstelik seni okula göndermediğim için bana ceza verirler – bu gece sana bir doz müshil ile antiasit gerekli, yarın da okul."

"Ben iyiyim, sahi söylüyorum."

"Bence de. Peki, sorun ne?"

O gün başıma gelen aksilikleri birazcık birazcık anlattım. "...Sonra senin bana hep yanlış öğrettiğini söyledi, yani bir daha okuyamayacağız, asla. N'olur beni okula gönderme, n'olursun."

Atticus ayağa kalktı, verandanın öteki ucuna kadar yürüdü. Morsalkımı inceleme işini bitirince dönüp yanıma geldi.

"Her şeyden önce," dedi, "basit bir sır öğrenirsen her türlü insanla anlaşman kolaylaşır, Scout. Bir insanı anlayabilmek için, o insanın baktığı açıdan bakmayı becerebilmelisin..."

"Efendim?"

"Kendini onun yerine koyup her şeyi onun gördüğü gibi görmelisin."

Atticus bugün pek çok şey öğrendiğimi söyledi, Bayan Caroline'ın kendisi de çeşitli şeyler öğrenmişti. Her şeyden önce bir Cunningham'a bir şey vermemesi gerektiğini biliyordu artık ama Walter'la ikimiz kendimizi öğretmenin yerine koysaydık, onun yaptığı hatanın onurlu bir hata olduğunu görecektik. Maycomb'daki âdetleri bir günde öğrenmesini bekleyemezdik ondan, bazı şeyleri akıl edemediği için onu suçlayamazdık.

"Hiç de bile," dedim. "Ona bir şey okumamam gerektiğini ben de akıl edemedim ama o beni suçladı. Baksana Atticus, okula gitmek zorunda değilim." Birden aklıma bir şey geldi. "Burris Ewell'ı hatırlıyor musun? Sadece ilk gün okula gidiyor. Okula gitmeyen çocuklardan sorumlu olan kadın onun adını sınıf listesinde gösterdiği zaman yasanın gereğini yerine getirmiş oluyor ve..."

"Sen öyle bir şey yapamazsın, Scout," dedi Atticus. "Bazen, belli durumlarda yasayı biraz esnetmek gerekebilir. Senin durumundakiler için yasa katıdır. O yüzden okula gitmek zorundasın."

"O gitmezken iyi ama ben gitmek zorundayım. Nedenini anlamıyorum."

"O zaman dinle."

Atticus, Ewell'ların üç kuşaktır Maycomb'un yüz karası olduğunu söyledi. Onun hatırladığı kadarıyla hiçbiri bir gün olsun dürüstçe bir şey yapmamış. Atticus bir gün bir Noel ağacını atmaya giderken beni de götürecek, bana onların nerede ve nasıl yaşadığını gösterecekti. İnsan olmalarına karşın hayvan gibi yaşıyorlardı. "Onlar canları istediği zaman, eğitim görmek gibi küçük bir istek duydukları zaman okula gidebilir," dedi Atticus. "Onları zorla okulda tutmanın yolları var ama Ewell'lar gibi insanları ille de yeni bir çevreye girmeye zorlamak aptalca bir şey, sonra..."

"Ama ben yarın okula gitmezsem beni zorlayacaksın."

"Bu konuyu burada keselim," dedi Atticus sertçe. "Siz, Bayan Scout Finch, normal insanlar sınıfındansınız. Yasalara uymanız gerekir." Dediğine göre Ewell'lar, Ewell denen insanlardan oluşan özel bir topluluğun üyeleriymiş. Bazı koşullarda normal insanlar sağduyulu davranıp Ewell'ların bazı hareketlerini görmezden gelmek gibi basit bir yöntemle onlara bazı özel ayrıcalıklar tanıyorlarmış. Okula gitmek zorunda değillermiş, bir kere. İkincisi, Burris'in babası Bay Bob Ewell'ın mevsim dışı avlanmasına, tuzak kurmasına izin veriliyormuş.

"Atticus, bu iyi bir şey değil," dedim. Maycomb'da mevsim dışı avlanmak yasaya göre suçtu, halkın gözünde de ağır bir kabahatti.

"Yasaya aykırı, tamam," dedi babam, "ayrıca kötü bir şey, o da kabul ama bir adam yardım çeklerini sarı viskiye yatırıyorsa, çocukları açlık sancısından dolayı öyle bir ağlar ki. Bu yöredeki toprak sahipleri arasında, babalarının vurduğu herhangi bir av hayvanını o çocuklardan esirgeyecek birini tanımıyorum."

"Bay Ewell'ın böyle yapmaması gerek."

"Elbette yapmamalı ama huyundan vazgeçmiyor. Sen de bunun acısını çocuklarından mı çıkaracaksın?"

"Hayır," diye mırıldandım ve son bir kez daha ayak diredim: "Ama okula gitmeye devam edersem, bir daha asla bir şey okuyamayız."

"Seni asıl kaygılandıran bu, değil mi?"

"Evet."

Atticus başını eğip bana baktığında yüzünde gördüğüm ifade umut vericiydi. "Uzlaşma nedir bilir misin?" diye sordu.

"Yasayı esnetmek."

"Hayır, iki tarafın rızasıyla bir anlaşmaya varmaktır. Bu iş böyle olur," dedi. "Sen okula gitmenin gerekliliğini kabul edersen, eskisi gibi her gece okumaya devam ederiz. Anlaştık mı?"

"Evet, efendim!"

"Alışılmış formalitelere gerek kalmadan anlaşmanın imzalandığını kabul edeceğiz," dedi Atticus. "Ha, aklıma gelmişken, Scout, sakın okulda bu anlaşmadan söz etme."

"Neden?"

"Ne yazık ki bu davranışımız daha eğitimli yetkililerce hiç hoş karşılanmayacaktır."

Jem'le ikimiz babamızın son arzu, son vasiyet diline alışıktık, her zaman Atticus'un sözünü kesip anlayamadığımız şeyleri bize çevirmesini istemekte serbesttik.

"Ne?"

"Ben hiç okula gitmedim, doğru," dedi, "ama bana öyle geliyor ki Bayan Caroline'a her gece bir şeyler okuduğumuzu söylersen Bayan Caroline beni azarlar, ben de azarlamasını istemem."

Atticus o akşam bizi çok eğlendirdi, anlaşılır hiçbir nedeni olmaksızın bir bayrak direğinin üzerine oturan bir adamla ilgili bir gazete haberi okudu, bu da Jem'in ertesi cumartesiyi ağaç evin tepesinde geçirmesi için yeterli bir neden oldu. Jem kahvaltıdan sonra ağaca çıkıp güneş batana kadar orada oturdu, Atticus onun gereksinim duyduğu şeyleri sağlama yollarını tıkamasaydı bütün gece orada kalacaktı neredeyse. Günün büyük bir bölümünü ağaca inip çıkarak geçirdim, onun ayak işlerine baktım, ona kitap, yemek, su gibi şeyler taşıdım, tam ona gece örtüneceği battaniyeyi götürüyordum ki Atticus onunla hiç ilgilenmezsem Jem'in aşağı ineceğini söyledi. Atticus haklıydı.

4

Okul günlerimin geri kalanı ilk günden daha iyi geçmedi. Günlerim, yavaş yavaş ilerleyip bir Ünite'ye dönüşen sonu gelmez bir Proje'den farksızdı. Bana Grup Dinamiği'ni öğretmek gibi iyi niyetli ama nafile bir çabayla Alabama Eyaleti, kilometrelerce elişi kâğıdı ve mum boya harcadı. Jem'in Dewey Ondalık Sistemi dediği şey o yılın sonunda okul çapında uygulanmaya başlandı, bu yüzden o yöntemi başka öğretim teknikleriyle karşılaştırma şansım olmadı. Tek yapabileceğim şey çevreme bakmaktı: Atticus ile amcam –eğitimini evde tamamlayan amcam– her şeyi biliyordu; hiç değilse birinin bilmediğini, öteki biliyordu. Ayrıca babamın yıllarca eyalet yasama meclisinde çalıştığını, her seferinde karşısına rakip bile çıkmadan, hem de öğretmenlerimin iyi vatandaşlığın gelişimi için gerekli gördükleri düzeltmelerden yoksun olarak yeniden seçildiğini görmezden gelemezdim. Yarı Ondalık Sistem'le, yarı cezalandırma sistemiyle eğitim gören Jem tek başınayken de grup içindeyken de başarılı oluyordu ama o iyi bir örnek değildi; insanların geliştirdiği hiçbir eğitim sistemi onun kitaplara ulaşmasını engelleyemezdi. Bana gelince, ben *Time* dergisinden, evde elime geçtikçe okuduğum şeylerden öğrendiklerim dışında bir şey bilmiyordum ama Maycomb eğitim sisteminin koşu bandı üze-

rinde acele etmeksizin ilerlerken bir şeylerin elimden hileyle alındığı duygusundan kurtulamıyordum. Elimden alınan o şey neydi, bilmiyordum ama bu eyaletin niyetinin bana on iki yıl can sıkıntısı yaşatmak olduğuna inanmıyordum.

Ders yılı ilerlerken, saat üçe kadar dersi olan Jem'den yarım saat önce okuldan çıktığım için Radley'lerin evinin önünden geçerken olabildiğince hızlı koşuyor, ön verandamıza ulaşana ve kendimi güvende hissedene kadar durmuyordum. Bir gün öğleden sonra yine böyle koşarken gözüme bir şey ilişti, öyle bir şeydi ki derin bir soluk aldım, uzun uzun çevreme baktım, sonra geri döndüm.

Radley'lerin arazisinin kenarında yaprağını dökmeyen iki meşe ağacı vardı; kökleri yan sokağa kadar uzamış, yolda tümsekler oluşmasına yol açmıştı. Ağaçlardan birindeki bir şey dikkatimi çekti.

Ağaçlardan birinin, göz hizamın biraz yukarısındaki kovuğundan bir folyo kâğıdının ucu görünüyor, öğle sonrası güneşinde bana göz kırpıyordu. Bir kez daha çevreme hızla baktıktan sonra parmak uçlarımda yükselerek deliğe uzandım, dış ambalajının içinden iki parça çiklet aldım.

İlk anda çikletleri hızla ağzıma atma dürtüsü duydum ama nerede olduğumu hatırladım. Eve koştum, ön verandaya ulaşınca ganimetlerimi inceledim. Çiklet taze görünüyordu. Kokladım, kokusunda bir şey yoktu, yaladım, biraz bekledim. Ölmediğimi görünce ağzıma attım: Wringley's Naneli Çikleti.

Jem geldiği zaman sakızı nereden aldığımı sordu. Almadığımı, bulduğumu söyledim.

"Bulduğun şeyleri ağzına atma, Scout."

"Yerde bulmadım ki, bir ağaçta buldum."

Jem homurdandı.

"Şeyy," dedim, "şurada, hani okul yolu üzerinde bir ağaç var ya, o ağaçtan ucu görünüyordu."

"Hemen çıkar onu ağzından!"

Çıkardım. Şekeri bitmek üzereydi. "Bütün öğleden sonra çiğnedim, henüz ne öldüm ne de hastalandım."

Jem ayağını yere vurdu. "Oradaki ağaçlara dokunman bile hata, bunu bilmiyor musun? Dokunursan ölürsün!"

"Ama sen bir kere eve dokunmuştun!"

"O başka! Koş ağzını çalkala... Hemen, duydun mu ne dediğimi?"

"Çalkalamayacağım, ağzımdaki tat gider çalkalarsam."

"Çalkalamazsan seni Calpurnia'ya şikâyet ederim!"

Calpurnia'yla dalaşmayı göze almaktansa Jem'in dediğini yaptım. Neden bilmem, bu ilk okul yılı aramızdaki ilişkide büyük bir değişikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştu: O her işime burnunu sokan, zorba, insafsız Calpurnia gitmiş, yerine genel bir itiraz kapsamında hoşgörülü homurtular çıkarmakla yetinen bir Calpurnia gelmişti. Bana gelince, bazen onu kışkırtmak için olmadık çabalar harcıyordum.

Yaz gelmek üzereydi; Jem'le ikimiz yazın bir an önce gelmesini istiyorduk. Yaz bizim için en iyi mevsimdi: Yaz demek, sinek teliyle kapatılmış arka verandada, portatif karyolada uyumak ya da ağaç evde uyumaya çalışmak demekti; en güzel yiyecekler demekti; sıcaktan kavrulan binbir renkli doğa manzaraları demekti ama her şeyden önce de Dill demekti.

Okulun son günü bizi erken bıraktılar, Jem'le birlikte eve yürüdük. "Galiba yarın bizim Dill buraya dönecek," dedim.

"Belki yarından sonra," dedi Jem. "Mississippi'de okullar bir gün sonra kapanıyor."

Radley'lerin evinin oradaki yeşil yapraklı meşe ağacının yanına geldiğimizde, sakızları bulduğum ağaç kovuğunu yüzüncü kez göstermek, sakızları orada bulduğuma Jem'i inandırmak için parmağımı kaldırmıştım ki kendimi başka bir alüminyum folyoyu gösterirken buldum.

"Görüyorum, Scout! Görüyorum."

Jem sağa sola baktı, yukarı doğru uzandı, küçük, parlak paketi alıp yavaşça cebine koydu. Koşa koşa eve geldik ve ön verandada, çiklet paketlerinden biriktirilmiş alüminyum folyo parçalarıyla yamalı küçük kutuya baktık. Nişan yüzüklerinin konduğu türden, küçücük bir kilit dili olan mor kadife bir ku-

tuydu. Jem o küçük kilit dilini açtı. İçinde ovulup parlatılmış, üst üste konmuş iki madeni para vardı. Jem paraları inceledi.

"Kızılderili şefleri," dedi. "Bin dokuz yüz altı, Scout, biri de bin dokuz yüz. Bunlar gerçekten eski."

"Bin dokuz yüz mü?" diye tekrarladım. "Baksana..."

"Sus bir dakika. Düşünüyorum."

"Jem, sence bu kovuk birinin bir şeyler gizlediği bir yer mi?"

"Yoo, bizden başka buradan geçen pek yok ki, bazı büyükler dışında..."

"Büyüklerin gizleme yerleri olmaz. Sence bunları alıkoyalım mı, Jem?"

"Ne yapacağımızı bilmiyorum, Scout. Kime geri verebiliriz? Benim bildiğim bir şey varsa o da buradan kimsenin geçmediği... Cecil arka sokaktan geçiyor, eve gitmek için ta kasabanın çevresinden dolanıyor."

Cecil Jacobs bizim sokağın öteki başında, postanenin yanında oturuyor, Radley'lerin ve Lafayatte Dubose'un evinin önünden geçmemek için her okul günü tam bir buçuk kilometre yol yürüyordu. Bayan Dubose'un evi bizimkinden iki ev ötedeydi; bütün mahalle Bayan Dubose'un bugüne kadar yaşamış en aksi kadın olduğunu düşünüyordu. Atticus yanında olmadan Jem onun evinin yanına yaklaşmazdı.

"Ne yapmamız gerekir sence, Jem?"

Bulunan bir şey, o şeyin sahibi çıkmadıkça, bulana aitti. Ara sıra bir kamelya çiçeği koparmak, bir yaz günü Bayan Maudie Atkinson'ın ineğinden biraz sıcak süt fışkırtmak ya da birinin yeşil elmalarını afiyetle yemek bizim ahlak kültürümüzün bir parçasıydı ama para farklı bir şeydi.

"Bak sana ne diyeceğim," dedi Jem. "Bu paraları okul açılıncaya kadar saklayalım, okul açılınca gider herkese sorarız, bunlar sizin mi diye. Belki de otobüse binen çocuklardan birinindir, belki... bugün otobüse yetişmek için acele ederken unutmuştur. Bunlar birine ait, bunu biliyorum. Baksana nasıl pırıl pırıllar. Biriktirmek için konmuş."

"Evet de para biriktirir gibi neden çiklet biriktirsin insan? Dayanıklı bir şey değil ki."

"Bilmiyorum, Scout. Ama bunlar o kişi için önemli olmalı..."

"Nereden biliyorsun, Jem..."

"Şeyy, Kızılderili sikkeleri... Kızılderililere ait. Bunlar çok tılsımlıdır, insana şans getirir. Hiç aklında yokken kızarmış tavuk bulmak gibi şanslardan söz etmiyorum, uzun ömür, sağlık, altı haftalık testlerde başarılı olmak... Bir insanın gerçekten önem verdiği şeyler. Ben bu paraları sandığıma koyacağım."

Jem odasına girmeden önce uzun uzun Radley'lerin evine baktı. Yine bir şeyler düşünüyor gibiydi.

İki gün sonra Dill geldi, yüzü mutluluktan parlıyordu; ta Meridian'dan Maycomb Kavşağı'na (kibarlık olsun diye böyle denirdi ancak aslında Abbott sınırları içindeydi) kadar tek başına trenle gelmişti, teyzesi Bayan Rachel, Maycomb'un tek taksisiyle onu kavşakta karşılamıştı; Dill trenin yemek vagonunda yemek yemiş, birbirine iple bağlanmış iki ikizi St Louis'de trenden inerken görmüştü ve her türlü tehdide karşın martavallarına devam ediyordu. Gömleğine düğmelenen o iğrenç mavi şortu çıkarmış, beli kemerli gerçek bir kısa pantolon giymişti; biraz kilo almış gibiydi, boyu uzamamıştı. Babasını gördüğünü söyledi. Dill'in babası bizimkinden uzundu, sivri uçlu siyah sakalları vardı, L&N Demiryolları genel müdürüydü.

"Bir ara makiniste yardım ettim," dedi Dill esneyerek.

"Amma da yardım etmişsindir ha, Dill. Kes artık," dedi Jem. "Bugün ne oynayacağız?"

"Tom, Sam ve Dick," dedi Dill. "Haydi ön avluya geçelim." Dill, Rover Boys serisini oynamak istiyordu çünkü üç kişilik başrol vardı. Bizim oyunlarda küçük rolleri oynamaktan sıkılmıştı.

"Ben onlardan bıktım," dedim. Tom Rover rolünü oynamak istemiyordum çünkü Tom gösterinin bir yerinde birden belleğini kaybediyor, ta sonuna kadar bir daha senaryoda yer almıyor, sonunda Alaska'da ortaya çıkıyordu.

"Bize bir oyun uydur, Jem," dedim.

"Oyun uydurmaktan bıktım."

Özgürlüğümüzün ilk günleriydi ve biz bıkmıştık. Yazın nelere gebe olduğunu merak ediyordum.

Ön avluya geçtik, Dill durdu, eğilip Radley'lerin evinin kasvetli ön yüzüne baktı. "Ölüm... Ölüm kokusu alıyorum," dedi. "Evet alıyorum, yemin ederim," diye ekledi; ben de ona çenesini kapatmasını söyledim.

"Yani ölmek üzere olan birinin kokusunu aldığını mı söylemek istiyorsun?"

"Hayır, bir insanı koklarsam yakında ölüp ölmeyeceğini bilirim. Yaşlı bir kadın öğretti bunu bana." Dill eğilip beni kokladı. "Jean-Louise-Finch, üç güne kadar öleceksin."

"Dill, çeneni kapatmazsan seni döverim, çarpık bacak. Ciddi söylüyorum!"

"Kes sesini," diye homurdandı Jem, "Sıcak Buharlara inanırmış gibi davranıyorsun."

"Sen de inanmazmış gibi," dedim.

"Sıcak Buhar nedir?"

"Geceleyin hiç ıssız bir yolda yürüyüp sıcak bir yerin yanından geçmedin mi?" diye sordu Jem. "Sıcak Buhar, cennete gidemeyen, ıssız yollarda başıboş dolaşan biridir, öyle birinin içinden geçersen, öldüğün zaman sen de sıcak buhar olursun, sen de geceleyin başıboş dolaşır, insanların soluğunu emersin."

"Öyle birinin içinden geçmemek için ne yapmak gerekiyor?"

"Bir şey yapamazsın," dedi Jem. "Bazen yolunu tıkar, yola yayılır ama içinden geçmek zorunda kalırsan, 'Işıklı melek, yaşayana can gerek; çekil yolumdan, yutma soluğumu içine çekerek,' demen gerekir. Böyle dersen, etrafına dolanmasını engellersin."

"Söylediği tek kelimeye bile inanma, Dill," dedim. "Calpurnia'ya göre bunların hepsi zenci uydurması."

Jem bana kötü kötü kaşlarını çattı ama, "Eee, bir şey oynayacak mıyız, oynamayacak mıyız?" dedi.

"Gelin araba lastiğiyle yuvarlanalım," dedim.

Jem içini çekti. "Ben lastiğin içine sığmıyorum ki."

"Sen de itersin."

Arka avluya koştum, evin altından eski bir araba lastiğini çekerek çıkardım. Tokatlayarak lastiği ön avluya yuvarladım. "İlk ben bineceğim," dedim.

Dill ilk kendisinin binmesi gerektiğini, yeni geldiğini söyledi.

Jem hakemlik etti, ilk şansı bana verecekti ancak Dill daha uzun süre binecekti. Dertop olup lastiğin iç tarafına yerleştim.

Sıcak Buharlar konusunda kendisine karşı çıktığım için Jem'in alındığını fark etmemiştim, meğer bu yüzden beni hak ettiğim şekilde ödüllendirmek için uygun bir fırsat kolluyormuş. Araba lastiğini kaldırımdan aşağı var gücüyle ittiğinde bunu anladım. Yer, gök, evler, hepsi çılgın bir resim paletinde birbirine girdi, kulaklarım zonkluyordu, boğulacak gibiydim. Durmak için ellerimi dışarıya çıkaramıyordum, ellerim göğsümle dizlerimin arasında sıkışıp kalmıştı. Jem'in benden ve lastikten hızlı koşmasını ya da kaldırımdaki bir tümseğe takılıp durmayı ümit edebiliyordum yalnızca. Jem arkamdan bağırarak koşuyordu, sesini duyuyordum.

Lastik çakılların üzerinde zıplaya zıplaya yolun karşı tarafına yuvarlandı, bir çite çarptı, beni de bir şişe mantarı gibi kaldırıma fırlattı. Başım dönüyor, midem bulanıyordu, betonun üzerinde boylu boyunca yatıyor, yine de başımı iki yana sallıyordum, uğultusu geçinceye kadar kulaklarımı yumrukladım ve Jem'in sesini duydum: "Scout, kaç oradan, buraya gel!"

Başımı kaldırdım, tam önünde durduğum Radley'lerin evinin merdivenlerine baktım. Buz kesmiştim.

"Gel, Scout, orada yatma öyle!" Jem çığlık çığlığa bağırıyordu. "Ayağa kalk, kalkamıyor musun?"

Ayağa kalktım, buzlarım çözülürken titriyordum.

"Lastiği de al!" diye bağırdı Jem. "Lastiği de getirsene! Sende hiç akıl yok mu be?"

Koşabilecek duruma gelince titreyen bacaklarımın elverdiği ölçüde hızlı koşarak yanlarına gittim.

"Lastiği neden getirmedin?"

"*Sen* getirsene!" diye bağırdım.

Jem sustu.

"Haydi git, bahçe kapısının hemen ağzında duruyor. Zaten sen o eve dokunmuştun bir keresinde, hatırlamıyor musun?"

Jem öfkeyle bana baktı, öneriyi geri çeviremezdi, kaldırımdan aşağı koştu, bahçe kapısında durdu, sonra birden içeri koşup lastiği aldı.

"Gördünüz mü?" Jem zafer kazanmış halde bizi azarlıyordu. "Çok basit. Yemin ediyorum, Scout, bazen tam bir kız gibi davranıyorsun, utanç verici bir şey."

İş onun bildiği gibi değildi ama ona söylememeye karar verdim.

Calpurnia ön kapıda belirdi ve bağırdı: "Limonata zamanı! Hepiniz gelin bakayım içeri, o sıcak güneşte kavrulacaksınız!" Sabah ile öğle arası limonata içmek yaz günlerine özgü bir törendi. Calpurnia verandaya bir sürahi ile üç bardak bırakıp işine döndü. Jem'le aramızın açılması beni özellikle kaygılandıran bir şey değildi. Limonatayı içince keyfi yerine gelirdi.

Jem ikinci bardağı da mideye indirdikten sonra göğsünü tokatladı. "Ne oynayacağımızı biliyorum," diye duyurdu. "Yeni ve farklı bir şey."

"Ne?" diye sordu Dill.

"Öcü Radley."

Jem'in aklından ne geçtiği bazen apaçık belli olurdu: Hiçbir koşulda Radley'den korkmadığını anlamam için bunu uydurmuştu, benim korkaklığıma karşı kendi korkusuzluk ve kahramanlığını öne çıkarmak için.

"Öcü Radley mi? Nasıl?" diye sordu Dill.

"Scout, sen Bayan Radley ol," dedi Jem.

"Olup olmayacağımı söylerim. Ama..."

"Ne var?" dedi Dill. "Hâlâ korkuyor musun?"

"Geceleyin hepimiz uyurken dışarı çıkabilir..." dedim.

Jem, "Öff," dedi, "Scout, bizim ne yaptığımızı o nereden bilecek? Ayrıca hâlâ yaşadığını sanmıyorum. Yıllar önce öldü ve onu bacaya tıktılar."

"Jem," dedi Dill, "seninle ikimiz oynarız, Scout korkuyorsa seyredebilir."

Öcü Radley'nin hâlâ o evde olduğundan neredeyse emindim ama bunu kanıtlayamazdım, en iyisi çenemi kapamaktı yoksa gündüzleri Sıcak Buhar'a karşı bağışıklığım olduğu halde buna inanmakla suçlanacaktım.

Jem rol dağılımını yaptı. Ben Bayan Radley oldum, yapmam gereken tek şey evden çıkıp verandayı süpürmekti. Dill yaşlı Radley oldu; kaldırımda bir aşağı bir yukarı yürüyor, Jem onunla konuştuğu zaman öksürüyordu. Tabii ki Öcü rolünü Jem aldı; ön basamakların altına gitti, ara sıra çığlık atıyor, uluyordu.

Yaz günleri birbirini izlerken bizim oyun da ilerliyordu. Oyunu cilalamış, geliştirmiş, diyalog ve olay örgüsüyle zenginleştirmiştik, sonunda küçük bir oyunumuz olmuştu, bu oyuna her gün bir halka ekliyorduk.

Dill kötü adamların en kötüsüydü. Oynayacağı kişilerin hepsinin kalıbına girebilirdi; kötü adam olarak uzun boylu olması gerekiyorsa uzun boylu bile görünebilirdi. En kötü adamları bir o kadar iyi oynardı; en kötüler de Gotik oyunlarda olurdu. Ben de oyun metnine giren çeşitli kadınları istemeye istemeye oynardım. Ama hiçbiri, Tarzan'ı oynamak kadar eğlenceli gelmezdi bana. O yaz bariz bir kaygıyla oynadım, oysa Jem, gündüzleri kendisiyle Calpurnia yanımdayken, geceleri Atticus evdeyken, Öcü Radley'nin beni yakalayamayacağına, ölmüş olduğuna inanmam için elinden geleni yapıyordu.

Jem doğuştan kahramandı.

Küçük, kasvetli bir oyundu, küçük dedikodu parçalarından, mahalle efsanesi kırıntılarından oluşuyordu; Bayan Radley, Bay Radley ile evleninceye kadar güzel bir kadındı, evlenince bütün parasını kaybetmişti. Parasıyla birlikte dişlerinin çoğu da gitmiş, saçlarını ve sağ elinin işaretparmağını yitirmişti (Dill'in katkısına göre Öcü bir gece yemek için kedi ve sincap bulamayınca annesinin parmağını ısırıp yemiş); kadın salonda oturuyor, çoğu zaman ağlıyordu, o arada Öcü evdeki bütün eşyaları bıçakla yontuyordu.

Biz üçümüz başı belaya giren oğlanlardık; ben, değişiklik olsun diye, vesayet mahkemesi yargıcı oldum; Dill, Jem'i tutup götürdü, süpürgenin sopasıyla merdivenin altına ite kaka tıktı. Jem gerektiğinde, örneğin şerif kılığında ya da kasaba halkından biri kılığında ortaya çıkacak ve Maycomb'da Radley'lerle ilgili herkesten çok söyleyecek şeyi olan Bayan Stephanie Crawfords olacaktı.

Sıra Öcü'yle ilgili o büyük sahneyi oynamaya geldiğinde Jem gizlice eve girecek, Calpurnia'nın arkası dönükken dikiş makinesinin çekmecesinden gizlice makası aşırdıktan sonra salıncağa oturarak gazetelerden bir şeyler kesecekti. Dill yürüyerek yanından geçecek, Jem'e bakarak öksürecek, Jem de yalancıktan saldırıp makası batıracaktı. Benim baktığım yerden çok gerçekmiş gibi görünüyordu.

Bay Nathan Radley her günkü gibi kasabadan eve dönüş yolu üzerinde yanımızdan geçerken hiç kımıldamadan sessizce duracak, onun gözden kaybolmasını bekleyecek, sonra merak edecektik, acaba bizden kuşkulansaydı bize ne yapardı diye. Komşulardan biri ortalıkta göründüğünde ara verecektik. Bir keresinde Bayan Maudie Atkinson'ın havada kalan çit makasıyla yolun karşı tarafından bize baktığını gördüm.

Bir gün *Bir Adamın Ailesi* oyununun II. kitabının XXV. Bölümü'nü oynuyorduk, öylesine dalmıştık ki kaldırımda durmuş bize bakan ve rulo yapılmış dergiyi dizine vuran Atticus'u görmedik. Güneşe bakılırsa saat on ikiydi.

"Ne oynuyorsunuz siz öyle?" diye sordu Atticus.

"Hiç," dedi Jem.

Jem'in yanıtından oyunumuzun bir sır olduğunu anladım, ben de sesimi çıkarmadım.

"Peki, o makasla ne yapıyorsunuz? Neden gazeteyi kesiyorsunuz? Bugünün gazetesiyse yersiniz sopayı."

"Bir şey yapmıyoruz."

"Ne demek bir şey yapmıyoruz?" dedi Atticus.

"Bir şey yapmıyoruz, efendim."

"Verin bakayım o makası bana," dedi Atticus. "Çocukların oynayacağı şeyler değil bunlar. Acaba bu şeyin kazara Radley'lerle bir ilişkisi olabilir mi?"

"Hayır," dedi Jem, yüzü kızarmıştı.

"Olmadığını umarım," dedi Atticus kısaca ve eve girdi.

"Je-em..."

"Sus. Oturma odasına gitti, oradan bizi duyabilir."

Avluda duyulmayacağımız bir yere gittiğimizde Dill, Jem'e oyuna devam edip edemeyeceğimizi sordu.

"Bilmiyorum. Atticus oynayamazsınız demedi ama..."

"Jem," dedim. "Bence Atticus kesin biliyor."

"Hayır, bilmiyor. Bilse söylerdi."

Ben o kadar emin değildim ama Jem benim tam bir kız gibi konuştuğumu söyledi, kızlar her zaman kafalarından uydururmuş, işte o yüzden başka insanlar kızlardan nefret edermiş, kız gibi davranacaksam gidip kendim gibi kızlarla oynamalıymışım.

"Peki, devam et o zaman," dedim. "Görürsün."

Atticus'un gelişi oyundan ayrılmak istememin ikinci nedeniydi. Birinci neden ilk gün Radley'lerin evinin ön avlusuna yuvarlandığım zaman olan bir şeyle ilgiliydi. Onca baş dönmesinin, mide bulantısını bastırma çabalarımın ve Jem'in çığlıklarının arasında başka bir ses duymuştum, öylesine zayıf bir sesti ki kaldırımdan o sesi duyamazdım. Evin içinde birisi gülüyordu.

5

Tahmin ettiğim gibi sonunda Jem benim vırvırlarıma dayanamadı, bir süre oyunu yavaşlattı, ben de rahatladım. Yine de Atticus'un bize oynayamayacağımızı söylemediğini, bu yüzden oynayabileceğimizi yineleyip duruyordu. Atticus bize oynayamayacağımızı söylemiş olsaydı Jem bir çaresine bakacaktı; alt tarafı oyun kişilerinin adlarını değiştirecekti, o zaman bizi kimse herhangi bir şey oynamakla suçlayamazdı.

Dill bu hareket planını hararetle destekledi. Zaten yavaş yavaş bir baş belası haline geliyor, Jem'in peşinden ayrılmıyordu. Yaz aylarında bana evlilik teklif etmiş, sonra hemen unutmuştu. Beni kendi malı gibi görüyordu, benden başka bir kızı sevemeyeceğini söylemiş, sonra beni boşlamıştı. Onu iki kez tekmeledim, hiç yararı olmadı, Jem'le daha sıkı fıkı oldu. Günlerini ağaç evde birlikte geçiriyor, planlar yapıyor, kumpaslar kuruyor ancak üçüncü bir kişiye gereksinimleri olduğu zaman beni çağırıyorlardı. Ama ben bir süre onların delidolu planlarının dışında kaldım, tam bir kız gibi davranmakla suçlanmak çok acıydı ama o yaz alacakaranlık saatlerin çoğunu Bayan Maudie Atkinson ile, onun ön verandasında oturarak geçirdim.

Jem'le ikimiz Bayan Maudie'nin açelyalarına dokunmamak koşuluyla avlusunda serbestçe koşmayı severdik ama onun-

la aramızdaki ilişki, açıkça tanımlanabilecek bir şey değildi. Jem'le Dill beni planlarının dışında bırakıncaya kadar Bayan Maudie mahalledeki kadınlardan biriydi sadece ama görece iyi huylu bir varlıktı.

Bayan Maudie ile aramızdaki sessiz anlaşmaya göre onun çimenliğinde oynayabilir, asma dallarını çekiştirmemek koşuluyla üzüm yiyebilir ve evin arkasındaki geniş araziyi keşfe çıkabilirdik; bunlar o kadar cömert koşullardı ki onunla pek ender konuşur, ilişkimizdeki hassas dengeyi korumaya dikkat ederdik ama Jem'le Dill'in davranışları yüzünden Bayan Maudie'yle yakınlaşmak zorunda kalmıştım.

Bayan Maudie evinden nefret ederdi, onun için evde geçirdiği zaman boşa gitmiş demekti. Duldu, bukalemun gibi bir kadındı, başında eski bir hasır şapka, sırtında erkek tulumuyla çiçek bahçesinde çalışır ama saat beşte banyo yaptıktan sonra ön verandada görünür, diktatörlere özgü bir büyüleyicilikle sokakta egemenlik sürerdi.

Tanrı'nın toprağında yetişen her şeyi, otları bile severdi. Bir tanesi hariç; bahçesinde tek bir hasırotu yaprağı bulmayagörsün, kanlı bir meydan savaşı başlardı. Teneke bir kovayla hemen başına çöker, bitkiyi alttan zehirli madde bombardımanına tutardı; dediğine göre öylesine güçlü bir zehirmiş ki bu, oradan uzaklaşmazsak hepimizi öldürebilirmiş.

"Tutup kökünden söksen olmaz mı?" dedim, beş on santimlik bir ota karşı yürütülen o uzun savaşı seyrettikten sonra.

"Kökünden sökmek mi, çocuğum, ne diyorsun sen?" Sürgünü kökledi, otun o küçük sapını aşağıdan yukarıya kadar başparmağıyla ezdi. Mikroskobik taneler döküldü. "Tabii ya, tek bir hasırotu dalı bile koca bir bahçenin canına okumaya yeter. Baksana şunlara. Sonbahar geldiğinde kurur ve rüzgârla Maycomb'un her yerine dağılırlar!" Bayan Maudie'nin bu olayı Eski Ahit'teki vebaya benzettiğini yüzündeki ifadeden anlıyordum.

Maycomb'da yaşayan birine göre çok temiz bir konuşması vardı. Hepimize adlarımızla hitap ederdi, güldüğü zaman köpekdişlerindeki küçücük iki altın kanca görünürdü. O altın

kancalara hayran kaldığımı, bir gün o kancalardan taktırmak istediğimi görünce bana, "Bak şimdi," dedi ve diliyle tık diye ağzındaki köprüyü çıkardı; aramızdaki dostluğun pekişmesine yol açan, yakınlık ifade eden bir hareketti bu.

Jem ile Dill ne gibi işlerin peşinde koşuyorlarsa o işlere ara verdikleri zaman Bayan Maudie'nin cömertliğinden yararlanıyorlardı: Bayan Maudie'nin o güne kadar bizden sakladığı yeteneklerinin meyvelerini topluyorduk. Mahallede en güzel kekleri yapan oydu. Aramızda güven ilişkisi kurulduktan sonra ne zaman büyük bir kek ile üç küçük kek yapsa, karşıdan seslenirdi: "Jem Finch, Scout Finch, Charles Baker Harris, koşun!" Hemen koşar, ödülümüzü alırdık.

Yazın günbatımı uzun sürer ve huzur vericidir. Çoğu kez Bayan Maudie'nin ön verandasında ikimiz sessizce oturur, güneş yavaş yavaş batarken gökyüzünün sarıdan pembeye dönüşünü, alçaktan uçarak mahallenin üzerinden geçen ve okul binasının çatılarının arkasında gözden kaybolan kırlangıçları seyrederdik.

Bir akşamüzeri, "Bayan Maudie," dedim, "sizce Öcü Radley hâlâ yaşıyor mudur?"

"Onun adı Arthur, Arthur yaşıyor," dedi. Büyük meşe sandalyesinde ağır ağır sallanıyordu. "Mimozalarımın kokusunu alıyor musun? Bu akşam meleklerin soluğu gibi güzel kokuyorlar."

"Öyle. Nereden biliyorsunuz?"

"Neyi nereden biliyorum, evladım?"

"Şeyin, Ö... Bay Arthur'un hâlâ yaşadığını?"

"Ne fena bir soru bu. Ama galiba bu konu da öyle, fena. Yaşadığını biliyorum, Jean Louise, çünkü evden alıp götürdüklerini görmedim henüz."

"Belki de öldü ama onu bacaya tıktılar."

"Nereden geldi böyle bir şey aklına?"

"Jem onu bacaya tıktıklarını düşündüğünü söyledi."

"Şşşt! Her gün biraz daha Jack Finch'e benziyor."

Bayan Maudie, Atticus'un erkek kardeşi Jack Finch'i tanıyordu, ta çocukluklarından beri. Hemen hemen aynı yaştaydı-

lar ve Finch Arazisi'nde birlikte büyümüşlerdi. Bayan Maudie toprak sahibi bir komşunun, Dr. Frank Buford'un kızıydı. Buford'un mesleği doktorluktu ama toprakta yetişen her şeye çok meraklıydı, bu yüzden yoksul kalmıştı. Amcam Jack Finch ise toprağı kazma tutkusunu Nashville'deki pencere önü saksılarıyla sınırlamış ve zengin olmuştu. Jack Amca her Noel gelirdi ve her Noel karşı komşumuz Bayan Maudie'ye gel benimle evlen, diye seslenirdi. Bayan Maudie de ona: "Biraz daha yüksek sesle bağır, Jack Finch, sesini postaneden duysunlar, sesini duymuyorum!" diye yanıt verirdi. Jem'le ikimiz bunun tuhaf bir evlilik teklifi olduğunu düşünürdük ama zaten Jack Amca da biraz tuhaftı. Bayan Maudie'yi kızdırmak için böyle yaptığını söylerdi ama kırk yıldır kızdırmayı başaramamış; Bayan Maudie'nin bu dünyada evleneceği en son adam kendisiymiş ama takılmayı düşündüğü ilk kişi de kendisiymiş, Bayan Maudie için en iyi savunma esprili bir karşı saldırıda bulunmakmış, bütün bunları açıkça anlıyorduk.

"Arthur Radley evden çıkmıyor, hepsi bu," dedi Bayan Maudie. "Dışarı çıkmak istemesen, sen de içeride kalmaz mıydın?"

"Öyle ama dışarı çıkmak isterim ben. O neden istemiyor?"

Bayan Maudie gözlerini kıstı. "O hikâyeyi sen de benim kadar iyi biliyorsun."

"Ama nedenini bilmiyorum. Nedenini kimse anlatmadı."

Bayan Maudie ağzındaki takma diş köprüsünü düzeltti. "Biliyorsun, bizim Bay Radley ayak-yıkayan, koyu Vaftizcilerdendi..."

"Sen de Vaftizcisin, öyle değil mi?"

"Ben o kadar katı değilim. Vaftizciyim ama öylesine işte."

"Hepiniz ayak yıkamaya inanmıyor musunuz?"

"İnanıyoruz. Evde, banyo küvetinde."

"Ama biz sizlerle komünyon ayini yapamayız."

Anlaşılan Bayan Maudie ilkel Vaftizciliği anlatmanın kapalı komünyonu anlatmaktan daha kolay olacağına karar verdi ki şöyle dedi: "Ayak yıkamaya inananlar zevk veren her şeyi günah sayarlar. Biliyor musun, bir cumartesi günü birkaç tane-

si ormandan çıkıp geldi, buradan geçerken bana çiçeklerimle benim cehenneme gideceğimizi söyledi."

"Çiçeklerinin de mi?"

"Evet, hanfendi. Benimle birlikte onlar da cehennemde yanacakmış. Onlara göre ben Tanrı'nın dünyasında, evin dışında çok fazla zaman geçiriyormuşum, evin içinde İncil okumaya az zaman ayırıyormuşum."

Bayan Maudie'yi çeşitli Protestan cehennemlerinde sonsuza kadar cayır cayır yanarken düşünmek, kilisede vaiz kürsüsünden dinlediğim İncil'e inancımı zayıflattı. Sivri dilli bir kadın olduğu doğruydu, Bayan Stephanie Crawford gibi mahallede kapı kapı dolaşıp kimseye iyilik etmiyordu. Ama azıcık aklı olan hiç kimse Bayan Stephanie'ye güvenmezken, Jem'le ikimiz Bayan Maudie'ye azımsanmayacak ölçüde güveniyorduk. Asla bizi gammazlamaz, bizimle kedinin fareyle oynadığı gibi oynamaz, özel hayatlarımızla hiç ilgilenmezdi. O bizim arkadaşımızdı. Böylesine makul bir varlığın sonsuza kadar azap çekme tehdidiyle karşı karşıya olması anlaşılır gibi değildi.

"Hiç de bile, Bayan Maudie. Siz benim tanıdığım en iyi insansınız."

Bayan Maudie gülümsedi. "Teşekkür ederim, han'fendi. Biliyor musun, Vaftizciler kadınların doğaları gereği günahkâr olduğunu düşünürler. İncil'i düz anlamıyla anlarlar."

"Bay Arthur o yüzden mi evden çıkmıyor, kadınlardan uzak durmak için mi?"

"Orasını bilmiyorum."

"Hiç anlayamıyorum. Bence Bay Arthur cennete gitmek peşindeyse en azından verandaya çıkar. Atticus'un dediğine göre sen ne kadar seversen Tanrı da insanları o kadar severmiş."

Bayan Maudie sallanmayı bıraktı, sesi sertleşti: "Sen bunu anlayamayacak kadar küçüksün," dedi, "ama bazen bir adamın elindeki İncil... Babanın elindeki viski şişesinden daha tehlikeli olabilir."

Neye uğradığımı şaşırdım. "Atticus viski içmez," dedim.

"Hayatında tek damla bile içmemiş... Aa, hayır içmiş. Dediğine göre bir kez içmiş ve hiç beğenmemiş."

Bayan Maudie güldü. "Senin babandan söz etmiyordum," dedi. "Atticus sarhoş oluncaya kadar içse bile, içmedikleri halde kötü olan bazı adamlar kadar kötü olamaz. Bazı adamlar vardır, o adamlar... Öbür dünyayla o kadar meşguldürler ki bu dünyada yaşamayı hiç bilmezler, şu sokağa bak, sonucu görürsün."

"Sence o Öcü... Yani Bay Arthur için söylenen şeyler doğru mu?"

"Hangi şeyler?"

Anlattım.

"Bunların dörtte üçü siyahilerin uydurması, dörtte biri de Bayan Stephanie Crawford'ın," dedi Bayan Maudie sertçe. "Hatta Stephanie Crawford bana bir kere gecenin bir yarısı uyandığını ve onu pencereden kendisine bakarken gördüğünü söyledi. Ben de ona sordum, peki Stephanie, sen ne yaptın, yatağına girip ona yer mi açtın, dedim. Bir süre çenesini kapatmak zorunda kaldı."

Eminim kapatmıştır. Bayan Maudie'nin sesi herkese çenesini kapattırmaya yeter.

"Hayır, çocuğum," dedi. "Acılı bir ev o. Arthur Radley'nin küçüklüğünü hatırlıyorum. Her zaman benimle çok kibar konuşurdu, insanların ne dediğine bakma. Olabildiğince kibardı."

"Sizce o deli mi?"

Bayan Maudie başını iki yana salladı. "Deli değildiyse bile şimdiye delirmiştir. İnsanların başına ne geldiğini asla bilemeyiz. Kapalı kapılar ardında evlerde nelerin olup bittiğini, ne sırların gizlendiğini..."

"Atticus, Jem'le bana avluda yapamayacağı hiçbir şeyi evde yapmaz," dedim, babamı savunmanın bir görev olduğunu düşünerek.

"Güzel çocuğum, ben bir düğümü çözmekle uğraşıyordum, senin babanı düşünmüyordum bile ama şimdi düşündüğüme göre şunu söyleyeyim: Atticus Finch sokakta herkesin arasında

nasılsa evde de öyledir. Yeni yaptığım kekten eve biraz götürmeye ne dersin?"

Ertesi sabah uyandığımda Jem'le Dill'i arka avluda derin bir konuşmaya dalmış buldum. Yanlarına gittiğimde her zamanki gibi bana gitmemi söylediler.

"Gitmeyeceğim. Bu avlu yalnız senin değil benim de avlum, Jem Finch. Senin kadar benim de burada oynamaya hakkım var."

Dill'le Jem gizli toplantılarına kısa bir ara verdiler: "Burada kalacaksan, sana söylediğimiz her şeyi yapacaksın," dedi Dill.

"Eee," dedim, "hangi büyük yerden geliyor bu emir?"

"Sana söylediğimiz her şeyi yapacağını söylemezsen, sana hiçbir şey anlatmayacağız," diye devam etti Dill.

"Sanki bir gecede boyun yirmi santim uzamış gibi konuşuyorsun! Peki, ne yapmamı istiyorsunuz?"

Jem sakince, "Öcü Radley'ye bir not yazıp vereceğiz," dedi.

"Nasıl?" Elimde olmadan kapıldığım korkuyu bastırmaya çalışıyordum. Bayan Maudie için konuşmak kolaydı – yaşlıydı, kendi verandasında güvendeydi. Bizim içinse durum farklıydı.

Jem bir oltanın ucuna bir pusula iliştirecek ve oltayı kepengin arasından içeri itecekti. O sırada olur da biri gelirse Dill çanı çalacaktı.

Dill sağ elini havaya kaldırdı, avucunda annemin gümüş yemek çanı vardı.

"Evin yan tarafından dolaşacağım," dedi Jem. "Dün sokağın karşısından baktık, gevşemiş bir kepenk var. Hiç değilse pencere pervazına tutturabilirim."

"Jem..."

"Artık sen de bu işin içindesin ve oyundan çıkamazsın, devam edeceksin, Bayan Ukala!"

"Tamam, tamam, ama gözcülük yapmak istemiyorum, Jem, birisi..."

"Ne diyorsam yapacaksın, sen arazinin arka tarafını gözetleyeceksin, Dill evin ön tarafını ve sokağın başını gözetleyecek, birinin geldiğini görürse çanı çalacak. Anlaşıldı mı?"

"Peki madem. Kâğıda ne yazdınız?"

"Çok kibar bir dille ona bazen dışarı çıkmasını, içeride ne yaptığını bize anlatmasını; ona bir şey yapmayacağımızı, dondurma alacağımızı söyledik."

"Delirmişsiniz siz, hepimizi öldürür!"

"Bu benim fikrim," dedi Dill. "Dışarı çıkar, biraz bizimle oturursa kendini daha iyi hissedebilir."

"Onun kendini iyi hissetmediğini nereden biliyorsunuz?"

"E, sen yüz yıl bir yerde kapalı kalsan ve kediden başka hiçbir şey yemesen, kendini nasıl hissederdin? Bahse girerim ta buraya kadar uzamıştır sakalları...

"Senin babanınkiler gibi mi?"

"Babamın sakalı yok bi kere, o..." Dill durdu, sanki hatırlamaya çalışıyordu.

"Hah, işte yakalandın," dedim. "Daha trenden inmeden önce babanın siyah sakalları olduğunu söylemiştin ve..."

"Senin için fark etmeyecekse, geçen yaz sakallarını kestirdi! Tabii ya, bunu kanıtlayan bir mektup var elimde, ayrıca bana iki dolar gönderdi!"

"İki dolarını iyi sakla... Hatta sana atlı polis üniforması da göndermişti! Hiç öyle bir şey gelmedi, değil mi? Sen bunları uydurup duruyorsun..."

Dill Harris hayatımda hiç duymadığım kadar büyük yalanlar söylerdi. Mesela, on yedi kez posta uçağına binmiş, güya Nova Scotia'ya gitmiş, fil görmüş, büyükbabası Tuğgeneral Joe Wheeler'mış ve ona kılıcını bırakmış.

"Susun," dedi Jem. Evin altına girdi, elinde sarı bambu bir sopayla çıktı. "Sizce bu yeterince uzun mu, kaldırımdan oraya kadar yetişir mi?"

"Ta evin dibine kadar gidip eve dokunmaya cesaret eden birinin olta kullanmasına gerek yok," dedim. "Gidip doğrudan ön kapıyı çalsana."

"Bu, bu farklı bir durum," dedi Jem. "Sana kaç kez söyleyeceğim?"

Dill cebinden bir kâğıt parçası çıkarıp Jem'e uzattı. Üçümüz korka korka eski eve doğru yürüdük. Dill, arazinin ön

köşesindeki elektrik direğinin yanında kaldı, Jem'le ikimiz evin duvarını izleyen kaldırım boyunca yan yan aşağıya doğru ilerledik. Ben Jem'in arkasında kaldım, dönemecin çevresini görebileceğim bir yerde durdum.

"Kimse yok," dedim. "Gelen giden yok."

Jem kaldırımın yukarı tarafında duran Dill'e baktı, Dill başını salladı.

Jem pusulayı balık oltasının ucuna iliştirdi, oltayı avlunun üzerinden atlatarak, seçtiği bir pencereye uzattı. Olta sopası beş on santim kısa geldi, Jem eğilebildiği kadar öne eğildi. Sopayı ittirmeye çalışmasını öyle uzun bir süre izledim ki sonunda kendi görev yerimden ayrılıp yanına gittim.

"Notu sopanın ucundan çıkaramıyorum," diye homurdandı, "ya da çıkarsam, o zaman da pencereye bırakamayacağım. Haydi sen yerine dön, Scout."

Geri döndüm, dönemecin öteki tarafına, boş sokağa baktım. Ara sıra geriye dönüp Jem'e bakıyordum, Jem sabırla pusulayı pencere pervazına iliştirmeye çalışıyordu. Pusula uçup yere düşüyor, Jem onu yeniden yukarı doğru dürtüklüyordu, sonunda aklıma geldi, Öcü Radley bu pusulayı alsa bile okuyamayacaktı. Ben sokağın alt tarafına bakarken yemek çanı çaldı.

Omuzlarımı dikleştirip, Öcü Radley ve onun azıdişleriyle karşılaşacağım düşüncesiyle sendeleyerek arkama döndüm ama bunun yerine, Atticus'un yüzüne karşı var gücüyle çan çalan Dill'i gördüm.

Jem öyle fena görünüyordu ki Dill'e çanı çalmasını söyleyenin ben olduğumu itiraf edemedim. Jem bir ucundan tuttuğu olta sopasını yerde sürükleyerek isteksiz isteksiz kaldırımda yürüyordu.

"Şu çanı çalmayı bırak," dedi Atticus.

Dill çanın dilini eliyle tuttu; bunun ardından gelen sessizlikte, keşke yine çalmaya başlasa, diye düşündüm. Atticus başındaki şapkayı geriye itti, ellerini kalçasına koydu. "Jem," dedi, "ne yapıyordun sen?"

"Hiç, baba."

"Hiç kaytarma, anlat bakalım."

"Ben... Yani biz Bay Radley'ye bir şey vermeye çalışıyorduk.

"Ne vermeye çalışıyordunuz?"

"Mektup."

"Göreyim bakayım şunu."

Jem kirli bir kâğıt parçası uzattı. Atticus aldı, okumaya çalıştı. "Bay Radley'nin dışarı çıkmasını niçin istiyorsunuz?"

Dill konuştu: "Bizimle birlikte olmak hoşuna gider diye düşündük..." derken Atticus ona bakınca sustu.

"Bak oğlum," dedi Jem'e, "sana bir şey söyleyeceğim ve bunu bir daha tekrarlamayacağım: O adama eziyet etmeyi bırak. Bunu sizlere, ikinize de söylüyorum."

Bay Radley'nin ne yaptığı kendi bileceği işti. Dışarı çıkmak isterse çıkardı. Kendi evinde kalmak istiyorsa, en hafif deyimiyle bizim gibi meraklı çocukların merakını doyurmak gibi bir zorunluluğu olmaksızın evinde kalabilirdi. Geceleyin odalarımıza çekildiğimizde Atticus kapıyı çalmadan içeri dalsa hoşumuza gider miydi? Aslında bizim Bay Radley'ye yaptığımız şey bundan farklı değildi. Bay Radley'nin yaptığı şey bize tuhaf gelebilirdi ama kendisine tuhaf gelmiyordu. Ayrıca bir başka kişiyle iletişim kurmanın en uygar yolunun yan pencere değil ön kapı olduğu hiç aklımıza gelmemiş miydi? Son olarak, o eve davet edilene dek oradan uzak durmalıydık, bizi oynarken gördüğü o aptalca oyun gibi bir oyun oynamamalı ya da bu sokaktaki, hatta bu kasabadaki hiç kimseyle alay etmemeliydik...

"Biz onunla alay etmiyorduk, ona gülmüyorduk," dedi Jem, "biz sadece..."

"Demek yaptığınız şey buydu ha?

"Onunla alay etmek mi?"

"Hayır," dedi Atticus, "onun hayat hikâyesini bütün mahallenin bilgisi olsun diye sergilemek."

Jem biraz şişmiş gibi görünüyordu. "Bunu yaptığımızı söylemedim, böyle bir şey söylemedim!"

Atticus soğuk soğuk güldü. "Bana biraz önce söyledin," dedi. "Bu saçmalığı bırakın hemen, hepiniz."

Jem şaşkınlıkla ona bakıyordu.

"Hukukçu olmak istiyorsun, değil mi?" Babamızın ağzı, kuşku uyandıracak kadar sıkıydı, sanki ağzından bir şey kaçırmak istemiyormuş gibiydi.

Jem onunla laf yarıştırmanın faydasız olduğunu fark ederek sustu. Atticus o sabah işe giderken yanına almayı unuttuğu bir dosyayı almak üzere eve girdiğinde Jem kayıtlara geçmiş en eski avukatlık hilesiyle kandırıldığını ancak o zaman anladı. Ön basamaklarda saygısını göstermek için belli bir uzaklıkta durarak bekledi, Atticus'u, evden çıkıp kasabaya doğru yürürken izledi. Atticus artık onu duyamayacak kadar uzaklaştığında birden taştı: "Avukat olmak istediğimi sanıyordum ama artık o kadar emin değilim!"

6

Jem, gidip Bayan Rachel'ın balıklı havuzunun yanında Dill'le birlikte oturup oturamayacağımızı sorduğunda babamız, "Olur," dedi, Dill'in Maycomb'daki son gecesiydi bu gece çünkü. "Ona güle güle dediğimi söyleyin," dedi, "önümüzdeki yaz görüşürüz."

Bayan Rachel'ın avlusunu, bizim evin özel giriş yolundan ayıran alçak duvarın üstünden atladık. Jem ıslık çaldı, Dill karanlıkta yanıt verdi.

"Yaprak kımıldamıyor," dedi Jem. "Şuraya bakın."

Parmağıyla doğuyu gösteriyordu. Bayan Maudie'nin ceviz ağaçlarının arkasından dev bir ay yükselmekteydi. "Böyle olunca daha sıcakmış gibi görünüyor her yer," dedi.

"Haç görünüyor mu bu gece üzerinde?" diye sordu Dill, başını kaldırıp bakmaksızın. Gazete kâğıdı ve sicimle sigara yapmaya çalışıyordu.

"Hayır, yalnızca kadın var. Yakma sakın o şeyi, Dill, bütün buraları kokutacaksın."

Maycomb'da ayın üzerinde bir kadın görünürdü. Bir makyaj masasına oturmuş, saçlarını tarayan bir kadın.

"Seni özleyeceğiz, ufaklık," dedim. "Gözümüzü Bay Avery'den ayırmamamız gerekmiyor mu sence?"

Bay Avery, Bayan Henry Lafayette Dubose'un evinin tam karşısındaki evde pansiyonerdi. Her pazar bağış kabı dolaştırarak üç beş kuruş toplamanın yanı sıra, her gece saat dokuza kadar verandada oturur, hapşırırdı. Bir gece gösterisine tanık olma ayrıcalığını yaşadık ama anlaşılan son gösterisiymiş ki bir daha bizim tanık olabileceğimiz şekilde o işi hiç yapmadı. O gece Jem'le ikimiz Bayan Rachel'ın ön basamaklarından kalkmış giderken Dill bizi durdurdu: "Aaa... Şuraya bakın." Sokağın karşı tarafını gösteriyordu. İlk bakışta Japonsarmaşığı kaplı ön verandadan başka bir şey göremedik ama daha dikkatli bakınca yapraklardan aşağı bir yay çizerek sicim gibi inen sarı bir sıvı gördük, çıkış noktası ile toprağa döküldüğü yer arasında, bize göre, üç metre kadar bir uzaklık vardı, sokak ışığının sarı dairesi içinde çişi sağa sola sıçrıyordu. Jem, Bay Avery'nin yeri şaşırdığını söyledi, Dill onun günde bir galon içiyor olması gerektiğini ekledi, bunun arkasından gelen, ne kadar uzağa, nasıl işenebileceği konusundaki yarışmada kendimi yine tamamıyla dışlanmış hissettim, çünkü bu yarışta hiç yerim yoktu.

Dill gerindi, esnedi, sanki çok sıradan bir şey söylermiş gibi, "Ne yapacağımızı biliyorum, haydi yürüyüşe çıkalım," dedi.

Bu işte bir bit yeniği var gibi geldi bana. Maycomb'da hiç kimse öylesine yürüyüşe çıkmazdı. "Nereye, Dill?"

Dill başıyla güney yönünü işaret etti.

"Tamam," dedi Jem. Ben karşı çıkınca, "Sen gelmek zorunda değilsin, küçükhanım," dedi tatlılıkla.

"Gitmek zorunda değilsin. Unutma..."

Jem geçmişteki başarısızlıklarının üzerinde duracak cinsten biri değildi: Atticus'tan öğrendiği tek şey çapraz sorgulama sanatının içyüzünü kavramakmış gibi görünüyordu. "Scout, bir şey yapacak değiliz, yalnızca sokak lambasının oraya kadar gidip geleceğiz."

Kaldırımdan aşağı sessizce yürüdük, komşuların ağırlığı altında gıcırdayan salıncakların sesini, bizim sokaktaki yetişkin insanların gece mırıltılarını dinliyorduk. Arada bir Bayan Stephanie Crawford'ın kahkahalarını duyuyorduk.

"Ee?" dedi Dill.

"Tamam," diye karşılık verdi Jem. "Sen eve gitsene, Scout."

"N'apıcaksınız?"

Dill'le Jem kepengi gevşemiş o pencereden içeri bakacaklardı yalnızca, belki Öcü Radley'yi görebilirlerdi, ben onlarla birlikte gitmek istemiyorsam, doğruca eve dönüp o koca ağzımı kapalı tutabilirdim, hepsi buydu.

"Ama Tanrı aşkına, neden bu geceye kadar beklediniz?"

Çünkü geceleyin onları kimse göremezdi, çünkü Atticus, kıyamet kopsa duyamayacak kadar kitabına dalmış olurdu, çünkü Öcü Radley onları öldürürse yaz tatilini kaçırmamış, okul zamanını kaçırmış olacaklardı, çünkü karanlık bir evin içini gündüz aydınlıkta değil, gece karanlıkta görmek daha kolaydı, şimdi anlamış mıydım?

"Jem, *n'olursun...*"

"Scout, sana son kez söylüyorum, şu çeneni kapa ya da haydi hemen eve... Aman Yarabbim, tam bir kız gibi davranma eğilimin her gün daha da artıyor!"

Bu sözün üzerine onlara katılmaktan başka çarem kalmadı. Radley'lerin arazisinin arka tarafındaki yüksek tel çitin yanına gitmenin daha iyi olacağını düşündük, görülme olasılığımız daha azdı. Tel çit büyük bir bahçe ile tahtadan yapılmış dar bir ek binayı çevreliyordu.

Jem tel çiti alttan kaldırarak Dill'e telin altından geçmesi için işaret etti. Onun arkasından ben geçtim, Jem'in de geçmesi için teli tuttum. Jem biraz zorlanarak geçti. "Ses çıkarmayın," diye fısıldadı. "Ne yaparsanız yapın lahanaların içine girmeyin, çok gürültü olur."

Girmemeye çalıştığım için, olsa gerek, dakikada tek bir adım atıyordum. Jem'i uzaktan ay ışığında bana el ederken görünce hızımı artırdım. Bahçeyi arka avludan ayıran bahçe kapısına geldik. Jem kapıya dokundu. Kapı gıcırdadı.

"Kapıya tükür," diye fısıldadı Dill.

"Bir kutunun içine sıkıştık kaldık, Jem," diye mırıldandım. "Buradan kolay kolay çıkamayız."

"Şşşt. Tükür, Scout."

Ağzımızda tükürük kalmayıncaya kadar tükürdük, Jem kapıyı yavaşça açtı, yana çekti, çite dayadı. Arka avludaydık artık.

Radley'lerin evinin arkası, ön cephesine göre daha çirkindi: Boydan boya uzanan yıkık dökük bir veranda; o verandaya açılan iki kapı ile kapıların arasında iki karanlık pencere vardı. Çatının bir ucunu bir sütun yerine kaba saba bir tahta direk tutuyordu. Verandanın bir köşesinde eski bir soba vardı; sobanın üstünde bir şapka askısının aynasına hapsolmuştu ay, ürkütücü bir şekilde parlıyordu.

"Ayyy," dedi Jem alçak sesle, ayağını kaldırarak.

"N'oldu?"

"Tavuklar," diye fısıldadı.

Biraz daha ilerimizde duran Dill, "Anneee," diye fısıldayınca dört taraftan saldıran görünmez varlıklardan sakınmamız gerektiği doğrulanmış oldu. Sessizce evin yan tarafına dolaştık, kepengi gevşemiş pencereyi bulduk. Pencere pervazı Jem'in boyundan beş on santim daha yüksekti.

"Seni kaldırayım ben," diye fısıldadı Jem, Dill'e. "Ama dur." Jem, kendi sol bileğini ve benim sağ bileğimi tuttu, ben de kendi sol bileğimi ve onun sağ bileğini tuttum, çömeldik, Dill de yaptığımız bu semere oturdu. Yavaş yavaş doğrulduk ve Dill pencere pervazına tutundu.

"Çabuk ol," diye fısıldadı Jem, "seni uzun süre taşıyamayız."

Dill omzuma vurdu, biz de onu yere indirdik.

"Ne gördün?"

"Hiç. Perdeleri. Ama uzakta bir yerde küçük bir ışık vardı."

"Çabuk buradan uzaklaşalım," diye fısıldadı Jem. "Yine arka avluya geçelim. Şşşt," diye uyardı çünkü ben itiraz etmek üzereydim.

"Arka pencereyi deneyelim."

"Hayır, Dill, *olmaz*," dedim.

Dill durdu, Jem'in öne geçmesini bekledi. Jem arka merdivenin en alt basamağına bastığı anda merdiven gıcırdadı. Jem durdu, sonra yavaş yavaş basamağa ağırlığını vermeye çalıştı.

Basamaktan ses çıkmadı. Jem iki basamağı atlayarak ayağını verandaya attı, kendini yukarı çekti, uzun süre sendeledi. Daha sonra dengesini bularak diz çöktü. Pencereye doğru emekledi, başını kaldırıp içeri baktı.

İşte o sırada o gölgeyi gördüm. Başında şapka olan bir adamın gölgesiydi bu. Önce onun bir ağaç olduğunu düşündüm ama rüzgâr falan esmiyordu, ağaç gövdeleriyse asla yürümezdi. Arka veranda ay ışığına boğulmuştu, kızarmış ekmek gevrekliğindeki gölge verandanın karşı tarafına, Jem'e doğru yürüyordu.

Benden sonra gölgeyi Dill gördü. Elleriyle yüzünü kapattı.

Gölge Jem'in yanından geçerken bu kez Jem gördü gölgeyi. Kollarını başının üzerinde kavuşturup taş kesilmiş gibi durdu.

Gölge Jem'in otuz kırk santim kadar ötesinde durdu. Gölge kolunu kaldırıp indirdi, ardından hareketsiz durdu. Daha sonra arkasına döndü, Jem'in bulunduğu yerin karşısına geçti, veranda boyunca yürüdü, evin yan tarafında kayboldu, geldiği gibi gitti.

Jem verandadan atladı, bize doğru koştu. Bahçe kapısını itip açtı, Dill'le ikimizi kapıdan geçirdi, çatırdayan, iki sıra halindeki lahanaların arasına itekledi. Daha yarı yola gelmeden ayağım takıldı; ayağım takıldığı sırada patlayan tüfeğin sesi bütün mahalleyi inletti.

Jem'le Dill hemen yere, yanıma yattılar. Kesik kesik soluyan Jem, "Haydi, okul bahçesi tarafındaki çite! Çabuk ol, Scout!" dedi.

Jem çit telini alttan kaldırıyordu; Dill'le ikimiz sürünerek telin altından geçtik, okul bahçesindeki o yalnız meşe ağacının arkasına saklanmak için koşuyorduk ki yarı yolda Jem'in bizimle birlikte gelmediğini fark ettik. Geriye bakınca çite takıldığını, çitten kurtulmak için pantolonunu tekmeleyerek çıkarmaya çalıştığını gördük. Külotuyla meşe ağacının arkasına koştu.

Sağ salim ağacın arkasına geçince, elimizin ayağımızın uyuşmasını engelleyemedik ama Jem'in kafası çalışıyordu: "Eve dönmeliyiz, bizi arayacaklardır."

Tel çite kadar koşup sürünerek altından geçtik, evlerimizin arkasındaki otlağa çıktık, bizim arka çitin üstünden atladık, Jem biraz soluklanmak için bile durmamıza izin vermediğinden, hızla arka merdivene varmıştık.

Soluklarımız normalleşince, sanki hiçbir şey olmamış gibi ön avluya yürüdük. Sokaktan aşağıya baktık, Radley'lerin ön kapısının çevresinde toplanmış komşuları gördük.

"Haydi gelin oraya gidelim," dedi Jem. "Ortalıkta görünmememizi tuhaf karşılayacaklardır."

Bay Nathan Radley bahçe kapısının iç tarafında duruyordu, kırma av tüfeğini kolunun üzerine asmıştı. Bayan Maudie ile Bayan Stephanie Crawford'ın yanında Atticus vardı. Bayan Rachel ile Bay Avery de biraz ötede duruyordu. Geldiğimizi hiç kimse görmedi.

Bayan Maudie'nin yanında durduk, Maudie çevresine baktı. "Nerelerdeydiniz siz, gürültü patırtıyı duymadınız mı?"

"Ne oldu?" diye sordu Jem.

"Bay Radley lahanaların arasında bir siyahiye ateş etti."

"Aa! Vurdu mu?"

"Hayır," dedi Bayan Stephanie. "Havaya ateş etmiş. Ama adamı korkutmuş, adamın yüzü korkudan bembeyaz olmuş. Bir yerde yüzü bembeyaz bir siyahi görürseniz odur, diyor. Bir daha bu sebze bahçesine biri girerse, ikinci kurşun namluda bekliyormuş, hem de gelecek defa havaya ateş etmeyecekmiş, bahçeye giren ister bir köpek olsun, ister bir siyahi, isterse... Jem *Finch*!"

"Ne?" dedi Jem.

Atticus sordu: "Pantolonun nerede senin, çocuk?"

"Pantolonum mu?"

"Pantolonun."

Kıvırtmaya gerek yoktu. Tanrı'nın ve herkesin gözü önünde suçüstü yakalanmıştı. İç geçirdim.

"Ha o mu, Bay Finch?"

Sokak ışığının aydınlığında Dill'in bir şeytanlık düşündüğünü görüyordum: Koca koca açılmış gözleriyle o tombul masum yüzü daha da yuvarlaklaşmıştı.

"Ne oluyor, Dill?" diye sordu Atticus.

"Şey... Onu üttüm ben," dedi dalgın dalgın.

"Üttün mü? Nasıl?"

Dill'in eli kafasının arkasına uzandı. Öne geldi ve alnının üzerinden kayarak indi. "Biz şurada, balık havuzunun yanında soyunmacasına poker oynuyorduk," dedi.

Jem'le ikimiz birden rahatladık. Komşular da tatmin olmuş görünüyordu: Gerginlikleri geçti. Ama şu soyunmacasına oynanan poker de neydi?

Bunu öğrenme şansımız hiç yoktu: Bayan Rachel'ın sesi itfaiye aracının sireni gibi çınladı: "O-la-cak şey değil bu, Dill Harris! Benim balık havuzumun yanında poker oynamak ha? Soyunmacasına poker oynamak neymiş ben sana gösteririm, küçük bey!"

Atticus, Dill'i hemen o anda parça parça doğranmaktan kurtardı. "Bir dakika, Bayan Rachel," dedi. "Bunların daha önce böyle bir şey yaptıklarını hiç duymadım. Hepiniz kâğıt mı oynuyordunuz?"

Jem, Dill'in attığı topu gözü kapalı yakalayıp hücuma çıktı: "Hayır, efendim, sadece kibritlerle oynuyorduk."

Ağabeyime hayran kaldım. Kibrit tehlikeli bir şeydi ama iskambil kâğıdı ölümcüldü.

"Jem, Scout," dedi Atticus. "Bir daha poker diye bir şey duymayayım ağzınızdan. Haydi, git, Dill'lerin oradan pantolonunu al, Jem. İkiniz bu işi halledin."

"Merak etme, Dill," dedi Jem, üçümüz kaldırımdan aşağı yürürken, "teyzen sana bir şey yapmaz. Babam onunla konuşur. Hızlı düşünmek diye buna derim ben, be. Dinle... Duyuyor musun?"

Durduk, Atticus'un sesini duyduk: "...ciddi bir şey değil... Bütün çocuklar bu dönemden geçer, Bayan Rachel..."

Dill rahatladı ama Jem'le ikimiz rahatlayamadık. Jem'in sabahleyin babama bir pantolon göstermek gibi bir sorunu vardı.

"Sana benimkilerden birini veririm," dedi Dill, Bayan Rachel'ın merdiveninin önüne geldiğimizde. Jem, onun pantolonu-

na sığmayacağını ama yine de teşekkür ettiğini söyledi. Hoşça kal dedik, Dill eve yöneldi. Sonunda benimle nişanlı olduğunu hatırladı, dönüp beni Jem'in gözünün önünde hızlıca öptü. Arkamızdan bağırdı: "Yazın bana, duydunuz mu?"

Jem'in pantolonu kazaya uğramamış olsaydı bile zaten pek fazla uyuyamayacaktık. Geceleyin arka verandadaki bez karyolamdan gelen her ses şiddeti üç kat artmış olarak duyuluyordu; çakıllar üzerindeki her ayak sesi, intikam peşine düşmüş Öcü Radley'nin ayak sesleriydi; sokaktan gülerek geçen her siyahi, zincirlerinden kurtulmuş, bizim peşimize düşmüş Öcü Radley'ydi; sinekliğe çarpan her böcek, telleri parçalamaya çalışan o kaçık Öcü Radley'nin parmaklarıydı; tespih ağaçları kötü ruhluydu, havada dolaşıyorlardı, canlıydılar. Ben böyle, uyku ile uyanıklık arasında gidip gelirken Jem'in mırıltısını duydum.

"Uyuyor musun, Üç Gözlü Küçük Kız?"(*)

"Deli misin?"

"Şşşt. Atticus'un ışığı kapalı."

Soluk ay ışığında Jem'in ayaklarını savurarak yere bastığını gördüm.

"Gidip arayacağım," dedi.

Yatağında doğruldum. "Gidemezsin. Seni bırakmam," dedim.

Gömleğini giymeye çalışıyordu. "Gitmek zorundayım."

"Gidersen Atticus'u uyandırırım."

"Uyandırırsan seni öldürürüm."

Onu tutup çekerek karyolama oturttum. Mantık yürütmeye çalıştım. "Bay Nathan onu sabahleyin bulacak, Jem. Onu senin kaybettiğini biliyor. Pantolonu Atticus'a gösterdiği zaman bayağı kötü olacak, ama hepsi bu. Haydi yatağına geri dön."

"Onu ben de biliyorum," dedi Jem. "İşte o yüzden gidip almak istiyorum."

Midem bulanmaya başladı. Oraya tek başına geri dönmesi... Bayan Stephanie'nin ne dediğini hatırlıyordum: Bay Nathan bir daha bir gürültü duyarsa, tüfeğinin namlusunda kurşun

---

* Tek gözlü, çift gözlü ve üç gözlü üç kız kardeşle ilgili eski bir Alman peri masalı kahramanı. (ç.n.)

hazır bekliyordu, bahçesine giren ister bir siyahi olsun, ister bir köpek... Jem bunu benden iyi biliyordu.

Çok çaresizdim: "Bak, hiç değmez, Jem," diyordum. "Dayak acıtır ama acısı geçer. Kurşunu yiyeceksin, Jem. Lütfen..."

Sabırlı bir şekilde soluğunu dışarı verdi. "Bu... Böyle, Scout," diye homurdandı. "Aklım erdi ereli Atticus beni hiç dövmedi. Bunun böyle devam etmesini istiyorum."

Bu da bir düşünceydi. Atticus bizi bir gün tehdit etmese öbür gün ediyor gibi geliyordu bana. "Yani seni hiçbir zaman bir şey yaparken yakalamadı demek istiyorsun."

"Belki de öyle ama... Böyle devam etmesini istiyorum, Scout. Bu gece bu işi yapmalıyız."

Jem'le yolumu galiba ilk kez o zaman ayırmaya başladım. Bazen onu anlamıyordum ama bu kafa karışıklığı dönemleri kısa sürüyordu. Beni aşıyordu bu durum. "N'olursun," diye yalvardım, "düşün bir kere... Orada tek başına olduğunu..."

"Sus, konuşma!"

"Bir daha seninle konuşmamasından falan korkuyorsan, öyle bir şey olmayacak... Uyandıracağım onu, Jem, yemin ediyorum şimdi gidip..."

Jem pijamamın yakasından sımsıkı tuttu. Boğulacak gibiydim. "O zaman ben de seninle geliyorum," diyebildim.

"Hayır gelmiyorsun, gürültü etmekten başka işe yaramazsın."

Çabalarım boşunaydı. Arka kapının dilini kaldırdım, o merdivenden ininceye kadar tuttum. Saat iki falan olmalıydı. Ay batmak üzereydi, kafes örgüsü gölgeler soluklaşıp belirsizleşiyordu. Jem'in beyaz frenk gömleğinin kuyruğu sanki sabah olmadan önce sıvışmak isteyen küçük bir hayalet gibi inip inip kalkıyordu. Hafif bir esinti, böğrümden aşağı akan terleri soğutmaktaydı.

Jem arka yoldan gitti, otlaktan dolaşıp okul bahçesinin ortasından geçerek kıvrıldı ve çite ulaştı, diye düşündüm – en azından o yöne doğru gitmişti. Bu yoldan gitmek daha uzun zaman alırdı, yani henüz kaygılanmak için erkendi. Kaygılanma zamanı gelinceye kadar bekledim, Bay Radley'nin tüfeğinin

sesini bekledim. Daha sonra arka bahçe kapısının gıcırtısını duydum gibi geldi bana. Belki de duymak istedim.

Sonra Atticus'un öksürük sesi geldi. Soluğumu tuttum. Bazen gece yarısı tuvalet için kalktığımızda onu okurken bulurduk. Geceleri sık sık uyanıp bize baktığını, yeniden uykuya dalmak için okuduğunu söylerdi. Gözlerimi kısarak ışığının yanmasını, holü aydınlatmasını bekledim, yeniden soluk alıp verdim.

Gece sürüngenleri yuvalarına çekilmişti ama rüzgâr estikçe tespih ağacının olgun meyveleri çatıyı dövüyordu, uzaklarda havlayan köpeklerin sesiyle karanlık daha bir ıssızdı.

İşte Jem oradaydı, buraya dönüyordu. Beyaz gömleği arka çitin üzerinde inip kalktı, yavaş yavaş genişliyordu. Arka merdivene ulaştı, içeri girip kapıyı kapattı, yatağına oturdu. Hiçbir şey söylemeden kaldırıp pantolonunu gösterdi. Uzandı, bir süre yatağının titrediğini fark ettim. Kısa sürede sakinleşti. Bir daha hiç kımıldadığını duymadım.

7

Jem bir hafta kadar aksi ve suskun biri oldu çıktı. Bir keresinde Atticus'un bana önerdiği gibi kendimi Jem'in yerine koymaya ve konuya onun açısından bakmaya çalıştım: Radley'lerin evine gece ikide tek başıma gitseydim, ertesi sabah cenazemi kaldırırlardı. Bu yüzden onu rahat bırakıp, canını sıkmamaya çalıştım.

Okul açıldı. İkinci sınıf da birincisi kadar kötüydü, hatta daha kötü – yine bazı kartlar gösteriyor, okuyup yazmanıza izin vermiyorlardı. Bayan Caroline'ın yan sınıfta kaydettiği ilerleme, kahkahaların sıklığıyla ölçülebilirdi; gelgelelim her zamanki takım yine birinci sınıfta çakmıştı, düzeni sağlamaya yardımcı oluyorlardı. İkinci sınıfın tek iyi yanı, derslerimin Jem'inki gibi daha geç saatte bitmesiydi, genellikle saat üçte birlikte yürüyerek eve dönüyorduk.

Okul bahçesinden geçerek eve gittiğimiz bir öğleden sonra Jem birden, "Sana söylemediğim bir şey var," dedi.

Günlerdir ağzından tam bir cümle çıkmadığı için onu yüreklendirdim. "Neyle ilgili?"

"O geceyle."

"O geceyle ilgili bana hiçbir şey söylemedin," dedim.

Bu sözlerim üzerine Jem sanki sinek kovarmış gibi elini salladı. Bir süre sustuktan sonra, "Pantolonumu almak için

geri gitmiştim... O gece çıkarmaya çalışırken pantolonum düğüm olmuştu. Almaya gittiğimde..." Jem derin bir soluk aldı. "Almaya gittiğimde, pantolonumu katlanıp çit telinin üzerine konmuş olarak buldum... Sanki birileri dönüp almamı bekliyormuş gibi."

"Çitin üzerine mi?"

"Sonra başka bir şey daha vardı..." dedi Jem, donuk bir sesle. "Eve gidince sana gösteririm. Yırtık yeri dikilmişti. Bir kadın dikmiş gibi değildi, ben dikmişim gibiydi. Çarpık çurpuk ve..."

"Yani birisi senin pantolonu almak için geri döneceğini biliyormuş?"

Jem omzunu silkti. "Sanki biri aklımdan geçenleri okumuş gibi... Ne yapacağımı bilen biri. Beni tanımayan biri benim ne yapacağımı bilemez, öyle değil mi Scout?"

Jem'in sorusu benden yanıt isteyen bir soruydu. Ben de onun düşüncesini destekledim: "Seninle aynı evde yaşamayan biri senin ne yapacağını bilemez, bazen ben bile bilemiyorum."

Bizim ağacımızın yanından geçiyorduk. Ağacın kovuğunda gri bir sicim yumağı gördüm.

"Sakın alma onu, Jem," dedim. "Biri bir şeylerini gizlemek için kullanıyor orayı."

"Hiç sanmam."

"Evet, öyle. Walter Cunningham gibi biri her teneffüste buraya gelip bir şeyler saklıyor, biz de sonra gelip onun sakladıklarını alıyoruz. Dinle, bunları burada bırakalım ve bir iki gün bekleyelim derim ben. İki gün sonra hâlâ duruyorsa alırız, tamam mı?"

"Tamam, haklı olabilirsin," dedi Jem. "Küçük bir çocuk burayı bir şeyleri gizlemek için kullanıyor olmalı... Bazı şeyleri büyüklerden saklamak için. Biliyorsun, bu şeyleri okul açıldığında bulmaya başladık."

"Öyle," dedim, "ama yazın buradan hiç geçmiyoruz ki."

Eve gittik. Ertesi sabah o sicim yumağı bıraktığımız gibi duruyordu. Üçüncü gün de hâlâ orada durduğunu görünce Jem

alıp cebine attı. O günden sonra o ağaç kovuğunda bulduğumuz her şeyin bize ait olduğunu düşündük.

İkinci sınıf tatsızdı ama Jem bana ileriki yıllarda okulun iyileşeceği güvencesini verdi, o da başlangıçta benim gibi tatsız bulmuştu, insan ancak altıncı sınıfa geçtiğinde dişe dokunur bir şeyler öğreniyordu. Altıncı sınıf daha en başından hoşuna gitmişti. Kısa bir Mısır Dönemi serüveni yaşadı, beni çok şaşırttı; sopa gibi dimdik yürümeye çalışır, bir kolunu öne yapıştırır, bir kolunu arkaya, bir ayağını ötekinin arkasına koyardı. Dediğine göre Mısırlılar böyle yürürmüş, ben de ona böyle yürüyorlarsa bu halde hiçbir şey yapamazlar diyordum, Jem de bana Amerikalılardan daha çok şey yapmayı başardıklarını söylüyordu; tuvalet kâğıdını ve mumyalamayı onlar bulmuşlar, bunları bulmasalarmış bugün ne halde olurmuşuz? Atticus bana, sıfatları kaldırırsan geriye gerçekler kalır demişti.

Güney Alabama'da mevsimleri birbirinden ayıran kesin çizgiler yoktur; yazlar sonbahara sarkar, bazen sonbahardan sonra asla kış gelmez, bildiğiniz ilkbahar gelir ve ilkbahardan yine yaza geçilir. O sonbahar uzun bir sonbahar oldu, hafif bir ceket giymeyi gerektirecek kadar bile soğuk olmadı. Ekim ayında ılık bir öğleden sonra Jem'le her zamanki güzergâhımızı izliyorduk ki bizim ağaç kovuğunun önünde zınk diye durmak zorunda kaldık yine. Bu kez kovukta beyaz bir şey vardı.

Onu alma onurunu Jem bana verdi: Sabundan oyulmuş iki insan heykelciği çıkardım oradan. Biri bir erkek heykelciğiydi, ötekinin üzerinde ise kaba saba bir elbise vardı.

Büyü diye bir şeyin olmadığını hatırlayacak zamanı bulamadan, bir çığlık atarak elimdeki sabunları yere fırlattım.

Onları Jem kaptı. "Neyin var senin?" diye bağırdı. Heykelciklerin üzerindeki kızıl tozları silkeledi. "Bunlar çok güzel," dedi. "Bu kadar güzelini hiç görmedim."

Heykelcikleri bana uzattı. Neredeyse kusursuz birer çocuk minyatürüydüler. Oğlan kısa pantolonluydu, sabundan bir saç

demeti kaşlarının üzerine dökülmüştü. Başımı kaldırıp Jem'e baktım. Saçının ayrık yerinden kaşlarının üzerine kahverengi düz bir saç demeti iniyordu. İkiye ayrılan saçlarının kaşının üzerine düştüğünü fark ettim. Daha önce bunu hiç fark etmemiştim.

Jem de elindeki kız bebeğe ve bana bakıyordu. Kız bebeğin kâkülü vardı. Benim de.

"Bunlar biziz," dedi Jem.

"Sence kim yapmıştır?"

"Buralarda bıçakla yontmayı bilen birini tanıyor muyuz?" diye sordu.

"Bay Avery var."

"Bay Avery böyle işler yapabiliyor. Yani tahta oyma işleri."

Bay Avery her hafta ince bir soba odunu parçasını inceltirdi; zımparalayıp kürdan yapar ve kürdanı çiğnerdi.

"Bizim yaşlı Stephanie Crawford'ın sevgilisi olan bir adam var," dedim.

"O da tahta oyma işleri yapıyor ama o güneyde bir yerde yaşıyor. Bize nereden dikkat edecek?"

"Belki de verandada oturup Bayan Stephanie'ye bakacağına bize bakmıştır. Ben olsam öyle yapardım."

Jem öyle uzun uzun yüzüme baktı ki ona ne var diye sormak zorunda kaldım ama bir şey yok yanıtını aldım. Eve vardığımızda Jem o sabun bebekleri sandığına koydu.

Bunun üzerinden daha iki hafta geçmemişti ki iki paket çiklet bulduk, sevindik, Radley'lerin evindeki her şeyin zehirli olduğu gerçeği Jem'in aklından uçup gitmişti.

Ertesi hafta o ağaç kovuğu bize madeni kararmış bir madalya armağan etti. Jem onu Atticus'a gösterdi, Atticus bunun bir imla yarışması madalyası olduğunu söyledi, biz doğmadan önce Maycomb'da imla yarışmaları yapılır, kazanana madalya verilirmiş. Herhalde birisi bunu kaybetmiştir, dedi Atticus, insanlara sormuş muyduk? Ben onu nerede bulduğumuzu söylemeye çalışınca Jem bana gizlice bir tekme attı. Atticus'a bu madalyayı aldığını hatırladığı birinin olup olmadığını sordu, hatırlamıyordu.

En büyük ödülümüzü dört gün sonra aldık. Çalışmayan bir cep saatiydi, alüminyum bir bıçağı, bir de zinciri vardı.

"Sence bu beyaz altın mı, Jem?"

"Bilmiyorum. Atticus'a göstereceğim."

Atticus'un dediğine göre, yeni olsaymış zinciriyle bıçağıyla falan belki on dolar edebilirmiş. "Okulda biriyle bir şey mi takas ettiniz?" diye sordu.

"Yo, hayır!" Jem, Atticus'un dikkatli olmak koşuluyla haftada bir gün cebinde taşımasına izin verdiği, büyükbabamın saatini cebinden çıkardı. Saati yanına aldığı günler Jem diken üstünde olurdu. "Atticus," dedi, "sence bir sakıncası yoksa onun yerine bunu yanımda taşımak isterim. Bunu onarabilirim."

Büyükbabasının saati yeniliğini yitirdiğinde ve onu yanında taşımak artık bir yük haline geldiğinde, Jem beş dakikada bir saatin kaç olduğuna bakma zorunluluğunu hissetmez oldu.

Epey iyi bir iş çıkardı, yalnızca bir tek yay ile iki küçük parça arttı ama saat çalışmadı. "Of, çalışmayacak meret. Baksana..."

"Ne?"

"Bu şeyleri bize bırakan kişiye mektup mu yazsak acaba?"

"Çok iyi olur, Jem, teşekkür ederiz ve... N'oldu?"

Jem kulaklarını tutuyor, başını iki yana sallıyordu. "Hiç anlamıyorum, hiç anlamıyorum... Neden, bilmiyorum, Scout..." Oturma odasına doğru baktı. "Atticus'a söylemek istiyordum – hayır, galiba söylemeyeceğim."

"Senin yerine ben söyleyeyim."

"Hayır, bunu yapma Scout. Scout?"

"Nee?"

Akşamdan beri bana bir şey söylemeye çalışıyordu; yüzü parlıyordu, bana doğru eğiliyor, sonra fikrini değiştiriyordu. Yine değiştirdi. "Ah, yok bir şey."

"Haydi gel, bir mektup yazalım." Kâğıtla kalem alıp burnuna dayadım.

"Peki. Sayın Bayım..."

"Erkek olduğunu nereden çıkardın? Eminim Bayan Maudie'dir... Uzun zamandır benim iddiam bu."

"E, Bayan Maudie çiklet çiğneyemiyor ki..." deyip sırıttı Jem. "Biliyorsun bazen güzel konuşabiliyor. Bir keresinde ona çiklet ikram ettim, o çiğnemek istemedi... Sakız damağına yapışıyormuş, konuşmasını engelliyormuş," dedi Jem ona sahip çıkarak. "Güzel söylemiş, değil mi?"

"Evet, bazen hoş şeyler söylüyor. Ama bir saati ve zinciri olacağını sanmıyorum."

"Sayın Bayım," dedi Jem. "Ağaç kovuğuna bizim için bıraktığınız o şey –yo, hayır– her şey için teşekkür ederiz. Dostunuz, Jeremy Atticus Finch."

"Mektubu böyle imzalarsan senin kim olduğunu bilemez, Jem."

Jem adını sildi ve "Jem Finch" yazdı. Ben de altını "Jean Louise Finch (Scout)" olarak imzaladım. Jem pusulayı bir zarfa koydu.

Ertesi sabah ikimiz okula giderken o önden koştu, ağacın yanında durdu. Başını kaldırdığında bana doğru dönüktü, suratının solduğunu gördüm.

"Scout!"

Yanına koştum.

Birisi bizim o kovuğu betonla doldurmuştu.

"Ağlama bak, Scout... Sakın ağlama, dert etme," diye mırıldandı bana okula varıncaya kadar.

Yemek vakti eve dönünce Jem yemeğini çiğnemeden yuttu, verandaya koştu ve merdivenlerde durdu. Ben de onun gibi yaptım. "Henüz geçmedi," dedi.

Ertesi günü Jem yine nöbet bekledi ve ödülünü aldı.

"Merhaba, Bay Nathan," dedi.

"Günaydın Jem, günaydın Scout," dedi Bay Radley geçerken.

"Bay Radley," dedi Jem.

Bay Radley arkasına dönüp baktı.

"Bay Radley, şey... Şuradaki ağacı siz mi betonla sıvadınız?"

"Evet, ben," dedi, "oyuğa beton doldurdum."

"Neden doldurdunuz acaba, efendim?"

"Ağaç ölüyor. Ağaçlar hastalanınca oyuklara beton doldurulur. Bunu bilmen gerekir, Jem."

Jem akşamüstüne kadar başka bir şey söylemedi. Ağacımızın yanından geçerken o betonlanmış yere dalgın dalgın eliyle birkaç kez vurdu, daha da dalgınlaştı. Huysuzluk damarı tutmak üzereydi, ondan uzak durdum.

Her zamanki gibi o akşam da işten dönen Atticus'u karşıladık. Basamakları çıkarken Jem, "Atticus," dedi, "şuradaki şu ağaca baksana, lütfen."

"Hangi ağaca, çocuğum?"

"Radley'lerin arazisinin okuldan gelirken önünden geçtiğimiz köşesindeki ağaca."

"Evet?"

"O ağaç kurumak üzere mi?"

"Hayır, oğlum, hiç sanmıyorum. Yapraklarına baksana, hepsi yemyeşil, canlı, lekeli falan da değil."

"Hastalıklı bile değil mi?"

"O ağaç en az senin kadar sağlıklı, Jem. Neden sordun?"

"Bay Nathan Radley kurumak üzere olduğunu söyledi de."

"Belki de öyledir. Eminim Bay Radley ağaçlarını bizden iyi biliyordur."

Atticus bizi verandada bırakarak içeri girdi. Jem bir direğe dayanarak omzunu sürttü.

"Kaşınıyor musun, Jem?" diye sordum olabildiğince kibar bir şekilde. Yanıt vermedi. "İçeri gelsene, Jem," dedim.

"Biraz sonra."

Karanlık basıncaya kadar orada durdu, ben de onu bekledim. İçeri girerken ağladığını gördüm; yüzünün ıslanması gereken yerleri ıslanmıştı ama hiç ağlama sesi duymamış olmam tuhaftı.

8

Maycomb'da deneyimli pek çok kâhinin bilemediği nedenlerden dolayı o yıl sonbaharda birden kış geldi. Atticus'un dediğine göre, 1885'ten bu yana en soğuk iki haftayı yaşamışız, Bay Avery'nin dediğine göreyse, Mısır'da bulunan Rosetta Taşı'nda yazıyormuş, çocuklar ana babalarını dinlemez, sigara içer, birbirleriyle dövüşürlerse mevsimler değişirmiş: Jem'le ikimiz doğanın anormalleşmesine, bu anormallik sonucunda komşularımızın mutsuz olmasına ve kendimizin de rahatının kaçmasına katkıda bulunmanın suçluluğunu taşıyorduk omuzlarımızda.

Yaşlı Bayan Radley o kış öldü ama ölümü konu komşuyu neredeyse hiç ırgalamadı, komşular onu ancak tespih çiçeklerini sularken, kırk yılda bir görürdü. Jem'le ikimiz Öcü'nün onu sonunda hakladığına karar verdik ama Atticus, Radley'lerin evinden döndüğünde kadının eceliyle öldüğünü söyleyerek bizi hayal kırıklığına uğrattı.

"Sorsana ona," dedi Jem.

Ben de, "Sen sor, en büyüğümüz sensin," dedim.

"İşte bu yüzden senin sorman gerekiyor."

"Atticus," dedim, "Bay Arthur'u gördün mü?"

Atticus başını gazetesinin ardından çıkararak sert sert bana baktı: "Görmedim," dedi.

Jem daha başka sorular sormamı engelledi. Atticus'un, Radley'ler konusunda bize hâlâ kızgın olduğunu, onu daha fazla zorlamamamız gerektiğini söyledi. Atticus geçen yaz o gece, bizim yalnızca soyunmacasına poker oynamakla kalmadığımızı düşünüyormuş. Bu konuda Jem'in sağlam bir dayanağı yokmuş ama içinde öyle bir his varmış.

Ertesi sabah uyandığımda pencereden dışarı baktım, korkudan neredeyse ölüyordum. Çığlığımı duyan Atticus yarım kalan tıraşıyla banyodan koşup geldi.

"Kıyamet kopacak, Atticus! Lütfen bir şey yap!.." Kolundan tutup onu pencerenin yanına götürdüm, dışarıyı gösterdim.

"Kıyamet falan kopmuyor," dedi. "Kar yağıyor."

Jem karın tutup tutmayacağını sordu, o da daha önce hiç kar görmemişti ama ne olduğunu biliyordu. Atticus, kar konusunda Jem ne biliyorsa kendisinin de onu bildiğini söyledi. "Ama şunu biliyorum, böyle sulu yağdığı zaman yağmura çevirir."

Telefon çaldı, Atticus kahvaltı masasından kalkıp telefona baktı. Yeniden masaya döndüğünde arayanın Eula May olduğunu söyledi. "Söylediklerini aynen tekrarlıyorum: '1885'ten bu yana Maycomb'a kar yağmadığı için bugün okullar tatil.'"

Eula May, Maycomb'un önde gelen telefon operatörüydü. Genel duyuruları yapma işi ona emanet edilmişti; düğün davetlerini duyurmak, canavar düdüklerini çaldırmak ve Doktor Reynolds kasaba dışında olduğu zaman ilkyardım talimatları vermek gibi.

Sonunda Atticus bize sakin olmamızı, pencereden dışarı bakacağımıza tabaklarımıza bakmamızı söyleyince Jem, "Kardan adam nasıl yapılır?" diye sordu.

"Hiç bilmiyorum," dedi Atticus. "Sizi hayal kırıklığına uğratmak istemem ama kartopu yapacak kadar bile kar olacağını sanmıyorum."

Calpurnia girdi içeri, karın tuttuğunu söyledi. Arka avluya koştuk, avlu ince bir sulu kar tabakasıyla kaplanmıştı.

"Üzerinde dolaşmamamız gerekir," dedi Jem. "Baksana bastığın yerlerdeki karlar ziyan oluyor."

Arkama, peltemsi ayak izlerime baktım. Jem'in dediğine göre, biraz daha yağmasını beklersek, karları yerden kazıyıp kardan adam yapabilirdik. Dilimi dışarı çıkardım, iri bir kar tanesi yakaladım. Dilimi yaktı.

"Jem, çok sıcak!"

"Hayır, sıcak değildir, çok soğuk olduğu için yakar. Ama sakın yeme, Scout, ziyan edeceksin. Tükür yere."

"Ama ben karlarda yürümek istiyorum."

"Bak ne diyeceğim, haydi gel Bayan Maudie'nin bahçesindeki karların üzerinde yürüyelim."

Jem ön avlunun karşı tarafına atladı. Ben de onun gibi yaptım. Bayan Maudie'nin evinin önündeki kaldırıma geldiğimizde Bay Avery bize sataştı. Suratı pespembeydi, kemerinin altından koca karnı görünüyordu.

"Gördünüz mü ne yaptınız?" dedi. "Appomattox muharebesinden beri Maycomb'a böyle kar yağmamıştı. İşte sizin gibi kötü çocuklar yüzünden mevsimler değişiyor."

Bay Avery geçen yaz gösterisini tekrar etmesini ne çok beklediğimizi biliyor muydu acaba, ödülümüz buysa, günah konusunda söylenecek bir şeylerin bulunduğunu düşündüğümüzü biliyor muydu? Bay Avery'nin hava durumuyla ilgili istatistikleri nereden aldığını biliyordum: Doğrudan doğruya Rosetta Taşı'ndan.

"Jem Finch, Jem Finch!"

"Bayan Maudie seni çağırıyor, Jem."

"Avlunun ortasından yürüyün hepiniz. Verandaya yakın yerde karların altında ekili lavantalar var. Onlara basmayın!"

"Peki, efendim!" diye bağırdı Jem. "Çok güzel, öyle değil mi, Bayan Maudie?"

"Hadi canım sen de, ne güzeli! Bu gece hava dona çekerse bütün açelyalarım ölür!"

Bayan Maudie'nin eski güneş şapkasındaki kar kristalleri parlıyordu. Bazı küçük çalıların üzerine eğilmiş, çalılara çuval geçirmekteydi. Jem ona neden çuval geçirdiğini sordu.

"Soğuktan korumak için," dedi kadın.

"Bitkiler nasıl ısınıyorlar? Kan dolaşımları yok ki."

"Bu soruya cevap veremeyeceğim, Jem Finch. Tek bildiğim gece dona çekerse bu bitkilerin de donacağı, o yüzden üstlerini örtmek gerekir. Tamam mı?"

"Evet, tamam. Bayan Maudie?"

"Evet?"

"Scout'la sizin karlarınızdan biraz ödünç alabilir miyiz?"

"Alın canım, hepsini alın! Evin altında eski bir şeftali sepeti var, doldurun karları ona." Bayan Maudie'nin gözleri kısıldı. "Jem Finch, ne yapacaksın benim karlarımla?"

"Görürsünüz," dedi Jem ve Bayan Maudie'nin avlusundan bizim avluya taşıyabildiğimiz kadar kar taşıdık, bata çıka.

"Şimdi ne yapacağım, Jem," diye sordum.

"Göreceksin," dedi. "Sen şimdi sepeti al, arka avludan küreyebildiğin kadar kar küre, sepete doldur, ön avluya getir. Ama gelirken daha önce bastığın yerlere basmaya dikkat et," diye de uyardı.

"Kardan bebek mi yapacağız, Jem?"

"Hayır, gerçek bir kardan adam. Haydi, şimdi sıkı çalışalım."

Jem arka avluya koştu, bahçe çapasını çıkardı, odun yığınının arkasını hızlı hızlı kazmaya başladı, bulduğu solucanları bir kenara ayırdı. Eve koştu, çamaşır sepetiyle geldi ve sepete toprak doldurup ön avluya taşıdı.

Böyle beş sepet toprak ile iki sepet kar taşıdık, Jem artık başlamaya hazır olduğumuzu söyledi.

"Karmakarışık bir şey olmadı mı bu sence?" diye sordum.

"Şimdi öyle ama daha sonra öyle olmayacak," dedi.

Jem iki avuç toprak aldı koydu, eliyle vura vura küçük bir tepecik yaptı, üzerine bir kat daha toprak ekledi, bir kat daha ekledi ve sonunda bir insan gövdesi oluşturdu.

"Jem, siyahi bir kardan adam görmedim hiç," dedim.

"Böyle siyahi olmayacak," diye homurdandı.

Jem arka avludan birkaç şeftali ağacı çubuğu getirdi, kıvırdı ve bunları, üzerleri toprakla kaplanacak kemik olarak kullandı.

"Elleri kalçalarında Bayan Stephanie Crawford'a benziyor," dedim. "Ortası şişman, kolları çırpı."

"Kolları kalınlaştıracağım." Jem çamurdan adamın üzerine su döktü, biraz daha toprak ekledi. Bir süre düşünceli düşünceli baktıktan sonra adamın bel çizgisinin altına koca bir karın ekledi. Bana baktı, gözleri parlıyordu: "Kardan adam şeklinde bir Bay Avery oldu bu, öyle değil mi?"

Jem karları avuçlayıp üzerine sıvamaya başladı. Bana yalnızca sırt tarafına sıvama izni verdi, herkesin göreceği tarafını kendine sakladı. Bay Avery yavaş yavaş beyazlaşıyordu.

Jem tahta parçalarıyla göz, burun, ağız ve düğme yaptıktan sonra Bay Avery'nin kızgın görünmesini de sağlamıştı. Bir odun sopasıyla görüntü tamamlandı. Jem geri çekilip eserine baktı.

"Çok güzel oldu, Jem," dedim. "Sanki aniden konuşacakmış gibi görünüyor."

"Evet öyle, değil mi?"

Atticus'un akşam yemeğine gelmesini bekleyemedik, işyerine uğrayıp ona büyük bir sürprizimizin olduğunu söyledik. Arka avlunun büyük bir kısmının öne taşındığını görünce şaşırdı ama harika bir iş çıkardığımızı söyledi. "Bu işi nasıl başaracağını bilememiştim," dedi Jem'e, "ama bir daha senin için acaba ne yapacak diye kaygılanmayacağım oğlum, sen ne yapacağını her zaman bilirsin."

Atticus'un övgülerinden ötürü Jem'in kulakları kızardı ama Atticus'un geriye doğru çekildiğini görünce dikkat kesildi. Atticus bir süre kardan adama baktı. Önce sırıttı, sonra güldü. "Doğrusu oğlum, ileride ne olacaksın, bilemiyorum, mühendis mi, hukukçu mu yoksa portre ressamı mı? Bu avluda hakaret suçuna benzer bir suç işlemişsin. Bu adamı gizlememiz gerekiyor."

Atticus eserinin ön tarafını biraz tıraşlamasını, odun sopasının yerine bir süpürge koymasını, önüne de bir önlük takmasını söyledi.

Jem, bu işi yaparsa kardan adamın çamurlanacağını, kardan adam olmaktan çıkacağını söyledi.

"Bir şey yap da ne yaparsan yap," dedi Atticus. "Komşuların karikatürünü yapamazsın."

"Bu karikatür falan değil," dedi Jem. "Tıpatıp ona benziyor."

"Bay Avery öyle düşünmeyebilir."

"Ne yapacağımı biliyorum," dedi Jem. Koşarak sokağın karşı tarafına geçti, Bayan Maudie'nin arka avlusunda kayboldu, yüzünde bir gülücükle geri döndü. Bayan Maudie'nin güneş şapkasını kardan adamın başına geçirdi, bahçe makasını da kıvrık koluna astı. Atticus böyle daha iyi olduğunu söyledi.

Bayan Maudie kapıyı açıp ön verandaya çıktı. Sokağın tam karşısına, bize baktı. Birden gülümsedi. "Jem Finch," diye bağırdı. "Seni yaramaz, getir bakayım o şapkayı bana!"

Jem başını kaldırıp Atticus'a baktı, Atticus başını iki yana salladı. "Yaygara koparmasına bakma," dedi. "Başarından çok etkilendi."

Atticus, Bayan Maudie'nin evinin önüne yürüdü, el kol sallayarak sohbet etmeye başladılar, kulağıma bazı sözler çalındı: "...şu avluya sahiden erkek mi, kadın mı olduğu belirsiz bir şey yaptı! Atticus, onları hiç iyi yetiştirmiyorsun!"

Öğleden sonra kar durdu, ısı düştü ve gece olunca Bay Avery'nin o berbat kehaneti doğru çıktı: Calpurnia evdeki bütün ocakları yaktı ama üşüyorduk. O akşam Atticus eve geldiğinde bunun böyle olacağını söylemiş, Calpurnia'ya geceyi bizimle birlikte geçirmek isteyip istemediğini sormuştu. Calpurnia yüksek tavana, yüksek pencerelere bakmış, kendi evinin daha sıcak olacağını söylemişti. Atticus arabayla onu evine bıraktı.

Ben uyumadan önce Atticus odamdaki ateşe biraz daha kömür attı. Termometrenin eksi dokuz dereceyi gösterdiğini, bundan daha soğuk bir gece hatırlamadığını ve dışarıdaki kardan adamımızın taş gibi donduğunu söyledi.

Birkaç dakika sonra sanki birinin beni sarsmasıyla uyandım. Atticus'un önümde kanat gibi açılmış paltosunu gördüm.

"Kalk, yavrucuğum."

Atticus bana sabahlığımı ve paltomu uzattı. "Önce sabahlığını giy," dedi.

Atticus'un yanında Jem vardı, uyku sersemiydi, saçları darmadağınıktı. Paltosuna sıkı sıkıya sarınmış, bir eliyle yakasını tutuyordu, öteki elini cebine sokmuştu. Tuhaf bir şekilde ağırsıklet bir boksör gibi görünüyordu.

"Haydi, tatlım, acele et," dedi Atticus. "Al, ayakkabıların ve çorapların burada."

Sersem sepet giyindim. "Sabah mı oldu?"

"Hayır, saat biri biraz geçiyor. Acele et haydi."

Bir sorun olabileceği geldi sonunda aklıma. "Bir şey mi oldu?"

Artık ne olduğunu söylemesine gerek kalmamıştı. Yağmur yağdığında kuşlar nereye gideceğini nasıl bilirse, bizim sokakta ne zaman bir sorun olduğunu ben de bilirdim. Tafta hışırtısı gibi sesler ve koşuşturan insanların çıkardığı boğuk gürültüler, çaresizce büyük bir korkuya kapılmama yol açtı.

"Kimin evi o?"

"Bayan Maudie'nin, canım," dedi Atticus yavaşça.

Ön kapıya çıkınca Bayan Maudie'nin yemek odası penceresinden dışarı püsküren alevleri gördük. Sanki gördüklerimizin doğruluğunu kanıtlamak ister gibi itfaiye arabasının siren sesi de duyuldu, tizleştikçe tizleşerek en üst noktaya ulaştı ve o tizlikte yaygaraya devam etti.

"Mahvolmuş, öyle değil mi?" dedi, inildeyerek Jem.

"Bence de," dedi Atticus. "Dinleyin, ikinize de söylüyorum. Gidin ve Radley'lerin evinin önünde durun. Ayakaltında dolaşmayın, duydunuz mu? Rüzgârın hangi yöne estiğini görüyor musunuz?"

"Ama," dedi Jem, "Atticus, sence evdeki eşyaları dışarı çıkarmamız gerekmez mi?"

"Yok, henüz gerekmez, oğlum. Size ne dediysem onu yapın. Koşun şimdi. Scout'a dikkat et, duyuyor musun? Sakın onu gözünün önünden ayırayım deme."

Atticus bizi Radley'lerin ön kapısına doğru arkamızdan itti. Yangın Bayan Maudie'nin evini sessizce kül ederken biz orada durup sokağa doluşan adamları ve arabaları seyrettik. "Neden acele etmiyorlar, neden acele etmiyorlar..." deyip duruyordu Jem.

Nedenini anladık. Soğuktan işlemeyen eski itfaiye arabasını birtakım adamlar itiyordu. Adamlar itfaiyenin hortumunu bir yangın musluğuna takınca borudan sular fışkırmaya başladı.

"Ah, Tanrım, Jem..."

Jem kollarını bana doladı. "Sus, Scout," dedi. "Endişelenecek bir şey yok, endişelenecek bir şey olduğunda sana söylerim."

Giyiniklik ve soyunukluk dereceleri farklı erkekler, Bayan Maudie'nin evini, karşıdaki evin avlusuna taşıyorlardı. Bayan Maudie'nin meşe ağacından yapılmış o ağır, sallanan sandalyesini Atticus'un taşıdığını gördüm ve Bayan Maudie'nin en çok değer verdiği şeyi taşıyarak yapılacak en akıllıca işi yaptığını düşündüm.

Ara sıra bağırtılar duyuyorduk. Sonra üst kat penceresinde Bay Avery'nin yüzü göründü. Pencereden dışarı iterek bir şilteyi sokağa attı, sonra bazı eşyaları atmaya başladı, sonunda insanlar, "İn oradan aşağıya, Dick!" diye bağırdılar. "Merdiven tutuşuyor! Çık oradan!"

Bay Avery pencereden dışarı çıkmaya çalışıyordu.

"Sıkıştı, Scout..." diye fısıldadı Jem. "Aman Tanrım..."

Bay Avery fena sıkışmıştı. Başımı Jem'in koltukaltına gömdüm, Jem, "Kurtuldu, Scout. Bir şeyi yok!" diye bağırıncaya kadar da oradan çıkarmadım.

Bu iyi haber üzerine başımı kaldırıp baktığımda Bay Avery'yi üst kat verandasının karşı tarafına geçerken gördüm. Bacaklarını korkuluktan aşağı sarkıttı, direkten aşağı kayarak inerken dengesini kaybetti. Aşağı düştü, bağırdı ve Bayan Maudie'nin çalılarının üzerinde buldu kendini.

Birden adamların Bayan Maudie'nin evinin yanından geri çekildiklerini, sokağın aşağı tarafına, bizim tarafa doğru geldiklerini gördüm. Artık evden eşya çıkarmıyorlardı. Alevler ikinci katı bütün bütün sarmış, ta çatıya kadar ulaşmıştı: Par-

lak portakal rengi bir orta alanın üzerinde pencere pervazları kapkaraydı.

"Jem, balkabağına benziyor."

"Scout, bak!"

Bizim evle Bayan Rachel'ın evinden duman çıkıyordu, tıpkı bir ırmak kıyısından kalkan sis gibi. Adamlar hortumları oraya doğru sürüklemekteydi. Abbotsville'den gelen itfaiye arabası acı acı öterek arkaınızdaki köşeyi döndü, bizim evin önünde durdu.

"Aa, kitap..." dedim.

"Ne kitabı?" diye sordu Jem.

"Şu Tom Swift, benim değil o kitap, Dill'in..."

"Merak etme, Scout, henüz kaygılanmana gerek yok," dedi Jem. Parınağıyla göstererek, "Şuraya bak," dedi.

Komşulardan oluşan bir kalabalığın arasında Atticus, elleri paltosunun ceplerinde duruyordu. Sanki bir futbol maçı izler gibiydi. Yanı başında Bayan Maudie vardı.

"Bak, görüyor musun, babam henüz endişe etmiyor," dedi Jeın.

"Evlerden birinin tepesinde olması gerekmez mi?"

"Bunun için çok yaşlı, oraya çıksa boynunu kırar."

"Bizim eşyalarımızı dışarı çıkarınasını söylememiz gerekmiyor mu sence ona?"

"Onu rahatsız etmeyelim, o bu işi ne zaman yapacağını bilir," dedi Jem.

Abbotsville'den gelen itfaiye arabası bizim eve su pompalamaya başladı; çatıya çıkmış olan bir adam nerelere daha çok su sıkılması gerektiğini gösteriyordu. Bizim çift cinsiyetlinin kapkara olup ufalanışını seyrettim; Bayan Maudie'nin güneş şapkası da tümseğin tepesine kuş gibi tünemiş haldeydi. Bayan Maudie'nin bahçe makasını göremiyordum. Bizim evle Bayan Rachel'ın ve Bayan Maudie'nin evi arasında kalan bölgenin fazlaca ısınması üzerine erkekler çoktan paltolarını ve bornozlarını çıkarmıştı. Pantolonlarının içine sokulmuş pijama üstleri ya da gecelikleriyle çalışıyorlardı ama ben bulunduğumuz noktada yavaş yavaş soğuktan donmaya başladım. Jem beni

ısıtmaya çalışıyordu ama kolları yetmiyordu. Onun kollarının arasından kurtulup kollarımı omuzlarıma doladım. Biraz zıplayınca ayaklarımı hissetmeye başladım.

Bir itfaiye arabası daha geldi, Bayan Stephanie Crawford'ın evinin önünde durdu. Başka bir hortumun daha takılacağı bir yangın musluğu yoktu, adamlar el söndürücüleriyle söndürmeye çalıştılar.

Bayan Maudie'nin teneke çatısında yangın hafifledi. Büyük bir gürültüyle ev göçtü; her tarafa alevler saçıldı, bitişik evlerin çatılarındaki adamlar battaniyelerle koşuşturdu, kıvılcımlara, yanan odun parçalarına battaniyelerle vurdular.

Adamlar önce birer birer, sonra gruplar haline gitmeye başladığında gün doğmuştu. Maycomb'un itfaiye arabasını kasabaya götürdüler, Abbotsville'den gelen araba ayrıldı, üçüncüsü kaldı. Ertesi gün bu arabanın doksan kilometre ötedeki Clark's Ferry'den geldiğini öğrendik.

Jem'le ikimiz sokağın karşı tarafına geçtik. Bayan Maudie avlusunda dumanları tüten kara deliğe bakıyordu, Atticus, Bayan Maudie'nin konuşmak istemediğini söylemek için başını iki yana salladı. Bizi eve götürmek için omuzlarımızdan tutarak buz gibi soğuk sokağın karşı tarafına geçirdi. Bayan Maudie şimdilik, Bayan Stephanie'nin evinde kalacaktı.

"Sıcak çikolata isteyen var mı?" diye sordu Atticus. Mutfak sobasını yakarken soğuktan titredim.

Kakaolarımızı içerken Atticus'un bana baktığını fark ettim, önce şaşkın şaşkın daha sonra sert sert bakmıştı. "Uslu durun demiştim galiba size," dedi.

"E, durduk. Senin dediğin gibi..."

"Peki, o zaman bu kimin battaniyesi?"

"Battaniye mi?"

"Evet, küçükhanım, battaniye. Bu battaniye bizim değil."

Başımı eğip baktığımda, kahverengi yün bir battaniyeye Kızılderililer gibi sarınmış olduğumu gördüm.

"Atticus, hiç bilmiyorum, acaba... bu..."

Bir yanıt ararken dönüp Jem'e baktım ama Jem benden daha fazla şaşırınış görünüyordu. Oraya nasıl geldiğini bilmediğini söyledi, Atticus bize ne dediyse biz aynen öyle yapmıştık, herkesten uzakta bir yere, Radley'lerin evinin bahçe kapısının önüne gidip durmuş, oradan hiçbir yere kımıldamamıştık. Jem bunları söylerken birden duruverdi.

"Bay Nathan yangına bakmaya çıkmıştı," diye atıldı, "onu gördüm, onu gördüm, Yemin ederim, Atticus..."

"Taınam oğlum, sorun yok," diyerek yavaşça gülümsedi Atticus. "Anlaşılan bütün Maycoınb bu gece sokaktaydı, öyle ya da böyle, Jem, kilerde paket kâğıdı var galiba. Git getir de şunu..."

"Atticus, hayır, olmaz!"

Jem aklını kaçırmışa benziyordu. Kendisini düşünmüyorsa bile beni de düşünmeden bütün sırlarımızı, hiçbir şeyi atlamadan, ağaç kovuğunu, pantolonu falan her şeyi ortalığa saçıyordu.

"...Bay Nathan o ağaç kovuğuna beton doldurdu, Atticus, orada bulduğuınuz şeyleri bulamayalıın diye... Bence dedikleri gibi delinin teki o ama Atticus, yemin ederim bize zarar vermedi, bize hiçbir kötülükte bulunmadı, o gece istese benim boğazımı kesebilirdi ama pantolonumu onarmaya çalıştı... Bize hiç zarar vermedi, Atticus..."

Atticus öylesine yumuşak bir sesle, "Sakin ol, Jem," dedi ki bana da cesaret geldi. Besbelli Jem'in söylediklerinin hiçbirini duymaınıştı çünkü tek yaptığı şey, "Haklısın," demek oldu, "bu battaniyeyi vermeyelim, bizde kalsın. Belki bir gün, Scout bu battaniyeyi üzerine örttüğü için ona teşekkür eder."

"Kime edeceğim?"

"Öcü Radley'ye. Sen yangını seyretmeye öyle dalmıştın ki battaniyeyi üzerine örttüğünde fark etmedin."

Birden midem bulandı, Jem battaniyeyi uzatıp bana doğru yürüıneye başlayınca kusacak gibi olduın. "Evden sessizce çıktı... Usulca döndü geldi, şöyle şöyle gitti!"

Atticus soğuk bir sesle, "Bu seni gaza getirmesin, daha büyük zaferler kazanma düşüncesine kapılma, Jeremy," dedi.

Jem suratını astı: "Ona bir şey yapmayacağım," dedi ama yeni bir serüven ateşiyle parlayan gözlerindeki ışığın sönüşünü gördüm. "Düşünsene bir, Scout," dedi, "arkanı dönsen onu görecektin."

Calpurnia bizi öğleyin uyandırdı. Atticus bize o gün okula gitmemize gerek olmadığını söylemişti, uykusuz uykusuz bir şey öğrenemezdik. Calpurnia ön avluyu temizlemeye çalışmamızı söyledi.

Bayan Maudie'nin şapkası, kehribarın içine hapsolmuş bir sinek gibi ince bir buz tabakasının içinde asılı duruyordu, bahçe makasını bulmak için toprağı kazmak zorunda kaldık. Bayan Maudie'yi evinin arka avlusunda, donmuş ve kömürleşmiş açelyalarına bakarken bulduk.

"Sizin eşyalarınızı getiriyoruz, Bayan Maudie," dedi Jem. "Çok üzüldük."

Bayan Maudie dönüp arkasına baktı, yüzünden eski gülümsemesinin gölgesi geçti. "Her zaman daha küçük bir ev istedim, Jem Finch. Böylece avlum daha büyük olur. Düşünsene, açelyalarım için daha fazla yerim olacak!"

"Üzülmüyor musunuz, Bayan Maudie?" diye sordum, şaşırarak. Atticus'un dediğine göre elindeki tek şey bu evmiş.

"Üzülmek mi, küçüğüm? Üff, bu eski inek ahırından nefret ediyordum. Ben kendim bu evi yüz kere yakmayı düşündüm, hapse atmayacaklarını bilseydim."

"Ama..."

"Benim için üzülme, Jean Louise Finch. İnsanın hiç bilmediği işleri yapmasının da bir yolu vardır. Kendime küçük bir ev yapıp eve iki kiracı alırım – aman Tanrım, Alabama'nın en güzel bahçesine sahip olacağım. Ben bir kere işe başlayayım da görün, şu örnek bahçeler benimkinin yanında solda sıfır kalır!"

Jem'le birbirimize baktık. "Yangın nasıl çıktı, Bayan Maudie?" diye sordu Jem.

"Bilmiyorum, Jem. Belki de mutfak bacasından. Dün gece saksıdaki çiçeklerim donmasın diye ateşi yanık tuttum. Duyduğuma göre dün gece beklenmeyen bir konuğunuz olmuş, küçük Bayan Jean Louise."

"Siz nereden biliyorsunuz?"

"Atticus bu sabah kasabaya giderken söyledi. Size doğruyu söyleyeyim mi, sizin yanınızda olmak isterdim. Arkama dönecek kadar akıl da olurdu bende."

Bayan Maudie'yi anlayamıyordum. Eşyalarının çoğu yanıp kül olmuştu, bahçesi mezbeleliğe dönüşmüştü ama o Jem'le bizim işlerimize çok samimi şekilde ilgi gösterebiliyordu.

Benim şaşkınlığımı fark etmiş olmalıydı. "Dün gece beni kaygılandıran tek şey, bu olayın yol açtığı tehlike ve telaştı. Bütün mahalle yok olabilirdi. Bay Avery bir hafta yataktan çıkamayacaktır... Ağrımayan yeri yok. Böyle işler yapamayacak kadar yaşlı, bunu ona söyledim. Kendimi bir toparlayayım, Bayan Stephanie Crawford görmeden Bay Avery'ye bir kek yapacağım. Stephanie, evinde kalıyorum diye yıllardır peşinde olduğu bu kekin tarifini vereceğimi sanıyorsa aldanıyor."

Bana göre Bayan Maudie dayanamayıp tarifi verseydi bile Bayan Stephanie zaten o tarifi uygulayamazdı. Bayan Maudie bir keresinde bana göstermişti: O tarifteki şeylere büyük bir kap şeker eklemek gerekiyordu.

Çok durgun bir gündü. Hava o kadar soğuk ve açıktı ki adliye binasının saatinin çalmadan önce çıkardığı şangırtı, tıngırtı ve zorlanma seslerini duyabiliyorduk. Bayan Maudie'nin burnu daha önce hiç görmediğim bir renk almıştı, kendisine nedenini sordum.

"Ta saat altıdan beri dışarıdayım," dedi. "Burnum donmuş olmalı." Ellerini kaldırdı. Kirden ve kandan kahverengileşmiş avuçları çapraz çizgiler ağıyla kaplıydı.

"Elleriniz berbat olmuş," dedi Jem. "Bir adam tutsanıza, bir siyahi." Daha sonra, "Ya da Scout'la ikimiz varız, size yardım edebiliriz," diye eklerken, bir fedakârlıkta bulunma önerisi olarak söylememişti bunları.

Bayan Maudie, "Teşekkür ederim, bayım ama sizin orada yapacak kendi işleriniz var," dedi. Parmağıyla bizim avluyu gösteriyordu.

"Şu çift cinsiyetliyi mi söylüyorsunuz?" diye sordum. "Ohoo, biz onu bir dakikada tırmıkla dümdüz ederiz."

Bayan Maudie bana baktı, dudakları sessizce kımıldıyordu. Birden ellerini başına götürdü ve baykuş gibi ses çıkardı. Onun yanından ayrıldığımızda o hâlâ kıkırdayıp duruyordu.

Jem onun nesi olduğunu bilmediğini söyledi, Bayan Maudie böyleydi işte.

9

"Sözünü geri al, lan!"

Cecil Jacobs'a söylediğim bu söz, Jem'le ikimiz için dar zamanların başlangıcı oldu. Yumruklarımı sıkmıştım, vurmaya hazırdım. Atticus ant içmişti, bir kez daha dövüştüğümü duyarsa canıma okuyacaktı; bu tür çocukça şeyler yapmayacak yaşa gelmiştim, kendimi tutmayı ne kadar çabuk öğrenirsem herkes için o kadar iyi olacaktı. Bu aklımdan hemen çıkıp gitmişti.

Bana bunu unutturan Cecil Jacobs oldu. Okul avlusunda Scout Finch'in babasının bir siyahiyi savunduğunu herkese ilan etti. Ben bunu inkâr ettim ama Jem'e de şikâyet ettim.

"Bunu derken ne demek istedi?" diye sordum.

"Hiç," dedi Jem. "Atticus'a sor, sana anlatır."

O akşam sordum: "Sen zencileri mi savunuyorsun, Atticus?"

"Elbette savunuyorum. Zenci deme, Scout. Bu kabalıktır."

"Okulda herkes öyle diyor."

"Bundan böyle o herkesten biri öyle söylemeyecek."

"E peki, benim böyle konuşarak büyümemi istemiyorsan, o zaman neden okula gönderiyorsun?"

Babam, yüzünde muzip bir ifadeyle bana tatlı tatlı baktı. Okulun ilk günü, bir günlük okul deneyiminden sonra okula gitmek istememek konusundaki kampanyam şu ya da bu

biçimde, aramızdaki uzlaşmaya karşın devam etmişti: Geçen eylül ayının başları halsizlik nöbetleri, baş dönmeleri ve hafif mide rahatsızları şikâyetleriyle geçmişti. Hatta başımı, Bayan Rachel'ın aşçısının kellik hastalığına yakalanmış oğlunun kafasına sürtme ayrıcalığı için oğlana para vermeye kadar vardırmıştım işi. İşe yaramadı.

Ama beni kaygılandıran bir başka şey daha vardı: "Bütün avukatlar zenci – yani siyahileri savunuyor mu, Atticus?"

"Elbette savunuyorlar, Scout."

"Peki öyleyse, Cecil neden senin zencileri savunduğunu söylüyor? Sanki sen kaçak içki üretiyormuşsun gibi söyledi bunu."

Atticus içini çekti. "Ben yalnızca bir zenciyi savunuyorum, Tom Robinson'ın avukatlığını yapıyorum. Kasaba çöplüğünün biraz ilerisindeki küçük yerleşim yerinde yaşıyor. Calpurnia'nın kilisesine kayıtlı, Cal de onun ailesini iyi tanıyor. Namuslarıyla yaşayan insanlar olduklarını söylüyor. Bazı şeyleri anlayabilecek yaşta değilsin Scout ama kasabada dolaşan bazı dedikodular var, yüksek mevkilerdeki bazı kişiler bu adamı savunmaya çalışmamın doğru olmadığını söylüyor. Tuhaf bir dava – yaz dönemine kadar duruşmalar başlamayacak. John Taylor bize zaman tanımak inceliğini gösterdi..."

"Onu savunmaman gerekiyorsa, bu işi neden yapıyorsun ki?"

"Çeşitli nedenleri var," dedi Atticus. "En önemli nedeni, savunmasaydım, bu kasabada insan içine çıkacak yüzüm olmazdı, yasama meclisinde bu ilçeyi temsil edemezdim, hatta ne sana ne de Jem'e bir daha bir şeyi yapmamanızı söyleyebilirdim."

"Yani sen o adamı savunmasaydın, Jem'le ikimizin senin sözünü dinlememiz gerekmeyecek miydi?"

"Aşağı yukarı öyle."

"Neden?"

"Çünkü sözlerimi ciddiye almanızı isteyemezdim sizden Scout, yapılan işin doğası gereği her hukukçunun hayatında kendisini kişisel açıdan etkileyen en az bir davası olur. Benimki de bu, galiba. Okulda bu konuda çirkin konuşmalar duyabilirsiniz, ille de bir şey yapacaksanız sizden bir tek şey

istiyorum: Başınızı dik tutun, yumruklarınızı da indirin. Kim size ne derse desin, sinirlerinize hâkim olun. Değişiklik olsun diye, aklınızla mücadele verin... Öğrenmeye direnşe de kafa denen şey iyi bir şeydir."

"Atticus, davayı kazanacak mıyız?"

"Hayır, tatlım."

"O zaman neden..."

"Daha başlamadan yüzyıl önce davayı kaybetmiş olmamız demek kazanmaya çalışmayacağız anlamına gelmez," dedi Atticus.

"Kuzen Ike Finch gibi konuşuyorsun," dedim. Maycomb'da, İç Savaş zamanında askerlik yapmış insanlardan hayatta kalan tek kişi Kuzen Ike Finch'ti. General Hood tarzı bir sakalı vardı, bu sakalla çok övünürdü. En azından yılda bir kez Atticus bizi, onu ziyarete götürürdü ve onu öpmek zorunda kalırdım. İğrenç bir şeydi. Atticus ile ikisinin ısıtıp ısıtıp önümüze sürdükleri savaş anılarını saygıyla dinlerdik. "Sana ne diyeceğim, bak, Atticus," derdi Ike, "bizi bitiren Missouri Anlaşması oldu ama aynı şeyleri yeniden yaşayacak olsam, daha önce yaptığım gibi, ileri ya da geri hangi adımları attıysam yine aynı adımları atardım, dahası bu kez onları bozguna uğratırdık... Oysa 1864'te, Stonewall Jackson geldiğinde – özür dilerim, gençler. O zamanlar Stonewall cennetteydi, huzur içinde yatsın..."

"Gel buraya, Scout," dedi Atticus. Kucağına oturdum, başımı çenesinin altına soktum. Kollarını bana doladı, beni hafifçe salladı. "Bu kez farklı," dedi. "Bu kez Yankilerle savaşmıyoruz, dostlarımızla savaşıyoruz. Ama şunu unutma, işler ne kadar kötüye giderse gitsin, onlar yine de bizim dostumuz, burası da bizim ülkemiz."

Ertesi gün okul avlusunda Cecil Jacobs'ın karşısına dikildiğimde kafamda bunlar vardı: "Sözünü geri alıyor musun, lan?"

"Sıkıysa aldır!" diye bağırdı. "Bizimkiler senin babanın bir yüz karası olduğunu söylüyor, o zencinin su deposundan sallandırılması gerekiyormuş!" Üzerine yürümek üzereydim ki Atticus'un söylediklerini hatırlayarak yumruklarımı indirdim,

yürüyüp gittim. "Korkak Scout!" sözleri kulaklarımda çınlıyordu. İlk kez dövüşmek yerine yürüyüp gidiyordum.

Cecil ile dövüşseydim bir şekilde Atticus'u hayal kırıklığına uğratacaktım. Atticus bizden bir şey yapmamızı o kadar nadiren isterdi ki, onun hatırı için bana korkak denmesine katlanabilirdim. Onun sözünü hatırlayarak soylu bir insan gibi davrandığımı düşünüyordum, bu soyluluk üç hafta sürdü. Sonra Noel geldi ve Noel'le birlikte felaket kapıyı çaldı.

Jem'le ikimiz Noel konusunda karışık duygular içindeydik. Noel'in iyi yanı, Noel ağacı ile Jack Finch Amca'ydı. Onu her Noel arifesinde Maycomb Kavşağı'nda karşılardık ve bir hafta bizde kalırdı.

Alexandra Hala ile Francis bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden farklıydı.

Buna Alexandra Hala'nın kocası Jimmy'yi de eklemeliyim galiba ama hayatımda bana bir kez, "İn o çitten aşağı," demek dışında hiçbir şey söylemediği için onu hesaba katmak için bir neden göremiyorum. Alexandra Hala da onu yok sayardı. Yıllar önce, halamla Jimmy Eniştem bir yakınlaşma anında Henry adlı bir oğlan sahibi oldular, bu oğlan insani ölçülerde mümkün olan ilk fırsatta evden ayrıldı, evlendi ve Francis adlı bir oğlan sahibi oldu. Henry ile karısı Noel'de Francis'i büyükanne ve babasına bırakır, kendi eğlencelerine bakarlardı.

Ne kadar ah vah edilirse edilsin, Atticus Noel gününü evde geçirmemize izin vermezdi. Hatırlayabildiğim kadarıyla, her Noel, Finch Arazisi'ne giderdik. Halamın iyi bir aşçı olması, dini bir tatili Francis Hancock'la geçirmek zorunda bırakılmanın acısını biraz hafifletiyordu. Francis benden bir yaş büyüktü, ilke olarak ondan uzak durmaya çalışırdım: Benim sevmediğim her şeyi sever, basit eğlencelerimden nefret ederdi.

Alexandra Hala, Atticus'un kız kardeşiydi ama Jem bana küçükken bir başkasıyla değiştirilen çocuklardan, kız ve erkek kardeşlerden söz edince ben de onun doğduğunda başkasıyla

değiştirildiğine, büyükannemle babamın Finch'lere ait olanın yerine, Crawford'lara ait bebeği aldıklarına karar verdim. Avukatların ve yargıçların sanki saplantı haline getirdikleri, dağlarla ilgili gizemli düşünceler bende de olsaydı, Alexandra Hala'yı Everest Dağı'na benzetirdim: Çocukluğum boyunca, hayatımda hep soğukluğuyla var olmuştu.

Noel arifesinde Jack Amca trenden aşağı atladığında, hamalları bekledik, hamallar kendisine iki uzun paket getirdi. Jack Amca'nın Atticus'u yanağından öpmesi Jem'le ikimize her zaman komik gelmiştir; birbirlerini öpen başka erkek görmemiştik. Jack Amca, Jem'le el sıkıştı, beni havaya kaldırdı ama çok da fazla kaldırmadı: Jack Amca, Atticus'tan bir baş kısaydı; ailenin en küçüğüydü, Alexandra Hala'dan da küçüktü. Halamla ikisi birbirlerine benzerdi ama Jack Amca yüzünü daha iyi kullanırdı: Onun sivri burnuna ve çenesine hiç dikkat etmezdik.

Beni korkutmayan pek az bilimadamından biriydi, belki de hiçbir zaman bir doktor gibi davranmadığı için. Ayağımızdaki bir kıymığı çıkarmak gibi küçük hizmetlerde bulunurken bize ne yapacağını, ne kadar acı duyma olasılığının bulunduğunu söyler, kullandığı penslerin ne işe yaradığını açıklardı. Bir Noel zamanı ayağıma batmış bir kıymığa bakmak için bir köşeye gizlenmiştim, kimsenin yanıma yaklaşmasına izin vermiyordum. Jack Amca beni yakaladığında, kiliseye gitmekten hiç hoşlanmayan, her sabah uzun cübbesiyle bahçe kapısında dikilen, nargile içerek, gelen geçene, ruhsal açıdan rahatlamaya gereksinimi olan herkese beş dakika vaaz veren bir papazın hikâyesini anlatarak sürekli güldürdü. Bir ara sözünü kesip ne zaman çıkaracağını sordum ama o bana cımbızın ucundaki kanlı kıymığı gösterdi; ben gülerken kıymığı birden çekip çıkardığını, görelilik denen şeyin bu olduğunu söyledi.

"O paketlerde ne var?" diye sordum, hamalın ona verdiği iki uzun paketi göstererek.

"Seni ilgilendirmez," dedi.

Jem de, "Rose Aylmer nasıl?" diye sordu.

Rose Aylmer, Jack Amca'nın kedisiydi. Güzel ve sarışın bir dişiydi, Jack Amca'nın hayat boyu birlikte olmaya dayanabildiği pek az dişiden biriydi, dediğine göre. Elini cebine soktu, kedinin birkaç resmini çıkardı. Resimlere bayıldık.

"Şişmanlıyor," dedim.

"Haklısın. Hastaneden getirdiğim bütün parmak ve kulak artıklarını yiyor."

"Iyyy, ne boktan iş," dedim.

"Ne dedin?"

Atticus, "Sen ona aldırma, Jack," dedi. "Seni deniyor. Cal'in dediğine göre bir haftadır küfürlü konuşmalar almış yürümüş."

Jack Amca kaşlarını kaldırdı, hiçbir şey demedi. O tür sözcüklerin doğasından gelen çekicilikleri bir yana, ben karanlık bir varsayım üzerinden hareket ediyor ve Atticus bu sözcükleri okulda öğrendiğimi anlarsa beni okula göndermez diyordum.

Ama o akşam yemekte o boktan jambonu uzatmasını istediğimde Jack Amca parmağıyla beni gösterdi. "Daha sonra beni görünüz, genç bayan," dedi.

Yemekten sonra Jack Amca salona gidip oturdu. Bacağına eliyle hafif hafif vurarak beni kucağına çağırdı. Onun kokusunu severdim; hoş bir şeyle karışık alkol gibi kokardı. Amcam perçemlerimi geriye itti, yüzüme baktı. "Atticus'a değil daha çok annene benziyorsun," dedi. "Yavaş yavaş pantolonlar küçük gelmeye başlıyor."

"Küçük geldiği falan yok galiba."

"Boktan gibi, cehennem olası gibi lafları seviyorsun, öyle değil mi?"

Galiba seviyorum, dedim.

"Ben hiç sevmem," dedi Jack Amca, "çok ciddi bir kışkırtma söz konusu değilse. Bir hafta burada kalacağım ve burada kaldığım süre içinde bu sözcükleri duymak istemiyorum. Bak Scout, bu tür şeyler söyleyerek ortalıkta dolaşırsan başın belaya girer. Büyüyüp bir hanımefendi olmak istiyorsun, değil mi?"

İstediğim söylenemez, dedim.

"Elbette istersin. Haydi, şimdi ağacın yanına gidelim."

Yatma saatine kadar ağacı süsledik, ben o gece rüyamda Jem'le ikimize gelen o uzun paketleri gördüm. Ertesi sabah hemen paketlere saldırdık: Atticus, Jack Amca'ya mektup yazıp onları bizim için getirtmişti, içlerinde istediğimiz şeyler vardı.

Jem duvardaki bir resme nişan alınca, "Evin içinde nişan almayın," dedi Atticus.

"Onlara nasıl ateş edeceklerini göstermen gerekecek," dedi Jack Amca.

"O senin görevin," diyerek karşılık verdi Atticus, "ben yalnızca kaçınılmaz olan bir şeye boyun eğdim."

Atticus'un mahkeme salonu sesini duyunca ağacın yanından çekildik. Havalı tüfeklerimizi Finch Arazisi'ne götürme isteğimize Atticus karşı çıktı (ben daha şimdiden Francis'i öldürmeyi düşünmeye başlamıştım bile), tek bir yanlış hareketimizi görürse tüfekleri, bir daha geri vermemek üzere elimizden alacağını söyledi.

Finch Arazisi, ırmak kıyısındaki bir dalgakıranda son bulan, dik bir tepeden aşağıya üç yüz altmış altı basamakla inilen bir toprak parçasıydı. O dalgakıranın aşağısında, ırmak kıyısında eski bir pamuk iskelesinin izleri vardı, o iskelede Finch'lerin zencileri eskiden balyaları ve çiftlik ürünlerini teknelere yükler, teknelerden buz kalıplarını, un ve şeker çuvallarını, çiftlik araç ve gereçlerini, kadınlara ait kılık kıyafetleri indirirlermiş. Üzerinde iki tekerlek izi bulunan yol ırmaktan başlıyor, karanlık ağaçların arasında kayboluyordu. Yolun sonunda iki katlı beyaz bir ev vardı, hem alt katın hem de üst katın çevresini birer veranda kuşatıyordu. Bizlerin atası olan Simon Finch, yaşlılık günlerinde dırdır edip duran karısını memnun etmek için bu evi yapmış ama verandaları yüzünden o dönemin sıradan evleriyle bu evin arasındaki benzerlik ortadan kalkmış. Finch'lerin evinin iç düzeni Simon'ın ne kadar gizlisi saklısı bulunmayan biri olduğunu, çoluk çocuğuna duyduğu katıksız güveni yansıtıyordu.

Üst katta altı yatak odası vardı, bunların dördü sekiz kız çocuğuna, biri Simon'ın tek erkek çocuğu olan Welcome Finch'e, biri de misafirliğe gelen akrabalara ayrılmıştı. Bu

kadar basitti ama kızların odasına çıkan merdiven ayrıydı, Welcome'ın odasına, konuk odasına çıkan ayrı. Kızların odasına çıkan merdiven, evin alt katındaki ebeveyn odasındaydı, böylece Simon kızların geceleri hangi saatte gelip hangi saatte gittiklerini takip edebiliyordu.

Evden tahta bir podyumla geçilen, ayrı bir mutfak vardı; arka avluda bir direkte asılı paslı bir zil, tarlada çalışan işçileri çağırmak için ya da tehlike çanı olarak kullanılırdı; çatıda dar bir balkon bulunuyordu, oradan Simon çalışanları denetleyen çiftlik kâhyalarını gözetler, ırmak gemilerine bakar, çevredeki toprak sahiplerinin hayatlarını dikizlerdi.

Evle özdeşleşmiş bazı olağan Yanki öyküleri de vardı: Yakın geçmişte nişanlanmış olan Finch kadınlarından biri burayı çevredeki yağmacılardan kurtarmak için bütün çeyizini vermişti; odalarına giden merdivenin kapı aralığında duran kız onları yukarı bırakmamış ama yağmacılar onu suyla ıslatarak, itip geçmişler. Arazi'ye vardığımız zaman Alexandra Hala, Jack Amca'yı öptü, Francis de Jack Amca'yı öptü, Jimmy Enişte Jack Amca'yla sessizce el sıkıştı, Jem'le ikimiz Francis'e armağanlarımızı verdik, o da bize verdi. Jem büyüdüğünün farkındaydı, büyüklerin yanı onu daha fazla çekiyordu, kuzenimizi oyalamayı bana bıraktı. Francis sekiz yaşındaydı, saçlarını geriye taramıştı.

"Ne tür Noel armağanları aldın?" diye sordum kibarca.

"Ne istediysem onları," dedi Francis: bir golf pantolonu, kırmızı deriden bir çanta, beş tane gömlek ve papyon.

"Çok güzel," diyerek yalan söyledim. "Jem'le ikimize babam birer havalı tüfek armağan etti, Jem'e bir de kimya seti geldi..."

"Oyuncak settir ama değil mi?"

"Hiç de bile, hakiki. Görünmez mürekkep yapacak Jem, ben de o mürekkeple Dill'e mektup yazacağım."

Bunun ne faydası olduğunu sordu Francis.

"E, ama benden aldığı mektup boş çıkınca yüzünün ne hal alacağını düşünemiyor musun? Onu deli edeceğim."

Francis'le konuşmak bana ağır ağır okyanusun dibine batma duygusu veriyordu. Hayatımda tanıdığım en can sıkıcı oğlandı. Mobile'da yaşadığı için beni okuldaki yetkililere şikâyet edemezdi ama bildiği her şeyi Alexandra Hala'ya söylemeyi başarırdı, Alexandra Hala da Atticus'a söyleyerek yükten kurtulur, Atticus ise ya hiç kulak asmaz ya da beni fena halde haşlardı, artık hangisini canı isterse. Ama bir keresinde Atticus'un ilk kez birine sert çıktığına tanık oldum; kız kardeşine, "Onlarla elimden geldiği kadar ilgileniyorum!" demişti. Konu benim ortalıkta iş tulumuyla dolaşmamla ilgiliydi.

Alexandra Hala benim giyim kuşamıma takmıştı. Pantolon giydiğim sürece kibar bir hanım olamazdım: Elbise giydiğim zaman bir şey yapamadığımı söyledim, o da pantolon giymeyi gerektiren şeyler yapmazsın, olur biter, dedi. Alexandra Hala'nın yapmamı istediği şeyler arasında küçük fırınlarla, çay takımlarıyla oynamak, doğduğum zaman armağan ettiği inci kolyeyi takmak vardı; ayrıca babamın yalnızlık hayatında bir güneş ışığı olmalıydım. Pantolon giyerek de bir güneş ışığı olunabileceğini söylediğim zaman halam, insanın bir güneş ışığı gibi davranmak zorunda olduğunu belirtti, iyi bir insan olarak doğmuş ama giderek her yıl biraz daha kötü biri olmuştum. Beni çok kırıyor, sinirlendiriyordu ama bu konuyu Atticus'a sorduğumda ailede yeterince güneş ışığının bulunduğunu ve aldırmamamı söyledi, nasıl davranmam gerektiği konusuyla pek ilgilenmiyordu.

Noel yemeğinde yemek odasındaki küçük masaya otururdum; Jem'le Francis büyüklerle birlikte yemek masasına otururlardı. İkisinin büyükler masasına terfi etmesinden sonra uzunca bir süre daha halam beni yalnız başıma oturtmaya devam etti. Acaba ne yapacağımı sanıyordu, ayağa kalkıp bir şey mi fırlatacaktım? Bazen herkesle birlikte büyük masaya bir kerecik oturmama izin vermesini istemek geçiyordu aklımdan, ne kadar uygarca davranabileceğimi ona göstermek istiyordum; ne de olsa evde her gün büyük kazalara yol açmadan yemek yiyordum. Atticus'tan ikna gücünü kullanmasını istediğim

zaman Atticus bana öyle bir gücünün olmadığını söyledi; biz orada konuktuk, halam nereye isterse oraya otururduk. Ayrıca Alexandra Hala'nın kızları pek anlamadığını, kız çocuğu sahibi olmadığını söyledi.

Ama aşçılığı her şeyini bağışlamama yetiyordu; gösterişsiz bir Noel yemeğinde üç türlü et, kilerinin raflarında sakladığı yaz sebzeleri, şeftali turşusu, iki çeşit kek ve kremalı puding vardı. Daha sonra büyükler salona geçtiler, sersemlemiş bir halde sıralanıp oturdular. Jem yerde uzanıyordu, ben de arka avluya gittim. "Paltonu giy," dedi Atticus dalgın dalgın, o yüzden onu duymadım.

Arka basamaklarda Francis yanıma oturdu. "Bugüne kadarkilerin en iyisiydi," dedim.

"Büyükannem çok iyi bir aşçı," dedi Francis. "Bana yemek pişirmeyi öğretecek."

"Oğlanlar yemek pişirmez." Jem'i mutfak önlüğüyle gözümün önüne getirince güldüm.

"Büyükannem bütün erkeklerin yemek pişirmeyi bilmesi gerektiğini söylüyor, karılarının üzerine titremeli, karıları kendilerini iyi hissetmediğinde onlara bakmalılarmış," dedi kuzenim.

"Dill'in bana bakmasını istemem," dedim. "Ona bakmayı tercih ederim."

"Dill mi?"

"Evet ya. Henüz bu konuyu konuşmadık ama büyür büyümez evleneceğiz. Geçen yaz bana evlenme teklifi etti."

Francis kah kah güldü.

"Beğenemedin mi?" diye sordum. "Beğenilmeyecek yanı yok."

"Büyükannemin dediğine göre her yaz Bayan Rachel'ın yanında kalan şu bücürden mi söz ediyorsun?"

"Ondan söz ediyorum tabii."

"Onunla ilgili her şeyi biliyorum."

"Ne biliyormuşsun?"

"Büyükannem bir evinin olmadığını söylüyor, akraba..."

"Evi var, Meridian'da oturuyor."

"...akraba dolaşıyormuş, yazları Bayan Rachel bakıyormuş ona."

"Francis, bu doğru değil!"

Francis bana sırıtıyordu. "Bazen öyle salak oluyorsun ki Jean Louise. Gerçi senin de elinde olan bir şey değil herhalde."

"Ne demek istiyorsun?"

"Sokak köpekleriyle dolaşmana Atticus Amca izin veriyorsa, bu onun kendi bileceği iştir, büyükannem öyle diyor, yani kabahat sende değil. Ayrıca Atticus Amca zenci hayranıysa bu da senin kabahatin olamaz ama sana şunu söyleyeyim, ailenin geri kalanı utançtan geberiyor..."

"Francis, sen ne diyorsun, be?"

"Ne dediğimi biliyorum. Büyükannemin dediğine göre, babanın sizi başıboş bırakması kötü bir şey ama şimdi bir de zenci hayranı olduğu ortaya çıktı, Maycomb'un sokaklarında bir daha asla yürüyemeyeceğiz. Aileyi rezil ediyor, onun yaptığına rezil etmek denir."

Francis ayağa kalktı, dar geçitten eski mutfağa koştu. Yeterince uzaklaşınca, "Ona zenci hayranı denir, işte o kadar!" diye bağırdı.

"Yalan!" diye kükredim. "Neden söz ettiğini bilmiyorum piç kurusu ama çeneni hemen kapatırsan iyi olur!"

Basamaktan kalktım, dar tahta geçidi koşarak geçtim. Francis'in yakasına yapışmak zor olmadı. Sözünü hemen geri almasını söyledim. Francis fırlayıp elimden kurtuldu, koşarak mutfağa girdi. "Zenci hayranı!" diye bağırdı bas bas.

Avınıza sessizce yaklaşırken acele etmemek en iyisidir. Hiçbir şey söylemeyin, adım gibi biliyorum ki meraklanacak ve ortaya çıkacaktır. Francis mutfak kapısında göründü. "Hâlâ öfkeli misin, Jean Louise?" diye sordu korka korka.

"Konuşacak bir şey yok," dedim.

Francis dar geçide geldi.

"Sözünü geri alacak mısın, Francis?" Ama ben silah çekmekte acele etmiştim. Francis koşup mutfağa döndü, ben de

basamaklara. Sabırla bekleyebilirdim. Aradan belki beş dakika geçmişti, Alexandra Hala'nın sesini duydum: "Francis nerede?"

"Şurada, mutfakta."

"Orada oynamaması gerektiğini biliyor."

Francis kapıya gelerek seslendi: "Büyükanne, o beni buraya kapattı, dışarı çıkarmıyor!"

"Ne oluyor burada, Jean Louise?"

Başımı kaldırıp Alexandra Hala'ya baktım. "Oraya onu ben kapatmadım Hala, onu orada tutan ben değilim."

"O kapattı işte," diye bağırdı Francis, "dışarı çıkarmıyor!"

"Mesele çıkarmaya mı çalışıyorsunuz?

"Jean Louise bana kızdı, büyükanne," diye seslendi Francis.

"Francis, çık oradan! Jean Louise, bir daha bir şey söylediğini duymayayım, babana söylerim. Biraz önce kahrolası dediğini mi duydum ben?"

"Hayıır!"

"Bana öyle geldi. Bir daha duymasam iyi olur."

Alexandra Hala arka avluları dinlemeye meraklıydı anlaşılan. O gider gitmez Francis dışarı çıktı, başı havadaydı, sırıtıyordu. "Beni aptal yerine koyma," dedi.

Avluya atladı, benden uzakta durmaya çalışıyordu, otları tekmeliyor, ara sıra geri dönüp bakarak bana sırıtıyordu. Jem verandaya çıktı, bize baktı ve gitti. Francis mimoza ağacına tırmandı, aşağı indi, ellerini ceplerine soktu, avluda dolaştı. "Aha!" dedi. Ona kendini ne sanıyorsun, diye sordum, Jack Amca mı? Francis'e göre ağzımın payını almıştım, orada oturup onu rahat bırakmalıydım.

"Seni rahatsız etmiyorum ki," dedim.

Francis dikkatle bana baktı, yeterince yumuşadığıma karar verince yavaşça mırıldandı. "Zenci hayranı..."

Bu kez ön dişlerine çarpan yumruğumun boğumları kemiğe kadar yarıldı. Solum zayıf olduğu için sağımla giriştim ama uzun sürmedi. Jack Amca kollarımı tutup iki yanıma yapıştırdı, "Kımıldama!" dedi.

Alexandra Hala, Francis'in yanına koştu, mendiliyle oğlanın gözyaşlarını sildi, saçlarını düzeltti ve hafif hafif yanağına dokundu. Francis bağırmaya başlayınca Atticus, Jem ve Jimmy Enişte arka verandaya koşmuştu.

"Kim başlattı bunu?" diye sordu Jack Amca.

Francis'le ben birbirimizi işaret ettik. "Büyükanne!" diye feryadı bastı Francis. "Bana kaltak dedi, üzerime yürüdü!"

"Doğru mu bu, Scout?" dedi Jack Amca.

"Doğru."

Jack Amca bana küçümseyerek baktığında yüzü Alexandra Hala'nın yüzüne benzemişti. "Biliyorsun, sana söyledim, bu tür sözcükler kullanırsan başın derde girer dedim, öyle değil mi? Sana söyledim, söylemedim mi?

"Evet efendim ama..."

"İşte şimdi başın dertte. Burada kalacaksın."

Acaba orada ayakta mı dikileyim yoksa kaçayım mı diye düşünüp duruyordum, karar veremediğim için gereğinden fazla oyalandım: Kaçmak için arkamı döndüm ama Jack Amca benden hızlı davrandı. Kendimi birden otların arasında, ağzında bir ekmek kırıntısıyla çabalayıp duran minicik bir karıncaya bakarken buldum.

"Ölünceye kadar seninle bir daha hiç konuşmayacağım! Senden nefret ediyorum, tiksiniyorum, dilerim yarın ölürsün!" Jack Amca'ya her şeyden çok bu cümle cesaret vermiş gibi görünüyordu. Atticus'un yanına sığındım ama kabahatin bende olduğunu, eve dönme zamanının geldiğini söyledi. Hiç kimseyle vedalaşmadan arabanın arka koltuğuna oturdum ve eve gidince odama koşup kapımı çarptım. Jem iyi bir şeyler söylemeye çalıştı ama ona izin vermedim.

Hasar incelemesi yaptığımda yedi ya da sekiz kızarıklık gördüm, tam görelilik konusunu düşünüyordum ki birinin kapıyı çaldığını duydum. Kim o dedim; Jack Amca'ymış.

"Git , gelme!"

Jack Amca böyle konuşursam beni yine pataklayacağını söyledi, bunun üzerine sustum. Amcam odaya girince bir

köşeye kaçtım, arkamı döndüm. "Scout," dedi, "hâlâ benden nefret ediyor musun?"

"Lütfen gidin, efendim."

"Ama bunun için beni suçlayacağını düşünmemiştim," dedi. "Beni hayal kırıklığına uğrattın... Kabahat sendeydi, biliyorsun."

"Bende değildi."

"Bak canım, insanlara..."

"Haksızlık ediyorsun," dedim, "haksızlık ediyorsun."

Jack Amca'nın kaşları havaya kalktı. "Haksızlık mı ediyorum? Nasıl yani?"

"Sen gerçekten iyi birisin, Jack Amca, bana yaptıklarından sonra bile galiba seni seviyorum ama çocukları pek anlamıyorsun."

Jack Amca ellerini beline koyup bana baktı. "Peki, neden çocukları anlamıyor muşum, küçük Bayan Jean Louise? Senin yaptığın hareketin anlaşılmayacak yanı yok pek. Yaramaz, söz dinlemez, küfürbaz bir çocuğun..."

"Sana anlatmam için bana bir şans verecek misin? Sana laf yetiştirmek istemiyorum, anlatmak istiyorum."

Jack Amca yatağa oturdu. Kaşları birbirine yaklaşmıştı, o kaşların altından sert sert bana bakarak, "Devam et," dedi.

Derin bir soluk aldım. "Her şeyden önce bir de beni dinlemek istemeden doğrudan benim üzerime çullandın. Jem'le ufak bir sorun yüzünden kavga ettiğimizde Atticus olayı sadece Jem'den dinlemekle yetinmez, benden de dinlemek ister; ayrıca sen bana kötü sözler kullanmamamı tembihlemiştin ama ortada aşırı tahrik olmadıkça demiştin, Francis beni tahrik etti, ben de yumruğu yapıştırdım..."

Jack Amca başını kaşıdı. "Senin açından olay neydi peki, Scout?"

"Francis babam için kötü bir şey söyledi, bunu sineye çekemezdim."

"Francis ne dedi baban için?"

"Zenci hayranı dedi. Bu ne demek pek bilmiyorum ama Francis'in bunu söyleme şekli... Sana bir şey söyleyeyim mi,

Jack Amca, Atticus'a... Sana yemin ediyorum, orada oturup Atticus'a bir şey söylemesine izin veremezdim."

"Atticus için öyle mi dedi?"

"Evet, öyle dedi, daha başka şeyler de söyledi. Atticus aileyi rezil ediyormuş, Jem'le ikimizi başıboş bırakıyormuş..."

Jack Amca'nın yüzündeki ifadeden yine hapı yuttuğumu sandım. Jack Amca, "Bu konuyla ilgileneceğim," deyince hapı yutanın Francis olduğunu anladım. "Anlaşılan bu gece oraya gideceğim."

"Lütfen, efendim, bunu unutun. Lütfen."

"Unutmaya hiç niyetim yok," dedi. "Alexandra'nın bunu bilmesi gerekiyor. Tutup ne biçim laflar... Dur, ben şu çocuğu hele bir elime geçireyim de."

"Jack Amca, lütfen, bana bir söz verin, lütfen efendim. Atticus'a bundan söz etmeyeceğinize söz verin. Bir... Bir keresinde Atticus bana, kendisiyle ilgili duyduğum her şeye öfkelenmemem gerektiğini söylemişti, başka bir şey yüzünden kavga ettiğimizi düşünmesini isterim. Lütfen bana..."

"Ama Francis böyle bir şey yaptıysa, bunun cezasız kalması hiç hoşuma gitmez..."

"Cezasız kalmadı. Elimi sarabilir misiniz? Hâlâ biraz kanıyor."

"Elbette sararım, yavrucuğum. Sarmaktan daha çok zevk duyacağım ikinci bir el tanımıyorum. Bu taraftan lütfen, hanımefendi."

Jack Amca kibarca önümde eğilerek beni banyoya soktu. Yumruğumun boğum yerlerini temizleyip bandajlarken, gözleri uzağı görmeyen yaşlı bir adamla ilgili komik bir öykü anlatarak beni eğlendirdi. Adamın Hodge adlı bir kedisi varmış ve adam kasabaya giderken kaldırımdaki bütün çatlakları sayarmış. "İşte oldu," dedi Jack Amca. "Evlilik yüzüğünü takacağın parmağında hanımlara hiç de yakışmayan bir yara izi olacak."

"Teşekkür ederim. Jack Amca?"

"Buyurun hanımefendi?"

"Kaltak ne demek?"

Jack Amca bana yine uzun bir öykü anlattı: Yaşlı bir başbakan varmış, Avam Kamarası'nda oturur kuş tüylerini havaya atar, tüyleri soluğuyla havada tutmaya çalışırmış, o sırada çevresindeki adamların cinleri başına toplanırmış.(*) Galiba soruma yanıt vermeye çalışıyordu ama hiçbir şey anlamadım söylediklerinden.

Daha sonra yatakta olmam gereken bir saatte, su içmek için aşağı indim, salonda Atticus ile Jack Amca konuşuyorlardı.

"Ben asla evlenmeyeceğim, Atticus."

"Neden?"

"Çocuklarım olabilir."

Atticus, "Öğrenmen gereken çok şey var, Jack," dedi.

"Biliyorum. Bu öğleden sonra kızın bana ilk dersimi verdi. Çocukları pek anlamadığımı söyledi ve nedenini açıkladı. Haksız da değildi. Atticus, ona nasıl davranmam daha doğru olurdu, bana bunu söyledi... Ah Tanrım, onu azarladığım için çok üzgünüm."

Atticus kıkır kıkır güldü. "Hak etti, o yüzden fazla vicdan azabı duyma."

Diken üstünde bekliyordum, acaba Jack Amca, Atticus'a olayı bir de benim açımdan anlatacak mıydı. Ama anlatmadı. Yalnızca, "Belden aşağı sözler ettiğine kuşku yok. Ama söylediği şeylerin yarısının anlamını bilmiyor... 'Kaltak' ne demek diye sordu bana..."

"Söyledin mi?"

"Hayır, ona Lord Melbourne'ü anlattım."

"Jack! Bir çocuk sana bir şey sorduğu zaman, Tanrı aşkına, o çocuğa sorduğu şeyin yanıtını ver. Uyduruk şeyler anlatma. Çocuklar çocuktur ama kaçamaklı lafları büyüklerden daha çabuk anlarlar, ayrıca kaçamak yanıtlar onların kafalarını daha da çok karıştırır. Hayır," diyerek derin derin düşündü babam,

---

* İngiliz Başbakanı Lord Melbourne'e (1834-1841) gönderme. Reform karşıtı olan Melbourne, Avam Kamarası'nda reform önerilerinden sıkıldığı için oturduğu minderin tüylerini yolup havada uçurmasıyla tanınıyordu. Kendisi ve karısıyla ilgili seks skandallarıyla da ünlüydü. (ç.n.)

"bu öğleden sonra yanlış bir nedenle de olsa doğru yanıt vermişsin. Bütün çocuklar küfürlü konuşma evresinden geçer, zamanla, küfürlü konuşarak dikkat çekemediklerini görünce küfürlü konuşmayı bırakırlar. Öfke öyle değildir. Scout'un sinirine hâkim olmayı öğrenmesi gerekiyor, hem de hemen, hele şu önümüzdeki birkaç ay içinde onu nelerin beklediğini düşünürsek. Yavaş yavaş düzeliyor da. Jem büyüyor, Scout da ona iyi kötü ayak uyduruyor. Bazen yardıma gereksinimi oluyor."

"Atticus, hiçbir zaman ona elini kaldırmadın."

"Bunu kabul ediyorum. Şimdiye kadar hep tehditle idare ettim. Jack, beni ne kadar önemseyebilecekse o kadar önemsiyor. Beklenen düzeye bazen ulaşamıyor ama gayret ediyor."

"Bunun yanıtı bu değil," dedi Jack Amca.

"Hayır, bunun yanıtı şu: Onun gayret ettiğini bildiğimi biliyor. Fark burada. Beni asıl düşündüren, çok yakın bir zamanda Jem'le ikisinin bazı çirkin şeyleri sineye çekmek zorunda kalacak olmaları. Jem'in sinirlerine hâkim olup olmayacağı konusunda kaygı duymuyorum ama Scout onurunu kıran birinin üzerine hemen atılacaktır."

Jack Amca'nın verdiği sözü unutmasını bekliyordum. Unutmadı.

"Atticus, durum gerçekten çok mu kötü? Konuyu tartışma şansımız olmadı pek."

"Daha kötüsü olamazdı, Jack. Elimizde Ewell'lara karşı siyah bir adamın söyledikleri var bir tek. Kanıt denen şey de 'sen yaptın, ben yapmadım'dan ibaret. Jürinin Ewell'lara karşı Tom Robinson'ın sözlerine inanmasını beklemek olanaksız... Ewell'ları tanıyor musun?"

Jack Amca, evet, dedi, onları hatırlıyordu. Hatırladığı kadarını anlattı ama Atticus, "Sen bir kuşak öncekileri tanıyorsun. Gerçi şimdikiler de daha farklı değil ya," dedi.

"Peki ne yapacaksın bu durumda?"

"Bitirmeden önce jüriyi biraz sarsmak niyetindeyim... Temyizde makul ölçülerde bir şansımız olduğu kanısındayım yine de. Bu aşamada gerçekten bir şey söyleyecek durumda değilim,

Jack. Biliyorsun, bu tür bir davayı üstlenmek zorunda kalmadan meslek hayatımı tamamlayacağımı ummuştum ama John Taylor parmağıyla beni gösterip, 'Sen alıyorsun,' dedi."

"Okkanın altına seni sürdü, ha?"

"Öyle. Ama bu davayı almasaydım çocuklarımın yüzüne bakabilir miydim sanıyorsun? Ne olacağını sen de en az benim kadar biliyorsun, Jack. Tek umudum, tek duam Jem'le Scout'un öfkeye kapılmadan bunu atlatması, en önemlisi de bunu Maycomb'luların alışılagelmiş hastalığına yakalanmadan yapmaları. Bir siyahiyle ilgili bir şey olduğunda aklı başında insanların neden akıllarını kaçırdıklarını anladığımı söylesem yalan olur... Dilerim Jem'le Scout bir cevap aradıklarında kasabada konuşulanları dinlemek yerine bana gelirler ve dilerim bana yeterince güveniyorlardır... Jean Louise?"

Yerimden sıçradım. Köşeyi dönerken kafamı çarptım. "Efendim?"

"Yatağına git."

Hızla odama çıktım, yatağıma girdim. Beni ele vermeyen Jack Amca çok esaslı bir arkadaştı. Ama Atticus benim onları dinlediğimi nereden bildi hiç anlayamadım ve söylediği her sözcüğü duymamı istediğini ancak yıllar sonra fark ettim.

10

Atticus güçlü kuvvetli biri değildi: Neredeyse elli yaşındaydı. Jem'le ikimiz ona neden bu kadar yaşlı olduğunu sorduğumuzda geç başladığını söylerdi, adam gibi bir adam olması da, yeteneği de buradan geliyor demek ki, diye düşünürdük. Okuldaki arkadaşlarımızın babalarından çok daha yaşlıydı; sınıf arkadaşlarımız, "Benim babam..." diye söze başladıklarında Jem'le ikimizin onlara söyleyebileceği bir şey olmazdı.

Jem futbol delisiydi. Atticus hiçbir zaman top kapmaca oynamayacak kadar yorgun olmazdı ama Jem topu onun elinden çalmaya çalışınca, "Bunun için çok yaşlıyım, oğlum," derdi.

Babamız hiçbir şey yapmıyordu. Bir markette değil bir büroda çalışıyordu. Damperli kamyon sürücülüğü yapmıyordu, şerif değildi, çiftçilikle ilgisi yoktu, bir araba tamirhanesinde çalışmıyordu ya da hiç kimsenin hayranlığını kazanma olasılığı bulunan bir işi yoktu.

Ayrıca gözlük takardı. Sol gözü neredeyse hiç görmüyordu, Finch'lerde sol gözler kabile lanetine uğramıştı, bize öyle söylerdi. Bir şeyi iyi görmek istediği zaman başını sola çevirir sağ gözüyle bakardı.

Okul arkadaşlarımızın babalarının yaptığı şeyleri yapmazdı; asla ava gitmez, poker oynamaz, balık avlamaz, içki, sigara içmezdi. Salonda oturur okurdu.

Bütün bu özelliklerine karşın bizim arzu ettiğimiz kadar fark edilmez olmayı başaramıyordu. O yıl Tom Robinson'ı savunuyor diye okul söylentilerle çalkalanıyordu, onun lehine olacak bir şey söyleyen yoktu. Cecil Jacobs'la giriştiğim boks maçından sonra ben korkaklık politikasını benimseyince, Scout Finch'in bir daha hiç dövüşmeyeceği, babasının buna izin vermediği söylentileri dolaşmaya başladı. Bu tam anlamıyla doğru değildi: Herkesin gözü önünde Atticus için dövüşmeyecektim ama aile özel alandı. Üçüncü kuşak kuzenlerden başlayarak yukarı doğru herkesle kıyasıya dövüşecektim. Örneğin Francis Hancock bunu biliyordu.

Atticus bize havalı tüfeklerimizi verdiğinde nasıl ateş edeceğimizi öğretmek istemedi. Bu yüzden Jack Amca bize bazı önbilgiler verdi; Atticus'un silahlara ilgi duymadığını söyledi. Bir gün Atticus, Jem'e, "Arka avluda konserve kutularına ateş etmeni tercih ederim ama kuşların peşine düşeceğini biliyorum," dedi. "İstediğin kadar saksağan vur vurabilirsen, ama unutma, bülbülü öldürmek günahtır."

İlk kez Atticus'un yapılması günah olan bir şeyden söz ettiğini duyuyordum ve bu konuyu Bayan Maudie'ye sordum.

"Babanız haklı," dedi. "Bülbüller bizi eğlendirmek için şarkı söylemek dışında bir şey yapmaz. İnsanların bahçelerindeki bitkileri yemezler, mısır ambarlarına yuvalanmazlar, tek yaptıkları iş bize içlerini dökmektir. İşte bu yüzden bülbülleri öldürmek günahtır."

"Bayan Maudie, burası eski bir mahalle, öyle değil mi?"

"Kasabanın kendisinden bile eskidir."

"Yoo, yani bizim sokakta oturan insanların hepsi yaşlı demek istiyorum. Bu mahallede Jem'le ikimizden başka çocuk yok. Bayan Dubose neredeyse yüz yaşında, Bayan Rachel yaşlı, Atticus'la ikiniz de yaşlısınız."

"Ben olsam elli yaşındaki birine yaşlı demezdim," dedi Bayan Maudie suratını ekşiterek. "Henüz tekerlekli sandalyeyle dolaşmıyorum, öyle değil mi? Baban da öyle. Ama şunu söylemek zorundayım, Yüce Tanrı benim o eski mozolemi yakıp kül

etmekle çok iyi etti, ona bakamayacak kadar yaşlandım... Belki sen haklısındır, Jean Louise, burası durmuş oturmuş insanların yaşadığı bir mahalle. Genç insanların arasında olmadınız pek, öyle değil mi?"

"Okulda oluyoruz, hanımefendi."

"Ben genç yetişkinlerden söz ediyorum. Siz şanslısınız, biliyor musunuz? Jem'le ikiniz için babanızın yaşı bir avantaj. Otuz yaşında bir babanız olsaydı, hayat sizin için çok farklı olurdu."

"Eminim olurdu. Atticus hiçbir şey yapmıyor..."

"Şaşıracaksın ama," dedi Bayan Maudie, "onda hâlâ iş var."

"Yapabildiği ne var ki?"

"Vasiyetleri öylesi sağlam yazar ki kimse değiştiremez."

"Haydi anlatın..."

"E, peki siz onun bu kasabanın en iyi dama oyuncusu olduğunu biliyor muydunuz? Tabii ya, büyüme çağımızda Finch Arazisi'ndeyken Atticus ırmağın iki kıyısındaki herkesi yenerdi."

"Ne diyorsunuz, Bayan Maudie, Jem'le ikimiz onu her zaman yeniyoruz."

"Yenmenize o izin verdiği için yeniyorsunuz, artık bunu öğrenmenizin zamanı geldi. Ağız tamburası çaldığını biliyor muydunuz?"

Bu gösterişsiz yetenek ondan daha da çok utanmama yol açtı.

"*Şeyy...*" dedi.

"Şey, ne, Bayan Maudie?"

"Şey, hiç. Hiç... Bütün bunlar sizin onunla gurur duymanıza yeter herhalde. Herkes ağız tamburası çalamaz. Haydi, şimdi çekilin, marangozların ayağının altında dolaşmayın. Eve gitseniz iyi edersiniz, ben de açelyalarıma bakacağım, size göz kulak olamam. Kalas falan düşer üstünüze."

Arka avluya gittim, Jem bir teneke kutuya ateş etmeye çalışıyordu, çevrede o kadar çok saksağan varken bunu yapması ne kadar aptalcaydı. Ön avluya döndüm, verandanın yan tarafında karmakarışık halde duran ve alçak bir siper oluşturan bir şeyler vardı –bir araba lastiği, bir portakal kasası, çamaşır sepeti, veranda iskemleleri, patlamış mısır kutusundan çıkmış

ve Jem'in bana verdiği bir Amerikan bayrağı gibi şeyler– onları düzeltmeye koyuldum.

Öğle yemeği için Atticus eve geldiğinde beni yere çömelmiş olarak buldu, sokağın karşı tarafındaki bir şeye nişan almıştım. "Neyi vurmaya çalışıyorsun?" dedi.

"Bayan Maudie'nin poposunu."

Atticus arkasına baktı ve bitkilerinin üzerine eğilmiş o koca hedef tahtamı gördü. Şapkasını geriye doğru iterek sokağın karşı tarafına geçti. "Maudie," diye seslendi, "seni uyarmam gerektiğini düşündüm. Küçümsenmeyecek bir tehlike altındasın."

Bayan Maudie doğruldu, benden tarafa baktı. "Atticus, sen ne şeytansın, ah," dedi.

Atticus geri döndüğünde bana toparlanıp kaybolmamı söyledi. "Bir daha silahını insanlara yöneltttiğini görmeyeyim," dedi.

Keşke babam şeytan olsaydı. Bu konuda Calpurnia'nın ağzını yokladım. "Bay Finch mi? Şey, pek çok şey yapabilir."

"Ne gibi?" dedim.

Calpurnia başını kaşıdı. "Tam olarak bilemeyeceğim şimdi," dedi.

Jem, Atticus'a Metodistler için maça çıkıp çıkmayacağını sorduğu, Atticus da bu tür işler için çok yaşlı olduğunu, boynunu kırmaya niyetinin bulunmadığını söylediği zaman, bu konunun altını iyice çizmiş oldu. Metodistler kilise ipoteğini ödemeye çalışıyorlardı, Vaftizcilerle futbol maçına çıkacaklardı. Kasabadaki bütün babalar oynuyordu sanki, Atticus dışında. Jem maça gitmek bile istemediğini söyledi ama futbolun hiçbir türlüsüne karşı koyamadığından, Atticus ile benim yanımda, taç çizgisinde kederli kederli durdu, bizimle beraber Cecil Jacobs'ın babasının Vaftizciler için gol atışını seyretti.

Bir cumartesi günü Jem'le havalı tüfeklerimizi alıp bir tavşan ya da sincap aramaya karar verdik. Radley'lerin evinin beş yüz metre kadar ötesine gitmiştik ki Jem'in yan gözle, sokağın alt tarafındaki bir şeye baktığını fark ettim. Başını yana çevirmiş, göz ucuyla bakıyordu.

"Neye bakıyorsun?"

"Şuradaki yaşlı köpeğe," dedi.

"Şu yaşlı Tim Johnson değil mi o?"

"Evet."

Tim Johnson, Bay Harry Johnson'ın köpeğiydi; Harry Johnson da Mobile otobüsünün sürücüsüydü, kasabanın güney ucunda oturuyordu. Tim, kızıl kahve renkli bir av köpeğiydi, Maycomb'un köpeği.

"N'apıyor o?"

"Bilmiyorum, Scout. Biz eve gitsek iyi olacak."

"Aa, Jem, şubat ayındayız."

"Beni ilgilendirmez, ben gidip Cal'e söyleyeceğim."

Hemen eve döndük, mutfağa koştuk.

"Cal," dedi Jem, "bir dakika kaldırıma gelebilir misin?"

"Niçin, Jem? Her çağırdığında gelemem."

"Orada yaşlı bir köpek var, köpeğe bir şey olmuş."

Calpurnia iç çekti. "Şimdi bir köpeğin ayağını saramam. Banyoda gazlı bez var, git al ve kendin sar."

Jem başını iki yana salladı. "Hasta görünüyor, Cal. Ona bir şey olmuş."

"N'apıyor orda, kuyruğunu yakalamaya mı çalışıyor?"

"Hayır, şöyle yapıyor."

Jem bir süs balığı gibi yutkundu, omuzlarını kamburlaştırdı, gövdesini kasıp bıraktı. "Şöyle şöyle yürüyor, öyle yürümek istemediği halde."

"Bana hikâye mi anlatıyorsun, Jem Finch?" Calpurnia'nın sesi sertleşmişti.

"Hayır, Cal, yemin ederim uydurmuyorum."

"Köpek koşuyor muydu?"

"Hayır, sarsak sarsak yürüyor, öyle yavaş yürüyor ki yürüyüp yürümediği belli değil. Bu tarafa geliyor."

Calpurnia ellerini duruladı, Jem'in ardı sıra avluya çıktı. "Ben köpek falan görmüyorum," dedi.

Onu Radley'lerin evinin arka tarafına götürdük, Jem'in parmağıyla gösterdiği yere baktı. Tim Johnson uzaktan bir nokta kadar görünüyordu ama şimdi bize yakındı. Sanki sağ-

daki bacakları soldakilerden kısaymış gibi dengesiz bir şekilde yürüyordu. Kuma saplanmış bir arabaya benziyordu.

"Çarpık çarpık yürüyor," dedi Jem.

Calpurnia ona baktı, sonra bizi omuzlarımızdan yakalayıp koşar adım eve götürdü. İçeri girince tahta kapıyı kapattı, telefona koştu ve "Bay Finch'in ofisini bağlayın hemen bana!" diye bağırdı.

"Bay Finch!" diye haykırıyordu. "Ben Cal. Yeminle söylüyorum sokakta kuduz bir köpek var... Bu tarafa doğru geliyor, evet, efendim, onun... Bay Finch, onun Tim Johnson olduğundan eminim, evet efendim... Evet efendim... Evet..."

Telefonu kapattı, biz ona Atticus'un ne dediğini sorunca başını iki yana salladı. Telefonun kancasını tıkırdattı, "Bayan Eula May," dedi, "bakın han'fendi, biraz önce Bay Finch'le görüştüm, bir daha beni ona bağlamayın, lütfen... Dinleyin Bayan Eula May, Bayan Rachel ya da Bayan Stephanie Crawford'ı ya da bu sokakta kimin telefonu varsa onları arayıp kuduz bir köpeğin buralarda dolaştığını söyler misiniz? Lütfen, han'fendi!"

Calpurnia dinliyordu. "Şubat ayında olduğumuzu biliyorum, Bayan Eula May ama kuduz bir köpek görünce tanırım. Lütfen, han'fendi, acele edin!"

Calpurnia, Jem'e sordu: "Radley'lerin telefonu var mı?"

Jem rehbere baktı, olmadığını söyledi. "Nasıl olsa dışarı çıkmıyorlar, Cal," dedi.

"İster çıksınlar ister çıkmasınlar, gidip onlara söyleyeceğim."

Ön kapıya koştu, biz de onun peşinden. "Siz evde kalın!" diye bağırdı bize.

Calpurnia'nın uçurduğu haber bütün mahalleye yayılmıştı. Bizim görüş alanımız içinde olan bütün tahta kapılar sımsıkı kapandı. Tim Johnson ortalarda görünmüyordu. Eteklerini ve önlüğünü tutup dizlerinin üzerine çekmiş Calpurnia'nın Radley'lerin evine doğru koştuğunu gördük. Ön basamaklardan çıkıp kapılarına güm güm vurdu. Kapıya bakan olmayınca bağırdı: "Bay Nathan, Bay Arthur, kuduz köpek var! Kuduz köpek var!"

"Arka tarafa dolaşması gerek," dedim.

Jem kafasını iki yana salladı. "Artık fark etmez," dedi.

Calpurnia boş yere kapıyı yumruklayıp duruyordu. Onun uyarısına aldıran yoktu; kimse bir şey duymamış gibiydi.

Calpurnia koşarak bizim arka verandaya giderken evimizin araba yoluna hızla siyah bir Ford girdi. İçinden Atticus ile Bay Heck Tate çıktı.

Bay Heck Tate, Maycomb'un şerifiydi. Atticus'la aynı boydaydı ama ondan daha zayıftı. Uzun bir burnu vardı, parlak metal delikli çizmeler, çizme pantolonu ve oduncu ceketi giymişti. Bel kemerinde bir mermilik göze çarpıyordu. Omzunda ağır bir tüfek vardı. Atticus'la ikisi verandaya çıktıkları zaman Jem kapıyı açtı.

"Dışarı çıkma, oğlum," dedi Atticus. "Nerede o, Cal?"

"Şuralarda bir yerde olmalı şimdi," dedi Calpurnia, parmağıyla sokağın aşağı tarafını göstererek.

"Koşmuyordu, öyle değil mi?"

"Hayır, efendim, bütün gövdesi seğiriyor, Bay Heck, seğirme döneminde."

"Gidip bulalım mı?" diye sordu Atticus.

"Beklesek daha iyi olur, Bay Finch. Genellikle düz bir çizgi üzerinde ilerlerler ama bilemezsiniz. Bazen bir eğri çizebilirler – umarım çizer yoksa doğruca Radley'lerin arka avlusuna girecektir. Biraz bekleyelim."

"Radley'lerin avlusuna gireceğini sanmıyorum," dedi Atticus. "Çit var. Belki de yolu izler..."

Ben kuduz köpeklerin ağızlarından köpük saçtıklarını, hızlı koştuklarını, insanların üzerine saldırıp boğazlarına atıldıklarını sanırdım, bu işi de ağustosta yaptıklarını düşünürdüm. Tim Johnson böyle davransaydı daha az korkacaktım.

Hiç kımıltısız, ıssız bir sokaktan daha ölümcül bir şey yoktur. Ağaçlar hiç kımıldamıyordu, bülbüller susmuştu, Bayan Maudie'nin evindeki marangozlar gitmişti. Burnunu çeken Bay Tate'in çıkardığı sesi duydum, daha sonra sümkürdü. Elindeki tüfeği kıvrık duran koluna aktardığını gördüm. Bayan Stephanie Craw-

ford'ın ön kapısının camında çerçevelenmiş yüzünü gördüm. Bayan Maudie göründü, Stephanie'nin yanında durdu. Atticus bir ayağını bir sandalyenin ayakları arasındaki parmaklığa koymuştu, elini ağır ağır kalçasından aşağı doğru sürtüyordu.

"İşte orada," dedi yavaşça.

Tim Johnson göründü, Radley'lerin evine paralel dönemecin iç kenarını izleyerek sersemlemiş bir halde yürüyordu.

"Şuna bak," diye fısıldadı Jem. "Bay Heck düz bir çizgi üzerinde yürüdüklerini söylüyordu. Bu yolu izlemeyi bile başaramıyor."

"Öyle hasta görünüyor ki," dedim.

"Önüne ne çıkarsa çıksın çiğneyip geçecek sanki."

Bay Tate elini alnına koydu, öne eğildi. "Hayvancık basbayağı yakalanmış hastalığa, Bay Finch."

Tim Johnson salyangoz hızıyla yaklaşıyordu ama ne yapraklarla oynuyor ne de onları kokluyordu: Sanki tek bir rota bellemişti, bize adım adım yaklaşmasını sağlayan görünmez bir gücün etkisiyle hareket ediyordu. Sinekleri kovalayan bir at gibi titrediğini görüyorduk; çenesi açılıp kapanıyordu; yana çekiyor ama yavaş yavaş bize doğru sürükleniyordu.

"Öleceği bir yer arıyor," dedi Jem.

Bay Tate arkasına dönüp baktı. "Ölecekmiş gibi bir hali yok, Jem, henüz ölümün kapısına bile gelmemiş."

Tim Johnson, Radley'lerin evinin önünden geçen yan sokağa ulaştı, beyin diye kafasında ne kaldıysa ondan gelen bir uyarıyla durakladı, hangi yoldan gideceğine karar vermeye çalışıyor gibiydi. Birkaç kararsız adım attı ve Radley'lerin bahçe kapısının önünde durdu; sonra geri dönmeye çalıştı ama zorlanıyordu.

Atticus, "Menzilimize girmiş durumda, Heck," dedi. "En iyisi hayvan yan sokağa sapmadan sen onu hallet... Köşenin ardında kim var Tanrı bilir. Haydi sen içeri gir, Cal."

Calpurnia tel kapıyı açtı, içeri girdikten sonra sürgüledi, sonra sürgüyü açtı, çengeli sıkı sıkı tuttu. Gövdesiyle önümüze gerildi ama Jem'le ikimiz kolunun altından dışarı baktık.

"Siz vurun, Bay Finch." Bay Tate tüfeğini Atticus'a uzattı; Jem'le ikimiz neredeyse bayılıyorduk.

"Oyalanma, Heck," dedi Atticus. "Haydi."

"Bay Finch, bu tek kurşunluk bir iş."

Atticus şiddetle başını iki yana salladı. "Orada durma, Heck! Seni orada bütün gün bekleyecek değil..."

"Tanrı aşkına, Bay Finch, baksanıza nerede duruyor! Hedefe isabet ettiremezsem doğruca Radley'lerin evine gider kurşun! O kadar iyi nişancı değilim, siz de bunu biliyorsunuz!"

"Ben de otuz yıldır hiç ateş etmedim."

Bay Tate tüfeği neredeyse Atticus'a fırlattı. "Bu işi şimdi siz yapsanız içim çok rahat eder," dedi.

Jem'le ikimiz babamızın tüfeği alıp sokağın ortasına kadar yürüdüğünü puslu bir şekilde gördük. Hızlı yürümüştü ama sanki suyun altında hareket eden bir yüzücü gibiydi, mide bulandırıcı bir yavaşlık içinde ilerliyordu zaman.

Atticus gözlüğünü yukarı kaldırdığında Calpurnia, "Yüce İsa, sen onu koru," dedi. Ellerini yanaklarına koydu.

Atticus gözlüğünü alnına itti; gözlük aşağı kaydı, o da gözlüğü yere attı. O suskunluğun içinde kırılan gözlüğün sesini duydum. Atticus gözlerini ve çenesini ovuşturdu; gözlerini kırpıştırdığını gördük.

Radley'lerin bahçe kapısının önünde Tim Johnson kafasını –kafa diye bir şeyi kaldıysa– toparlamış gibiydi. Sonunda geriye dönmüştü, bizim sokağın yukarısına doğru, başlangıçtaki gidiş yolunu izleme niyetindeydi. İki adım attı, sonra durdu ve başını kaldırıp baktı. Gövdesinin katılaştığını gördük.

Eşzamanlı yapılmış gibi görünen çok hızlı hareketlerle Atticus tüfeği omzuna koyarken ucunda bir top olan manivelayı hızla çekti.

Tüfek takırdadı. Tim Johnson sıçradı, lap diye yere devrildi, yaya kaldırımının üzerinde kahverengi-beyaz bir çıkın halinde yatıyordu. Kendisine neyin çarptığını bilmiyordu.

Bay Tate verandadan fırlayıp Radley'lerin evine koştu. Köpeğin önünde durdu, yere çömeldi, döndü, köpeğin sol gözü-

nün üst tarafına, alnına hafif hafif vurdu. "Biraz sağa kaydırmışsınız, Bay Finch," dedi.

"Her zaman öyle yapardım," dedi Atticus. "Bana kalsa ben av çiftesini tercih ederim."

Yere eğilip gözlüğünü aldı, kırılan gözlük camlarını topuğuyla ezdi, Bay Tate'in yanına gitti ve Tim Johnson'a baktı.

Teker teker kapılar açıldı, mahalle yavaş yavaş canlandı. Bayan Maudie, Bayan Stephanie Crawford ile birlikte merdivenden indi.

Jem donup kalmıştı. Kımıldasın diye onu çimdikledim ama Atticus bizim yaklaştığımızı görünce, "Olduğunuz yerde kalın," diye bağırdı.

Bay Tate ile Atticus avluya döndükleri zaman Bay Tate gülümsüyordu. "Zeebo'ya söyleyeyim gelip bunu götürsün," dedi. "Kullanmayı pek unutmamışsınız, Bay Finch. İnsanlar böyle şeylerin unutulmadığını söyler."

Atticus susuyordu.

"Atticus?" dedi Jem.

"Evet?"

"Hiç."

"Gördüm, attığını vuran Finch kimmiş gördüm!"

Atticus döndü, Bayan Maudie'yle yüz yüze geldi. Hiçbir şey söylemeden birbirlerine baktılar, Atticus şerifin arabasına bindi. "Gel buraya," dedi Jem'e. "O köpeğin yanına gitmeyin, anladınız mı? Sakın gitmeyin, canlıyken ne kadar tehlikeliyse ölüyken de o kadar tehlikeli."

"Peki efendim," dedi Jem. "Atticus?"

"Ne var, oğlum?"

"Hiç."

"Senin neyin var, çocuk, konuşmayı bilmiyor musun?" dedi Bay Tate, Jem'e sırıtarak. "Babanın ne kadar iyi..."

"Sus, Heck," dedi Atticus, "haydi kasabaya dönelim."

Onlar kasabanın yolunu tuttuklarında Jem'le ikimiz gidip Bayan Stephanie'nin basamaklarına oturduk, çöp arabasıyla Zeebo'nun gelmesini beklemeye başladık.

Jem şaşkınlıktan suspus halde oturuyordu, bu arada Bayan Stephanie, "Vay, vay, vay, bir köpeğin şubat ayında kuduracağı kimin aklına gelir?" dedi. "Belki de kudurmadı da çıldırdı. Mobile seferinden döndüğünde köpeğini Atticus'un vurduğunu öğrenen Bay Johnson'ın yüzünün ne hal alacağını görmek istemezdim. Eminim bir yerlerden pire de kapmıştır bu köpek..."

Bayan Maudie'nin söylediğine göre, Tim Johnson şu anda sokaktan yukarı doğru geliyor olsaymış, Bayan Stephanie başka türlü konuşurmuş; gerçi kuduz olup olmadığını yakında öğrenirlermiş, köpeğin kafasını Mobile Irmağı kıyısındaki Montgomery'ye göndereceklermiş.

Jem'in biraz biraz dili çözülmeye başlamıştı: "Gördün mü onu, Scout? Orada duruşunu gördün mü?.. Nasıl birden bütün gövdesinin gevşediğini, sanki tüfek gövdesinin bir parçası gibiydi... Her şeyi nasıl çarçabuk yaptığını... Ben olsam, ohoo, tetiği çekmeden önce on dakika nişan alırdım..."

Bayan Maudie, "Gördünüz mü?" dermiş gibi sırıttı. "Eee, Bayan Jean Louise," dedi, "hâlâ babanın hiçbir şey yapamadığını düşünüyor musun? Hâlâ ondan utanıyor musun?"

"Yok," dedim, boynumu bükerek.

"Geçen gün size söylemeyi unuttum, Atticus Finch ağız tamburası çalardı, demiştim, ama zamanında Maycomb'un da en iyi nişancısıydı."

"En iyi nişancı..." diye tekrarladı Jem.

"Evet, en iyi nişancı dedim, Jem Finch. Herhalde artık eskisi gibi konuşmazsınız. Çocukken onun takma adı neydi, bilmiyor musunuz? Tek Kurşun. Arazi'de, büyüme çağında, on beş kere ateş eder de on dört kumru vurursa bir mermi boşa gitti diye sızlanırdı."

"Bize bunlardan hiç söz etmedi," diye mırıldandı Jem.

"Bunlardan size hiç söz etmedi, ha?"

"Hayır, hanımefendi."

"Neden artık ava gitmiyor, merak ediyorum," dedim.

"Bunu belki sana ben söyleyebilirim," dedi Bayan Maudie. "Baban için ille de bir şey söylenecekse, gerçek anlamda uy-

gar bir insan olduğu söylenebilir. Nişancılık Tanrı vergisidir, bir yetenektir... Ah, ama yeteneğinizi kusursuz hale getirmek için çalışmanız gerekir, yine de nişancılık piyano çalmak falan gibi işlerden farklıdır. Bana sorarsanız Atticus belki de Tanrı'nın kendisine, öteki canlılardan esirgediği bir üstünlük verdiğini anladığı gün silahı elinden bıraktı. Tahminim o ki gerekmedikçe ateş etmemeye karar verdi ve bugün gerektiği için ateş etti."

"Bununla gurur duyacaktır gibime geliyor," dedim.

"Aklı başında hiç kimse yeteneği var diye gururlanmaz," dedi Bayan Maudie.

Zeebo'nun kamyonunun geldiğini gördük. Zeebo çöp kamyonunun arkasından bir dirgen aldı, yavaşça Tim Johnson'ı yerden kaldırdı. Köpeği kamyona attı, sonra köpeğin düştüğü yere ve çevresine bir bidondan bir şeyler döktü. "Bir süre buraya gelmeyin, e mi?" dedi.

Eve döndüğümüzde Jem'e pazartesi günü okulda gerçekten anlatacak bir şeyimizin olacağını söyledim. Jem bana döndü.

"Bu konuda hiçbir şey söyleme, Scout," dedi.

"Ne? Söyleyeceğim tabii. Herkesin babası Maycomb'un bir numaralı nişancısı değil ki."

Jem, "Bence," dedi, "bunu bilmemizi isteseydi bize söylerdi. Bununla gurur duyuyor olsaydı söylerdi."

"Belki de aklına gelmemiştir," dedim.

"Hayır, Scout, bu senin anlayamayacağın bir şey. Atticus gerçekten yaşlı, ama hiçbir şey yapamıyor olsaydı bile benim umurumda olmazdı... Tek bir şey bile yapamasaydı hiç umursamazdım."

Jem yerden bir taş aldı ve sevinçle araba garajına doğru fırlattı. Taşın arkasından koşarken geri dönüp, "Atticus tam bir beyefendi, tıpkı benim gibi!" dedi.

11

Jem'le ikimiz küçükken hareket alanımızı kasabanın güney mahallesiyle sınırlı tutardık ama ben artık iyiden iyiye ikinci sınıf öğrencisi olunca ve Öcü Radley'ye işkence etme eğlencesi geride kalınca, Bayan Henry Lafayette Dubose'un arazi parçasını geçtikten sonraki sokağın ucunda bulunan Maycomb iş merkezine sık sık gitmeye başladık. Bayan Dubose'un evinin önünden geçmeden kasabaya gitmek, bir iki kilometre daha fazla yol yürümek istemiyorsanız olanaksızdı. Daha evvelki birkaç tatsız karşılaşmamızdan dolayı onu görmeyi pek de istemiyordum ama Jem bir gün büyümek zorunda olduğumu söyledi.

Bayan Dubose, sürekli kendisinin yanında kalan zenci bir kızla birlikte yalnız yaşıyor, bizden iki ev ötede oturuyordu, evin önünde dimdik bir merdiven ve üstü kapalı bir giriş vardı. Bayan Dubose çok yaşlıydı; günün büyük bir bölümünü yatakta, geri kalanını da tekerlekli sandalyede geçirirdi. Çeşitli şallarının, atkılarının arasında İç Savaş'tan kalma bir piştov sakladığı dedikodusu dolaşıyordu.

Jem'le ikimiz ondan nefret ediyorduk. Evinin önünden ne zaman geçsek öfke dolu bakışlarla bizi âdeta tırmıklar, hal ve gidişimizle ilgili acımasız bir sorgulamadan geçirir, büyüdüğümüz zaman ne olacağımız konusunda çok üzücü bir öngörüyle

noktalardı sorgusunu: Hiçbir şey olmayacaktık. Onun evinin önünden geçmemiz gerektiğinde karşı kaldırımı kullanma düşüncesinden çoktan vazgeçmiştik; o zaman daha yüksek sesle bağırıyor, bütün konu komşuya sırrımızı duyuruyordu.

Onun memnun olacağı bir şey yapmamıza olanak yoktu. En neşeli halimle, "Selam, Bayan Dubose," diyecek olsam aldığım yanıt şu olur: "Bana selam deme, çirkin kız! 'Tünaydın, Bayan Dubose!' de."

Çok kötü bir kadındı. Bir keresinde Jem'in babamdan "Atticus" diye söz ettiğini duymuş, neredeyse bir yerine inme inecekmiş. O güne kadar gördüğü en şımarık, en saygısız budalalarmışız biz ama annemizin ölümünden sonra bir daha evlenmeyen babama çok yazık olmuş. Annemizden daha güzel bir kadın dünyaya gelmemişmiş, bize öyle diyordu, Atticus'un, çocuklarını başıboş bırakması çok üzücüydü. Ben annemi hatırlamıyordum ama Jem hatırlıyordu, bazen bana annemden söz ederdi ve Bayan Dubose bize bu özel bilgiyi ulaştırdığı zaman çok sinirlenirdi.

Öcü Radley ile kuduz köpek olaylarını ve daha başka korkuları atlatmış olan Jem, Bayan Rachel'ın ön merdiveninde durup beklemenin korkaklık olduğu sonucuna varmış, her akşam işten dönen Atticus'u karşılamak için postanenin köşesine kadar koşmamız gerektiğini söylemişti. Kimbilir kaç akşam Atticus, Jem'i Bayan Dubose'un söylediği bir şeye öfkelenirken bulmuştu.

"Sakin ol, oğlum," derdi Atticus. "Yaşlı bir kadın o, hem de hasta. Sen hiç oralı olma ve bir beyefendi gibi davran. O kadın sana ne derse desin, senin görevin seni öfkelendirmesine izin vermemektir."

Jem onun o kadar da hasta olmadığını söylerdi, bağırıp çağırmayı biliyordu. Üçümüz onun evinin oraya geldiğimizde Atticus şapkasını çıkarır, ona kibar kibar el sallar ve "İyi akşamlar, Bayan Dubose!" derdi. "Bu akşam âdeta bir resim gibisiniz."

Neyin resmi gibi olduğunu Atticus'un söylediğini hiç duymadım. Kadına adliye haberlerini verir, bir sonraki gününün çok iyi geçmesini gönülden dilediğini belirtirdi. Şapkasını ye-

niden takar, kadının gözünün önünde beni omuzlarına alır, akşam karanlığında evimize giderdik. İşte bu saatlerde, silahlardan nefret eden, hiç savaşa gitmemiş olan babamın gelmiş geçmiş en cesur adam olduğunu düşünürdüm.

Jem'in on ikinci yaş gününün ertesinde cebindeki para sanki batıyormuş gibi öğleden sonranın ilk saatlerinde kasabanın yolunu tuttuk. Jem cebindeki paranın kendisine oyuncak bir buharlı lokomotif ile bana gösteri sopası almaya yeteceğini düşünüyordu.

Çoktandır gözüm o sopadaydı: V. J. Elmor'da satılıyordu, payetlerle, incik boncukla bezeliydi, fiyatı on yedi sentti. Büyümek ve o sopayla Maycomb Lise Bandosu'nda gösteri yapmak tutkusu bende o zaman başlamıştı. Yeteneğimi geliştirip havaya attığım bir sopayı yere düşmeden yakalama evresine ulaştığımda, Calpurnia beni elimde sopayla eve almaz olmuştu. Gerçek bir sopam olursa bu engeli aşabileceğimi, Jem'in bana bir sopa almasının büyük bir cömertlik olduğunu düşünüyordum.

Biz geçerken Bayan Dubose verandasına konuşlanmış durumdaydı.

"Günün bu saatinde siz ikiniz nereye gidiyorsunuz böyle?" diye bağırdı. "Okuldan kaçıyorsunuz galiba. Müdürü arayıp söylemezsem!" Ellerini sandalyenin tekerleklerinin üzerine koydu ve sertçe sağa döndü.

"Bugün cumartesi, Bayan Dubose," dedi Jem.

"Cumartesi olması hiç fark etmez," dedi anlaşılmaz bir şekilde. "Acaba babanız sizin nerede olduğunuzu biliyor mu, merak ediyorum."

"Bayan Dubose, biz daha şu kadarcıkken kendi başımıza kasabaya gitmeye başlamıştık," dedi Jem, eliyle gösterdiğine göre daha boyumuz elli altmış santimken.

"Bana yalan söyleme," diye bağırdı Bayan Dubose. "Jem Finch, Bayan Maudie Atkinson bana söyledi, bu sabah onun çardak asmasını kırmışsın. Babana söyleyecek, o zaman doğduğuna pişman olacaksın! Bir haftaya kalmadan ıslahevine gönderilmezsen bana da Dubose demesinler!"

Geçen yazdan beri Bayan Maudie'nin çardak asmasının yanından bile geçmemiş olan, asmayı kırsa bile Bayan Maudie'nin bunu babasına söylemeyeceğini bilen Jem kesinkes itiraz etti.

"Bana itiraz etme!" diye azarladı onu Bayan Dubose. "Ayrıca sen..." –romatizmalı parmağıyla beni gösteriyordu– "ne yapıyorsun sen öyle o tulumlarla? Senin elbise ve iç gömleği giymen gerekir, küçükhanım! Biri sana davranışlarını değiştirtmezse büyüdüğün zaman masalarda garsonluk edersin –O.K. Kahvesi'nde garsonluk eden bir Finch– hıh!"

Çok korktum. O.K. Kahvesi kasaba meydanının kuzeyinde, karanlık bir yerdi. Jem'in eline sıkı sıkı yapıştım ama o elini benim elimden kurtardı.

"Haydi yürü, Scout," diye fısıldadı. "Sen ona aldırma, başını dik tut ve kibarlığı elden bırakma."

Ama Bayan Dubose bizi bırakmadı: "Garsonluk eden bir Finch yetmezmiş gibi bir başka Finch de adliyede bir zenciyi savunuyor!"

Jem kaskatı kesildi. Bayan Dubose, Jem'i tam kalbinden vurmuştu, bunu da biliyordu.

"Gerçekten de dünya ne hale geldi bakar mısınız, bir Finch'in kendi yetişme tarzına aykırı bir şey yapması ne demek? Ben size söyleyeyim!" Bayan Dubose elini ağzının üzerine koydu. Ağzından çektiği zaman salyası da gümüş rengi bir iplik gibi uzadı. "Zaten babanız da avukatlığını yaptığı o zencilerden, o beş para etmez adamlardan hırlı değil!"

Jem kıpkırmızı kesilmişti. Jem'i kolundan çektim, biz kaldırımdan aşağı yürürken Bayan Dubose arkamızdan konuşuyordu, ailemizin ahlak yoksunluğu konusunda söylemediği şey kalmadı, bütün bu söylediklerinin başlıca öncülü, Finch Ailesi'nin üyelerinin yarısının akıl hastanesinde bulunmasıydı ama annemiz ölmeseymiş biz bu hale düşmezmişiz.

Jem'in en çok neye kızdığını bilmiyorum ama ben en çok Bayan Dubose'un ailemizin akıl sağlığıyla ilgili sözlerine içerledim. Atticus'u hedef alan hakaretler duymaya neredeyse alışkındım. Ama bu hakaretler ilk kez bir yetişkinden geliyordu.

Bayan Dubose'un Atticus'a yöneltti̇ği hakaretler dışındaki saldırılarına alışkındık. Havada yaz kokusu vardı, gölgeler serindi ama güneş yakıcıydı, bu da güzel günlerin yaklaştığı anlamına geliyordu, okula paydos demekti, Dill geliyor demekti.

Jem kendi lokomotifini satın aldıktan sonra benim sopamı almak için Elmor'a gittik. Kendisine aldığı şey onu hiç sevindirmemişti, lokomotifi cebine koydu, yanımda sessizce eve doğru yürüyordu. Eve giderken yolda neredeyse Bay Link Deas'e çarpıyordum. Havaya attığım sopayı yakalayamamıştım, Bay Deas da, "Dikkat etsene, Scout," demişti, Bayan Dubose'un evine yaklaştığımızda birkaç kez düşürüp yerden aldığım sopa kir içindeydi.

Bayan Dubose verandada yoktu.

Daha sonraki yıllarda bazen merak ettiğim oldu, acaba Jem'i öyle davranmaya iten, "Sen bir beyefendi gibi davran, oğlum" tembihini unutmasına, son zamanlarda bilinçli bir suskunluğa bürünerek tepkisini ortaya koymasına yol açan şey tam olarak neydi diye. Jem belki de zencileri savunan Atticus'la ilgili olarak katlanmak zorunda kaldığım saçmalıklardan çok daha fazlasına katlanmıştı, onun sinirlerine hâkim olması bana normal geliyordu; sakin tabiatlıydı, birden parlamazdı. Yine de o zamanlar o gün yaptığı şeyi ancak birkaç dakikalığına çıldırmasıyla açıklayabildim.

Jem, Atticus'un yasakları –kötü ve yaşlı kadınlarla dövüşmemeyi de içeren yasakları– olmasaydı normalde benim yapacağım şeyi yapmıştı. Tam kadının bahçe kapısının önüne geldiğimizde elimden sopayı kaptı, deli gibi sallayarak Bayan Dubose'un ön avlusundaki merdivenden koşarak çıktı, Atticus'un söylediği her şeyi unutmuştu, kadının şalının içinde bir tabanca sakladığını unutmuştu, Bayan Dubose attığını vuramazsa yanındaki kızının, Jessie'nin vurabileceğini unutmuştu.

Bayan Dubose'un bütün kamelyalarının tepelerini uçurmadan, yerler yeşil tomurcuklar ve yapraklarla dolmadan biraz olsun sakinleşememişti. Sopamı dizine dayayıp kırdı ve o iki parçayı yere fırlattı.

Ben artık çığlık çığlığa bağırıyordum. Jem saçımı çekti, hiç umurunda olmadığını, yine eline fırsat geçse aynı şeyi yapacağını, çenemi kapatmazsam saçlarımı tek tek yolacağını söyledi. Çenemi kapatmadım, beni tekmeledi. Dengemi kaybedip yüzükoyun yere düştüm. Jem sertçe tutup beni yerden kaldırdı ama üzülmüş görünüyordu. Söyleyecek hiçbir şey yoktu.

O akşam Atticus'u eve gelirken karşılamaya gitmek istemedik. Suçlu suçlu mutfakta dolaşıyorduk, sonunda Calpurnia bizi dışarı attı. Sanki bir vudu yöntemiyle her şeyi öğrenmiş gibiydi. Acımızı hafifletecek türden bir insan olmamasına karşın Calpurnia Jem'e sıcak bir tereyağlı çörek verdi, Jem de çöreği ikiye bölüp benimle paylaştı. Tadı pamuğa benziyordu.

Salona gittik. Eliıne bir futbol dergisi aldıın, Dixie Howell'ın bir resmini buldum, Jem'e gösterip, "Sana benziyor," dedim. Ona söylemeyi düşünebileceğim en güzel şeydi bu ama hiç yararı olmadı. Pencerelerin yanındaki sallanan sandalyeye çöktü, kaşları çatık bekliyordu. Gün ışığı solgunlaştı.

Ön basamakları tırmanan Atticus'un ayak sesini duyuncaya kadar sanki iki koca jeolojik çağ geçmişti. Çarpılarak kapanan tel kapının sesini duyduk, bir duraksama oldu –Atticus holdeki şapka askılığının oradaydı– "Jem!" diye seslendiğini duyduk. Sesi kış rüzgârının uğultusu gibiydi.

Atticus oturma odasının ışığını yaktı, bizi orada taş gibi donmuş halde buldu. Bir elinde benim kırık sopam vardı; kirli sarı püskülleri halının üzerinde kuyruk gibi sürünüyordu. Öteki elini öne uzattı, avucunda şişman kamelya tomurcuklarını gördük.

"Jem," dedi, "bunu sen mi yaptın?"

"Evet, efendim."

"Neden yaptın?"

Jem yavaşça, "Zencilerin, beş para etmez heriflerin avukatlığını yaptığını söyledi senin," dedi.

"O bunu dediği için mi yaptın bunları?"

Jem'in dudakları kımıldadı ama "Evet, efendim" sözcükleri duyulmadı.

"Bak oğlum, hiç kuşkum yok ki, dediğin gibi, zencilerin avukatlığını yaptığım için akranların seni rahat bırakmıyor ama hasta bir kadına bunu yapman bağışlanabilecek bir şey değil. Sana benim önerim gidip Bayan Dubose ile konuşmandır," dedi Atticus. "Sonra da doğruca eve gel."

Jem yerinden kımıldamadı.

"Haydi," dedim ben.

Jem salondan çıkarken ben de arkasından gittim. "Sen buraya gel," dedi bana Atticus. Gittim.

Atticus *Mobile Press* gazetesini eline aldı, Jem'in boşalttığı sallanan sandalyeye oturdu. Hiç anlamıyordum, biricik oğlu İç Savaş'tan kalma antika bir tabancayla öldürülme tehlikesi altındayken nasıl böyle soğukkanlı bir şekilde sandalyesine oturup gazete okuyabiliyordu? Tabii Jem bazen beni öylesine çileden çıkarırdı ki onu öldürmek isterdim ama sonuçta o benim her şeyimdi. Atticus bunun farkında değilmiş gibi görünüyordu ya da farkındaysa bile önemsemiyordu.

Önemsemediği için ondan nefret ediyordum ama başı belada olduğu zaman insan kolayca yoruluyordu; çok geçmeden kucağına sığındım, kollarını bana doladı.

"Kucağımda sallayamayacağım kadar büyüksün," dedi.

"Başına ne geleceği umurunda değil senin," dedim. "O ne yaptıysa sadece seni korumak için yaptı, sense onu tabancası olan bir kadının yanına gönderiyorsun."

Atticus başımı çenesinin altına itti. "Henüz kaygı duymamız için bir neden yok," dedi. "Jem'in böyle bir şeyden dolayı zıvanadan çıkacağını düşünmemiştim, senin sorun çıkarmanı bekliyordum daha çok."

Niçin kendimizi tutmamız gerektiğini anlamadığımı söyledim, okulda hiç kimse hiçbir şey için kendisini tutmuyordu.

"Scout," dedi Atticus, "yaz gelince çok daha kötü şeylerle karşılaşacak ve soğukkanlılığını korumak zorunda kalacaksın... Jem'e ve sana karşı bir haksızlık bu, biliyorum ama bazen elimizden gelenin en iyisini yapmak zorundayız, zor günde nasıl davranmamız... Ha, bak, size söyleyebileceğim tek şey

şu: Jem'le ikiniz büyüdüğünüz zaman belki de geriye dönüp bu olaya baktığınızda, beni anlayacak ve sizi hayal kırıklığına uğratmadığımı düşüneceksiniz. Şu dava, Tom Robinson davası, insanın vicdanının en hassas noktasına dokunan bir dava... Scout, bu adama yardım etmeye çalışmasaydım kiliseye gidip Tanrı'ya dua edemezdim."

"Atticus, yanılıyor olmalısın..."

"Nasıl?"

"E ama pek çok kişi kendilerinin haklı olduğunu, senin yanıldığını düşünüyor."

"Tabii bunu düşünmeye hakları var, düşüncelerine saygı gösterilmesini istemekte de haklılar," dedi Atticus, "ama başka insanların yüzüne bakabilmek için ilk önce kendi yüzüme bakabilmeliyim. Başka insanların çoğunluğunun düşüncelerinden bağımsız hareket eden tek şey insanın vicdanıdır."

Jem geri döndüğünde hâlâ Atticus'un kucağındaydım. "Evet, oğlum?" dedi Atticus. Beni kucağından kaldırdı, gizlice göz ucuyla Jem'e baktım. Bir yerine bir şey olmamış gibi görünüyordu ama yüzünde tuhaf bir ifade vardı. Belki de kadın ona kalomel içirmişti.

"Ortalığı temizledim, üzgün olduğumu söyledim ama üzgün falan değilim, her cumartesi çiçeklere bakacağımı, onların yeniden büyümesi için elimden geleni yapacağımı söyledim."

"Üzgün değilsen üzgünüm demenin hiç anlamı yoktu," dedi Atticus. "Jem, o kadın yaşlı ve hasta. Yaptığı ve söylediği şeylerden onu sorumlu tutamazsın. Tabii ben o söylediklerini bana söylemesini tercih ederdim ama her zaman her şey bizim istediğimiz gibi olmuyor."

Jem halıdaki bir güle sanki büyülenmiş gibi bakıyordu. "Atticus," dedi, "benden kendisine bir şeyler okumamı istiyor."

"Ona bir şeyler okumak mı?"

"Evet, efendim, her öğleden sonra okuldan çıktıktan sonra ve her cumartesi gidip ona iki saat yüksek sesle bir şeyler okumamı istiyor. Atticus, okumak zorunda mıyım?"

"Kesinlikle."

"Ama bir ay süreyle bu işi yapmamı istiyor."

"Öyleyse bir ay yapacaksın."

Jem ayak parmağını yavaşça çiçeğin ortasına koydu ve bastırdı. Sonunda, "Atticus," dedi, "dışarıda tamam ama içeride, içerisi öyle karanlık ve ürkütücü ki. Tavanda gölgeler var, bir şeyler var..."

Atticus ters ters gülümsedi. "Bu senin hayal gücünü büyüleyecek bir şey olmalı. Kendini Radley'lerin evindeymiş farz et."

Ertesi pazartesi öğleden sonra Jem'le ikimiz Bayan Dubose'un evinin dik ınerdiveninden yukarı çıktık, üstü kapalı girişten geçtik. Yanına Sir Walter Scott'ın *Ivanhoe* romanını alan ve kafası üstün bilgilerle dolu olan Jem soldan ikinci kapıyı çaldı.

"Bayan Dubose?" diye seslendi.

Kapıyı Jessie açtı, tel kapının çengelini kaldırdı.

"Sen misin, Jem Finch?" dedi. "Kız kardeşini de yanına almışsın. Bilmeın ki..."

"İkisini de al içeriye, Jessie," diye seslendi Bayan Dubose. Jessie bizi içeri alıp kendisi ınutfağa gitti.

Eşiği geçer geçmez bizi ağır bir koku karşıladı; gazyağı lambaları, sukabakları, ağartılmamış çarşafları olan, nemden çürümüş gri evlerin pek çoğunda rastladığım bir kokuydu. Bu koku beni her zaman korkuturdu, bir şeyler olacağını bekler, tetikte dururdum.

Odanın bir köşesinde pirinç bir karyola vardı, karyolada da Bayan Dubose yatıyordu. Acaba Jem'in yaptığı şeyler yüzünden mi yatağa düştü, diye düşündüm. Bayan Dubose bir battaniye yığınının altında yatıyor ve çok cana yakın görünüyordu. Onun adına üzüldüm.

Yatağının yanında, el yüz yıkamak için, üzeri mermerli bir konsol bulunuyordu, konsolun üzerinde de, içinde çay kaşığı bulunan bir bardak, kırmızı bir kulak şırıngası, bir kutu pamuk ve üç küçük ayak üzerinde duran bir çalar saat duruyordu.

"Şu küçük pis kardeşini de getirdin ha?" diyerek karşıladı beni.

Jem usulca, "Kız kardeşim pis değil, ben de sizden korkmuyorum," dedi, dizlerinin titrediğini fark ettim.

Kadından bir nutuk bekliyordum ama, "Okumaya başlayabilirsin, Jeremy," demekle yetindi.

Jem hasırlı bir sandalyeye oturdu, *Ivanhoe*'yu açtı. Ben de kendime bir sandalye çekip Jem'in yanına oturdum.

"Daha yakına gelin," dedi Bayan Dubose. "Yatağın yanına gelin." Sandalyelerimizi öne çektik. Hiç onun bu kadar yakınında olmamıştım, tek yapmak istediğim şey sandalyemi geri çekmekti.

Korkunç bir kadındı. Suratı kirli bir yastık rengindeydi, ağzının iki kenarı ıslaklıktan parlıyordu, bu ıslaklık çenesini parantez içine alan iki derin kırışıklıktan aşağıya buzul gibi ağır ağır ilerliyordu. Yanakları yaşlılık lekeleriyle benek benekti, soluk mavi gözlerinin bebekleri siyah birer topluiğne başı gibiydi. Elleri boğum boğumdu, tırnaklarının ölü derileri alabildiğine uzamıştı. Alt protezi tam oturmuyordu, üstdudağı çıkık duruyordu; ara sıra altdudağını üst protezinin üzerine doğru çekiyor, dudağını çekerken çenesini de birlikte sürüklüyordu. Ağzındaki ıslaklık o zaman daha çabuk hareket ediyordu.

Bakmam gerekenden daha fazla bakmadım. Jem *Ivanhoe*'yu yeniden açtı ve okumaya başladı. Onu izlemeye çalıştım ama çok hızlı okuyordu. Anlamını bilmediği bir sözcüğe rastladığında o sözcüğü atlıyordu ama Bayan Dubose bunu anlıyor, o sözcüğü hecelettiriyordu. Jem aşağı yukarı yirmi dakika okudu, ben de bu arada, is lekeli şömine rafına, pencereden dışarıya baktım, kadına bakmayayım da nereye bakarsam bakayım diyordum. Jem okumaya devam ederken Bayan Dubose'un düzeltmelerinin azaldığını, düzeltme aralıklarının uzadığını fark ettim, hatta Jem bir cümleyi havada asılı bırakmıştı. Bayan Dubose dinlemiyordu.

Yatağa doğru baktım.

Bir şey olmuştu. Sırtüstü yatıyordu, battaniyeleri çenesine kadar çekmişti. Yalnızca başı ve omuzları görünüyordu. Başı ağır ağır bir yandan bir yana dönüp duruyordu. Ara sıra ağzını sonuna kadar açıyordu, hafifçe dalgalanan dilini görebiliyor-

dum. Dudaklarının üzerinde tükürük iplikçikleri birikiyordu; tükürükleri içine çekiyor, sonra yine ağzını açıyordu. Sanki ağzı bağımsız hareket edermiş gibiydi. Gövdesinin geri kalanıyla hiç ilgisi olmadan, deniz alçaldığı zaman açılıp sonra kapanan bir istiridyenin ağız çukuru gibi hareket ediyordu. Arada sırada o ağızdan "Pıft" diye bir ses çıkıyordu, kaynamak üzere olan ağdalı bir maddeden çıkan ses gibi.

Jem'i gömleğinin kolundan çektim.

Jem önce bana baktı, daha sonra yatağa. Bayan Dubose'un düzenli olarak hareket eden başı bize döndü ve Jem, "Bayan Dubose, iyi misiniz?" diye sordu. Bayan Dubose onu duymadı.

Çalar saat çalmaya başladı, korkudan kaskatı kesildik. Çok geçmeden Jem'le ikimiz ürpertiler geçirerek kaldırımdan eve doğru yürümeye başlamıştık. Kaçınıyorduk, bizi Jessie eve göndermişti: Saat daha çalmaya devam ederken içeri girmiş, bizi dışarı kovalamıştı.

"Haydi," demişti, "haydi evinize."

Jem kapının ağzında duraksamıştı.

"Bayanın ilaç saati geldi," diyordu Jessie. Arkamızdan kapıyı çarparak kapattıktan sonra onun hızla Bayan Dubose'un yatağına doğru yürüdüğünü görmüştüm.

Eve vardığımızda daha saat üç kırk beşti, o yüzden Jem'le ikimiz arka avluda, Atticus'u karşılama saatine kadar top sektirmece oynadık. Atticus bana iki sarı kalem, Jem'e de bir futbol dergisi almıştı, bence Bayan Dubose ile ilk oturumumuz için sessiz bir armağandı bu. Jem babama olanları anlattı.

"Sizi korkuttu mu?" diye sordu Atticus.

"Hayır, efendim," dedi Jem, "ama çok iğrenç bir kadın. Nöbet falan gibi bir şeyler geçiriyor. Öyle çok tükürüyor ki."

"N'apsın, elinde değil. İnsanlar hastalanınca bazen pek hoş olmuyorlar."

"Beni korkuttu," dedim.

Atticus gözlüklerinin üstünden bana baktı. "Jem'le birlikte gitmek zorunda değildin, biliyorsun."

Ertesi gün öğleden sonra Bayan Dubose yine ilk günkü gibiydi, daha ertesi gün de öyleydi, sonunda işler şöyle yürümeye başladı: Normal bir şekilde oturum başlıyor, yani Bayan Dubose kamelyalarından, babamın zenci hayranlığı eğilimlerinden söz ederek en önemli konularıyla Jem'in başını şişiriyor, sonra giderek suskunlaşıyor, daha sonra da bizden tamamıyla kopuyordu. Çalar saat çalmaya başlayınca Jessie bizi kapı dışarı ediyordu, böylece daha sonraki saatler de bize kalıyordu.

Bir akşam, "Atticus," dedim, "zenci hayranı tam olarak ne demek?"

Atticus'un suratı ciddileşti. "Birisi size böyle bir şey mi dedi?"

"Hayır, babacım, Bayan Dubose senin için söylüyor bunu. Her öğleden sonra bunu söyleyerek ısınma hareketlerine başlıyor. Geçen Noel'de Francis de aynı şeyi söylemişti, ilk kez o zaman duydum."

"Bu yüzden mi onun üzerine yürüdün?" dedi Atticus.

"Evet..."

"O zaman neden bana ne demek olduğunu soruyorsun?"

Beni asıl kızdıran şeyin Francis'in söyleyiş tarzı olduğunu Atticus'a açıklamaya çalıştım. "Sümüklü falan dermiş gibi söyledi bunu."

"Scout," dedi Atticus, "zenci hayranı da, 'sümüklü' gibi hiçbir anlamı olmayan deyimlerden biridir. Açıklaması çok zor; beş para etmez, cahil adamlar, zencileri kendilerinden üstün gördüğünü düşündükleri bir adam için kullanırlar bunu. Birini bayağı, çirkin bir etiketle yaftalamak isteyen, bizim gibi birer insan olan bazı insanlar yüzünden bu deyim dilimize girdi."

"Yani sen o zaman gerçekten bir zenci hayranı değilsin, öyle mi?"

"Niye olmayayım? Ben herkesi sevmek için elimden geleni yapıyorum... Bazen açıklamakta zorlanıyorum; bak yavrum, birinin kötü olduğunu düşündüğü bir şeyle seni nitelendirmesi hiçbir zaman hakaret değildir. O kişinin ne kadar zavallı olduğunu gösterir, seni incitmez. Yani Bayan Dubose'un söyledikleri

senin canını sıkmasın, buna izin verme. Zaten onun kendi derdi kendine yeter."

Bir ay sonra bir öğleden sonra Jem ağır ağır Sir Walter Scott'ı okur, Bayan Dubose ikide birde onu düzeltirken kapı çaldı. "Girin!" diye bağırdı kadın.

İçeriye Atticus girdi. Yatağın yanına gidip Bayan Dubose'un elini tuttu. "İşten dönüyordum, çocukları göremeyince," dedi, "sizin yanınızda olabileceklerini düşündüm."

Bayan Dubose, Atticus'a gülümsedi. Ondan o kadar nefret ederken nasıl oldu da ona gülümsemeyi başardı, doğrusu hiç anlamadım. "Saatin tam kaç olduğunu biliyor musun, Atticus?" dedi. "Beşi tam on dört geçiyor. Çalar saat beş buçuğa ayarlı. Bunu bilmeni isterim."

Birden anladım ki biz Bayan Dubose'un evinde her gün biraz daha uzun süre kalıyorduk, saat her gün birkaç dakika daha geç çalıyordu, çaldığı zaman da Bayan Dubose çoktan bir sara nöbetine tutulmuş oluyordu. Bugün neredeyse iki saat nöbet geçirme niyeti göstermeden Jem'i kızdırıp durmuştu, kendimi fena halde kapana kısılmış gibi hissediyordum. Saatin çalması özgürlüğümüzün ilanıydı; bir gün çalmazsa acaba ne yapacaktık?

"Jem'in sayılı gününün kaldığı gibi bir duygu var içimde," dedi Atticus.

"Sadece bir haftası kaldı," dedi Bayan Dubose," o da sadece..."

Jem ayağa kalktı. "Ama..."

Atticus elini havaya kaldırdı, Jem sustu. Eve giderken Jem bir ay için anlaştıklarını, bir ayın dolduğunu söyledi, haksızlıktı bu.

"Sadece bir hafta daha, oğlum," dedi Atticus.

"Hayır," dedi Jem.

"Evet," dedi Atticus.

Ertesi hafta yine Bayan Dubose'un evindeydik. Çalar saatin sesi çıkmıyordu ama Bayan Dubose, "Bu kadar yeter," diyerek bizi serbest bıraktığında saat öyle geç olmuştu ki biz eve döndüğümüzde Atticus evde gazete okuyordu. Bayan Dubose'un nö-

betleri geçmişti ama her bakımdan yine bildiğimiz o eski Bayan Dubose'du: Sir Walter Scott uzun uzun kaleleri ve kale hendeklerini anlatmaya başlayınca Bayan Dubose sıkılır, bize sataşırdı:

"Jeremy Finch, sana söyledim, kamelyalarımı yolduğun için ileride çok pişman olacaksın. Şimdiden pişmansın, öyle değil mi?"

Jem kesinlikle pişman olduğunu söylerdi.

"Benim o karyağdı çiçeğim ölecek sandın, değil mi? Hayır, Jessie söyledi, yeni sürgünler vermeye başlamış. Bir dahaki sefere ne yapman gerektiğini biliyor olacaksın, öyle değil mi? En doğrusu kökünden çıkarıp atmak, değil mi?"

Jem bir dahaki sefere elbette öyle yapacağını söylerdi.

"Öyle ağzının içinde laf geveleme, çocuk! Başını kaldır ve evet, hanımefendi, de. Başını kaldırmak gelmiyor tabii içinden, babanın ne olduğu ortadayken."

Jem çenesini havaya diker, Bayan Dubose'a bakardı, yüzünde içerlediğini gösteren bir ifade olmazdı hiç. O yüzde, aradan geçen haftalar sırasında geliştirdiği kibar ve mesafeli bir ilgi ifadesi bulunurdu, kadının kan dondurucu müdahalelerine o ifadeyle karşılık verirdi.

Sonunda o gün geldi. Bayan Dubose bir öğleden sonra, "Bu kadar yeter," dedi ve ekledi: "Tamam artık işiniz bitti. Size iyi günler dilerim."

Bitmişti. Bir yükten kurtulmanın sevinciyle hoplaya zıplaya kaldırımda yürüyorduk.

O ilkbahar mevsimi iyi geçti; günler uzadı, oyun oynayacak daha çok vaktimiz oldu. Jem'in kafası çoğunlukla ülke üniversitelerindeki futbol oyuncularının her birinin çok önemli istatistikleriyle meşguldü. Atticus bize her gece gazetelerin spor sayfalarını okuyordu. Adlarını bile söyleyemediğimiz, başka olası adaylara bakılırsa, Alabama bu yıl yine şampiyonluk turnuvasına katılabilirdi. Bir akşam Atticus, Windy Seaton'ın köşe yazısının ortalarına geldiği sırada telefon çaldı.

Kalkıp telefona baktı, holdeki şapka askısına gitti. "Ben biraz Bayan Dubose'a gidiyorum," dedi, "çok kalmam."

Ama Atticus, yatma zamanımdan çok sonraya kadar dönme-

miştı. Döndüğü zaman elinde bir kutu şeker vardı. Salona oturdu, şeker kutusunu da sandalyesinin yanı başına, yere koydu.

"Ne istiyormuş?" diye sordu Jem.

Bir aydan fazla olmuştu, Bayan Dubose'u görmemiştik. Artık biz geçerken verandasında olmuyordu.

"Öldü, canım," dedi Atticus. "Birkaç dakika önce öldü."

"Haa," dedi Jem. "İyi."

"İyi demekte haklısın," dedi Atticus. "Artık acı çekmiyor. Uzun süredir hastaydı. Ne nöbeti geçirdiğini bilmiyor muydun sen onun?"

Jem hayır anlamında başını salladı.

"Bayan Dubose morfin bağımlısıydı," dedi Atticus. "Yıllarca ağrı kesici olarak morfin kullandı. Doktor yazmıştı ona. Yaşadığı sürece kullanmak zorundaydı, fazla acı çekmeden öldü ama çok huysuzdu..."

"Baba?" dedi Jem.

Atticus, "Senin yaptığın o yaramazlıktan hemen önce vasiyetnamesini yazdırmak üzere beni çağırdı," dedi. "Doktor Reynolds ona ancak birkaç aylık ömrü kaldığını söylemiş. Ticari işleri gayet yolunda gidiyordu ama 'Hâlâ yolunda gitmeyen bir şey var,' demişti bana."

"Neymiş o?" Jem'in kafası karışmıştı.

"Hiç kimseye ve hiçbir şeye bağımlı olmadan bu dünyadan ayrılacağını söyledi. Jem, insan onun kadar hasta olunca, acısını hafifletmek için her şeyden yararlanabilir, bunun sakıncası yoktur ama Bayan Dubose için vardı. Ölmeden önce bağımlılığından kurtulmak istediğini söyledi ve yaptığı şey buydu."

"Yani o geçirdiği nöbetleri bu yüzden geçirdiğini mi söylemek istiyorsun?" dedi Jem.

"Evet, bu yüzden. Senin okuduğun kitapların tek sözcüğünü bile anladığından kuşku duyuyorum. Bütün gövdesi ve kafası o çalar saate yaralanmış durumdaydı. Sen kendi elinle kendini bu cezaya çarptırmamış olsaydın bile ben zaten seni kitap okuman için ona gönderecektim. Biraz olsun oyalansın diye. Bir başka neden daha vardı..."

"Kurtulmuş olarak mı öldü yani?" diye sordu Jem.

"Hem de zincirlerinden tamamıyla kurtulmuş olarak," dedi Atticus. "Neredeyse son dakikaya kadar bilinci yerindeydi. Bilincini kaybetmedi ve," derken gülümsedi Atticus, "huysuzluğu elden bırakmadı. Benim yaptıklarıma karşı çıkmaya devam etti, hayatımın geri kalanını belki de sizi hapislerden kurtarmak için kefalet ödemekle geçireceğimi söyledi. Jessie'ye sizin için bu kutuyu hazırlattı ve..."

Atticus eğilip şeker kutusunu yerden aldı. Jem'e verdi.

Jem kutuyu açtı. İçinde ıslak pamukların ortasında, mumlanmış gibi, beyaz ve güzel bir kamelya duruyordu. Karyağdılı denen cinsten.

Jem'in gözleri neredeyse yerinden fırlayacaktı. "Bak şu cadıya, şu yaşlı cadıya!" diye haykırdı, kutuyu yere attı. "Beni neden rahat bırakmaz şu kadın?"

Atticus hemen ayağa fırladı, Jem'in yanına gidip durdu. Jem yüzünü onun göğsüne gömdü. "Şşşt," dedi Atticus, "bence sana bir şey söylemek istiyor, artık sorun yok Jem, artık sorun yok, demek istiyor. Biliyorsun, o tam bir hanımefendiydi."

"Hanımefendi mi?" Jem başını kaldırdı. Yüzü kıpkırmızıydı. "Senin için o kadar kötü şeyler söyleyen bir kadın, nasıl hanımefendi olur?"

"Hanımefendiydi. Pek çok konuda onun benden farklı görüşleri vardı, belki... oğlum, sana söylemiştim, sen o çılgınlığı yapmasaydın bile ben sana gidip ona kitap okumanı söyleyecektim. Onunla ilgili bir gerçeği görmeni istiyordum, gerçek cesaretin ne olduğunu görmeni istiyordum, gerçek cesaretin eli tüfekli bir adamla ilgisi olmadığını. Daha başlamadan yenildiğini bile bile başlamak ve her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar devam etmek olduğunu. Nadiren de olsa bazen kazanırsın. Bayan Dubose kazandı, kırk sekiz kilosunun kırk sekizini de kazandı. Hiç kimseye, hiçbir şeye bağımlı olmadan öldü. Hayatımda tanıdığım en cesur kadındı."

Jem şeker kutusunu yerden aldı, yanan ateşe attı. Kamelyayı da yerden aldı, yatmaya giderken çiçeğin geniş taçyapraklarıyla oynadığını gördüm. Atticus gazetesini okuyordu.

İKİNCİ KISIM

12

Jem on iki yaşındaydı. Onunla birlikte yaşamak zorlaşmıştı; tutarsız, huysuz biri olup çıkmıştı. İştahı dehşet vericiydi, onu rahat bırakmamı öyle sık yineliyordu ki sonunda Atticus'a sordum: "Sence onda bağırsak kurdu mu var?" Atticus, hayır dedi, Jem büyüyordu. Ona karşı sabırlı olmalı ve onu rahatsız etmemeye çalışmalıydım, mümkün mertebe.

Jem'deki bu değişiklik alt tarafı birkaç haftalık bir işti. Daha Bayan Dubose'un mezarda bedeni soğumamıştı, Jem ona kitap okumaya giderken kendisine eşlik ettiğim için bana gönül borcu duyuyordu. Sanki bir gecede bütün değerleri değişmişti, onları bana da kabul ettirmeye çalışıyordu: Birkaç kez bana ne yapacağımı söylemeye kadar vardırdı işi. Bir atışmamız sırasında, "Artık gerçek bir kız olmanın ve ona göre davranmanın zamanı geldi!" diye bağırdı. Ben ağlamaya başladım, Calpurnia'nın yanına koştum.

"Sen Bay Jem'in çok fazla kusuruna bakma," diye söze başladı.

"Bay Jem mi?"

"Evet, artık o Bay Jem."

"O kadar yaşlı değil ki," dedim. "Onun canı dayak istiyor ama ben bunu yapabilecek kadar büyük değilim."

"Yavrucuğum," dedi Calpurnia, "Bay Jem büyüyorsa ben ne yapabilirim? Bundan böyle daha fazla kendi başına kalmak, oğlanlar ne yaparsa onları yapmak isteyecektir, bak şimdi, kendini yalnız hissettiğinde doğruca mutfağa gel. Burada yapacak bir sürü şey buluruz."

O yaz iyi başladı: Jem istediğini yapıyordu; Dill gelinceye kadar ben Calpurnia'yla idare edebilirdim. Beni mutfakta görünce Calpurnia sevinirmiş gibiydi, ben de Calpurnia'yı seyrederken bir kız olmanın gerektirdiği bazı beceriler olduğunu düşünmeye başladım.

Yaz geldi ama Dill gelmedi. Ondan bir mektup aldım, mektubun içinde bir de fotoğraf vardı. Dill'in yeni babasının fotoğrafıydı. Dill Meridian'da kalmak zorunda olduğunu yazıyordu çünkü babasıyla birlikte bir balıkçı teknesi yapmayı planlıyorlardı. Babası, Atticus gibi avukattı ancak çok daha gençti. Yeni babasının güzel bir yüzü vardı, Dill'in böyle bir babaya konmasına sevindim ama keyfim kaçtı. Dill mektubunun sonunda beni sonsuza kadar seveceğini, kaygılanmamam gerektiğini, yeterli parayı bulur bulmaz gelip beni alacağını, benimle evleneceğini yazıyordu, o yüzden ona yazmalıydım.

Kalıcı bir nişanlım olmuşu ama Dill'in yokluğunun acısını pek de hafifletmiyordu bu: Bunu hiç düşünmemiştim ama yaz demek benim için Dill'in balık havuzunun yanında ot içmesi demekti, Öcü Radley'yi evinden dışarı çıkarmak için karmaşık planlar yaparken gözleri parlayan Dill demekti; yaz benim için Jem görmeden Dill'in hızla uzanıp beni öpmesi demekti, bazen birbirimizin hissettiğini düşündüğümüz özlem demekti. Onunla birlikteyken hayat her günkü alışılmış hayattı, onsuz hayat dayanılmaz bir şeydi. Mutsuzluğum iki gün sürdü.

Sanki bu yetmiyormuş gibi eyalet yasama meclisinin acil toplantı çağrısı üzerine Atticus da bizi iki haftalığına bırakıp gitti. Vali devlet teknesine yapışmış bazı deniz kabuklularını temizlemek istiyordu; Birmingham'da oturma eylemleri vardı; kentlerde ekmek kuyrukları uzadıkça uzuyor, kırsaldaki insan-

lar yoksullaştıkça yoksullaşıyordu. Ama bunlar Jem'le ikimizin dünyasının dışında kalan şeylerdi.

Bir sabah *Montgomery Advertiser*'da "Maycomb'un Finch'i" altyazılı resim görünce şaşırdık. Atticus şortlu ve çıplak ayaklıydı, bir masaya zincirlenmişti: Bir yazı tahtasının üzerine özenle bir şeyler yazıyor, bu arada bazı havai görünümlü kızlar, "Heey!" diye ona bağırıyordu.

"Bu bir iltifat sayılır," diye açıkladı Jem. "Biri çıkıp yapmadıkça yapılmayacak şeyleri yapmaya harcıyor zamanını."

"Ha?"

Jem'in yeni yeni edindiği bazı özelliklere, bir de çıldırtıcı bir çok bilmişlik havası eklenmişti.

"Bak, Scout, ilçelerin falan vergi sistemini yeniden düzenlemek gibi bir şey bu. Erkeklerin çoğuna bu tür işler hayli yavan gelir."

"Sen nerden biliyorsun?"

"Aaa, haydi git başımdan, beni rahat bırak. Gazete okuyorum."

Jem'in isteği yerine geldi. Mutfağa gittim.

Calpurnia bezelye ayıklarken birdenbire, "Bu pazar sizlerle kilise işini ne yapacağız bakalım?" dedi.

"Hiç," dedim, "Atticus giderken bize kilise için bağış parası bıraktı."

Calpurnia gözlerini kıstı, kafasından neler geçtiğini biliyordum. "Cal," dedim, "uslu duracağımızı biliyorsun. Yıllardır kilisede hiç yaramazlık etmedik."

Calpurnia'nın hem babasız hem de öğretmensiz kaldığımız yağmurlu bir pazar gününü düşündüğü ortadaydı. Kendi haline bırakılmış olan sınıf, Eunice Ann Simpson'ı bir sandalyeye bağlayıp kalorifer dairesine taşımıştı. Onu orada unutup hepimiz yukarıya, kiliseye çıkmıştık, sessizce papazın vaazını dinliyorduk, birden radyatör borularından güm güm diye korkunç bir ses duyuldu, sesin ısrarla devam etmesi üzerine biri bakmaya gitti ve Eunice Ann'i alıp getirdi. Eunice daha fazla oyuna devam etmek istemiyordu; Jem Finch ona yeterince inançlı biriyse ateşte yanmayacağını söylemişti ama aşağısı çok sıcaktı.

"Ayrıca, Cal, Atticus bizi ilk kez yalnız bırakıyor değil ki," dedim.

"Öyle ama başka zamanlar öğretmeninizin orada olacağını bilirdi. Bu kez bundan söz ettiğini duymadım... Galiba unuttu." Calpurnia başını kaşıdı. Birden gülümsedi. "Peki Bay Jem'le ikiniz yarın benimle kiliseye gelmek ister misiniz?"

"Sahiden mi?"

"Ne dersin?" diyerek sırıttı Calpurnia.

Daha önce beni ancak yalapşap yıkamış olabilecek Calpurnia, o cumartesi gecesi çok daha fazla titizlendi. Bütün vücudumu iki kez sabunlattı, her bir durulanma için küvete temiz su doldurdu; başımı eğdirip zeytinyağlı sabunla ovaladı. Yıllardır yıkanma işini Jem'in kendisine bırakırdı ama o gece onun dokunulmazlık hakkını tanımadı, Jem da patladı: "İnsan kendi evinde bütün ailenin gözü önünde mi banyo yapmak zorunda?"

Ertesi sabah "giyeceğimiz şeyleri seçmek için" her zamankinden daha erken kalktı. Calpurnia geceyi bizim evde geçirdiği zaman mutfakta katlanır bir portatif karyolada uyurdu; o sabah karyolanın üzeri bizim pazar giysilerimizle kaplıydı. Elbisemin kolası öylesine sertti ki oturduğum zaman çadır gibi kabarıyordu. Elbisenin altına bir jüpon da giydirdi, belime sımsıkı, pembe bir kuşak bağladı. Rugan ayakkabılarımı ayna gibi parlattı, hem de kendi yüzünü orada görünceye kadar.

"Sanki bayram ziyaretine gidiyoruz," dedi Jem. "Bütün bunlar ne için, Cal?"

"Hiç kimsenin çocuklarıma iyi bakamadığımı söylemesini istemiyorum," diye homurdandı Cal. "Bay Jem, o takıma o kravat kesinlikle gitmez. O kravat yeşil."

"E yani, n'olmuş?"

"Takım elbiseniz mavi. Farkında değil misiniz?"

"He-he," diye bağırdım, "Jem renk körü."

Jem'in yüzü öfkeden kıpkırmızı oldu ama Calpurnia, "İkiniz de şimdi bunu bırakın," dedi. "Yüzünüzde gülücüklerle kiliseye gideceksiniz."

Afro-Amerikan kilisesi kasabanın güney sınırının dışındaydı, eski bıçkı evi raylarının öteki yakasında. Boyası pul pul kabarmış karkas eski bir binaydı, Maycomb'da sivri çan kulesi ve çanı olan tek kiliseydi, İlk Satınalım Kilisesi adını taşıyordu çünkü özgürlüğüne kavuşan kölelerin ilk kazançlarından kesilen paralarla satın alınmıştı. Pazar günleri zenciler ibadet ediyor, haftanın geri kalan günlerinde beyazlar orada kumar oynuyordu. Kilise avlusu, yandaki mezarlık gibi topraktı, toprak, tuğla gibi sertleşmişti. Havaların kurak gittiği bir dönemde biri ölürse yağmur toprağı yumuşatıncaya kadar beklenir, ölünün gövdesi buz parçalarıyla kaplanırdı. Mezarlıkta birkaç mezarın taşları ufalanıp dağılmak üzereydi; yeni olanlar canlı renkli camlar ve Coca-Cola şişeleriyle işaretlenmişti. Bazı mezarları koruyan paratonerler huzura kavuşmamış ölüleri simgeliyordu; çocuk mezarlarının baş uçlarında yanmış mumların kalıntıları vardı. Mutlu bir mezarlıktı.

Kilise avlusuna girdiğimiz zaman bizi temiz zencilerin iyili kötülü kokuları karşıladı: Şeytantersiyle karışık saç spreyi, enfiye, Alman Kolonyası, çiğneme tütünü, nane ve leylaklı talk pudrası kokusu.

Calpurnia'nın yanında Jem'le ikimizi gören adamlar geri çekildi, şapkalarını çıkardılar; kadınlar kollarını bellerinin üzerinde kavuşturdu, hafta içi yaptıkları gibi, saygılı bir şekilde esas duruşa geçmişlerdi. İkiye ayrılıp bizim geçmemiz için kilise kapısına kadar giden dar bir koridor oluşturdular. Calpurnia Jem'le ikimizin arasında yürüyor, rengârenk giysili komşularının selamlamalarına karşılık veriyordu.

"Sen n'aptığını sanıyorsun, Cal?" Arkamızdan gelen birinin sesi duyuldu.

Calpurnia ellerini omuzlarımıza koydu, biz de durup çevremize baktık: Tam yolumuzun üzerinde duran uzun boylu zenci bir kadın vardı. Ağırlığını bir ayağının üzerine vermişti; sol dirseğini de kalçasının çıkıntısına dayamış, avucu yukarı çevrilmiş eliyle bizi gösteriyordu. Küçük, yuvarlak bir başı,

tuhaf badem biçimli gözleri, düz bir burnu, Kızılderili yayı gibi bir ağzı vardı. Kadın iki metre falandı.

Calpurnia'nın eli omzumda çukur açacaktı sanki. "Ne istiyorsun, Lula?" diye sordu, hiç tanık olmadığım bir ses tonuyla. Sakin ve küçümseyici bir tavırla konuşmuştu.

"Ben bilmek istiyor, siyah kilisesine sen neden beyaz velet getiriyorsun acaba?"

"Arkadaşlar onlar benim," dedi Calpurnia. Yine sesi tuhaf çıkmıştı; ötekiler gibi konuşuyordu.

"He ya! Onlar herhalde Finch'lerin evde senin arkadaşlar."

Kalabalığın arasında bir mırıltı dolaştı. "Siz merak etmeyin," diye fısıldadı bana Calpurnia ama şapkasındaki güller onun kızgınlığından dolayı titriyordu.

Lula koridordan bize doğru yürüyünce Calpurnia, "Olduğun yerde kal, zenci!" diye bağırdı.

Lula durdu ama "Getiremezsin beyaz çocuk buraya," dedi. "Onların kendi kiliseleri var, bizim kendi. Bu bizim kilise, öyle değil mi, Bayan Cal?"

Calpurnia, "Tanrı aynı Tanrı, öyle değil mi?" dedi.

"Haydi, eve dönelim, Cal," dedi Jem, "bizi burada istemiyorlar."

Ben de aynı düşüncedeydim; bizi orada istemiyorlardı. Öyle bir şey görmedim ama üzerimize doğru geldikleri sanısına kapıldım. Sanki bize yaklaşıyor gibiydiler ama Calpurnia'ya baktığımda gözlerinde eğlenceli bir şey izleyen bir insanın ifadesini gördüm. Yeniden dönüp koridora baktım, Lula gitmişti, siyahi bir insan kitlesi vardı sadece.

Biri kalabalığın içinden öne çıktı. Çöpleri toplayan Zeebo'ydu bu. "Bay Jem," dedi, "sizi burada görmek bizi çok mutlu etti. Siz o Lula'ya bakmayın, kavga etmek istiyor canı çünkü Peder Sykes onu her pazar kiliseye gitme cezasıyla tehdit etti. Eskiden beri hep sorun çıkarır zaten, tuhaf tuhaf düşünceleri, tepeden bakmak gibi bir âdeti vardır. Sizi burada görmekten bizler mutluyuz."

Bunun üzerine Calpurnia'yla birlikte kiliseye yöneldik, kilisede bizi Peder Sykes karşıladı, ilk sıraya oturttu.

Kilisenin tavanı yoktu ve içi boyasızdı. Duvarlarındaki pirinç askılıklarda yanmayan gaz lambaları asılıydı; çam ağacından yapılmış sıralar kilise sırası olarak kullanılmıştı. Meşe ağacından kaba saba vaiz kürsüsünün arkasında soluk pembe ipek bir sancağın üzerinde "Tanrı Sevgi'dir" yazıyordu, ressam Hunt'ın *Dünyanın Işığı* adlı tablosunun rotagravür baskısını saymazsak kilisenin tek süsü bu sancaktı. Ortalıkta ne piyano ne org ne dua kitabı ne de kilise programı vardı, yani her pazar gördüğümüz tanıdık kilise eşyalarından hiçbiri yoktu burada. İçerisi loştu, kilise cemaatinin içeriye dolmasıyla birlikte ıslak serinlik yavaş yavaş dağıldı. Herkesin oturacağı yere ucuz karton bir yelpaze bırakılmıştı; Tyndal Hırdavat Şti.'nin ("Siz İsteyin Yeter") armağanı olan yelpazelerin üzerinde İsa'nın ve havarilerinin Son Yemek'ten sonra dua etmek için çekildikleri Gethsemane Bahçesi'ni gösteren cafcaflı bir resim vardı.

Calpurnia, Jem'le bana sıranın en sonuna gitmemizi işaret etti ve ikimizin arasına oturdu. Çantasını karıştırdı, içinden bir mendil aldı, köşesine atılmış düğümü çözerek içindeki bozuk paraları çıkardı. Bana ve Jem'e birer çeyrek dolar verdi. "Paralarınız burada," dedi, "paralarınızı alın, sizde kalsın, siz benim konuğumsunuz." Jem'in yüzünde bir an parasını almanın ne derece ahlaklı bir davranış olacağı konusundaki kararsızlığını yansıtan bir ifade belirdi ama doğuştan gelen kibarlığından ötürü çeyreği cebine attı. Ben de hiç vicdani bir rahatsızlık duymadan aynı şeyi yaptım.

"Cal," diye fısıldadım, "ilahi kitapları nerede?"

"Bizde öyle şey yoktur," dedi.

"E, peki nasıl..."

"Şşşt," dedi. Peder Sykes vaiz kürsüsünün arkasında durmuş, cemaate bakıyor, susmalarını bekliyordu. Siyah bir takım elbise ve beyaz bir gömlek giymiş, siyah bir kravat takmıştı; kısa boylu, tıknaz bir zenciydi, buzlu camlardan içeri vuran ışıkta parlayan altın bir saat zinciri vardı.

"Kardeşlerim," dedi, "bu sabah konuklarımız olduğu için özellikle mutluyuz. Küçük Bay Finch ile Küçük Bayan Finch.

Hepiniz babalarını tanıyorsunuz. Sözlerime başlamadan önce size bazı duyurularda bulunacağım."

Peder Sykes kâğıtları karıştırdı, aralarından birini seçti, bir kol boyu uzakta tutarak okudu. "Misyonerlik Derneği gelecek salı Rahibe Annette Reeves'in evinde toplanıyor. Dikişlerinizi de getirin."

Bir başka kâğıttan bir şeyler daha okudu. "Kardeşimiz Tom Robinson'ın sorununu hepiniz biliyorsunuz. Çocukluğundan beri kilisemizin sadık bir üyesidir. Bugün toplanan ve önümüzdeki üç hafta boyunca toplanacak olan paralar yardım olarak evdeki karısı Helen'a gidecek."

Jem'e bir yumruk attım. "Atticus'un savunduğu Tom bu işte..."

"Şşşt!"

Calpurnia'ya döndüm ama daha ağzımı açamadan susturuldum. Sesimi kısıp bütün dikkatimi Peder Sykes'a verdim, rahip sanki benim sesimi kesmemi beklermiş gibiydi. "Müzik şefi acaba birinci ilahi için bize yol gösterebilir mi?" diye sordu.

Zeebo oturduğu sıradan kalktı, ortadaki koridordan aşağı yürüdü ve önümüzde durup yüzünü kilise cemaatine döndü. Elinde fazlaca yıpranmış bir ilahi kitabı vardı. Kitabı açtı, "İki yüz yetmiş üçü okuyacağız," dedi.

Bu kadarı da fazlaydı. "İlahi kitabı olmadan nasıl okuyacağız?" dedim.

Calpurnia gülümsedi. "Sus, canım," diye fısıldadı. "Şimdi göreceksin."

Zeebo boğazını temizledi, uzaktan duyulan top seslerini andıran bir sesle okumaya başladı:

"Irmağın ötesinde bir ülke."

Zeebo'nun bu sözlerini yüz kişi akıl almaz doğru bir ses perdesiyle seslendirdi. Boğuk bir mırıltı halinde uzatılan son heceden sonra şu dize geldi:

"Tatlı sonsuzluktur oranın adı."

Yine çevremizden müzik yükseldi; son notası uzatılırken Zeebo daha sonraki dizeyi yetiştirdi: "Sadece iman gücü taşır bizi o kıyıya."

Kilise cemaati duraksadı, Zeebo dikkatlice dizeyi tekrar etti ve cemaat devam etti. Koro bölümüne gelince Zeebo ilahi kitabını kapattı, onun yardımı olmadan cemaatin devam etmesine işaretti bu hareket.

"Yıldönümü" sözcüğünün son notası duyulmaz olunca Zeebo, "O uzak tatlı sonsuzlukta, parlayan ırmağın hemen öteki kıyısında," dedi.

İlahi basit bir uyum içinde böyle dize dize okundu, kederli bir mırıltıyla sona erdi.

Jem'e baktım, o da göz ucuyla Zeebo'ya bakıyordu. Ben de inanamadım ama ikimiz de duymuştuk.

Daha sonra Peder Sykes hastalar ve acı çekenler için Tanrı'dan yardım diledi, bizim kilisemizde de aynı şey yapılırdı ancak Peder Sykes, Yüce Tanrı'nın dikkatini bazı özel durumlara çekti.

Vaazı açıkça bir suç duyurusuydu, arkasındaki duvarda yazılı olan o özlü sözün sade bir şekilde herkese ilan edilmesiydi: Rahip, sarhoş edici içkilerin, kumarın ve tuhaf kadınların kötülüklerine karşı sürüsünü uyardı. Kaçak içki satanlar bölgede yeterince sorun yaratmışlardı ama kadınlar daha kötüydü. Kendi kilisemde tanık olduğum gibi yine burada da bütün din adamlarının Kadınların İffetsizliği konusunu takıntı haline getirdiklerine tanık oldum.

Jem'le ikimiz aynı vaazı kimbilir kaç pazar dinlemiştik ancak burada farklı olan tek şey Peder Sykes'ın kürsüsünü daha serbestçe kullanması, Tanrı yolundan sapan kişiler için tek tek görüşlerini ifade etmesiydi: Jim Hardy beş pazardır kiliseye gelmiyordu, hasta falan da değildi; Constance Jackson hal ve gidişine dikkat etse iyi olurdu, komşularıyla kavga ettiği için ciddi bir tehlike altındaydı; mahallede o güne kadar komşularıyla arasına bir nefret duvarı ören tek kişiydi.

Peder Sykes vaazını bitirdi. Kürsünün önündeki bir masanın yanında durdu, sabah bağışlarının yapılmasını istedi, Jem'le ikimize tuhaf gelen bir işlemdi bu. Kilisedekiler teker teker ilerleyip siyah emaye bir kahve kupasının içine onluklar, çey-

reklikler attı. Jem'le ikimiz de öyle yaptık, attığımız onluklar çıngırdarken alçak sesle birer "Teşekkür" aldık.

Peder Sykes kupanın içindekileri masanın üzerine boşalttı, masanın üzerinden paraları sıyırıp avucuna doldurunca şaşırdık. Doğruldu, "Bu kadar yetmez," dedi, "on dolar olmalı."

Kilisedekiler kımıldandı. "Bu paranın ne için toplandığını hepiniz biliyorsunuz... Tom hapisteyken Helen çocukları bırakıp çalışamaz. Herkes on sent daha verirse on dolarımız olur..." Peder Sykes elini salladı, kilisenin arka tarafından birini çağırdı. "Alec, kapıyı kapat. On dolar toplanıncaya kadar kimse çıkamaz."

Calpurnia çantasını karıştırdı, içinden eskimiş, deri bir bozuk para cüzdanı çıkardı. "Bak, Cal," diye fısıldadı Jem, Calpurnia onun eline parlak bir çeyreklik tutuşturduğunda, "bizimkileri de verebiliriz. Bana onluğunu versene, Scout."

Kilise gitgide havasızlaşıyordu, Peder Sykes'ın içeridekileri terlete terlete gerekli parayı toplama niyetinde olduğu geldi aklıma. Yelpazeler çalışıyor, ayaklar sürtünüyor, tütün çiğneyiciler kıvranıyordu.

Peder Sykes, "Carlow Richardson, henüz senin bu koridordan buraya doğru yürüdüğünü görmedim," diyerek beni şaşırttı.

Haki pantolonlu bir adam koridorda ilerleyerek öne geldi, madeni bozukluğunu verdi. İçerdeki topluluktan onaylama mırıltıları duyuldu.

Sonra Peder Sykes, "İçinizde çocuğu olmayanlardan bir fedakârlık daha bekliyorum," dedi. "Her biriniz bana birer onluk daha verin. O zaman para tamam olacak."

Ağır ağır, ıkına sıkına on dolar toplandı. Kapı açıldı, içeri dolan ılık hava esintisi hepimizi canlandırdı. Zeebo, *Ürdün Irmağının Fırtınalı Kıyılarında*'yı satır satır okudu ve ayin tamamlandı.

Kalmak ve sağa sola bakmak istedim ama Calpurnia koridorda beni önüne katıp götürdü. Kilisenin kapısında Zeebo ve ailesiyle konuşmak için durduğunda Jem'le ikimiz Peder

Sykes'la konuştuk. Kafam sorularla doluydu ama beklemeye ve o soruların yanıtlarını Calpurnia'dan almaya karar verdim.

"Sizleri burada görmekten özellikle çok mutluyuz," dedi Peder Sykes. "Bu kilisenin babanızdan daha iyi bir dostu yok."

Merakımı engelleyemedim: "Tom Robinson'ın karısı için neden para topladınız?"

"Neden topladığımızı duymadın mı?" diye sordu Peder Sykes. "Helen'ın üç küçük çocuğu var ve onları bırakıp çalışmaya gidemez."

"Çocukları da yanında götürse olmaz mı, Aziz Peder?" diye sordum. Tarlada çalışan zencilerin minicik çocukları da yanlarında götürmeleri âdettendi, kendileri çalışırken çocukları bulabildikleri gölge bir yere emanet ederlerdi ve genelde bebecikler iki sıra pamuğun arasında, gölgede otururlardı. Oturamayacak durumda olanları anneleri ya Amerikan yerlileri gibi sırtlarına sarardı ya da boş pamuk çuvallarından birinin içine koyardı.

Peder Sykes duraksadı. "Doğruyu söylemem gerekirse, küçük Bayan Jean Louise, Helen bu günlerde iş bulmakta zorlanıyor... Pamuk toplama mevsimi geldiğinde galiba Bay Link Deas ona iş verecek."

"Neden iş bulamıyor, Aziz Peder?"

Rahibin yanıt vermesine zaman kalmadan Calpurnia'nın elini omzumda hissettim. El omzumu sıkınca, "Buraya gelmemize izin verdiğiniz için teşekkür ederim," dedim. Jem de aynı şeyi söyledi ve evin yolunu tuttuk.

"Cal," dedim, "Tom Robinson'ın hapiste olduğunu biliyorum, çok kötü bir şey yaptı ama insanlar Helen'a neden iş vermiyorlar?"

Lacivert pamuklu elbisesi ve leğene benzeyen şapkasıyla Calpurnia, Jem'le ikimizin arasında yürüyordu. "İnsanların Tom'un yaptığını söyledikleri şey yüzünden," dedi. "İnsanlar... İnsanlar onun ailesiyle hiçbir ilişkileri olsun istemiyorlar."

"Peki Tom ne yaptı?"

Calpurnia içini çekti. "Yaşlı Bob Ewell'ın kızının ırzına geçtiğini iddia ettiler, onu tutuklatıp hapse attırdılar."

"Bay Ewell mı?" Belleğimde bir düğmeye basılmış gibi oldu. "Öğrenim yılının ilk günü okula gelen, sonra da bir daha görünmeyen Ewell'larla onun bir ilişkisi mi var? Şey, yani, Atticus onların beş para etmez insanlar olduğunu söylemişti; Atticus'un Ewell'lar dışında hiç kimse için böyle şeyler söylediğini duymadım. Dediğine göre..."

"Evet, işte o Ewell'lar."

"E ama Maycomb'daki herkes Ewell'ların ne biçim insanlar olduklarını biliyorsa Helen'a iş vermekten mutlu olurlar... Irzına geçmek ne, Cal?"

"Bay Finch'e sorman gereken bir şey bu," dedi. "O sana benden daha iyi açıklar. Acıktınız mı? Rahip bu sabah işi uzattı, her zaman böyle bıktırıcı olmaz."

"Tıpkı bizim rahip gibi," dedi Jem, "ama siz niçin öyle ilahi söylüyorsunuz?"

"Yani dize yöntemiyle mi?" diye sordu Cal.

"O yöntemin adı bu mu?"

"Evet, bu. Benim aklım erdi ereli hep böyle yapılıyor."

Jem, toplanan paraları biriktirip bir yıl sonra birkaç ilahi kitabı alabilecekleri kanısında olduğunu söyledi. Calpurnia güldü. "Alıp da n'apacaklar?" dedi. "Okuma bilmiyorlar ki."

"Okuma bilmiyorlar mı?" diye sordum. "Bu insanların hiçbiri mi?"

"Öyle," dedi Calpurnia, başıyla onaylayarak. "Bilmiyorlar ama bu kilise cemaati içinde dört kişi biliyor... Onlardan biri de benim."

"Hangi okula gittin, Cal?" diye sordu Jem.

"Hiç gitmedim. Bilin bakalım, bana okumayı kim öğretti? Bayan Maudie Atkinson'ın teyzesi yaşlı Bayan Buford."

"Sen o kadar yaşlı mısın?"

"Ben Bay Finch'ten bile yaşlıyım." Calpurnia sırıttı. "Ondan kaç yaş büyüğüm bilmiyorum ama. Bir keresinde hatırlamaya çalıştık, kaç yaşında olduğumu hesaplamaya... Ben ona göre birkaç yıl daha eskiyi hatırlayabiliyorum, yani aramızda

fazla bir yaş farkı yok, hele erkeklerin kadınlar kadar iyi hatırlayamadıklarını düşünürsek."

"Doğum günün ne zaman, Cal?"

"Doğum günümü Noel'de kutluyorum, hatırlaması daha kolay oluyor, gerçek bir doğum günüm yok."

"Ama, Cal," diyerek karşı çıktı Jem, "senin yaşın Atticus'unkinin çok daha altında görünüyor."

"Biz siyahiler yaşımızı pek göstermeyiz," dedi.

"Belki de okuma bilmedikleri içindir. Cal, Zeebo'ya okumayı sen mi öğrettin?"

"Evet, Bay Jem. O çocukken okul bile yoktu. Ama ben ona öğrettim."

Zeebo, Calpurnia'nın en büyük oğluydu. Bunu düşünmüş olsaydım Calpurnia'nın yaşını başını almış biri olduğunu bilirdim; Zeebo'nun yarı yetişkin çocukları vardı ama bunu hiç düşünmemiştim.

"Ona da bizim gibi okuma kitabından mı öğrettin?" diye sordum.

"Hayır," dedi, "ona her gün İncil'den bir sayfa öğrettim, ayrıca Bayan Buford'un bana okuma öğretirken kullandığı bir kitap vardı – bahse girerim, o kitabı nereden bulduğumu bilmiyorsunuzdur."

Bilmiyorduk.

Calpurnia, "Büyükbabanız Finch verdiydi onu bana," dedi.

"Sen de mi bizim arazide yaşadın?" diye sordu Jem. "Bize bunu hiç söylemedin."

"Tabii ki, Bay Jem. Orada, Buford'ların arazisiyle sizin arazi arasında büyüdüm ben. Bütün hayatımı ya Buford'lar ya da Finch'ler için çalışarak geçirdim, babanla annen evlendiklerinde onlarla Maycomb'a geldim."

"O kitap ne kitabıydı, Cal?" diye sordum.

"Sir William Blackstone'un İngiliz yasaları üzerine yazdığı *Açıklamalar* adlı kitaptı."

Jem yıldırım çarpmış gibi oldu. "Yani Zeebo'ya okumayı o kitaptan mı öğrettin?"

"İyi bildiniz, Bay Jem." Calpurnia utangaç utangaç parmaklarını ağzının üzerine koydu. "Elime geçen tek kitap oydu. Büyükbaban'a göre, Bay Blackstone o kitabı iyi bir İngilizceyle yazmış, büyükbaban öyle söylediydi de..."

"Ha, demek o yüzden sen ötekiler gibi konuşmuyorsun," dedi Jem.

"Hangi ötekiler?"

"Öteki siyahiler gibi Cal ama kilisede onlar gibi konuştun..."

Calpurnia'nın kendi başına ikili bir hayat yaşadığı hiç aklıma gelmemişti. Bizim evin dışında onun başka bir hayatının olması düşüncesi benim için yeni bir şeydi, iki farklı dile hâkim olması konusunu bir yana bıraksak bile.

"Cal," dedim, "kendi – kendi halkının insanlarıyla neden zenciler gibi konuşuyorsun, öyle konuşmanın doğru olmadığını bildiğin halde?"

"Bir kere, ben bir siyahiyim."

"Onlar gibi konuşmak zorunda olduğun anlamına gelmez ki bu, daha iyi konuşabiliyorsun çünkü," dedi Jem.

Calpurnia şapkasını geri itti, başını kaşıdı, daha sonra şapkasını, kulaklarına kadar, aşağı indirdi. "Nasıl desem bilemiyorum," dedi. "Jem'le ikinizin evde bizimkiler gibi konuştuğunuzu düşün – ne kadar yakışıksız kaçar bu, öyle değil mi? Eh, benim de kilisede ya da komşularımla beyazlar gibi konuştuğumu düşünün? Musa'dan bile önemli biriymişim gibi hava attığımı düşünürler."

"Ama Cal, sen onlardan daha bilgilisin," dedim.

"Bildiğin her şeyi söylemek zorunda değilsin. Kibar bir bayana yakışmaz – ayrıca, insanlar kendilerinden daha çok şey bilen birini çevrelerinde görmekten hoşlanmazlar. Sinirlenirler. Doğru konuşarak onları değiştiremezsin, kendileri öğrenmek istemelidir, onlar öğrenmek istemiyorlarsa bir şey yapamazsın, ya çeneni kapar ya da onlar gibi konuşursun."

"Cal, bazen seni görmeye gelebilir miyim?"

Başını eğip bana baktı. "Beni görmeye mi, canım? E, her gün görüyorsun ya."

"Senin evine gelmek istiyorum," dedim. "Bazen, işten çıktıktan sonra? Atticus beni getirebilir."

"Ne zaman istersen gel," dedi. "Seni evimizde görmekten memnun oluruz."

Kaldırımda yürüyor, Radley'lerin evinin önünden geçiyorduk.

"Verandaya bakın," dedi Jem.

Boynumu uzatıp Radley'lerin evine baktım, o evin hayalet üyesini salıncakta güneşlenirken görmeyi umuyordum. Salıncak boştu.

"Bizim verandadan söz ediyorum," dedi Jem.

Yolun alt başına baktım. Sallanan sandalyede sopa gibi dimdik oturan Alexandra Hala'nın o katı ve uzlaşmasız bakışlarını gördüm, sanki hayatı boyunca her gün o sandalyede oturmuş gibiydi.

13

Alexandra Hala'nın ilk lafı, "Çantamı ön taraftaki yatak odasına koy, Calpurnia," oldu. İkincisi de şuydu: "Jean Louise, başını kaşıyıp durma."

Calpurnia, halamın ağır bavulunu kaldırdı, kapıyı açtı. "Ben taşırım," dedi Jem, bavulu aldı. Yatak odasının döşemesinin üzerine bırakılan bavuldan çıkan boğuk sesi duydum. O seste sanki o sesin burada kalıcı olduğuna işaret eden can sıkıcı bir şey vardı.

"Ziyaret için mi geldin, hala?" diye sordum. Alexandra Hala Arazi'den bizi ziyarete pek ender gelirdi, debdebe içinde seyahat ederdi. Parlak yeşil, kare görünümlü bir Buick'i, siyah bir şoförü vardı, ikisi de sağlıksız derecede temiz ve titizdi ama bugün araba da sürücü de ortalıkta görünmüyordu.

"Babanız size söylemedi mi?" dedi.

Jem'le ikimiz hayır anlamında başlarımızı salladık.

"Belki de unuttu. Henüz eve dönmedi, öyle değil mi?"

"I-ıh, öğleden sonra genelde geç saatlere kadar dönmez," dedi Jem.

"Ha, babanızla ikimiz bir karar verdik, artık bir süre burada kalmamın zamanı geldi."

Maycomb'da "bir süre" demek, üç gün anlamına da gelirdi, otuz yıl da. Jem'le birbirimize baktık.

"Jem artık büyüyor, sen de öyle," dedi bana. "Senin biraz bir kadın eline gereksinimin olduğuna karar verdik. Uzun sürmez, Jean Louise, yakında üstüne başına, oğlanlara ilgi duymaya başlarsın."

Buna verilecek yüzlerce yanıtım vardı: Cal de bir kadın, ayrıca oğlanlara ilgi duymama daha yıllar var, üst başla hiçbir zaman uğraşmayacağım... Ama sustum.

"Jimmy Enişte n'olacak?" diye sordum. "O da geliyor mu?"

"Yo, hayır, Arazi'de kalıp orayı ayakta tutmaya çalışacak."

"Onu özlemeyecek misin?" dediğim anda hiç de akıllıca bir soru sormadığımı fark ettim. Jimmy Enişte olmuş, olmamış pek fark etmiyordu, ağzını açıp bir şey söylemezdi. Alexandra Hala benim sorumu duymazdan geldi.

Ona söyleyecek bir şey bulamıyordum. Aslında hiçbir zaman ona söyleyecek bir şey bulamazdım, oturup aramızda eskiden geçmiş can sıkıcı konuşmaları düşünmeye başladım: Nasılsın, Jean Louise? Teşekkür ederim, efendim, siz nasılsınız? Çok iyiyim, teşekkür ederim; neler yapıyorsun? Hiç. Hiçbir şey yapmıyor musun? Hayır. Tabii arkadaşların vardır ha? Var. Arkadaşlarınla ne yapıyorsunuz? Hiç.

Halamın beni son derece sıkıcı bulduğu gün gibi ortadaydı çünkü bir keresinde Atticus'a benim çok miskin olduğumu söylediğini duydum.

Bütün bunların arkasında bir hikâye vardı ama o sırada bunu ona söyletmek gibi bir isteğim olmadı: Bugün pazardı, bu kutsal günde Alexandra Hala kesinkes huzursuzdu. Pazarları taktığı korse yüzünden öyleydi bence. Şişman değildi ama etine dolgundu, göğsünü baş döndürücü bir yüksekliğe kaldıran, belini sıkan, kıçının dışarı fırlamasına yol açan ve insanlara bir zamanlar kum saati gibi bir bedeni olduğunu düşündüren, formunu korumasına yardım eden elbiseler giymeyi tercih ederdi.

O gün öğle sonrasının geri kalan saatleri, akrabalar geldiği zaman insanın yüreğine çöreklenen o yumuşak kasvet duygusu içinde geçti ama evin araba yoluna sapan bir arabanın sesi duyulduğunda o duygu dağıldı. Gelen Atticus'tu, Mont-

gomery'den dönüyordu. Jem ağırbaşlılığını bir kenara bırakıp benimle birlikte onu karşılamaya koştu. Babamın bavuluna ve evrak çantasına yapıştı, ben kollarına atıldım, onun o belli belirsiz kuru öpücüğünü hissedince, "Bana kitap getirdin mi?" diye sordum. "Halamın burada olduğunu biliyor muydun?"

Atticus her iki soruma da olumlu yanıt verdi. "Peki, onun buraya bizimle kalmaya gelmesi hoşuna gitti mi?" diye sordu.

Çok iyi olacağını söyledim, tabii bu yalandı ama belli koşullarda, insanın hiçbir şekilde değiştiremeyeceği koşullarda, yalan söylemesi gerekir.

"Siz çocukların buna gereksinim duyacağı zamanın geldiğini... Şey, yani, işte böyle, Scout," dedi Atticus. "Halanız sizin kadar bana da iyilikte bulunuyor. Bütün gün sizin başınızda evde kalamam, bu yaz da hayli sıcak geçecek."

"Evet, efendim," dedim, söylediklerinin tek kelimesini anlamadan. Ancak ben Alexandra Hala'nın sahnede boy göstermesinin Atticus'un değil halamın kendi fikri olduğunu düşünüyordum. Halamın aile için en iyi şeyin ne olduğunu ilan etmek gibi bir âdeti vardı, bizimle birlikte kalmaya gelmesi de buna giriyordu.

Maycomb onu iyi karşıladı. Bayan Maudie Atkinson kek yaptı, keke öyle çok burbon koymuştu ki kafayı buldum; Bayan Stephanie Crawford halama uzun ziyaretlerde bulunuyor, bu ziyaretler sırasında genelde, "Hı-hı, hı-hı," diyerek baş sallıyordu. Bitişik komşumuz Rachel öğleden sonraları halamı kahveye davet ediyordu, Bay Nathan Radley ise ön verandaya gelip onu gördüğüne memnun olduğunu söyleyecek kadar işi ileriye götürdü.

Halam eve iyice yerleştiğinde ve hayat günlük ritmini bulduğunda sanki Alexandra Hala şimdiye kadar hep bizimle yaşamış gibi oldu. Onun Misyonerlik Derneği için hazırladığı yiyecekler bir ev sahibesi olarak ününe ün kattı (Pirinç Hıristiyanları(*) üzerine yazılmış uzun raporlarla, Derneği yaşatmak için ge-

* Açlıktan ölmemek için ("Pirinç istiyorsanız, Hıristiyan olursunuz" tehdidi karşısında) Hıristiyanlığı kabul eden Asyalılar. (ç.n.)

rekli olan lezzetli yiyecekleri Calpurnia'nın hazırlamasına izin vermiyordu); Maycomb Yazıcılar Kulübü'ne katıldı ve Sekreterliğe seçildi. İlçede yaşayan ve ilçe hayatına katılan her türlü grubun üyeleri için Alexandra Hala türünün son örneğiydi: Irmak gemisi görgüsüne de, yatılı okul görgüsüne de sahipti; herhangi bir şeyden bir ahlak dersi çıkmayagörsün, hemen onu savunmaya başlardı; her şeyin merkezi kendisiydi; iflah olmaz bir dedikoducuydu. Alexandra Hala'nın okul günlerinde, hiçbir ders kitabında kendinden kuşku duyma diye bir şeye rastlanmıyordu, o yüzden bunun anlamını bilmezdi. Hiç canı sıkılmaz, en küçük bir fırsatını bulsa o yüce kraliyet ailesi ayrıcalıklarını kullanmaya kalkışırdı: Düzenlemeler yapar, kararlar alır, fikirler verir, uyarılarda bulunur ve tehlikeyi bildirirdi.

Öteki kavim üyelerinin kusurlarını belirtme konusunda hiçbir fırsatı kaçırmazdı, böylece bizim kavmimizin görkemi daha bir ortaya çıkardı. Onun bu alışkanlığı Jem'i sinirlendirmez, tam tersine eğlendirirdi: "Halamın ağzından çıkanları kulağı duysa iyi olur, Maycomb'dakilerin geçmişini araştırsan, çoğu bizim hısmımız çıkar."

Alexandra Hala, genç Sam Merriweather'ın intiharından çıkan ahlak dersinin altını çizerken, bu intihara ailedeki hastalıklı bir damarın yol açtığını söylemişti. Sözgelimi, on altı yaşında bir kız koroda kıkırdamayagörsün, "İşte görüyorsunuz, bütün Penfield kadınları böyle hoppadır," derdi. Öyle görünüyordu ki Maycomb'daki herkeste bir Damar vardı: İçkicilik Damarı, Kumarcılık Damarı, Kötülük Damarı, Gülünçlük Damarı.

Bir keresinde halam, Bayan Stephanie Crawford'ın başka insanların işlerine burnunu sokma eğiliminin kalıtımsal olduğuna bizi inandırmaya çalıştığında Atticus, "Aman kardeşim," dedi, "şöyle bir durur düşünürsen Finch Ailesi'nde kuzenleriyle evlenmemiş ilk kuşak bizim kuşaktır. Finch'lerde Akrabalarla Evlenme Damarı vardır mı diyeceksin?"

Halam, hayır, dedi, küçük ellerimiz ve ayaklarımız oradan geliyordu.

Onun kalıtım takıntısını hiç anlamıyordum. Bende şöyle bir izlenim doğmuştu: Üstün nitelikli aileler sahip oldukları sağduyuyla yapabilecekleri en iyi şeyi yaptılar ama Alexandra Hala biraz dolambaçlı yoldan ifade etse de, ona göre bir aile bir toprak parçasının üzerinde ne kadar uzun süredir çöreklenmiş oturuyorsa o kadar iyidir.

"O zaman Ewell'lar üstün nitelikli bir aile," dedi Jem. Boris Ewell ve kardeşlerinden oluşan aile, üç kuşaktır Maycomb çöplüğünün arkasındaki aynı toprak parçasında yaşıyor ve ilçenin sosyal yardım parasıyla geçiniyordu.

Yine de Alexandra Hala'nın varsayımının ardında bir şeyler gizliydi. Maycomb eski bir kasabaydı, Finch Arazisi'nin otuz kilometre doğusundaydı, böyle eski bir kasaba olarak içerlek bir yere kurulmuş olması tuhaftı. Ama Sinkfield adlı birinin kıvrak zekâsı olmasa Maycomb ırmak kıyısına yakın bir yere kurulacaktı. Bu Sinkfield denen adam tarihin başlangıcında, iki demir yolunun kesiştiği yerde bir hanla birlikte o bölgenin tek barını işletiyormuş. Bir yurtsever olmayan Sinkfield, Kızılderililere, yerleşimcilere hizmet ediyor, mühimmat sağlıyor, işleri iyi gittiği sürece Alabama Bölgesi'nin ya da Creek Kızılderili kabilelerinin bir parçası olduğunu fark etmiyor, umursamıyormuş. Vali William Wyatt Bibb, ilçenin yeni yeni kavuştuğu iç huzurunu desteklemek için tam ortasına bir hükümet merkezi kurma planı yapıp uzmanlarını ilçenin tam ortasını bulmak üzere gönderince işler daha da iyi gitmeye başlamış. Sinkfield'in konuğu olan uzmanlar bar sahibine, işletmesinin Maycomb İlçesi'nin sınırları içinde kaldığını söylemişler ve ilçenin hükümet merkezinin kurulma olasılığı bulunan yeri göstermişler. Sinkfield malvarlığını korumak için cesur bir harekette bulunmuş olmasaydı, Maycomb, Winston Bataklığı'nın ortasına, tamamıyla ilgisiz bir yere kurulacaktı. Oysa Maycomb merkezden, yani Sinkfield'in barından çevreye doğru büyüdü, yayıldı çünkü Sinkfield bir gece konuklarını burunlarının ucunu göremeyecekleri kadar sarhoş etmiş, onlara haritalarını ve çizelgelerini çıkarttırmış, şuradan biraz kesin, şuraya biraz ekleyin derken

ilçenin merkezini canının istediği yere kaydırmış. Ertesi gün de uzmanları geri postalamış, uzmanlar haritalarını toplayıp, heybelerine beş litre viski tıkıştırıp gitmişler; ikişerden dört litresi kendileri, bir litresi vali içinmiş.

Başlıca varlık nedeni yönetim merkezi olmak olduğu için Maycomb, Alabama'nın aynı büyüklükteki başka kentlerinin ayırıcı özelliği olan kirlilikten kurtulmuştu. Başlangıçta binalar sağlamdı, adalet sarayı görkemli, sokakları uygar bir kente yaraşacak şekilde genişti. Maycomb'da meslek sahibi insan oranı yüksekti: İnsanlar oraya diş çektirmeye, yük arabalarını onartmaya, kalplerini muayene ettirmeye, paralarını bankaya yatırmaya, ruhlarını kurtarmaya ve katırlarını baytara göstermeye giderdi. Ama Sinkfield'in manevrası sonuçta ne kadar akıllıcaydı, bu sorgulanmaya değer. Yeni kasabayı o günlerin tek toplu taşıma aracı olan ırmak gemisinden o kadar uzak bir yere kurdurmuş oldu ki, ilçenin kuzeyinde yaşayan bir kişi, mağazadan bir şey almak için Maycomb'a ancak iki günde ulaşabiliyordu. Bunun sonucunda kasaba yüz yıl boyunca hiç büyümeden kaldı, pamuk tarlaları ve ormanlık arazilerinden oluşan yamalı bohça bir okyanusun ortasında bir adacık.

İç Savaş sırasında Maycomb çok ihmale uğramıştı ancak yeniden inşa hamlesi ve ekonomik yıkımdan kurtulma programı çerçevesinde büyümek zorunda kaldı. İç bölgelere doğru büyüdü. Yeni gelip yerleşen pek olmadı, aynı ailelerle aynı aileler arasında evlilikler yapıldı, sonunda toplum üyeleri hafifçe birbirine benzemeye başladı. Kırk yılda bir, biri Montgomery'den ya da Mobile'dan bir dışarlıklı alıp geliyordu ama bu, o sessiz aile benzerlikleri ırmağında küçük bir dalgacıklanma yaratmaktan öteye geçemiyordu. Benim çocukluğumda işler aşağı yukarı böyleydi.

Maycomb'da gerçekten de bir kast sitemi vardı ama aklımda kaldığına göre şöyle işliyordu: Yaşlı vatandaşlar, yıllarca yan yana yaşamış olan şimdiki kuşak insanları, birbirleri için hayli öngörülebilir kişilerdi: Tavırları, kişilik farklılıkları, hatta jestleri, her kuşakta tekrarlanagelmiş ve zamanla arılaşmış

şeyler olarak doğal karşılarlardı. Bu yüzden hiçbir Crawford kendi işine bakmaz, her üç Merriweather'dan biri hastalıklıdır, hakikat Delafield'lerin semtine uğramaz, bütün Buford'lar böyle yürür hükmü gündelik hayata rehberlik ederdi; bankayı gizlice aramadan asla bir Delafield'den çek kabul etmeyin; Bayan Maudie Atkinson'ın bir omzu düşüktür çünkü eskiden bir Buford'du; Bayan Grace Merriweather'ın, ağrı kesici şurup şişelerinden cin yudumlaması alışılmadık bir şey değildir; annesi de aynı şeyi yapardı.

Alexandra Hala, Maycomb hayatına bir eldiven gibi uymuştu ama Jem'le ikimizin hayatına hiç uymadı. Bu kadın nasıl olurdu da Atticus ile Jack Amca'nın kız kardeşi olurdu, bunu çok merak eder ve bölük pörçük aklımda kalmış masalları düşünerek belleğimi tazelemeye çalışır, Jem'in uydurduğu –bebekken başka bir bebekle karıştırılmış çocuklarla, mandrake ağaçlarının insan bedeni biçimindeki kökleriyle ilgili– öyküleri hatırlardım.

Bunlar halamın bizde kaldığı ilk ay içinde kafamı karıştıran düşüncelerdi çünkü Jem'le bana onun söyleyeceği fazla bir şey yoktu, biz de onu yalnızca yemek zamanları ve geceleyin yatmadan önce görüyorduk. Mevsim yazdı, vaktimizi dışarıda geçiriyorduk. Kuşkusuz bazen, öğleden sonraları su içmek için koşarak içeri girdiğimde salonun Maycomb'lu hanımlarla dolu olduğunu görürdüm, hanımlar bir şeyler yudumlar, fısıldaşır, yelpazelenirlerdi; halam da bana seslenirdi: "Jean Louise, gelsene, gel hanımlarla konuş."

Halam kapı aralığında beni gördüğünde çağırdığına pişman olurdu çünkü genelde her tarafım çamur ya da toz toprak içindeydi.

Bir gün öğleden sonra beni holde yakalayınca, "Kuzenin Lily'yle konuşsana," dedi.

"Kimle?" diye sordum.

"Kuzenin Lily Brooke," dedi Alexandra Hala.

"Bizim kuzenimiz mi o? Hiç bilmiyorum."

Alexandra Hala kuzen Lily'ye gülümsemeyi başardı, bu ondan kibarca özür dilemek, beniyse sertçe azarlamak anla-

mına geliyordu. Kuzen Lily Brooke gittikten sonra azarı yiyeceğimi biliyordum.

Babamın bana Finch Ailesi'ni anlatmayı ya da aile gururunu biz çocuklarına aktarmayı ihmal etmesi çok acıklı bir durumdu. Halam Jem'i çağırdı, Jem yorgun argın gelip benim yanımdaki kanepeye oturdu. Halam dışarı çıktı, elinde mor kaplı bir kitapla döndü, kitabın kapağında altın yaldızlı harflerle *Joshua S. Aziz Clair'in Derin Düşünceleri* yazıyordu.

"Bunu kuzeniniz yazdı," dedi Alexandra Hala. "Çok hoş biriydi."

Jem o küçük cildi alıp inceledi. "İçeriye kapatıp çok uzun bir süre orada tuttukları Kuzen Joshua mı bu?"

Alexandra Hala, "Sen bunu nereden biliyorsun?" dedi.

"Nereden bileceğim, Atticus onun üniversitede kafayı üşüttüğünü söyledi. Başkanı vurmaya kalkışmış. Babamın dediğine göre, kuzen Joshua başkanın bir kanalizasyon müfettişinden başka biri olmadığını söyleyip onu eski bir çakmaklı tüfekle vurmaya çalışmış ama tüfek elinde patlamış. Onu bu beladan kurtarmanın aileye beş yüz dolara patladığını söyledi Atticus ve..."

Alexandra Hala kaskatı kesilmiş bir leylek gibi ayakta dikiliyordu. "Tamam," dedi, "bu konuyu daha sonra konuşuruz."

Yatmadan önce Jem'in odasına gittim, ondan bir kitap ödünç almaya çalışıyordum, Atticus kapıyı çalıp içeri girdi. Jem'in yatağının kenarına oturdu, ciddi bir yüzle bize baktı, sonra gülümsedi.

"Şey... ne diyecektim," dedi. Daha önce söylediği bazı şeyler için, gırtlak sesiyle giriş yapmaya başlıyordu. Sonunda herhalde yaşlanmaya başlıyor, diye düşündüm ama yaşlanmış gibi görünmüyordu. "Bunu nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum," diye söze başladı.

"Söyle işte, canım," dedi Jem. "Bir şey mi yaptık?"

Babamız gerçekten de kımıldanıp duruyordu. "Hayır, size açıklamak istediğim bir şey var sadece – Alexandra Hala benden size... Oğlum, sen bir Finch'sin biliyorsun, değil mi?"

"Bana söylenen bu." Jem göz ucuyla bakıyordu. Kendine hâkim olamayıp yüksek bir sesle, "Sorun ne, Atticus?" dedi.

Atticus bacak bacak üstüne attı, kollarını kavuşturdu. "Size hayatın gerçeklerini anlatmaya çalışıyorum."

Jem'in sabrı taşmak üzereydi. "Bunların hepsini biliyorum," dedi.

Atticus birden ciddileşti. O kararlı avukat sesiyle, "Halanız benden, Jean Louise ile sana, sizin sıradan insanlar olmadığınızı anlatmamı istedi, sizler, soylu bir geçmişe sahip insanlarsınız..." Atticus durdu, ben bacağımın üzerinde haylaz bir pirenin yerini saptamaya çalışırken beni seyretti.

"Soylu bir geçmiş," diye yineledi, ben o yeri bulur, kaşırken, "adınıza yaraşır şekilde davranmaya çalışmalısınız..." Atticus bize karşın devam ediyordu: "Küçük bir hanımefendi ve beyefendi olarak, bir hanımefendi ve beyefendi gibi davranmaya çalışmanızı size söylememi istedi halanız." Sonra iyice çoşarak sözlerini tamamladı: "Size aileyi, yıllar içinde Maycomb İlçesi için ailenin ne anlama geldiğini anlatmak istiyor, kim olduğunuzu bilin ki ona göre davranmaya çalışın diye."

Jem'le ikimiz şaşkınlıktan ağzımız bir karış açık halde önce birbirimize, sonra Atticus'a baktık, gömlek yakası Atticus'u rahatsız ediyor gibiydi. Ona hiçbir şey söylemedik.

Ben Jem'in şifoniyerinden bir tarak aldım, tarağın dişlerini şifoniyerin kenarına sürte sürte tarağı aşağıya kadar indirmeye çalışıyordum.

"Kes şunu," dedi Atticus.

Onun böyle aksileşmesi yüreğime oturmuştu. Tarak daha yolun yarısındaydı, tarağı pat diye elimden attım. Hiç neden yokken ağlamak üzereydim, kendimi tutamıyordum. Bu benim babam değildi. Benim babam bu tür şeyler düşünmezdi. Benim babam asla böyle konuşmazdı. Alexandra Hala, nasıl becerdiyse, ona bunları söyletmişti. Gözyaşlarımın arasından Jem'in de benzer bir yalnızlık havuzunun içinde, başını yana eğmiş halde dikildiğini gördüm.

Gidilecek bir yer yoktu ama ben gitmek üzere arkama döndüm, Atticus'un yeleğiyle burun buruna geldim. Başımı yeleğine gömdüm, o açık mavi kumaşın arka tarafından gelen o küçük iç sesleri dinledim: Saatinin tiktaklarını, kolalı gömleğinin hafif hışırtısını, soluklarının yumuşak sesini.

"Miden guruldiyor," dedim.

"Biliyorum," dedi.

"Soda içsen iyi olur."

"İçeceğim," dedi.

"Atticus, şu kendimize yaraşır şekilde davranmak falan gibi laflar bir şeyi değiştirecek mi? Sen bize..."

Başımın arkasında babamın elini hissettim. "Hiç kaygılanma sen," dedi. "Kaygı duyulacak zaman gelmedi daha."

Bunu duyduğumda eski babama kavuştuğumu anladım. Kanın bacaklarımda yeniden dolaşmaya başladığını hissettim, başımı yukarı kaldırdım. "Bütün o şeyleri yapmamızı mı istiyorsun? Finch'lerden beklenen şeylerin hepsini hatırlayamıyorum ki..."

"Hatırlamanı da istemiyorum. Unut gitsin."

Kapıya yürüdü, odadan çıktı, kapıyı kapattı. Neredeyse çarpacaktı ama son anda kendini tuttu ve usulca kapattı. Jem'le ikimiz durmuş bakarken kapı tekrar açıldı ve Atticus göründü. Kaşları havaya kalkmış, gözlüğü kaymıştı. "Her gün biraz daha Kuzen Joshua'ya benziyorum, öyle değil mi? Sizce sonunda aileye beş yüz dolara patlar mıyım?"

Ne yapmak istediğini artık biliyordum ama Atticus alt tarafı bir erkekti. Bu tür bir şeyi ancak bir kadın yapabilirdi.

14

Alexandra Hala'nın ağzından aileyle ilgili bir şey duymuyorduk ama kasabadakilerden çok şey duyuyorduk. Cumartesi günleri beş sentlerimizi aldıktan sonra, Jem kendisine eşlik etmeme izin verdiğinde (insan içinde bana gıcık olmaya başlamıştı) kaldırımlardaki terli kalabalığın arasından sıyrılmaya çalışırken bazen, "İşte bunlar onun çocukları" ya da "Finch'lerden bunlar da" gibi sözler duyardık. Bizi suçlayanları görmek için dönüp baktığımızda eczanenin vitrinindeki lavman torbasını inceleyen çiftçi bir çiftle karşılaşırdık. Ya da yük arabasında oturan hasır şapkalı iki bodur köylü kadınla.

Yanımızdan geçen sıska bir adamdan duyduğumuz, "İyice azıtıp kırsal bölgede yaşayan herkesin ırzına geçsinler madem, ilçeyi yönetenlerin hiç umurunda mı" gibi bir söz, anlaşılması güç görüşlerden biriydi. Bunu duyunca Atticus'a sormak istediğim bir soru olduğu aklıma geldi.

"Irzına geçmek nedir?" diye sordum o gece.

Atticus gazetesinin arkasından başını uzatıp baktı. Pencerenin yanındaki sandalyesinde oturuyordu. Jem'le ikimiz biraz büyüyünce akşam yemeğinden sonra Atticus'u yalnız bırakmanın, ona otuz dakika zaman tanımanın cömertlik olacağını düşünmüştük.

Atticus içini çekti, bir kadının rızası olmadan, zor kullanarak o kadınla cinsel ilişkiye girmenin ırza geçmek anlamına geldiğini söyledi.

"E ama sadece bu anlama geliyorsa neden o zaman Calpurnia'ya ne olduğunu sorduğumda beni susturdu?"

Atticus düşünceli görünüyordu. "Bir daha söyler misin?"

"Şeyy, o gün kiliseden dönerken Calpurnia'ya ne anlama geldiğini sordum, sana sormamı söyledi ama ben unuttum, şimdi soruyorum."

Gazetesi şimdi kucağında duruyordu. "Bir daha söyler misin, lütfen."

Calpurnia'yla birlikte nasıl kiliseye gittiğimizi ayrıntılarıyla anlattım. Bu hikâye Atticus'un hoşuna gitmiş gibiydi ama bir köşede sessizce oturmuş nakış işleyen Alexandra Hala nakışını bırakıp bize dik dik baktı.

"O pazar hepiniz Calpurnia'nın kilisesinden mi geliyordunuz?"

"Evet," dedi Jem, "bizi yanında götürmüştü."

Bir şey hatırladım. "Evet, efendim, ayrıca bir gün öğleden sonra onun evine gidebileceğimi de söyledi bana. Atticus, senin için sakıncası yoksa gelecek pazar gidebilir miyim, ha? Sen arabayla bir yere gitmişsen Cal gelip beni alabileceğini söyledi."

"Hayır, efendim, gidemezsin."

Bunu söyleyen Alexandra Hala'ydı. Arkama dönüp baktım, şaşırmıştım, yüzümü yeniden Atticus'a çevirdiğimde onun göz ucuyla halama baktığını gördüm ama artık çok geçti. "Size sormadım!" dedim.

Yetişkin bir adam olarak tanıdığım hiç kimse, bir sandalyeden Atticus kadar hızlı kalkamazdı. Ayakta dikilmekteydi. "Halandan özür dile," dedi.

"Ben ona sormadım ki, sana sordum..."

Atticus başını çevirdi ve iyi gören gözüyle beni duvara çiviledi. Sesi öldürücü sertlikteydi. "Önce halandan özür dileyeceksin."

"Özür dilerim, Hala," diye mırıldandım.

"Şimdi," dedi, "şunu iyice öğren; Calpurnia ne derse yapacaksın, ben ne dersem yapacaksın, halan burada kaldığı sürece o ne derse yapacaksın. Anladın mı?"

Anladım, bir süre derin derin düşündüm, bir parça olsun onurumu koruyarak buradan ayrılabilmenin tek yolu tuvalete gitmekti, gerçekten tuvalete gitme gereksinimi duyduğum için gittiğimi sansınlar diye orada uzunca süre kaldım. Dönerken, salonda devam eden sert bir tartışmayı dinleyebilmek için holde biraz oyalandım. Kapının aralığından Jem'i görebiliyordum, bir futbol dergisinin arkasına saklanmıştı, sanki derginin sayfalarında canlı bir tenis maçı oynanıyormuş gibi başını bir o tarafa bir bu tarafa çevirip duruyordu.

"...bu kız konusunda bir şey yapmak zorundasın," diyordu halam. "Bu kadar gevşeklik olmaz, Atticus, çok gevşeksin."

"Oraya gitmesine izin vermekte hiçbir sakınca görmüyorum. Cal burada ona nasıl bakıyorsa orada da bakar."

"Bu kız" derken kimden söz ediyorlardı? Yüreğime bir sıkıntı çöktü: Benden. Pembe pamuktan yapılma bir ıslahevinin sert duvarlarının arasında kalmış gibi oldum, hayatımda ikinci kez kaçmayı düşündüm. Hemen.

"Atticus, yumuşak kalpli olmak iyidir, sen yumuşak bir adamsın ama düşünmen gereken bir kızın var. Büyümekte olan bir kızın."

"İşte ben de bunu düşünüyorum."

"Bundan kaçmaya çalışma. Er ya da geç bu gerçekle yüzleşmek zorundasın, pekâlâ bu geceden başlayabilirsin. Artık ona ihtiyacımız yok."

Atticus düz bir sesle konuşuyordu: "Alexandra, Calpurnia kendisi isteyinceye kadar bu evden ayrılmayacak. Sen belki benim gibi düşünmüyorsun ama o olmasaydı bunca yıl idare edemezdim. O bu ailenin sadık bir üyesidir, en basitinden bu gerçekleri kabul etmek zorundasın. Ayrıca, kardeşim, bizim için kafanı yormanı istemiyorum, bunu yapman için bir neden yok. Şimdiye kadar Cal'e nasıl ihtiyacımız vardıysa şimdi de var."

"Ama Atticus..."

"Ayrıca, çocukların Cal tarafından büyütülmüş olmayı hiç dert ettiklerini sanmıyorum. Tam tersine bazı bakımlardan bir anneden daha sert davrandı o... Yaptıkları bir şeyin yanlarına kâr kalmasına asla izin vermedi, siyahi dadıların çoğu gibi onları şımartmadı. Onları kendi görüş ve inançlarına göre yetiştirdi ki onların doğruluğundan hiç kuşku duymuyorum – sonra bir şey daha var, çocuklar onu seviyor."

Rahat bir soluk aldım. Konu ben değildim, Calpurnia'dan söz ediyorlardı. Yeniden canlanarak salona girdim. Atticus gazetesinin arkasına çekilmişti, Alexandra Hala dikkatini nakışına vermişti. Kumaşın gergin yuvarlağının içinde pık pık diye batıp çıkan iğnenin sesi duyuluyordu. Durdu, kumaşı gerdi: Pık pık pık. Çok kızgındı.

Jem ayağa kalktı, halının üzerinde sessizce yürüdü. Arkasından gitmem için bana işaret etti. Beni yukarı, odasına çıkarıp kapıyı kapattı. Yüzü asıktı.

"Gereksiz yere tartışıyorlardı, Scout."

O günlerde Jem'le gereksiz yere çok tartışıyorduk ama Atticus'la birinin tartıştığını hiç görmemiş ya da duymamıştım. Pek hoş bir manzara değildi.

"Scout, halamla zıtlaşmamaya çalış, tamam mı?"

Atticus'un söylediklerinin acısı hâlâ geçmemişti, o yüzden Jem'in sorusundaki ricayı ıskaladım. Yine tüylerim diken diken oldu. "Bana ne yapmam gerektiğini söylemeye mi çalışıyorsun?"

"Bak, bizim... Şu anda babamın kafasını meşgul eden öyle çok şey var ki, biz bari onu üzmeyelim."

"Ne gibi şeyler?" Atticus kafasını özellikle meşgul eden bir şey varmış gibi görünmüyordu.

"Şu Tom Robinson davası onu çok kaygılandırıyor."

Atticus'un kaygılandığı bir şey olmadığını söyledim. Ayrıca, dava bizi de rahatsız etmiyordu, haftada aşağı yukarı bir kez rahatsız oluyor, sonra unutuyorduk.

"Sen asla hiçbir şeyi aklında uzun süre tutamadığın için öyle," dedi Jem. "Yetişkin insanlar için durum farklıdır, bizler..."

Onun bugünlerde insanı çıldırtacak şekilde üstünlük tas-

laması dayanılır gibi değildi. Kitap okumak ve tek başına bir yerlere gitmek dışında bir şey yapmak istemiyordu. Okuduğu kitapları bana da anlatırdı ancak yine de bir fark vardı: Eskiden seveceğimi düşündüğü için yapardı bu işi, şimdiyse eğitim ve öğretimime yararlı olacağı için.

"Aman be, Jem! Sen kim olduğunu sanıyorsun?"

"Bak, Scout, ciddi söylüyorum, halamla takışırsan seni... Seni pataklarım."

Bunu söyleyince artık duramazdım. "Seni karı kılıklı sersem seni, seni öldüreceğim!" Yatağın üzerinde oturuyordu, öndeki saçından tutmak ve ağzına şaplağı indirmek zor olmadı. O da bana vurdu, ben sol elimle bir daha vurmayı denedim ama mideme yediğim yumrukla yere yıkıldım. Neredeyse soluğum kesiliyordu ama önemi yoktu çünkü benimle dövüşüyordu, bana karşılık veriyordu. Hâlâ eşittik.

"Artık beyimiz o kadar yükseklerden atamaz!" diye bağırdım bas bas, yeniden saldırıya geçtim. Hâlâ yatağın üzerinde oturuyordu, iyi bir vaziyet alamadığım için olanca gücümle üzerine çullandım, vuruyor, çekiştiriyor, çimdikliyor ve gözlerini oymaya çalışıyordum. Yumruklaşma şeklinde başlayan kavga sonunda arbedeye dönüşmüştü. Atticus bizi ayırdığında hâlâ boğuşmaktaydık.

"Tamam, tamam," dedi. "İkiniz de hemen yatağa."

"Hıh!" dedim Jem'e. Kendisi de benim yatma saatimde yatağa gönderiliyordu.

"Bunu kim başlattı?" dedi Atticus uysal uysal.

"Jem başlattı. Bana ne yapmam gerektiğini söylemeye çalışıyordu. Artık *onun* sözünü de dinlemek zorunda değilim, öyle değil mi?"

Atticus gülümsedi. "Bu konuyu burada keselim isterseniz: Jem sana ne zaman sözünü dinlettirmeyi başarırsa dinlersin. Tamam mı?"

Alexandra Hala oradaydı ama susuyordu, Atticus'la birlikte aşağıya, hole indiğinde onun, "...işte sana sözünü ettiğim şeylerden biri bu," dediğini duyduk, bu sözler bizi yeniden birleştirdi.

Odalarımızın arasında bir ara kapı vardı, ben o kapıyı kapatırken Jem, "İyi geceler, Scout," dedi.

"İyi geceler," diye mırıldandım, ışığı yakmak üzere odanın öteki tarafına yürüdüm. Yatağın yanından geçerken ılık, esnek ve yumuşak bir şeyin üzerine bastım. Sert lastik gibi bir şeydi ve canlı bir şey olduğu duygusuna kapıldım. Kımıldadığını da hissettim.

Işığı yaktım, yere, yatağın yanında yatan şeye baktım. Üzerine bastığım şey ne idiyse, kaçmıştı. Jem'in odasının kapısını tıklattım.

"Ne var?" dedi.

"Yılana dokununca nasıl bir şeye dokunmuş gibi olursun?"

"Biraz pürüzlü. Soğuk. Tozlu bir şeye. Neden sordun?"

"Galiba yatağımın altında bir yılan var. Gelip bakabilir misin?"

"Komiklik yapmaya mı çalışıyorsun?" Jem kapıyı açtı. Pijamasını giymişti. Ağzında yumruğumun izini, biraz da için için sevinerek, gördüm. Şaka yapmadığımı anlayınca, "Yüzümü bir yılanın yüzüne dayamaya niyetim olduğunu sanıyorsan bir kere daha düşün derim," dedi. "Dur bi dakka."

Mutfağa gitti, süpürgeyi alıp getirdi. "Sen en iyisi yatağa çık," dedi.

"Sence gerçekten yılan mıdır?" diye sordum. Bu bir fırsattı. Evlerimizin bodrumu yoktu; yerden 50-60 santim yüksekte taş bloklar üzerine inşa edilmişti, içeriye sürüngenlerin girmesi olmayacak şey değildi ama sıradan bir şey de değildi. Bayan Rachel Haverford'un her sabah temizinden bir kadeh viski yuvarlamasının özrü, yıkandıktan sonra sabahlığını asmak üzere yatak odası banyosuna girdiğinde banyoya çöreklenmiş bir çıngıraklı yılan bulma korkusunu yenememesiydi.

Jem yatağın altında süpürgeyi rasgele gezdirdi. Ben elli santim yukarıdan bakıyordum, acaba yatağın altından bir yılan çıkacak mı diye. Çıkmadı. Jem bir daha dipli köşeli bir araştırma yaptı.

"Yılanlar hırıldar mı?"

"Yılan değil bu," dedi Jem. "Bir insan."

Birden yatağın altından kirli kahverengi bir çıkın göründü. Jem süpürgeyi havaya kaldırdı, Dill'in kafası iyice göründüğünde birkaç santim arayla hedefi kaçırdı.

"Yüce Tanrım!" Jem'in sesi Tanrı'ya duyduğu büyük bir saygıyı yansıtıyordu.

Yavaş yavaş dışarı çıkan Dill'i izledik. Dertop olup yatağın altına saklanmıştı. Ayağa kalktı, omuzlarını gevşetti, ayak bileğine kadar gelen çoraplarının içinde ayaklarını oynattı, ensesini ovdu. Kan dolaşımı normale döndü, "Merhaba," dedi.

Jem yeniden Tanrı'ya seslendi. Ben susuyordum.

"Ölmek üzereyim," dedi Dill. "Yiyecek bir şeyiniz var mı?"

Bir rüyada yürürmüş gibi mutfağa gittim. Ona biraz süt ile akşam yemeğinden kalma yarım somun mısır ekmeği getirdim. Dill hepsini yalayıp yuttu, âdeti olduğu üzere ön dişleriyle çiğniyordu.

Sonunda ses çıkaracak gücü kendimde buldum. "Buraya nasıl geldin?"

Orası karışıktı. Bir şeyler yiyince gücü yerine gelen Dill bize şu öyküyü anlattı: Kendisini hiç sevmeyen yeni babası onu bodruma (Meridian'da evlerin bodrumları varmış) kapatmış, ölene kadar orada kalsın diye zincire vurmuş, bir rastlantı sonucu oradan geçen ve onun yardım çağrılarını duyan bir çiftçi onu çiğ tarla bezelyesiyle besleyerek (iyi kalpli adam havalandırma boşluğundan ona tek tek bezelye atmış) hayatta kalmasını sağlamış, Dill de asıla asıla zinciri duvardan sökmeyi başarmış. Bileklerinde hâlâ duran kelepçeleriyle Meridian'ın üç kilometre kadar dışına çıkmış, oralarda küçük bir sirkle karşılaşmış, onu hemen deveyi yıkamak üzere işe almışlar. Göstericilerle birlikte bütün Mississippi'yi dolaşmış, sonunda onun o hiç yanılmayan yön duygusu ona Abbott İlçesi'nin Alabama'da, ırmağın, Maycomb'a göre tam karşısına düştüğünü söylemiş. Yolun geri kalan kısmını yürümüş.

"Buraya nasıl geldin?"

Annesinin cüzdanından on üç dolar almış, Meridian'dan kalkan dokuz trenine yetişmiş, Maycomb Kavşağı'nda trenden inmiş. Kavşakla Maycomb arasındaki yirmi iki-yirmi üç kilometrenin on altı-on yedi kilometresini yürüyerek geçmiş, belki yetkililer kendisini arıyordur korkusuyla karayolundan yürümemiş, çalılıklardan yürümüş, yolun geri kalanında da bir pamuk kamyonunun arka tahtasına tutunmuş. Yatağın altına saklanalı galiba iki saat olmuş; yemek odasından seslerimizi duymuş, çatal bıçak seslerini duydukça çıldıracak gibi olmuş, sanki yatma zamanımızın hiç gelmeyeceğini sanmış; Jem'in boyunun çok uzadığını görünce yatağın altından çıkıp Jem'i dövmeme yardım etmeyi düşünmüş ama çok geçmeden Bay Finch'in bizi ayıracağını biliyormuş, o yüzden en iyisi saklandığım yerden çıkmamak demiş. Çok bitik bir haldeydi, inanılmayacak kadar pisti ve yuvasına dönmüştü.

"Senin burada olduğunu bilmemeliler," dedi Jem. "Seni arıyor olsalardı biz bilirdik."

"Bence Meridian'daki bütün sinemaları arıyorlardır." Dill sırıttı.

"Nerede olduğunu annene söylesen iyi edersin," dedi Jem. "Burada olduğunu ona söylemelisin..."

Jem'e bakan Dill'in gözlerinde bir ışık yanıp söndü, Jem de bakışlarını yere indirdi. Sonra ayağa kalktı ve çocukluğumuzdan kalan kuralı çiğnedi. Odadan çıkarak salona indi. Uzaktan sesini duyuyorduk: "Atticus," dedi, "bir dakika buraya gelebilir misin?"

Dill'in ter izleriyle çizgi çizgi olmuş yüzü bembeyaz kesildi. Ben kusacak gibi oldum. Atticus kapı aralığındaydı.

Odanın ortasına kadar yürüdü, elleri ceplerinde, Dill'e baktı.

Sonunda sesimi çıkaracak gücü kendimde bulabildim: "Merak etme, Dill," dedim, "bilmeni istediği bir şey olursa sana söyler."

Dill bana baktı. "Yani korkma demek istiyorum," dedim. "Biliyorsun senin canını sıkacak bir şey yapmaz, Atticus'tan hiçbir zaman korkmazdın, biliyorsun."

"Korkmuyorum..." diye mırıldandı Dill.

"Bu çocuk acıkmış, hepsi bu." Atticus'un sesinde o her zamanki hoş monotonluk vardı. "Scout, soğuk mısır ekmeği vermekten daha iyisini yapabiliriz, öyle değil mi? Siz şu arkadaşı bir güzel doyurun da sonra ben geri döndüğümde bakarız, neye bakacaksak."

"Bay Finch, Rachel Teyze'ye söylemeyin, *lütfen* beni geri göndermeyin efendim! Yine kaçarım!"

"Dur, oğlum," dedi Atticus. "Seni bir yere gönderen yok ama az sonra yatmaya gönderileceksin. Ben yalnızca Bayan Rachel'a gidip senin burada olduğunu söyleyeceğim ve geceyi bizde geçirmen için ondan izin isteyeceğim... Kalmak istersin, değil mi? Ayrıca, Tanrı aşkına, ilçede zaten şu anda toprak aşınımı var, sen de üstüne başına buladığın toprakları ilçeye geri ver."

Dill odadan çıkıp giden babamın arkasından baktı.

"Komiklik yapmaya çalışıyor," dedim. "Yani banyo yap diyor. Gördün mü bak, ben sana dedim, senin canını sıkacak bir şey yapmaz diye."

Jem odanın bir köşesinde ayakta dikiliyordu, tam bir hain gibi görünüyordu, zaten de öyleydi. "Dill, ona söylemek zorundaydım," dedi. "Annenin haberi olmadan dört yüz kilometre uzağa kaçamazsın."

Daha başka bir şey söylemeden onun yanından ayrıldık.

Dill yedikçe yedi. Dün geceden beri bir şey yememişti. Bütün parasını bilete harcamış, pek çok kereler yaptığı gibi trene binmiş, kendisini trende görmeye alışkın olan kondüktörle sakin sakin çene çalmıştı ama kondüktöre, belli uzaklıktaki bir yere yolculuk eden küçük çocuklarla ilgili kuralı hatırlatmaya çekinmişti: Bu kurala göre paranı kaybettiysen kondüktör sana yemek yemen için ödünç para verir, geri dönüşte baban ona parasını geri öderdi.

Dill yemekten kalanları silip süpürmüş, kiler dolabındaki domuz etli fasulye konservesine uzanmıştı ki Bayan Rachel'in "Aman Tanrım"ları salonda patladı. Dill bir tavşan gibi titredi.

"Ben seni evine götüreyim de gör"lere, "Ailen meraktan çıldırmak üzere"lere cesaretle göğüs gerdi, "Harris damarı kuruyasıca" laneti karşısında sakinliğini korudu, "Bir gece kalabilirsin herhalde" sözü üzerine gülümsedi, sonunda kendisine sarılan kişiye karşılık verdi.

Atticus gözlüğünü yukarı kaldırdı ve yüzünü ovuşturdu.

"Babanız yorgun," dedi Alexandra Hala, saatlerdir ağzından çıkan ilk sözlerdi sanki bunlar. Hep ortalıktaydı ama çoğu zaman şaşkınlıktan donup kalmış gibiydi. "Haydi çocuklar, siz artık yatın."

Onları yemek odasında bıraktık, Atticus hâlâ yüzünü ovuşturuyordu. "Irza geçmekten isyan bayrağı çekmeye ve kaçmaya," sözlerini mırıldandığını duyduk. "Önümüzdeki iki saat neler getirecek merak ediyorum."

Her şey yoluna girmiş gibi göründüğü için Dill'le ikimiz Jem'e karşı nazik davranmaya karar verdik. Ayrıca Dill'in onun odasında yatması gerekiyordu, bu yüzden onunla konuşabilirdik bile.

Pijamalarımı giydim, bir süre kitap okudum, sonra birden gözlerimi açık tutamamaya başladım. Dill'le Jem'den ses çıkmıyordu, okuma lambamı söndürdüğümde Jem'in kapısının altından ışık gelmiyordu.

Uzun süre uyumuş olmalıyım çünkü hafif bir yumrukla uyandığımda oda batmakta olan ayın ışığı altında yarı karanlıktı.

"Biraz öteye git, Scout."

"Böyle davranmak zorunda olduğunu düşündü," diye mırıldandım. "Yani ona kızma." Dill yatağa girip yanıma yattı. "Kızmıyorum," dedi. "Yanında uyumak istediğim için geldim sadece. Uyandın mı?"

Artık uyanmıştım ama gevşekliğim sürüyordu. "Neden yaptın bu işi?"

Yanıt gelmedi. "Neden kaçtın diye sordum. Gerçekten de yeni baban anlattığın gibi iğrenç biri miydi?"

"Yooo..."

"Mektubunda yapacağınızı yazdığın o yelkenliyi yapmadınız mı?"

"Yapacağız, ama yapmadık," dedi.

Biraz doğrularak dirseğime dayandım, yüzümü Dill'in karaltısına çevirdim. "Kaçman için bir neden değil bu. Yapacaklarını söyledikleri şeylerin çoğu zaman yarısını bile yapmazlar..."

"Nedeni bu değildi, bu herif... Benimle hiç ilgilenmiyorlardı."

İnsanın kaçması için bundan daha saçma bir neden duymamıştım. "Nasıl yani?"

"Şeyy, hep bir yerlere gidiyorlardı, evde oldukları zaman bile kendi başlarına bir odaya çekiliyorlardı."

"Ne yapıyorlardı odada?"

"Hiiç, oturup bir şeyler okuyorlardı... Ama yanlarında beni istemiyorlardı."

Yastığı karyolanın başına dayadım, doğrulup oturdum. "Sana bir şey söyleyeyim mi? Bu gece ben kaçmayı planlıyordum, hepsi her zaman yanımda diye. Her zaman yanında olmalarını istemez insan, Dill..."

Dill yarı iç çekermiş gibi sessizce soluk aldı.

"...iyi geceler, Atticus bütün gün yok, bazen gecenin geç saatlerine kadar gelmez, bazen yasama meclisine ya da bilmem nereye gider... Her zaman yanında olmalarını istemezsin. Dill, hep yanında olsalardı hiçbir şey yapamazdın."

"Konu bu değil."

Dill durumu anlatırken, Jem –şu anki haliyle bile– farklı biri olsaydı hayat nasıl bir şey olurdu diye düşünürken buldum kendimi, Atticus benim varlığıma, yardım ve önerilerime gerek duymasaydı ne yapardım. O bir gün bile bensiz yapamazdı. Hatta Calpurnia bile ben ortalıkta yoksam bensiz duramazdı. Bana ihtiyaçları vardı.

"Dill, bana doğruyu söylemiyorsun... Seninkiler sensiz edemez. Olsa olsa sana kötü davranıyorlardır. Bu konuda ne yapacağım sana söyleyeyim..."

Dill'in sesi karanlıkta değişmeden devam ediyordu: "Yani, söylemeye çalıştığım şey şu... Bensiz çok daha iyiler, benim onlara bir katkım yok. Kötü davranmıyorlar. İstediğim her şeyi

alıyorlar bana ama 'Bak işte, sana bunu aldık git onunla oyna,' durumu var, 'Bir oda dolusu şeyin var. Sana şu kitabı aldım git oku.'" Dill sesine bir dokunaklılık katmaya çalıştı. "Sen bir oğlan değilsin. Oğlanlar dışarı çıkar, başka oğlanlarla beyzbol oynar, evin içinde oyalanıp evdekilerin başına bela olmaz."

Dill'in sesi yine kendi sesi olmuştu: "Yo, kötü davranmıyorlar. Seni öperler, sana sarılıp iyi geceler derler, günaydın derler, hoşça kal derler, seni sevdiklerini söylerler... Scout, gel seninle bir bebek yapalım."

"Nasıl?"

Dill'in duyduğuna göre bir adam varmış, adamın bir kayığı varmış, bir sürü bebeğin bulunduğu sisli bir adaya bu kayıkla gidiyormuş; ona bir bebek ısmarlayabilirmişsin...

"Yalan bu. Halam bana söyledi, Tanrı bebekleri bacadan aşağı atıyormuş. En azından bunun gibi bir şey söyledi galiba." Halam hayatında ilk kez açık konuşmamıştı.

"I-ıhh, öyle değil. İki kişi birbirleriyle bebek yapıyor. Ama tabii bir de şu adam var... Uyandırılmayı bekleyen çok sayıda bebeğin sahibi, o adam da soluğuyla onlara hayat üflüyor..."

Dill yine kopmuştu. Düşlerle dolu kafasında güzel şeyler uçuşuyordu. Ben bir kitap okuyuncaya kadar o iki tane okurdu ama o kendi uydurduğu şeylerin büyüsünden hoşlanıyordu. Yıldırım gibi toplama çıkarma yapabilirdi ama kendi alacakaranlık dünyasını yeğlerdi; bebeklerin uyuduğu, sabah zambakları gibi toplanmayı beklediği dünyayı. Ağır ağır konuşarak uykuya dalarken beni de yanında götürüyordu ama onun o sisli adasının sessizliğinde kederli kahverengi kapılı gri bir evin imgesi belirdi.

"Dill?"

"Hıı?"

"Sence Öcü Radley neden hiç kaçmadı?"

Dill derin derin içini çekti, arkasını döndü. "Belki de kaçacak yeri olmadığı içindir..."

15

Çok sayıda telefon konuşmasından, davalı adına yapılan savunmalardan, annesinden gelen uzun bir bağışlama mektubundan sonra Dill'in kalabileceğine karar verildi. Birlikte huzur içinde bir hafta geçirdik. Daha sonra galiba huzur namına pek bir şey kalmadı. Bir kâbus yaşamaya başladık.

Her şey bir akşam yemekten sonra başladı. Dill yemeğini bitirmişti; Alexandra Hala köşedeki sandalyesinde oturuyordu, Atticus kendi sandalyesine geçmişti; Jem'le ikimiz yerde oturmuş, kitap okuyorduk. Sessiz sakin bir haftaydı: Ben halamın sözünü dinledim; Jem'in ağaçevi yaşı geçmişti ama Dill'le ikimizin yeni bir ip merdiven yapmasına yardım etti; Dill, Öcü Radley'yi evden dışarı çıkarmak için bizim hiçbir şekilde zarar görmemize yol açmayacak basit bir plan yapmıştı (arka kapıdan ön avluya kadar limon şekerlerinden bir yol belirleyecek, o da bir karınca gibi o yolu izleyecekti). Ön kapı çalındı, kapıya Jem baktı, gelenin Bay Heck Tate olduğunu söyledi.

"E, içeri gelmesini söyleseydin," dedi Atticus.

"Söyledim zaten. Avluda bazı adamlar var, senin dışarı gelmeni istiyorlar."

Maycomb'da yetişkin adamların ön avluda dikilmeleri için iki neden vardı: ölüm ve siyaset. Kim öldü acaba diye merak ettim. Jem'le ikimiz ön kapıya gittik ama Atticus, "Eve girin," dedi.

Jem salonun ışıklarını kapattı, burnunu pencere teline dayadı. Alexandra Hala karşı çıktı. "Bir dakika, Hala, kimmiş görmek istiyorum," dedi.

Dill'le ikimiz başka bir pencereye gittik. Bazı adamlar Atticus'un çevresini sarmıştı. Sanki hepsi bir ağızdan konuşurmuş gibiydi. "...yarın onu ilçe hapishanesine gönderiyoruz," diyordu Bay Tate, "sorun yaratmaya çalışmıyorum ama size şeyin garantisini veremem..."

"Saçmalama, Heck," dedi Atticus. "Burası Maycomb."

"...kaygılı olduğumu söylüyorum yalnızca."

"Heck, kaygılanacak bir şeyin kalmaması için bu davayı ertelettik. Bugün cumartesi," dedi Atticus. "Duruşma belki de pazartesi günü yapılacak. Onu bir gece daha orada tutabilirsiniz, öyle değil mi? Maycomb'da hiç kimsenin bir müvekkili bana çok göreceğini sanmıyorum, böylesine zor zamanlarda."

Çok sesli mırıltılar Bay Link Deas konuşunca kesildi: "Burada hiç kimse bir iş çevirmek peşinde değil, ben o Old Sarum çetesi için kaygılıyım... Acaba... Neydi o şey, Heck?"

"Yetkili mahkeme değişikliği," dedi Bay Tate. "Ama artık bunun bir yararının olacağını sanmıyorum, öyle değil mi?

Atticus anlaşılmayan bir şeyler söyledi. Ben Jem'e döndüm, Jem eliyle bana sus işareti yaptı.

"Ayrıca," diyordu Atticus, "o kalabalıktan korkmuyorsunuz, öyle değil mi?"

"Kafayı çektikleri zaman ne yapacaklarını biliyorum."

"Genelde pazar günleri içmezler, günün büyük bir kısmını kilisede geçirirler..." dedi Atticus.

"Ama bu özel bir olay..." dedi biri.

Mırıldandılar, homurdandılar, sonunda halam Jem'e salonun ışıklarını yakmazsa aileyi rezil edeceğini söyledi. Jem ise onu duymadı.

"...bu işe neden bulaştın anlamıyorum bir kere ben," diyordu Bay Link Deas. "Bu iş yüzünden çok şey kaybedeceksin, Atticus. Yani, her şeyini kaybedeceksin."

"Gerçekten böyle mi düşünüyorsun?"

Atticus'un tehlikeli sorusuydu bu. "Gerçekten oraya mı oynamak istiyorsun, Scout?" Tak, tak, tak, dama tahtasındaki bütün taşlarımı tek tek yerdi. "Gerçekten öyle mi düşünüyorsun, oğlum? O zaman şunu oku." Jem bütün geceyi Henry W. Grady'nin konuşmalarıyla boğuşmakla geçirirdi.

"Link, bu çocuk sandalyeyi boylayabilirdi ama gerçek ortaya çıkıncaya kadar bu olmayacak." Atticus'un sesi sakindi. "Gerçeğin ne olduğunu da biliyorsun."

Adamların arasında bir mırıltı dolaştı, Atticus ön merdivenin en alt basamağına dönünce ve adamlar ona yaklaşınca bu mırıltı daha da uğursuzlaştı.

Birden Jem bağırdı: "Atticus, telefon çalıyor."

Adamlar yerlerinden sıçrayıp biraz dağıldılar; her gün gördüğümüz insanlardı: Tüccarlar, kentli çiftçiler; Doktor Reynolds da oradaydı; Bay Avery de.

"Peki, cevap ver oğlum," diye bağırdı Atticus.

Gülüşmeler adamları dağıttı. Atticus salondaki ışığı yakınca pencerenin önünde duran Jem'i gördü, burnunun üzerinde pencere telinin, dikkat çekici izi dışında yüzü soluktu.

"Neden karanlıkta oturuyorsunuz, kuzum?" diye sordu.

Jem onun sandalyesine yönelişini, akşam gazetesini eline alışını seyretti. Atticus'un hayatındaki her türlü krizi *Mobile Reader*, *Birmingham News* ve *Montgomery Advertiser* gazetelerinin arkasına saklanıp sakin sakin değerlendirmeden geçirdiğini düşünürüm bazen.

"Senin peşindeydiler, öyle değil mi?" Jem onun yanına gitti. "Seni götürmek istiyorlardı, öyle değil mi?"

Atticus gazeteyi indirdi, Jem'e baktı. "Sen ne okuyordun?" diye sordu. Sonra nazik bir şekilde ekledi: "Hayır oğlum, onlar bizim dostumuzdu."

"Onlar bir... çete değil miydi?" Jem göz ucuyla bakıyordu.

Atticus gülümsemeye çalıştı ama beceremedi. "Hayır, burada, Maycomb'da çete mete gibi şeyler yok. Maycomb'da çete diye bir şey duymadım."

"Bir keresinde Ku Klux bazı Katoliklerin peşine düşmüştü."

"Maycomb'da Katolik olduğunu da hiç duymadım," dedi Atticus, "sen başka bir şeyle karıştırıyorsun. Eskiden, 1920'lerde Klan vardı ama o daha ziyade politik bir örgütlenmeydi. Ayrıca korkutacak kimse bulamamışlardı. Bir gece Bay Sam Levy'nin evinin yanında bir gösteri yaptılar ama Sam verandasına çıkıp durdu, işlerin çok kötü bir noktaya geldiğini, vaktiyle sırtlarındaki çarşafları onlara satanın kendisi olduğunu söyledi. Sam onları öylesine utandırdı ki hemen oradan çekip gittiler."

Levy ailesi soylu ailelerin bütün ölçütlerine uyuyordu: Sağduyularıyla ellerinden geleni yapmışlardı ve beş kuşaktır Maycomb'da aynı toprak parçası üzerinde yaşıyorlardı.

"Ku Klux yok artık," dedi Atticus. "Bir daha geri gelmeyecekler."

Dill'le birlikte onların evine yürüdük, geri döndüğümde Atticus, Alexandra Hala'ya, "...Güneyli kadınların elbette ki savunucusuyum fakat insan hayatı pahasına birbirimizi, kibarca söylenmiş yalanlarla kandırmayı savunamam..." diyordu ve benim için bu yine tartıştıklarından kuşkulanmama yol açan bir sözdü.

Jem'i aradım, odasında buldum, yatağının üzerine oturmuş derin derin düşünüyordu. "Yine mi başladılar?" diye sordum.

"Öyle gibi. Tom Robinson konusunda halam onun başının etini yiyor. Atticus'un ailenin neredeyse yüz karası olduğunu söyledi. Scout... Korkuyorum."

"Neden korkuyorsun?"

"Atticus için korkuyorum. Birisi onu incitebilir." Jem gizemli bir şekilde konuşuyordu; sorduğum sorulara tek yanıtı, git başımdan, beni rahat bırak, demek oldu.

Ertesi gün pazardı. Pazar Okulu'yla Kilise saati arasında, cemaat üyelerinin bacaklarını esnettiği saatte Atticus'u, avluda birtakım adamlarla kafa kafaya vermiş dikilirken gördüm. Bay Heck Tate aralarındaydı, acaba ışığı gördü mü, diye merak ettim. Asla kiliseye gitmezdi. Bay Underwood bile oradaydı. Bay Underwood'un, tek sahibi, tek editörü, tek basımcısı olduğu *Maycomb Tribune* dışında hiçbir kuruma bir hayrı yoktu. Bütün gününü dizgi makinesinin başında geçirir, hiç eksik ol-

mayan kiraz şarabı galonundan ara sıra kendine doldururdu. Haber toplamak gibi bir işi yoktu pek, insanlar ona haber getirirlerdi. Söylendiğine göre *Maycomb Tribune*'ün her sayısını kafasına estiği gibi hazırlar, gazeteyi de kendisi dizerdi. Akla yatkın bir şeydi bu. Bay Underwood'u ininden çıkaracak bir şeyler olmuş olmalıydı.

Atticus'u kapıdan girerken yakaladım, Tom Robinson'ı Maycomb hapishanesine naklettiklerini söyledi. Bana değil de kendine söylermiş gibi, "Daha en başında onu oraya hapsetmiş olsalardı tartışma çıkmayacaktı," diye ekledi. Önden üçüncü sıradaki yerine otururken onu izledim, "Sana daha yakın olmak Tanrım..." sözlerini bizlerden birkaç nota geriden gelerek söylüyordu. Hiçbir zaman Alexandra Hala'yla Jem'in ve benim yanıma oturmazdı. Kilisede kendi başına oturmayı severdi.

Pazar günlerinin o yalancı huzur havası, Alexandra Hala'nın varlığıyla bir kat daha tedirgin edici olmuştu. Yemekten sonra Atticus hemen bürosuna kaçıyor, bazen uğradığımızda onu döner sandalyesinde kaykılmış oturur ve okurken buluyorduk. Alexandra Hala iki saatlik öğle uykusuna hazırlanırken bize avluda gürültü etmememizi tembihliyordu; konu komşu dinleniyordu. Jem yaşı büyüdükçe yığınla futbol dergisinin bulunduğu odasına çekilmeye başlamıştı. Sonuçta Dill'le ikimiz pazar günlerini Geyik Çayırı'nda dolaşarak geçiriyorduk.

Pazar günleri ateş etmek yasaktı, bu yüzden Dill'le bir süre çayırda Jem'in topunu tekmeledik, hiç de eğlenceli bir şey değildi. Dill gidip Öcü Radley'ye sataşmaya ne dersin, diye sordu. Onu rahatsız etmenin hoş bir şey olmadığını düşündüğümü söyledim ve öğle sonrasının geri kalan bölümünü Dill'e kışın olup bitenleri anlatmakla geçirdim. Bir hayli etkilendi.

Akşam yemeği saatinde ayrıldık, yemekten sonra Jem'le ikimiz her zamanki gibi bir gece geçirmeye hazırlanırken Atticus ilgimizi çeken bir şey yaptı: Elinde uzun bir uzatma kablosuyla içeri girdi. Kablonun ucunda bir ampul vardı.

Şapkasını giydi ve arka kapıdan çıktı. "Arabayı aldı," dedi Jem.

Babamızın birkaç tuhaf huyu vardı. Birincisi asla tatlı yemezdi; ikincisi yürümeyi severdi. Aklım erdi ereli araba garajında, pırıl pırıl bir Chevrolet duruyordu, Atticus iş gezileri yüzünden arabayla epeyce yol yapmıştı ama evden işe, işten eve günde dört kez aynı yolu yürür, aşağı yukarı günde üç kilometre yol yapardı. Tek sporunun bu olduğunu söylerdi. Maycomb'da biri kafasında belli bir hedef olmadan yürüyüşe çıkarsa, onun belli bir hedefe odaklanamayan bir kafaya sahip olduğuna hükmetmek gerekirdi.

Daha sonra halamla Jem'e iyi geceler diledim, kitap okumaya dalmıştım ki Jem'in odasından tıkırtılar duydum. Onun yatmadan önce çıkardığı sesleri öyle iyi tanırdım ki kapısını çaldım: "Neden yatmadın?" dedim.

"Biraz aşağıya ineceğim," dedi. Pantolon değiştiriyordu.

"Neden? Saat neredeyse on, Jem."

Biliyordu ama yine de inecekti.

"O zaman ben de seninle geliyorum. Gelmiyorsun desen de geleceğim, duydun mu?" Bana evde kalmayı kabul ettirmek için benimle kavga etmek zorunda kalacağını, kavga ederse de bunun halamın sözünü dinlememek anlamına geleceğini anladı, o yüzden pek istemeyerek boyun eğdi.

Çabucak giyindim. Halamın ışığı sönünceye kadar bekledik, arka merdivenden sessizce indik. Bu gece ay yoktu.

"Dill de gelmek ister," diye fısıldadım.

"Öyleyse gelecek," dedi Jem üzüntülü bir şekilde.

Araba yolunun duvarının üzerinden atladık, Bayan Rachel'ın yan avlusunun karşı tarafına geçtik, Dill'in penceresini bulduk. Jem ıslık çaldı. Pencere telinin arkasından Dill'in yüzü belirip kayboldu; beş dakika sonra Dill telin kancasını açıp dışarı çıktı. Eski bir savaşçı olarak, yaya kaldırımına çıkana kadar konuşmadı. "Ne oldu?"

Calpurnia'nın dediğine göre bu yaştaki bütün oğlan çocukları gibi Jem de "her şeye burnunu sokma hastalığı"na tutulmuştu.

"Tuhaf bir duyguya kapıldım," dedi Jem, "sadece bir duygu."

Bayan Dubose'un evinin yanından geçtik, kapalı kepenkleriyle ıpıssızdı, kamelyalarını otlar bürümüştü. Postanenin köşesine kadar daha sekiz ev vardı.

Meydanın güney tarafı da ıssızdı. Dört köşede diken diken Şili çalıları vardı, o dört köşe arasındaki bağlama küpeşteleri sokak lambalarının ışığında parlıyordu. İlçe tuvaletinde ışık vardı, onun dışında adliye binasının o tarafı karanlıktı. Adliye binası meydanının çevresini saran dükkânlar büyük bir kare oluşturuyordu; dükkânların çok geride bir yerlerinden sızan donuk ışıklar görülüyordu.

Atticus avukatlık mesleğine yeni başladığı zaman bürosu adliye binasındaydı ama üç beş yıl sonra Maycomb Bankası binasının sessiz bir köşesine taşınmıştı. Meydanın köşesini döndüğümüz zaman bankanın önüne park etmiş arabasını gördük. "Orada," dedi Jem.

Ama yoktu. Odasına uzun bir koridordan geçerek ulaşılıyordu. Koridorun öteki ucuna doğru baktığımızda, üzerinde küçük süssüz harflerle *Atticus Finch*, *Avukat* yazan ışıklı tabelanın yanık olduğunu görmemiz gerekirdi. Tabela karanlıktı.

Jem emin olmak için kapıyı yokladı. Kolu çevirdi. Kapı kilitliydi. "Gelin sokağın yukarısına yürüyelim. Belki Bay Underwood'u ziyarete gitmiştir," dedi.

Bay Underwood *Maycomb Tribune*'de çalışmakla kalmayıp, orada yaşıyordu da. Yani üst katında. Sadece üst kat penceresinden bakarak mahkeme ve hapishane haberleri yapardı. Ofisin bulunduğu bina meydanın kuzeybatı köşesindeydi, oraya ulaşmak için hapishaneden geçmek zorundaydık.

Maycomb hapishanesi ilçenin en saygın, en çirkin binasıydı. Atticus bu binayı ancak kuzen Joshua St. Clair'in tasarlamış olabileceğini söylerdi. Birinin hayalindeki bina olduğu kesindi. Kare cepheli dükkânların ve sivri çatılı evlerin bulunduğu bir yere hiç yakışmadığı apaçık ortada olan Maycomb hapishanesi, bir hücre genişliğinde, iki hücre yüksekliğindeydi, minicik mazgallı siperleri ve payandalarıyla, minyatür bir Gotik yapı olarak tam bir gülünçlük abidesiydi. Kırmızı tuğla ön cephesi

ve kilise penceresini andıran pencerelerindeki kalın çelik parmaklıkları bu yapının tuhaflığını iyice artırıyordu. Öyle ıssız bir tepeye falan kurulmuş değildi, Tyndal'in hırdavat dükkânıyla *Maycomb Tribune* bürosunun arasına sıkıştırılmıştı. Hapishane Maycomb'un tek sohbet malzemesiydi: Beğenmeyenler Victoria döneminin tuvaletlerine benzediğini söylerdi; beğenenlerse kasabaya önemli bir saygınlık kattığını ileri sürerdi; yabancıların aklınaysa hapishanenin zencilerle dolu olduğundan kuşkulanmak hiç gelmezdi.

Kaldırımda yürürken uzakta parlayan tek bir ışık gördük. "Ne tuhaf," dedi Jem, "hapishanenin önünde ışık yok."

"Kapının üstünde var gibi duruyor."

İkinci kat pencerelerinden biriyle, aşağıda binanın yan tarafı arasında uzun bir uzatma kablosu görülüyordu. O çıplak ampulün ışığında Atticus ön kapıya dayanmış oturmaktaydı. Bürosunun sandalyelerinden birinde oturuyor, başının üstünde dans eden gece böceklerine aldırmadan bir şeyler okuyordu.

Koşmaya yeltendim ama Jem beni tuttu. "Yanına gitme," dedi, "hoşuna gitmeyebilir. Bir sorun yok, haydi eve dönelim. Ben sadece nerede olduğunu görmek istedim."

Biz tam meydanın ortasından, kestirmeden karşıya geçerken Meridian karayolundan dört tozlu araba gelmekteydi; arka arkaya dizilmiş, ağır ağır yol alıyorlardı. Meydana girdiler, bankanın önünden geçip hapishanede durdular.

Arabalardan kimse inmedi. Atticus'un gazetesinden başını kaldırıp baktığını gördük. Gazeteyi kapattı, dikkatle katladı, kucağına bıraktı ve şapkasını geriye itti. Onları beklermiş gibiydi.

"Gelin," diye fısıldadı Jem. Gizlene gizlene meydanın karşı tarafına, sonra sokağın karşısına geçtik, süpermarketin kapısına sığındık. Jem kaldırımın yukarı tarafına baktı. "Biraz daha yaklaşabiliriz," dedi. Tyndal'in hırdavat dükkânının kapısına koştuk... Hayli yaklaşmıştık, ama tedbiri elden bırakmıyorduk.

Az sonra arabalardan adamlar indi. Hapishane kapısına doğru ilerleyen gölgelere ışık vurunca onların somut insanlar

olduklarını gördük. Atticus bulunduğu yerden ayrılmamıştı. Ancak adamlar önünü kapatmıştı, görünmüyordu.

"Adam burada mı, Bay Finch?" diye sordu biri.

"Burada," dediğini duyduk Atticus'un, "uyuyor, uyandırmayın."

Babamın bu sözü üzerine, olanları sonradan düşündüğümde, çok ciddi bir durumun hastalık derecesinde gülünç bir yönünü fark ettim: Adamlar neredeyse fısıltıyla konuşmaya başladılar.

"Ne istiyoruz, biliyor musun?" dedi başka bir adam. "Şu kapıdan çekilmeni."

"Evine dönebilirsin Walter," dedi Atticus tatlılıkla. "Heck Tate buralarda bir yerde."

"Nah buralarda," dedi başka bir adam. "Heck'in tayfası ormanın ta içlerine gitti, sabaha kadar dönmezler."

"Öyle mi? Ne yapmaya gittiler?"

Kısa bir yanıt geldi: "Su çulluğu avlamaya götürdü onları. Bu aklınıza gelmedi mi, Bay Finch?"

"Geldi ama inanmadım. E, o zaman," babamın sesi hep aynıydı, "iş değişir, öyle değil mi?"

"Öyle," dedi kalın sesli biri. O sesin sahibi bir gölgeydi.

"Gerçekten öyle mi düşünüyorsunuz?"

İki gün içinde Atticus'un bu soruyu ikinci kez sorduğunu duyuyordum, birinin üzerine çullanılacak anlamına geliyordu bu. Bunu kaçıramazdık. Jem'in elinden kurtulup Atticus'un yanına gitmek için koşabildiğim kadar hızlı koştum.

Jem çığlığı bastı, beni yakalamaya çalıştı ama Dill'le ikisine ben öncülük ettim. Pis kokulu kara gövdelerin arasından sıyrılıp ışıklı dairenin içine girdim.

"Merhaba, Atticus?"

Bunun ona hoş bir sürpriz olacağını sanıyordum ama yüzündeki ifade bütün keyfimi kaçırdı. Gözleri düpedüz korkuyla parlamıştı ama Dill'le Jem adamların arasından sıyrılıp ışıklı yere gelince gözündeki o ışık söndü.

Ortalıkta bayat viski ve domuz ahırı kokusu vardı, sağıma soluma bakınca bu adamların yabancı olduklarını gördüm. Dün gece gördüğüm adamlar değildi bunlar. İçime sıcak sıcak bir utanma duygusu yayıldı: Daha önce hiç görmediğim adamların ortasına büyük bir zafer coşkusuyla dalmıştım.

Atticus sandalyesinden kalktı ama ağır ağır hareket ediyordu, yaşlı bir adam gibi. Gazeteyi dikkatlice bir yere koydu, ağır hareket eden parmaklarıyla giysisindeki buruşukları düzeltti. Parmakları biraz titriyordu.

"Eve git, Jem," dedi. "Scout ile Dill'i de al götür."

Atticus'un emirlerini seve seve olmasa bile hemen yerine getirmeye alışkındık ama Jem'in duruşundan anlaşıldığına göre bu kez yerinden kımıldamaya niyeti yoktu.

"Eve git," dedim.

Jem hayır anlamında başını salladı. Atticus'un yumrukları beline giderken Jem'inkiler de gitti, birbirlerinin karşısına dikilmiş bakışırlarken ben aralarında pek az benzerlik görüyordum: Jem'in kahverengi yumuşak saçlarıyla gözleri, oval yüzü, küçük kulakları anneminkilere benziyor ve Atticus'un ağarmaya başlamış siyah saçlarıyla, köşeli yüzüyle karşıtlık oluşturuyordu ama, nasıl oluyorsa, birbirlerine de benziyorlardı. Karşılıklı meydan okumaktan gelen bir benzeşme.

"Eve git dedim sana, oğlum."

Jem hayır anlamında başını iki yana salladı.

İriyarı bir adam, "Ben onu eve gönderirim," dedi ve kabaca Jem'in yakasından tuttu. Neredeyse onu havaya kaldıracaktı.

"Sakın ona dokunma!" Adamı hızla tekmeledim. Adamın gerçekten acıdan kıvranarak yere düştüğünü, bu işi de çıplak ayakla becerdiğimi görünce şaşırdım. Ben kavalkemiğine vurmak istemiştim ama fazlaca yukarıya savurmuşum tekmeyi.

"Yeter, Scout." Atticus elini omzuma koydu. "İnsanlara tekme atamazsın, hayır..." dedi, ben kendimi haklı çıkarmaya çalışırken.

"Hiç kimse Jem'e bunu yapamaz," dedim.

Birisi, "Peki, Bay Finch, onları buradan gönderin," diye homurdandı. "Onları buradan göndermeniz için on beş saniyeniz var."

Bu tuhaf insan kalabalığının ortasında Atticus, Jem'e sözünü dinletmeye çalışıyordu. Atticus'un tehditlerine, ricalarına, en sonunda, "Lütfen, Jem, şunları al eve götür," sözüne karşılık Jem, "Gitmiyorum," diyor, başka da bir şey demiyordu.

Bütün bunlardan biraz yorulmak üzereydim ama Atticus onu gerçekten eve gönderdiğinde olabilecekleri gözümün önüne getirdiğimde, Jem'in böyle davranmak için kendine göre haklı nedenleri olduğu kanısına vardım. Çevremdeki kalabalığa baktım. Bir yaz gecesiydi ama adamların çoğu iş tulumu ve boğazlarına kadar ilikli kot gömlek giymişti. Gömlek kolları sıvalı olmadığına, ilikli olduğuna göre bu adamlar soğukkanlı olsalar gerek, diye düşündüm. Bazılarının kafasında, ta gözlerine kadar indirilmiş şapkalar vardı. Asık suratlı, uykulu gözlü adamlardı, bu geç saatlere alışık değilmiş gibiydiler. Bir kez daha tanıdık bir yüz aradım, yarım dairenin merkezinde tanıdık bir yüz buldum.

"Merhaba, Bay Cunningham."

Adam beni duymadı, galiba.

"Merhaba, Bay Cunningham. Şartlı miras işiniz nasıl gidiyor?"

Bay Walter Cunningham'ın hukuksal işlerini iyi biliyordum; Atticus bir keresinde uzun uzun anlatmıştı. O koca adam gözlerini kırpıştırdı, başparmaklarını tulumunun askılarına geçirdi. Rahatsız olmuş gibi görünüyordu; boğazını temizledi ve başka yere baktı. Benim dostça peşrevim güme gitmişti.

Bay Cunningham'ın başında şapka yoktu, alnının beyaz olan üst tarafı güneş yanığı yüzüyle karşıtlık oluşturuyordu, buradan anladığıma göre çoğunlukla şapka takıyor olmalıydı. Ayaklarında ağır iş ayakkabıları vardı ve ayak değiştirip duruyordu.

"Beni hatırlamadınız mı, Bay Cunningham? Ben Jean Louise Finch. Bir keresinde bize ceviz getirmiştiniz, hatırladınız mı?"

Rasgele tanıştığınız biri sizi tanımadığı zaman hissedeceğiniz o nafilelik duygusu benzeri şeyi hissettim.

"Walter'la aynı okula gidiyoruz," diyerek yeniden konuşmaya başladım. "O sizin oğlunuz, öyle değil mi? Öyle değil mi, efendim?"

Bay Cunningham sonunda hafifçe başıyla onaylayacak noktaya gelebilmişti. Yani beni tanıyordu.

"Benimle aynı sınıfta," dedim, "dersleri de çok iyi. İyi bir oğlan," diye ekledim, "gerçekten iyi bir oğlan. Bir keresinde bizim eve yemeğe gelmişti. Belki benden söz etmiştir, bir keresinde onu dövmüştüm ama o ağırbaşlılığını elden bırakmadı. Selamımı söyler misiniz ona?"

Atticus bana insanlarla konuşurken kendimle ilgili konulardan söz etmek yerine onlarla ilgili konulardan söz etmenin daha kibar bir davranış olacağını söylemişti. Bay Cunningham'ın oğlu hiç ilgisini çekmiyor gibiydi, o yüzden onu rahatlatmak için son bir gayretle şartlı miras konusunu açtım.

"Şartlı miraslar kötüdür," savında bulunuyordum ki orada bulunanların hepsine birden hitap ettiğim gerçeğini yavaş yavaş kavramaya başladım. Adamların hepsi bana bakıyordu, kimilerinin ağzı yarı açıktı. Atticus, Jem'i dürtüklemeyi bırakmıştı; ikisi birlikte Dill'in yanında dikiliyorlardı. Büyülenmiş gibi bana bakıyorlardı. Hatta Atticus'un ağzı bile yarı açıktı, Atticus'un bir keresinde kaba olarak nitelediği bir tavırdı bu. Göz göze geldik, ağzını kapattı.

"Ha, Atticus, Bay Cunningham'a şartlı mirasın kötü olduğunu falan söylüyordum ama sen kaygılanmaya gerek olmadığını, bazen davanın uzun sürdüğünü söylemiştin... Sonunda bu işin içinden başarıyla çıkacağınızı da..." Yavaş yavaş çenemi kısıyor, nasıl bir geri zekâlılık yaptığımı merak ediyordum. Şartlı miras konusu oturma odasının sohbet konusu olarak zararsız görünüyordu.

Saçlarımın dibinden terlerin fışkırmaya hazırlandığını hissettim. Hepsi bana bakan bu insanlar dışında her şeye katlanabilirdim. Hiç kımıldamadan öylece duruyorlardı.

"Ne oldu?" diye sordum.

Atticus hiçbir şey demedi. Çevreme baktım, başımı kaldırıp Bay Cunningham'a baktım, onun yüzü de aynı derecede kımıltısızdı. Sonra Bay Cunningham tuhaf bir şey yaptı. Yere çömelip beni omuzlarımdan tuttu.

"Ona selamını söyleyeceğim, küçük bayan," dedi.

Sonra doğruldu, o koca elini salladı. "Haydi, gidiyoruz," diye seslendi. "Haydi gidelim, çocuklar."

Adamlar birer ikişer o döküntü arabalarına döndüler. Kapılar çarpılıp kapandı, motorlar öksürdü, gittiler.

Ben Atticus'a döndüm ama o hapishaneye gitmişti, yüzü duvara dönük halde hapishane binasına yaslanıyordu. Yanına gittim, gömleğinin kolundan asıldım. "Artık eve gidebilir miyiz?" Evet anlamında başını salladı, cebinden mendilini çıkarıp yüzünü sildi, sertçe sümkürdü.

"Bay Finch?"

Yukarıdaki karanlıktan yumuşak, boğuk bir ses duyuldu: "Gittiler mi?"

Atticus bir adım geri çekilerek yukarı baktı. "Gittiler," dedi. "Biraz uyu, Tom. Artık seni rahatsız etmezler."

Bir başka taraftan gelen bir başka sesle kırılgan karanlık parçalandı: "Tabii, gelmezler. Gözüm hep üstlerindeydi."

Maycomb Tribune gazetesinin idarehanesinin üst katındaki pencereden Bay Underwood ile çift namlulu bir tüfek görünüyordu.

Yatma saatim çoktan geçmişti, kendimi hayli yorgun hissetmeye başlamıştım; Atticus ile Bay Underwood sanki sabaha kadar konuşacaklardı, Bay Underwood pencereden konuşuyordu, Atticus aşağıdan. Sonunda Atticus döndü, hapishane kapısının tepesindeki ışığı söndürdü, sandalyesini aldı.

"Sandalyenizi ben taşıyayım mı, Bay Finch?" diye sordu Dill. Şu dakikaya kadar hiç konuşmamıştı.

"A, tabii, oğlum."

Büroya doğru yürürken Dill'le ikimiz Atticus ile Jem'in arkasında kalmıştık. Sandalyeyi yüklenmiş olan Dill ağır ağır

yürüyordu. Atticus ile Jem bizim çok önümüzdeydi. Eve gitmediği için Atticus'un Jem'i fena halde haşladığını düşünüyordum ama yanılmışım. Bir sokak ışığının altından geçerlerken Atticus elini uzatıp Jem'in saçlarını okşadı, sevgisini gösteren biricik hareketiydi bu.

16

Jem sesimi duymuştu. Ara kapıdan kafasını uzattı. Yatağıma gelirken Atticus'un ışığı yandı. Işık sönünceye kadar olduğumuz yerde öylece kalakaldık, Atticus yatakta dönüp duruyordu, seslerin kesilmesini bekledik.

Jem beni odasına götürdü, yanına yatmam için yana çekildi. "Uyumaya çalış," dedi. "Yarından sonra her şey bitecek, belki."

Halamı uyandırmamak için eve sessizce girmiştik. Atticus arabanın motorunu araba yolunda kapatmış, vitesi boşa alarak garaja girmişti; eve arka kapıdan girdik ve hiç konuşmadan odalarımıza çekildik. Çok yorgundum, tam uykuya dalmak üzereydim ki sakince gazetesini katlayan, şapkasını geriye iten, daha sonra boş ve hareketsiz bir sokağın ortasında gözlüklerini yukarı iten Atticus'un imgesi gözümde canlandı. O gece olan şeylerin anlamını birden kavradım ve ağlamaya başladım. Jem bana karşı çok nazikti; ilk kez, dokuz yaşındaki insanların böyle şeyler yapmadıklarını hatırlatmadı.

Bu sabah Jem dışında herkesin iştahı kapalıydı: Jem üç yumurtayı mideye indirdi. Atticus samimi bir hayranlıkla onu izledi; Alexandra Hala kahvesini yudumluyor, itiraz dalgaları yayıyordu. Geceleyin evden sıvışan çocuklar ailenin yüzkara-

sıydı. Atticus o yüzkaralarının yanına gelmesinden memnun olduğunu söyledi ama halam, "Saçma, Bay Underwood hep orada nasıl olsa," dedi.

"Biliyor musun, Braxton'ın durumu çok komik," dedi Atticus. "Siyahları adam yerine koymaz, yanında çalıştırmak istemez."

Buralılar, Bay Underwood'un dinle ilgisi bulunmayan, ufak tefek, ciddi bir adam olduğu kanısındaydı, babası acayip bir mizah krizine yakalanmış olmalı ki ona Konfederasyon Generali Braxton Bragg'in adını vermişti, Bay Underwood bunu unutturmak için elinden geleni yapardı. Atticus, çocuklara Konfederasyon generallerinin adını verirseniz işte böyle sabah akşam içen birer ayyaş olurlar, diyordu.

Calpurnia, Alexandra Hala'ya biraz daha kahve koyuyordu; benim sevimli olduğunu düşündüğüm, yalvaran bakışlarıma karşılık "Olmaz" anlamında başını salladı. "Sen hâlâ çok küçüksün," dedi. "O yaşa geldiğin zaman söylerim." Mideme iyi gelebileceğini söyledim. "Peki," dedi, büfeden bir fincan aldı. İçine bir kaşık kahve koydu, fincanı ağzına kadar sütle doldurdu. Dilimi çıkararak teşekkür ettim, halamın beni uyarmak için kaşlarını nasıl çattığını görmek için başımı kaldırıp baktım ama bu kez halam kaşlarını çatmış, Atticus'a bakmaktaydı.

Calpurnia mutfağa gidinceye kadar bekledikten sonra, "Onların önünde böyle konuşma," dedi.

"Kimin önünde nasıl konuşmayayım?" dedi Atticus.

"Calpurnia'nın önünde böyle konuşma. 'Braxton Underwood siyahları adam yerine koymaz' dedin, hem de onun önünde."

"E canım Cal bunu biliyordur, bilmez mi hiç. Maycomb'da herkes bilir."

O günler babamda, Alexandra Hala'yla konuşurken ufak ufak ortaya çıkan bazı değişiklikler görüyordum. Asla doğrudan onu sinirlendirmiyor ama ufak ufak iğneliyordu. "Masada konuşulabilecek her şey Calpurnia'nın yanında da konuşulabilir," derken sesinde bir soğukluk vardı. "Calpurnia bu aile için ne anlama geldiğini bilir."

"Bu bana kalırsa iyi bir alışkanlık değil, Atticus. Onları cesaretlendiriyor. Aralarında nasıl konuşuyorlar biliyorsun. Bu kasabada olan her şey daha güneş batmadan zenci mahallesine ulaşıyor."

Babam bıçağını bıraktı. "Onların konuşma haklarının olmadığını söyleyen bir yasa mı var? Belki de biz onların konuşacakları bu kadar şey yapmasak seslerini çıkarmayacaklar. Neden kahveni içmiyorsun, Scout?"

Kahve fincanının içindeki kaşığımla oynuyordum. "Bay Cunningham'ın bizim dostumuz olduğunu sanıyordum. Uzun zaman önce sen öyle demiştin."

"Öyle."

"Ama dün gece sana kötülük etmek istedi."

Atticus çatalını bıçağının yanına koydu, tabağını bir kenara itti. "Bay Cunningham esasında iyi bir adam," dedi, "hepimiz gibi onun da kör noktaları var."

Jem, "Onunkine kör nokta diyemezsin," dedi, "dün gece oraya ilk geldiğinde seni öldürecekti."

"Bana biraz zarar verebilirdi," diyerek kabul etti Atticus, "ama, oğlum, biraz daha büyüdüğünde insanları biraz daha iyi anlayacaksın. Ne olursa olsun çete denen şey insanlardan oluşur. Bay Cunningham dün gece bir çetenin parçasıydı ama yine de bir insandı. Küçük bir güney kasabasında her çete insanlardan oluşur biliyorsun... Bu bize onlarla ilgili fazla bir şey söylemiyor, öyle değil mi?"

"Söylemiyor," dedi Jem.

"Bu yüzden onların akıllarını başlarına getirmek sekiz yaşında bir çocuğa düştü, öyle değil mi?" dedi Atticus. "Bu bize bir şey gösteriyor... Vahşi hayvanlardan oluşan bir çeteyi *yine de* engelleyebilirsiniz, en basitinden insan oldukları için. Hmm, belki de çocuklardan oluşan bir polis gücüne gerek var... Siz çocuklar dün gece Bay Cunningham'ın kendisini bir an benim yerime koymasını sağladınız. Bu kadarı yetti."

Ben de Jem'in büyüdüğü zaman insanları daha iyi anlayacağını umuyordum; ben anlamayacaktım. "O Walter okula gelsin de bak, bir daha gelebiliyor mu," diye kararımı bildirdim.

"Ona dokunmayacaksın," dedi Atticus kesin bir dille. "Bu konudan ötürü hiç kimseye karşı kin gütmenizi istemiyorum, ne olursa olsun."

"Görüyorsun, değil mi," dedi Alexandra Hala, "bu tür şeylerin ne sonuçlar doğurduğunu? Sonra söylemedi deme."

Atticus, "Demem," dedi, sandalyesini geri itti ve kalktı. "Önümüzde koca bir gün var, izninizle," dedi, "Jem, bugün Scout'la ikinizi kasabada istemiyorum, lütfen."

Atticus ayrılırken Dill holden hoplaya zıplaya yemek odasına geldi. "Bu sabah bütün kasabada duyulmuş," dedi, "çıplak ellerimizle yüz adamı nasıl dağıttığımızı..."

Alexandra Hala bakışlarıyla onu susturdu. "Yüz kişi değillerdi bir kere," dedi, "ayrıca kimse kimseyi dağıtmadı. Sadece üç-beş Cunningham, hepsi de sarhoş ve serkeşti."

"Halacığım, Dill'in konuşma tarzı böyledir," dedi Jem. Arkamdan gelin anlamında bir işaret yaptı.

"Bugün hiçbiriniz avludan ayrılmayacaksınız," dedi halam, biz ön verandaya giderken.

Pazar gününe benzeyen bir gündü. İlçenin güney ucundan gelen insanlar evimizin önünden ağır ağır geçiyorlardı ama geçenlerin ardı arkası kesilmiyordu.

Bay Dolphus safkan atının sırtında silkine silkine ilerliyordu. "Eyerin üzerinde nasıl durabiliyor anlamıyorum," diye mırıldandı Jem. "Saat sekiz bile olmadan nasıl sarhoş olur insan?"

Tıngır mıngır bir at arabası gelmekteydi, içine kadınlar doluşmuştu. Başlarında pamuklu boneler vardı, uzun kollu elbiseler giymişlerdi. Yün şapkalı sakallı bir adam sürüyordu at arabasını. "Bak şunlar Menonit," dedi Jem, Dill'e. "Düğme kullanmazlar." Ormanların içlerinde yaşıyorlardı, nehrin karşı yakasındakilerle ticaret yaparlardı çoğunlukla, Maycomb'a pek ender gelirlerdi. Dill'in ilgisini çekmişlerdi. "Hepsi mavi gözlü," diye açıkladı Jem, "erkekler evlendikten sonra tıraş olmazlar. Karıları, kocalarının sakallarıyla kendilerini gıdıklamasından hoşlanır."

Bay X Billups katıra binmişti, geçerken bize el salladı. "Komik bir adam," dedi Jem. "Adı X, adının baş harfi değil. Bir keresinde mahkemede adını sormuşlar. X Billups demiş. Kâtip adının harflerini tek tek söylemesini istemiş yeniden, o da X demiş. Bir daha, bir daha sormuşlar, o da sonunda bir kâğıda X yazmış ve herkes görsün diye havaya kaldırmış. Bu adı nereden bulduğunu sormuşlar, doğduğu zaman ailesinin onu bu adla kaydettirdiğini söylemiş."

Bütün ilçe yanımızdan geçip gittiği için Jem, Dill'e ilçenin önde gelen kişilerinin geçmişleriyle, genel hal ve tavırlarıyla ilgili bilgiler veriyordu: Bay Tensaw Jones içki yasağından yana olan parti adaylarına oy vermişti; Bayan Emily Davis gizli gizli tütün çiğniyordu; Bay Byron Waller keman çalardı; Bay Jake Slade üçüncü kez diş çıkarıyordu.

Bir at arabasına doluşmuş sert suratlı adamlar göründü. Bayan Maudie Atkinson'ın yaz çiçekleriyle parlayan avlusunu parmaklarıyla işaret ettiklerinde Bayan Maudie verandaya çıkmıştı. Bir tuhaflık vardı, verandasındayken yüzünün çizgilerini tam olarak göremeyeceğimiz kadar uzaktaydı ama ayakta duruş şeklinden ruh halini her zaman anlardık. Şu anda elleri belindeydi, omuzları biraz düşmüş gibiydi, hafifçe yana çevirdiği başını yukarı kaldırmıştı, gözlükleri güneşte parlıyordu. Son derece hınzır bir sırıtışı olduğunu biliyorduk.

Arabanın sürücüsü katırları yavaşlattı, kulak tırmalayıcı bir sesi olan bir kadın bağırdı: "Kibirle gelen zulmetle gider!"

Bayan Maudie yanıt verdi: "Yüreğinde neşe olanın yüzü de neşe saçar!"

Bana öyle geldi ki, araba sürücüsü katırları hızlandırırken, neşeyi günah sayan Hıristiyanlar, şeytanın İncil'den kendi amacına uygun alıntılar yaptığını düşünüyorlardı. Bayan Maudie'nin bahçesinin nesini beğenmiyorlardı, bu benim için bir sırdı, günün bütün aydınlık saatlerini dışarıda geçiren biri olarak Bayan Maudie'nin İncil'i bu kadar iyi bilmesi daha büyük bir sırdı.

"Bu sabah mahkemeye gidiyor musunuz?" diye sordu Jem. Sokağın karşısına geçmiştik.

"Gitmeyeceğim," dedi. "Mahkemeyle işim yok."
"Seyretmeye gitmeyecek misiniz?" diye sordu Dill.
"Gitmeyeceğim. Zavallı bir zebaninin müebbetle yargılanmasını seyretmek hastalıklı bir şey. Şu insanlara baksanıza, bir Roma karnavalı sanki."
"Adamı halkın önünde yargılamak zorundalar, Bayan Maudie," dedim. "Yoksa hiç de doğru bir iş yapmış olmazlar."
"Bunun farkındayım," dedi. "Halkın önünde yargılayacaklar diye gitmek zorunda değilim, öyle değil mi?"
Bayan Stephanie Crawford geldi. Şapka giymiş, eldiven takmıştı. "Vay, vay, vay," dedi. "Şu insanlara baksanıza... Sanki William Jennings Bryan konuşacak sanırsınız."
"Peki, sen nereye gidiyorsun, Stephanie?" diye sordu Bayan Maudie.
"Süpermarkete."
Bayan Maudie, Bayan Stephanie'nin hiçbir zaman süpermarkete şapka ve eldivenle gittiğini görmemişti.
"E, canım," dedi Bayan Stephanie, "belki mahkemeye de bir göz atarım diye düşündüm, Atticus'un neyin peşinde olduğunu görmek için."
"Aman dikkat et, sana da bir mahkeme celbi çıkarmasın."
Bayan Maudie ne demek istiyordu? Açıkladı: Bayan Stephanie davayla ilgili o kadar çok şey bilirmiş havalarındaydı ki, onu da tanıklığa çağırabilirlermiş.
Öğleye kadar sabrettik, sonra öğle yemeği için Atticus eve geldi, sabahı jüriyi toplamakla geçirdiklerini söyledi. Yemekten sonra Dill'e uğradık, kasabaya gittik.
Gala gibi bir şeydi bu. At bağlama küpeştesinde tek bir hayvanı daha bağlayacak yer kalmamıştı; insanlar katırları ve at arabalarını, bulabildikleri bütün ağaçların altına bırakmışlardı. Adliye binasının önündeki meydan, gazetelerin üzerinde oturan, meyve suyu kavanozlarında ılık süt içen, kurabiye ve şurupları mideye indirenlerle doluydu. Bazı insanlar soğuk tavuk eti, kızarmış soğuk domuz pirzolası kemiriyordu. Durumu daha iyi olanlar çiğnedikleri şeyleri, ampul biçimindeki soda

bardaklarına doldurdukları Coca-Cola'yla yutuyorlardı. Kirli suratlı çocuklar kalabalığın arasında oyun oynuyor, bebekler annelerinin memelerini emiyordu.

Meydanın uzak bir köşesinde zenciler sessizce güneşte oturuyor, sardalye ve kraker yiyip daha keskin bir tadı olan Nehi Cola içiyorlardı. Bay Dolphus Raymond da onların arasına oturmuştu.

"Jem," dedi Dill, "kesekâğıdından içki içiyor."

Bay Dolphus Raymond gerçekten öyle yaparmış gibiydi: Kahverengi bir kesekâğıdının dibine kadar inen iki sarı kamışla bir şeyler içiyordu.

"Hiç böyle bir şey yapan birini görmedim," diye mırıldandı Dill. "Bu işi nasıl beceriyor?"

Jem kıkır kıkır güldü. "Kesekâğıdının içinde viski dolu bir Coca-Cola şişesi var. Kadınların keyfini kaçırmamak için öyle yapıyor. Bütün öğleden sonra yudumladığını göreceksin, bir ara kalkıp gidecek ve şişeyi yeniden dolduracak."

"Neden siyahların yanında oturuyor?"

"Her zaman öyle yapar. Galiba onları bizden daha çok seviyor. Tek başına, demiryolu hattına yakın bir yerde oturur. Siyahi bir karısı, her tür ve biçimde melez çocukları vardı. Görürsem onları sana gösteririm."

"Ayaktakımından biriymiş gibi görünmüyor," dedi Dill.

"Değil zaten, o yaşadığı yerde ırmağın bütün kıyısı ona ait, içki içtiğine bakma, gerçekten eski bir aileden geliyor."

"Öyleyse neden böyle yapıyor?"

"Huyu böyle," dedi Jem. "Yaptığı evliliğin etkisinden kurtulamamış. Galiba... Spender'ların kızlarından biriyle evlenmek üzereymiş. Büyük bir düğün yapılacakmış ama yapılamamış... Düğün provasından sonra gelin yukarı çıkıp beynini uçurmuş. Tüfekle. Ayak parmaklarıyla tetiği çekmiş."

"Nedenini öğrenebildiler mi?"

"Hayır," dedi Jem, "Bay Dolphus dışında hiç kimse nedenini pek bilmiyor. Siyahi kadınla ilişkisini öğrenmiş diyorlar, hem o kızla ilişkisini sürdürüp hem de evlenebileceğini sanmış.

O gün bugündür bir bakıma hep sarhoş. Ama biliyor musun, o çocuklara gerçekten iyi davranıyor..."

"Jem," dedim, "melez çocuk ne demek?"

"Yarı beyaz yarı siyah demek. Onları gördün, Scout. Bakkal çıraklığı yapan o kıvırcık kızıl saçlı oğlanı biliyorsun. Yarı beyazdır o. Durumları gerçekten acıklı."

"Acıklı mı, neden?"

"Hiçbir yere ait değiller. Siyahlar onları istemez çünkü yarı beyazlar; beyazlar onları istemez çünkü yarı siyahlar, böylece arada kalıyorlar, hiçbir yere ait olmadan. Ama Bay Dolphus, dediklerine göre, kendi çocuklarından ikisini kuzeye göndermiş. Orada insanlar böyle şeylere aldırmıyor. İşte biri de şu."

Zenci bir kadının elinden tutan küçük bir oğlan bize doğru geliyordu. Oğlan bana göre tam bir zenciydi; derisi çikolata kahvesiydi, burun delikleri kocaman, dişleri güzeldi. Arada sırada neşeyle zıplıyor, zenci kadın oğlanın elini çekiştirerek onu durduruyordu.

Jem onlar geçip gidinceye kadar sustu. "Küçüklerden biri bu," dedi.

"Nereden biliyorsun?" diye sordu Dill. "Bana o oğlan zenciymiş gibi geldi."

"Bazen bilemezsin, kimin nesi olduğunu bilmiyorsan. Ama o tastamam yarı Raymond."

"Ama nerden biliyorsun?" diye sordum.

"Söyledim sana, Scout, kimin nesi olduğunu bilmen gerekiyor."

"Peki, bizim zenci olmadığımızı nereden biliyorsun?"

"Jack Finch Amca aslında bilmediğimizi söylüyor. Aile tarihimizle ilgili ulaşabildiği en eski bilgilere göre değilmişiz ama Eski Ahit zamanında Etiyopya'dan gelmiş olabiliriz."

"Eski Ahit zamanında geldiysek, bu çok eskide kalmış demektir, artık önemi yoktur."

"Ben de öyle düşünüyordum," dedi Jem, "ama bu yörede yaşayanlara göre bir damla zenci kanı bile taşısan siyahsın demektir. Aa, bakın..."

Görünmez bir işaret üzerine, yemek yemekte olanların ayağa kalkmasıyla, gazete kâğıtları, jelatin kâğıtları, paket kâğıtları yerlere saçıldı. Çocuklar annelerinin yanına koştu, anneler bebeklerini kalçalarında sallıyordu, bu arada ter lekeli şapkalarıyla erkekler ailelerini toparladı, sürü halinde adliye binasının kapılarından içeri girdiler. Meydanın uzak köşesindeki siyahlarla birlikte Bay Dolphus Raymond ayağa kalkıp pantolonlarının tozunu silkti. Aralarında pek az sayıda kadın ve çocuk vardı, tatil havasını sanki bu bozuyordu. Kapılardan geçecekleri zaman beyazların arkasında kalıp onların geçmesini sabırla beklediler.

"Haydi içeri girelim," dedi Dill.

"Yok, hepsinin içeri girmesini beklesek iyi olur. Atticus bizi görmekten hoşlanmayabilir," dedi Jem.

Maycomb İlçe Adliyesi bir açıdan hafifçe Arlington'ı hatırlatıyordu: Güney çatısını destekleyen beton sütunlar taşıdıkları yüke göre çok ağırdı. İlk adliye binası 1865'te yanmış, geriye yalnızca bu sütunlar kalmıştı. Yeni adliye binası sütunların çevresine inşa edilmişti. Bu sütunlara rağmen buraya inşa edilmişti dense daha doğru olur. Ama güney verandası dışında, binanın kuzeyden bakıldığında pek çirkin olmayan bir görünümü vardı. Oysa öteki tarafındaki Yunan tarzı sütunlar on dokuzuncu yüzyıldan kalma büyük saat kulesiyle karşıtlık oluşturuyordu, kulede paslı ve güvenilmez bir saat vardı, bu alet insanların geçmişten kalan ne varsa hepsini saklamaya kararlı olduğunu gösteriyordu.

İkinci kattaki duruşma salonuna ulaşmak için güneş almayan çeşitli kutucuklardan geçmek zorundaydınız: Vergi tahakkuk memuru, vergi tahsildarı, bölge sekreteri, bölge savcısı, gezici sekreter, veraset hâkimi; küflü kayıt defterlerinin kokusuna karışan ıslak eski beton ve bayat sidik kokularıyla o serin ve loş kutucukların içinde yaşıyorlardı. Gündüz bile ışıkları yakmak zorundaydılar; döşeme tahtalarının üzeri her zaman ince bir toz tabakasıyla kaplı olurdu. Bu bürolarda oturan insanlar kendi doğal çevrelerine uygun yaratıklardı: Küçük gri yüzlü erkekler vardı, yüzlerine hiç güneş ve rüzgâr değmemiş gibiydi.

İçerisinin kalabalık olduğunu biliyorduk ama birinci kat koridorunun bu kadar kalabalık olmasını beklemiyorduk. Jem ile Dill'den ayrı düşmüştüm ama merdiven boşluğunun yan tarafındaki duvara doğru ilerliyor, sonunda nasıl olsa Jem'in beni bulacağını biliyordum. Kendimi Aylaklar Kulübü'nün ortasında buldum ve elimden geldiğince göze batmamaya çalıştım. Bunlar beyaz gömlekli, haki pantolonlu, pantolon askılı yaşlı adamlardı, hayatlarını hiçbir şey yapmadan geçirmişlerdi, ahir ömürlerini de meydandaki yeşil yapraklı meşe ağacının altında, çam tahtasından yapılma banklarda aynı şeyi yaparak geçiriyorlardı. Atticus adaletle ilgili konularda külyutmaz birer eleştirmen olan bu adamların, uzun yıllara dayanan gözlemleri sonucunda en az başhâkim kadar hukuk bilgisine sahip olduklarını söylemişti. Normalde duruşmaların biricik seyircisi bunlardı, bugün her zamanki programlarının bozulmasından rahatsızdılar. Konuştukları zaman, farkında olmadan sanki çok önemli bir şey konuşurmuş gibi yapıyorlardı. Konu babamdı.

"...ne yaptığının farkında olduğunu sanıyor," dedi biri.

"Yoo, bakın ama, ben öyle düşünmüyorum," dedi bir başkası. "Atticus Finch çok okur, muazzam okur."

"Tamam arkadaş, okur ama tek yaptığı iş odur." Kulüp üyeleri kıs kıs gülüştü.

"Sana bir şey söyleyeyim mi, Billy," dedi bir üçüncüsü, "biliyorsun, bu zencinin avukatlığını mahkeme verdi ona."

"Evet ama Atticus onu ciddi ciddi savunmayı düşünüyor. İşin sevimsiz yanı bana göre bu."

Yeni bir şey öğrenmiştim, işin rengi değişmişti. Demek Atticus istese de istemese de bu işi üstlenmek zorunda kalmıştı. Bize bundan söz etmemesinin tuhaf olduğunu düşündüm; söz etmiş olsaydı pek çok kez onu ve kendimizi savunmak için bunu kullanırdık. Adamın avukatlığını üstlenmek zorunda kaldığını, bunu o yüzden yapıyor olduğunu bilseydik daha az kavga eder, daha az kaygılanırdık. Ama bu kasabalıların tavrını açıklamaya yetiyor muydu? Mahkeme Atticus'u onun avukatlığına

atamıştı. Atticus da onu savunmak niyetindeydi. İşte bundan hoşlanmıyorlardı. Kafa karıştırıcı bir durumdu bu.

Beyazların yukarıya çıkmasını bekleyen siyahlar içeri girmeye başladılar. "Hop hop, bir dakika," dedi kulüp üyelerinden biri, bastonunu havaya kaldırmıştı. "Merdivenlerden çıkmadan önce bekleyin bakalım biraz."

Eklemleri sertleşmiş kulüp üyeleri ağır aksak merdivenlerden çıkarken beni aramak için aşağı inmekte olan Jem ve Dill'le karşılaştılar. Jem'le Dill aralarından sızarak geçti ve Jem, "Scout," diye bağırdı, "gel, oturacak yer kalmadı. Ayakta kalabiliriz."

Siyahlar yukarı hücum ederken, "Baksana şunlara," dedi sinirli sinirli. Onların önündeki beyaz adamlar ayakta durulacak yerleri kapacaktı. Hiç şansımız yoktu, Jem'in dediğine göre bunun kabahatlisi de bendim. Duvarın yanında çaresiz bir halde duruyorduk.

"Hepiniz içeri giremiyor musunuz?"

Peder Sykes yukarıdan bize bakıyordu, siyah şapkası elindeydi.

"Selam, Peder," dedi Jem. "Şu Scout her şeyi berbat etti."

"Durun bakalım, bir şey yapabilecek miyiz."

Peder Sykes yan yan ilerleyerek basamaklardan çıktı. Birkaç dakika sonra geri döndü. "Aşağıda hiç yer yok. Benimle birlikte balkona gelmek ister misiniz acaba?" dedi.

"Tabii tabii," dedi Jem sevinerek. Peder Sykes'ı geride bırakıp mahkeme katına koştuk. Orada üstü kapalı bir merdivenden yukarı çıktık, kapıda bekledik. Peder Sykes öfleye pöfleye arkamızdan yetişti, bizi usulca balkondaki siyahların arasından geçirdi. Dört siyahi kalkıp bize ön sıradaki yerlerini verdiler.

Mahkeme salonunda siyahlara ayrılmış bir iç balkon vardı, o balkon salonunun fırdolayı üç duvarını dolaşıyordu, bir üst kat verandası gibi, oradan her şey görünüyordu.

Jüri sola, yüksek pencerelerin altına oturdu. O güneş yanığı, ince uzun insanların hepsi çiftçiye benziyordu ama bu normaldi: Kasabalılar pek ender olarak jüride yer alırdı, ya jüri üyeliklerine birileri itiraz ederdi ya da kendileri bir özür

bildirirdi. Jüri üyelerinin bir ya da ikisi temiz pak giyimli birer Cunningham'lıya benziyordu. İşin bu aşamasına dikkat kesilmiş halde, dimdik oturuyorlardı.

Gezici dava vekili ile başka bir adam, ayrıca Atticus ile Tom Robinson arkaları bize dönük halde masalara oturdular. Dava vekilinin masasının üzerinde kahverengi bir kitapla bazı sarı bloknotlar duruyordu: Atticus'un masası boştu.

İzleyicilerle mahkeme salonunu ayıran parmaklığın iç tarafında inek derisi kaplı sandalyelerde tanıklar oturuyordu. Sırtları bize dönüktü.

Yargıç Taylor kürsüdeydi, yaşlı, uykulu bir köpekbalığına benziyordu, onun hemen ön tarafında malta palamudu kılıklı kâtip hızlı hızlı bir şeyler yazıyordu. Yargıç Taylor şimdiye kadar gördüğüm yargıçların pek çoğu gibiydi; beyaz saçlı, babacandı, yüzü hafiften kırmızıydı, duruşmalarını insana korku veren bir rahatlıkla yönetiyor, bazen ayaklarını bir yere dayıyor, sık sık çakısıyla tırnaklarının içini temizliyordu. Özellikle öğle yemeğinden sonraki o uzun, hak davası duruşmalarında uyurmuş izlenimini verirdi; bir keresinde bir avukat onu uyandırmak gibi nafile bir çabayla masanın üzerindeki kitap yığınını yere düşürünce bu izlenim yok oldu. Yargıç Taylor gözlerini açmadan, "Bay Whitley, bir daha böyle bir şey yaparsanız bu size yüz dolara mal olur," dedi.

Sağlam hukuk bilgisine sahip bir yargıçtı, işini yaparken resmiyetten uzak davranıyordu ama aslında baktığı davalara tamamıyla hâkimdi. Ancak bir keresinde Yargıç Taylor'ın açık duruşmada köşeye sıkışıp kaldığı görülmüştü, bu işi de Cunningham'lar becermişti. Onların doğup büyüdükleri yer olan Old Sarum, nüfusunu, aynı soyadını taşıyan iki ailenin oluşturduğu bir yerdi. Cunningham'lar ile Coningham'lar soyadlarının yazılışı tartışma konusu haline gelene kadar birbirleriyle evlenmişlerdi, bir Cunningham bir Coningham'la toprak mülkiyeti konusunda anlaşmazlığa düşüp konuyu yargıya taşıyıncaya kadar da tartışma konusu olarak kalmıştı. Böyle bir uzlaşmazlık sırasında Jeems Cunningham annesinin tapu

ve ortaklıklar söz konusu olduğunda bu adı kullandığına ama aslında bir Coningham olduğuna tanıklık etti, kadının imlasına güvenmek olanaksızdı, pek ender okurdu, akşamları öndeki üst balkona oturduğu zaman bazen çok uzaklara bakmak gibi bir alışkanlığı vardı. Yargıç Taylor, Old Sarum sakinlerinin tuhaflıklarını dokuz saat dinledikten sonra davayı reddetti. Hangi gerekçeyle reddettiği sorulduğunda Yargıç Taylor, "Suç ortaklığı gerekçesiyle," demiş ve davacı ile davalının söylemek istediklerini açık seçik bir şekilde dile getirmiş, Tanrı vere de rahatlamış olsalar, demişti. Rahatlamışlardı da. Onların istediği de öncelikle buydu zaten.

Yargıç Taylor'ın ilginç bir alışkanlığı vardı: Mahkeme salonunda sigara içilmesine izin verirdi ama kendisi içmezdi. Bazen, şanslıysanız, ağzına yanmayan uzun bir puro aldığını, ağır ağır çiğnediğini görebilirdiniz. O yanmayan puroyu ısıra ısıra bitirir, birkaç saat sonra ısırılmış, özsuyu emilmiş, kendisinin mide sularıyla ıslanmış, düzleşmiş ve gevşemiş puro parçaları tükürürdü. Bir keresinde Atticus'a sormuştum, acaba Bayan Taylor yargıcın kendisini öpmesine nasıl katlanıyor, diye ama Atticus fazla öpüşmediklerini söyledi.

Tanık kürsüsü Yargıç Taylor'ın sağındaydı, biz yerlerimize otururken Bay Heck Tate kürsüye çıkmıştı bile.

17

"Jem, şurada oturanlar Ewell'lar mı?"

"Sus, Bay Heck Tate tanık kürsüsünde."

Bay Tate bu duruşma için giyinip kuşanmıştı. Üzerinde sıradan bir takım elbise vardı, bu haliyle nedense bütün öteki erkeklere benziyordu: Ne o uzun konçlu çizmeleri kalmıştı, ne oduncu montu ne de kurşun kakmalı kemeri. Şu andan itibaren beni korkutmuyordu. Tanık sandalyesinde iki elini dizlerinin arasında kavuşturmuş, öne doğru eğilmiş oturuyor, gezici dava vekilini dikkatle dinliyordu.

Bay Gilmer adındaki dava vekilini tanımıyorduk. Abbottsville'liydi, biz onu ancak mahkemeye çağrılınca görürdük, bu da çok ender olan bir şeydi çünkü mahkeme Jem'le ikimizi özel olarak ilgilendiren bir şey değildi. Saçları dökülmeye başlamış olan bu sakalsız adam, kırkla altmış arasında, her yaşta olabilirdi. Sırtı bize dönük olduğu halde gözlerinden birinde hafif bir kayma olduğunu ve bunu kendi yararına olacak şekilde kullandığını biliyorduk: Birine baktığını sanıyordunuz, aslında hiç de baktığı falan yoktu. Böylece jüridekilere ve tanıklara işkence çektiriyordu. Jüridekiler kendilerinin sıkı bir gözetim altında tutulduğunu düşünüyor, dikkat kesiliyordu; tanıklar da öyle.

Bay Gilmer, "Kendi sözcüklerinizle söyleyin, Bay Tate," demekteydi.

Bay Tate gözlüklerine dokunup kendi dizlerine bakarak konuştu: "Şeyy, beni çağırdılar..."

"Bunu jüriye söyler misiniz, Bay Tate? Teşekkür ederim. Sizi kim çağırdı?"

Bay Tate, "Beni Bob çağırdı," dedi, "beni bir gece şurada oturan Bob Ewell çağırdı."

"Hangi gece?"

Bay Tate, "21 Kasım gecesi," dedi. "Eve gitmek üzere tam büromdan çıkıyordum ki Bay Ewell içeri girdi, çok heyecanlıydı, hemen onun evine gelmemi söyledi, zencinin biri kızının ırzına geçmiş."

"Gittiniz mi?"

"Elbette. Arabaya atladım, ne kadar hızlı gidebileceksem gittim."

"Neyle karşılaştınız?"

"Kızı öndeki odanın, eve girdiğiniz zaman sağınızda kalan odanın ortasında yerde boylu boyunca yatar halde buldum. Yara bere içindeydi ama ben onu ayağa kaldırdım, kız odanın köşesindeki kovada yüzünü yıkadı, iyi olduğunu söyledi. Bunu ona kimin yaptığım sordum, Tom Robinson dedi..."

Bütün dikkatini tırnaklarına yöneltmiş olan Yargıç Taylor, sanki bir itiraz beklermiş gibi kafasını kaldırıp baktı ama Atticus'tan ses çıkmadı.

"...seni o mu dövdü böyle, diye sordum, evet o dövdü, dedi. Tom'un kendisinden yararlanıp yaralanmadığını sordum, evet, yararlandı dedi. Bunun üzerine Tom Robinson'ın evine gittim, onu alıp getirdim. Kız o adamın bu adam olduğunu söyledi, bunun üzerine Tom'u buraya getirdim. Hepsi bu."

"Teşekkür ederim," dedi Bay Gilmer.

Yargıç Taylor sordu: "Sorunuz var mı?"

"Evet," dedi babam. Masasında oturuyordu; sandalyesi yan duruyordu, bacak bacak üstüne atmıştı, kolunun birini sandalyesinin arkasına dayamıştı.

"Doktor çağırdınız mı, şerif? Doktor çağıran biri oldu mu?" diye sordu Atticus.

"Hayır, efendim," dedi Bay Tate.

"Doktor çağırmadınız mı?"

"Hayır, efendim," diye tekrar etti Bay Tate.

"Neden çağırmadınız?" Atticus'un sesinden sinirlendiği belli oluyordu.

"Şey, size neden çağırmadığımı söyleyeyim. Gerek görmedim, Bay Finch. Kız yara bere içindeydi. Başına bir şey geldiği belliydi, bu çok açıktı."

"Ama siz doktor çağırmadınız. Siz oradayken birisi doktor çağırttı mı, bir doktor bulup getirdi mi ya da kızı alıp doktora götürdü mü?"

"Hayır, efendim..."

Yargıç Taylor araya girdi. "Sorunuza üç kez yanıt verdi, Atticus. Doktor çağırmamış işte."

Atticus, "Sadece emin olmak istedim, Sayın Yargıç," dedi, yargıç gülümsedi.

Jem'in, balkon tırabzanını tutan eli tırabzanı sıktı. Birden soluğunu içine çekti. Aşağıya baktım, böyle tepki veren kimse yoktu, acaba Jem kendini heyecanlandıracak bir şey mi bulmaya çalışıyor, diye merak ettim. Dill sakin sakin seyrediyordu, onun yanında oturan Peder Sykes da öyle. "Ne var?" diye fısıldadım. "Sus!" diye terslendi.

"Şerif," diyordu Atticus, "kızın yara bere içinde olduğunu söylüyorsunuz. Nasıl yaralar?"

"Yani..."

"Bize yaralarını tarif et yeter, Heck."

"Şeyy, başının orasına burasına vurulmuştu, ta kollarına kadar inen morluklar belirmişti bile, ayrıca bütün bunlar aşağı yukarı otuz dakika önce olmuştu..."

"Nereden biliyorsun?"

Bay Tate gülümsedi, "Özür dilerim, bana söylenen buydu. Yine de ben oraya gittiğimde epeyce morluk vardı, gözü morarmak üzereydi."

"Hangi gözü?"

Bay Tate gözlerini kırpıştırdı, saçlarını düzeltti. "Durun bakayım," dedi alçak sesle, sonra sanki soruyu çocukça bulmuş gibi Atticus'a baktı.

"Hatırlayamıyor musun?" diye sordu Atticus.

Bay Tate kendisinin on santim önündeki görünmez bir kişiyi işaret etti ve "Sol gözü," dedi.

"Bir dakika, şerif," dedi Atticus. "Kızın yüzü sana dönükkenki sol gözü mü yoksa senin baktığın tarafa bakarkenki sol gözü mü?"

"Ha, doğru ya, o zaman sağ olması gerekir. Sağ gözüydü, Bay Finch. Şimdi hatırladım, yüzünün o tarafına vurulmuştu..."

Bay Tate yine gözlerini kırpıştırdı, sanki birden bir şeyin farkına varmış gibiydi. Başını arkaya çevirdi, Tom Robinson'ı aradı. Tom bunu hissetmiş gibi başını kaldırdı.

Atticus da bir şeyin farkına varmıştı, bunun üzerine ayağa kalktı. "Şerif, söylediğin şeyi bir daha tekrar eder misin, lütfen."

"Sağ gözüydü dedim."

"Hayır..." Atticus mahkeme kâtibinin masasına gitti, harıl harıl yazmakta olanın eline eğildi baktı. El durdu. Atticus bloknotu çevirdi, stenografı okudu: "'Bay Finch, şimdi hatırladım, yüzünün o tarafına vurulmuştu'"

Atticus, Bay Tate'e baktı. "Hangi taraf demiştin, Tate?" dedi.

"Sağ taraf ama daha başka çürükler de vardı, onları da söylememi ister misin?"

Atticus sanki başka bir soruya geçmek üzereydi ama buna devam etmenin daha iyi olacağım düşündü, "Evet, öteki yaralarından da söz et." Bay Tate anlatırken Atticus döndü, Tom Robinson'a baktı, sanki bunun bekledikleri bir şey olmadığını söylemek istiyordu.

"...kollarında çürükler vardı, sonra bana boynunu gösterdi. Gırtlağındaki parmak izleri çok belliydi...

"Boynunun bütün çevresinde mi? Ensesinde mi?"

"Evet ya, herhalde boynunun bütün çevresinde."

"Herhalde, ha?"

"Evet, kızın ince bir boynu vardı, o boynu kim istese eliyle kavraya..."

"Soruma yalnızca evet ya da hayır diyerek cevap verin lütfen, şerif," dedi Atticus soğuk bir sesle, Bay Tate de sustu.

Atticus yerine oturdu ve gezici dava vekiline başıyla işaret etti, vekil de yargıca bakarak başını iki yana salladı, o da Bay Tate'e bakarak başıyla onayladı, Bay Tate de zorlanarak ayağa kalkıp tanık kürsüsünden indi.

Aşağıda başlar döndü, ayaklar yere sürtündü, bebekler omuzlara alındı, birkaç çocuk mahkeme salonundan dışarı tüydü. Arkamızdaki siyahiler aralarında fısıldaştılar. Dill, Peder Sykes'a neler olduğunu sordu, Peder Sykes bilmediğini söyledi. Şu ana kadar her şey çok sıkıcıydı: Bağırıp çağıran kimse yoktu, karşıt taraflar arasında hiçbir tartışma yoktu, heyecan yaratacak bir şey olmamıştı; görünüşe göre oradaki herkes için ciddi bir hayal kırıklığı söz konusuydu. Atticus yumuşak bir üslupla devam ediyordu, sanki bir mülkiyet anlaşmazlığı davasındaymış gibiydi. Fırtınalı denizleri yatıştırmak gibi sınırsız bir yeteneği olan bu kişi, bir ırza geçme davasını kilise vaazı kadar kuru bir hale getirebiliyordu. Kafamdaki o bayat viski ve ahır kokularının, uykulu gözlü gevşek adamların, geceleyin, "Bay Finch? Gittiler mi?" diye soran adamın kısık sesinin bende yarattığı korkuyu unutmuştum. Güneş ışığıyla birlikte kâbusumuz sona ermişti, her şey düzelecekti.

Jem dışında bütün seyirciler en az Yargıç Taylor kadar rahattı. Bir şey biliyormuş gibi hafifçe sırıtan Jem'in ağzı yamulmuştu, gözlerinden mutluluk okunuyordu, destekleyici kanıt gibi bir şeyler söyleyince gösteriş yaptığından emin oldum.

"...Robert E. Lee Ewell!"

Zabıt kâtibinin top gibi patlayan sesi duyulduktan sonra küçük, horoz kılıklı bir adam ayağa kalktı, kürsüye doğru yürüdü, adını duyunca ensesi kızarmıştı. Yemin etmek üzere arkasına dönünce yüzünün de ensesi gibi kıpkırmızı olduğunu gördük. Aynı soyadını taşıyan kişilerle hiçbir benzerliğinin olmadığını da. Yeni yıkanmış saçlarının bir tutamı, havaya di-

kilmişti; burnu ince, sivri ve parlaktı; sözünü etmeye değecek kadar çenesi yoktu, buruşuk boynunun bir parçasıydı sanki.

Karga gibi bir sesle, "...Tanrı şahidim olsun!" dedi.

Maycomb büyüklüğündeki bütün ilçelerde Ewell'lara benzer aileler vardır. Toplumsal konumları hiçbir ekonomik çalkantıdan etkilenmez; Ewell'lar gibi insanlar sanki ilçede konukmuş gibi, bolluk günlerinde nasıl yaşamışlarsa en sıkıntılı kıtlık günlerinde de öyle yaşarlar. Onların o çocuk ordusunu hiçbir görevli okulda tutamamıştır; hiçbir kamu sağlığı görevlisi onları doğuştan gelen özürlerden, bağırsak kurtlarından ve çevre kirliliğine bağlı hastalıklardan kurtaramamıştır.

Ewell'lar kasabanın çöplüğünün ilerisinde, bir zamanlar bir zenci kulübesi olan yerde yaşıyorlardı. Kulübenin tahta duvarlarının yerini oluklu saç almıştı, çatısı, düzleştirilmiş teneke kutularla kaplıydı, yani genel anlamda kulübenin ilk biçimi korunmuştu; aynı dar koridora açılan yan yana dört küçük odasıyla kulübe, düzgün olmayan dört kireçtaşı parçasının üzerinde her an yıkılacakmış gibi duruyordu. Pencereleri, duvara açılmış birer delikten başka bir şey değildi, yazın o delikler yağlı tülbent beziyle kaplanırdı, Maycomb'un atıklarıyla kendilerine ziyafet çeken zararlı böcekler içeri girmesin diye.

Zararlı böceklerin ziyafetine de ziyafet denmezdi çünkü Ewell'lar her gün çöplükten toplanacak ne varsa toplarlardı, bu çalışmanın sonucunda, (onların yemeyip bıraktıkları yiyecekler) yüzünden kulübenin çevresi akıl hastası bir çocuğun oyun bahçesine dönerdi: Çit denen şey; dikenli tel parçalarıyla bağlanmış ağaç dalı parçaları, süpürgeler, alet edevat sapları, bunların üzerine boca edilmiş paslı çekiç başları, dişleri çarpılmış tırmık başları, kürekler, baltalar ve kazmalardan oluşuyordu. Pis bir avluyu çevreleyen bir çitti bu, avlunun içinde T model bir Ford'un kalıntıları vardı, atılmış bir dişçi koltuğu, eski bir buz kutusu vardı, bunlara ek olarak da bazı daha önemsiz şeyler; eski pabuçlar, hurda halinde masa radyoları, fotoğraf çerçeveleri, konserve kavanozları vardı. bütün bun-

ların altında, portakal rengi sıska tavuklar umutla bir şeyleri gagalayıp duruyordu.

Yine de avlunun bir köşesinde Maycomb'luları şaşırtan bir şey vardı. Çitin önüne altı tane, emaye oturak yan yana dizilmişti, oturaklara parlak kırmızı renkli sardunyalar dikilmişti ve sanki Bayan Maudie'nin sardunyaları gibi bakımlıydı, tabii Bayan Maudie kendi mülkünde bir sardunyaya izin verme tenezzülünde bulunmazdı. İnsanlar bu sardunyaların genç Bayan Mayella Atkinson'a ait olduğunu söylüyordu.

Hiç kimse orada kaç çocuğun yaşadığını bilmiyordu. Bazıları altı, bazıları dokuz derdi; evin önünden kim geçse pencerelerde kirli suratlı bazı çocuklar görürdü. Noel dışında evin önünden pek geçen de olmazdı zaten. Noel zamanı kiliseler yardım sepetleri dağıtırdı, bir de belediye başkanı ağaçlarımızı ve çöplerimizi kendimizin atmasını, böylece çöpçülere yardımcı olmamızı isterdi.

Geçen Noel belediye başkanının ricasına uyan Atticus giderken bizi de yanına almıştı. Otoyoldan ayrılan toprak bir yol çöplüğün yanından geçerek Ewell'ların evinden beş yüz metre kadar ötedeki küçük bir zenci yerleşim yerine kadar uzanıyordu. Ya otoyoldan gitmek ya da o yoldan gidip geriye dönmek zorundaydınız; insanların çoğu zencilerin ön avlularının oradan geri dönüyordu. Kırağılı aralık ayının alacakaranlığında bacalarından duman tüten, içerideki ateşin kehribar sarısı ışığıyla kapı aralıkları aydınlanan o kulübeler temiz ve sıcacık görünürdü. İştah kabartıcı kokular gelirdi burnunuza: pişirilen tavuk kokusu, kıtır kıtır kızartılan domuz pastırması kokusu. Jem'le ikimiz sincap kokusu almıştık, sincap pişiriyorlardı ama pişirilen şeyin sincap değil posum ve tavşan olduğunu bilmek için Atticus gibi eski bir köylü olmak gerekiyordu. Ewell'ların evinin yanından geçip geriye dönerken kokular kesildi.

Tanık kürsüsündeki küçük adamı en yakın komşularından üstün kılan tek şey, sıcak suda çamaşır sodasıyla ovulduğu zaman beyaz olduğu ortaya çıkan derisiydi.

"Adınız Robert Ewell mı?" diye sordu Bay Gilmer.

"Evet," diye yanıt verdi tanık.

Bay Gilmer'ın sırtı biraz gerildi, onun adına üzüldüm. Belki de şimdi bir şeyi açıklamam gerekiyor. Duyduğuma göre avukatların çocukları babalarını ya da annelerini mahkemede ateşli tartışmaların içinde gördükleri zaman yanlış bir düşünceye kapılırlarmış: Karşı tarafın avukatının anne ya da babalarının şahsi düşmanı olduğunu düşünür, çok üzülürlermiş, duruşmaya ara verildiğinde anne ya da babalarının çoğu kez işkencecileriyle kol kola dışarı çıktığını görünce şaşırırlarmış. Jem'le ikimiz için bu doğru değildi. Babamın kazandığını ya da kaybettiğini görmek hiçbir şekilde bizde bir sarsıntı yaratmazdı. Bu bakımdan heyecanlı olaylar anlatamadığım için özür dilerim; anlatsam yalan olur. Yine de tartışmaların mesleki sınırların ötesine taşıp fazlaca sertleştiği zamanlar olduğunu söyleyebiliriz ama bu başka avukatları seyrederken olurdu, babamı seyrederken olmazdı. Hayatımda Atticus'un sesini yükselttiğine hiç tanık olmadım, sağır bir kadınla konuşurken yükseltmek dışında. Atticus nasıl kendi işini yapıyorsa Bay Gilmer da işini yapıyordu. Ayrıca Bay Ewell, Bay Gilmer'ın tanığıydı, Bay Gilmer başka insanlara kaba davransa da tanığına kaba davranamazdı.

Avukatın ikinci sorusu, "Siz Mayella Ewell'ın babası mısınız?" oldu.

Bay Ewell'ın yanıtı, "Şey yani, babası değilsem bile artık bu konuda bir şey yapamam, annesi öldü," demek oldu.

Yargıç Taylor kımıldadı. Döner sandalyesinde yavaş yavaş döndü, yumuşak bir ifadeyle tanığa baktı. "Siz Mayella Ewell'ın babası mısınız?" diye sordu, aşağıdaki gülüşmelerin birden son bulmasına bir bakıma yardımcı oldu.

"Evet, efendim," dedi Bay Ewell uysal bir ses tonuyla.

Yargıç Taylor bütün iyi niyetiyle devam etti: "İlk kez mi mahkemeye çıkıyorsunuz? Sizi burada gördüğümü hiç hatırlamıyorum." Tanığın onaylar anlamda başını sallaması üzerine yargıç düşündü. "Peki, bir konuyu açıklığa kavuşturalım. Ben burada oturduğum sürece hiç kimse hiçbir konuda, duyulabilir bir sesle, edebe aykırı bir şey söylemeyecek. Anlaşıldı mı?"

Bay Ewell başını evet anlamında salladı ama onayladığını sanmıyorum. Yargıç Taylor içini çekti, "Peki, Bay Gilmer," dedi.

"Teşekkür ederim, efendim. Bay Ewell, bize lütfen 21 Kasım akşamı ne olduğunu kendi sözcüklerinizle anlatır mısınız?"

Jem sırıttı, saçlarını geriye itti. Kendi sözcüklerinizle ifadesi Bay Gilmer'ın tescilli markasıydı. Sık sık merak ederdik: Acaba Bay Gilmer tanığın başka kimin sözcüklerini kullanacağından korkuyor olabilirdi ki?

"Ha, evet, 21 Kasım gecesi bir yük odunla ormandan dönüyordum, tam çitin yanına geldiğim zaman Mayella'nın çığlığını duydum, evin içinde mahsur kalmış bir domuz gibi bağırıyordu..."

Tam burada Yargıç Taylor tanığa delici bakışlarla baktı, tanığın anlattıklarında kötü niyet olmadığına karar vermiş olmalı ki uykuya teslim oldu.

"Bu sırada saat kaçtı, Bay Ewell?"

"Güneş batmak üzereydi. Ha evet, Mayella sanki kendisine dayak atılıyormuş gibi bağırıyordu demiştim..." Yargıç kürsüsünden yöneltilen bir bakış üzerine Bay Ewell sustu.

"Evet? Kız bağırıyor muydu?" dedi Bay Gilmer.

Bay Ewell şaşırarak yargıca baktı. "Ha, evet, Mayella çığlık çığlığa bağırıyordu, bunun üzerine sırtımdaki yükü yere attım, var gücümle koşmaya başladım ama çite takıldım, çitten kurtulunca pencereye koştum, bir de ne göreyim..." Bay Ewell'ın yüzü kıpkırmızı oldu. Ayağa kalktı, parmağıyla Tom Robinson'ı gösterdi, "...şuradaki şu kara zenci benim Mayella'mın ırzına geçiyor!"

Yargıç Taylor'ın duruşmaları öylesine sakin geçerdi ki tokmağını kullanması pek gerekmezdi ama bu kez beş dakika boyunca sürekli masayı tokmaklamak zorunda kaldı. Atticus kürsünün yanında ayaktaydı, ona bir şeyler söylüyordu, Bay Heck Tate ilçenin en önemli ikinci görevlisi olarak mahkeme salonunun orta koridorunda dikilmiş, kalabalığı sakinleştirmeye çalışıyordu. Arkamızdan siyahların öfkeli, boğuk homurtuları geliyordu.

Peder Sykes, Dill'le benim üzerimden eğilerek Jem'i dirseğinden çekti. "Bay Jem," dedi. "Küçük Bayan Jean Louise'i eve götürseniz iyi olur. Bay Jem, ne dediğimi duydunuz mu?"

Jem başını çevirdi. "Scout," dedi, "haydi eve git. Dill, Scout'la birlikte siz eve gidin."

"Kolaysa bizi gönder de görelim," dedim, Atticus'un sözünü hatırlayarak.

Jem öfkeyle bana kaşlarını çattı, sonra da Peder Sykes'a, "Bence sorun yok, Peder Sykes, anlamıyor," dedi.

Fena halde alınmıştım. "Öyle bir anlıyorum ki, senin anladığın her şeyi anlayabilirim," dedim.

"Ee, sus be. Anladığı falan yok, Peder Sykes, daha dokuz yaşında bile değil."

Peder Sykes'ın kara gözlerinden kaygı okunuyordu. "Bay Finch sizin burada olduğunuzu biliyor mu? Küçük Bayan Jean Louise'in burada olması hiç uygun değil, siz oğlanların da."

Jem olumsuz anlamda başını iki yana salladı. "O kadar uzaktan bizi göremez. Merak etmeyin Peder Sykes."

Jem'in kazanacağından emindim çünkü onu hiçbir gücün buradan eve gönderemeyeceğini biliyordum. Dill'le ikimiz bir süreliğine güvendeydik: Atticus bulunduğu yerden baksa bizi görebilirdi.

Yargıç Taylor tokmağını indirdiğinde Bay Ewell tanık sandalyesinde kendinden memnun halde oturmakta, marifetini izlemekteydi. Tek bir cümleyle o mutlu piknikçilerin suratlarının asılmasına, gergin ve homurdanan bir kalabalığa dönüşmesine yol açmıştı, kalabalık tokmağın sesiyle hipnotize olmuş, tokmağın sesi de yavaş yavaş azalarak hâkim kürsüsüne hafif hafif vurulan bir kalem sesine dönüşmüştü.

Duruşma salonundakileri bir kez daha susturan Yargıç Taylor sandalyesinde geriye yaslandı. Sanki birden bitkin düşmüş gibiydi; yaşı meydana çıkmıştı. Atticus'un onun için dediği şeyi düşündüm; Bayan Taylor'la ikisi pek öpüşmüyorlardı, yargıç yetmişine yaklaşmış olsa gerekti.

"Bir ricada bulunuldu," dedi Yargıç Taylor, "bu mahkeme salonundan izleyicilerin çıkarılması istendi, en azından kadınların ve çocukların, şimdilik bu isteği reddediyorum. İnsanlar genelde neyi görmek istiyorlarsa onu görür, neyi duymak istiyorlarsa onu duyar, çocuklarının böyle bir şeyle karşı karşıya gelmesini isteme hakkına da sahiptirler ama bir konuyu iyi bilmiş olun: Ya görüp duyduklarınızı sessizce karşılarsınız ya da bu salonu terk edersiniz ama hepiniz bu hararetli halinizle karşıma hakaret davasıyla çıkmadan önce buradan bir yere gidemezsiniz. Siz de Bay Ewell, terbiyeli konuşmak koşuluyla tanıklığınıza devam edeceksiniz, mümkünse. Devam edin, Bay Gilmer."

Bay Ewell sanki sağır ve dilsizmiş gibiydi. Yargıç Taylor'ın kendisine yönelttiği sözleri hiç duymamış olduğundan emindim –ağzı sessizce o sözcüklerle boğuştu– ama etkisi yüzündeki ifadeye yansıdı. Kendinden hoşnutluk ifadesi gitmiş, yerine kararlı bir ciddiyet ifadesi gelmişti ama Yargıç Taylor buna hiç kanmamıştı: Bay Ewell tanık kürsüsünde kaldığı sürece yargıç gözünü ondan ayırmadı, sanki yanlış bir harekette bulun da gör, dermiş gibiydi.

Bay Gilmer ile Atticus birbirlerine baktılar. Atticus yeniden yerinde oturuyordu, yumruğunu yanağına dayamıştı, yüzünü göremiyorduk. Bay Gilmer biraz umutsuz görünüyordu. Yargıç Taylor'dan gelen bir soru üzerine gevşedi: "Bay Ewell, davalıyı kızınızla cinsel ilişkide bulunurken gördünüz mü?"

"Evet, gördüm."

İzleyiciler sessizdi ama davalı bir şeyler söyledi. Atticus ona bir şeyler fısıldadı, Tom Robinson da sustu.

"Pencerede olduğunuzu mu söylemiştiniz?" diye sordu Bay Gilmer.

"Evet, efendim."

"Yerden yüksekliği ne kadar pencerenin?"

"Doksan santim falan."

"Odayı net bir şekilde görebiliyor muydunuz?"

"Evet, efendim."

"Oda nasıl görünüyordu?"

"Her yer her yerdeydi, sanki bir boğuşma olmuş gibi."

"Davalıyı görünce ne yaptınız?"

"Eve girmek için ön tarafa koştum ama o benim önüm sıra ön kapıdan çıktı. Kim olduğunu çok iyi gördüm. Aklım Mayella'da olduğu için adamın peşine takılmadım. İçeri koştum, kızım yerde yatmış ciyak ciyak bağırıyordu..."

"O zaman ne yaptınız?"

"Ne yapayım, hemen Bay Tate'e koştum. Kim olduğunu görmüştüm, aşağıda zencilerin yaşadığı o fare deliğinde yaşıyordu, her gün evinin yanından geçiyordum. Sayın yargıç, on beş yıldır kaç kez ilçeye başvurdum, oradaki o zenci yuvasını temizlemelerini istedim, onların o çevrede yaşaması tehlikeli, ayrıca mülkümün değerini de düşürüyorlar ve..."

"Teşekkür ederim, Bay Ewell," dedi Bay Gilmer aceleyle.

Tanık alelacele kürsüden indi, kendisine soru sormak üzere ayağa kalkmış olan Atticus'a hızla çarptı. Yargıç Taylor salondakilerin gülüşmesine ses çıkarmadı.

"Bir dakika, efendim," dedi Atticus yumuşak bir sesle. "Size bir iki soru sorabilir miyim?"

Bay Ewell yeniden tanık kürsüsüne döndü, yerine oturdu, tepeden bakar gibi ve kuşkuyla Atticus'a baktı. Bu bakış Maycomb'da, karşı tarafın avukatının itirazıyla karşılaşan tanıklarda yaygın olarak görülen bir bakıştı.

"Bay Ewell," diye söze başladı Atticus, "o gece herkes bir yerlere koşmuş. Durun bakalım, içeri koştuğunuzu söylüyorsunuz, pencereye koştunuz, içeri koştunuz, Mayella'nın yanına koştunuz, Bay Tate'e koştunuz. Bütün bu koşmalar sırasında bir doktora koştunuz mu?"

"Koşmaya gerek yoktu. Neler olduğunu görmüştüm."

"Ama benim anlamadığım bir şey var," dedi Atticus. "Mayella'nın durumu sizi ilgilendirmiyor muydu?"

"Acayip ilgilendiriyordu," dedi Bay Ewell. "Kimin yaptığını gördüm ben."

"Hayır, ben kızınızın fiziksel durumundan söz ediyorum. Yaralarının tıbbi müdahale gerektirdiği hiç aklınıza gelmedi mi?"

"Ne?"

"Onu hemen bir doktorun görmesi gerektiğini düşünmediniz mi?"

Tanığın dediğine göre aklına böyle bir şey hiç gelmemiş, hayatında kendisine hiç doktor çağırmamış, çağırsaymış, beş dolara patlarmış. "Bitti mi?" diye sordu.

"Pek sayılmaz," dedi Atticus rasgele bir şey söylermiş gibi. "Bay Ewell, şerifin tanık olarak ifadesini dinlediniz, öyle değil mi?"

"N'olmuş?"

"Bay Heck Tate tanık kürsüsündeyken siz de mahkeme salonundaydınız, öyle değil mi? Söylediği her şeyi duydunuz, değil mi?"

Bay Ewell düşündü taşındı, soruda bir kılçık olmadığına karar verdi.

"Evet," dedi.

"Mayella'nın yaralarını tarif etmişti, siz de ona katılıyor musunuz?"

"Nasıl yani?"

Atticus arkasına dönüp Gilmer'a gülümsedi. Bay Ewell savunmayla muhatap olmamaya kararlıydı.

"Bay Tate kızınızın sağ gözünün morardığını söylemişti, boynunun çevresinin..."

"Ha, evet," dedi tanık. "Tate'in söylediği her şeye katılıyorum."

"Katılıyorsunuz ha?" diye sordu Atticus yumuşak sesle. "Ben sadece emin olmak istedim." Mahkeme kâtibinin yanına gitti, ona bir şeyler söyledi, kâtip de sanki menkul kıymetler borsasının kotasyonlarını okurmuş gibi Bay Tate'in ifadesini okuyarak bizi birkaç dakika bekletti: "...hangi gözü mü sol gözü, ha evet, bu durumda sağ gözü oluyor, sağ gözü Bay Finch, şimdi hatırladım, sağ gözüne yumruk yemişti." Sayfayı çevirdi. "Yüzünün o tarafına, şerif lütfen söylediğiniz şeyi tekrar edin, sağ gözüydü dedim..."

"Teşekkür ederim, Bert," dedi Atticus. "Bir kez daha duydunuz, Bay Ewell. Buna ekleyeceğiniz bir şey var mı? Şerifin söylediklerine katılıyor musunuz?"

"Tate'e katılıyorum. Gözü morarmıştı, kız fena halde dayak yemişti."

O ufak tefek adam, daha önce yargıç kürsüsünden yediği paparayı unutmuş görünüyordu. Atticus'un dişine göre bir lokma olduğunu düşündüğü belliydi. Yeniden yanaklarına kan yürüdü; göğsü kabardı, yeniden küçük, dövüşken bir horoza dönüştü. Atticus'un bir sonraki sorusuna sinirleneceğini düşündüm.

"Bay Ewell, okuma yazma biliyor musunuz?"

Bay Gilmer atıldı. "İtiraz ediyorum," dedi. "Tanığın okuma yazma bilmesinin davayla bir ilgisini göremiyorum, davayı etkilemeyecek yersiz bir soru."

Yargıç Taylor tam konuşmak üzereyken Atticus, "Sayın yargıç, bu ve bundan sonra sormak istediğim soruyu sormama izin verirseniz göreceksiniz," dedi.

"Peki, haydi görelim," dedi Yargıç Taylor, "ama ne göreceksek göstermeyi ihmal etme, Atticus. İtiraz reddedildi."

Bay Gilmer, Bay Ewell'ın okuryazarlığıyla davanın ne ilgisi olduğunu en az bizler kadar merak ediyordu.

"Sorumu tekrar edeceğim: Okuma yazma biliyor musunuz?"

"Tabii ki biliyorum."

"Adınızı yazıp bize gösterir misiniz?"

"Tabii. Aldığım bağış çeklerini nasıl imzaladığımı sanıyorsunuz?"

Bay Ewell hemşerilerine kendini sevdirmeye çalışıyordu. Belki de aşağı salondaki fısıldaşmalar ve gülüşmeler onun çok matrak bir adam olmasıyla ilgiliydi.

Ben tedirgin olmaya başlamıştım. Atticus ne yaptığını biliyor gibiydi ama sanki kumar oynadığı duygusuna kapıldım. Çapraz sorgulamada bir tanığa asla ama asla yanıtını zaten bilmediğiniz bir soru sormayın, bu benim daha ağzım süt ko-

karken öğrendiğim bir ilkeydi. Sorarsanız, çoğu kez hiç istemediğiniz bir yanıt alırdınız ve dava aleyhinize dönebilirdi.

Atticus elini ceketinin iç cebine soktu. Oradan bir zarf çıkardı, sonra elini yelek cebine soktu ve dolmakalemini çıkardı. Ağır ağır hareket ediyordu, yüzünü tamamıyla jüriye döndü. Dolma kalemin kapağını çevirerek çıkardı, yavaşça masasının üzerine bıraktı. Kalemi biraz salladı, sonra zarfla birlikte tanığa uzattı. "Buraya adınızı yazar mısınız?" dedi. "Okunaklı bir şekilde yazın ki jüri yazabildiğinizi görsün."

Bay Ewell zarfın arkasına yazdı, kendinden hoşnut bir şekilde başını kaldırdığı zaman gördüğü manzara şuydu: Yargıç Taylor, sanki Ewell tanık kürsüsünde açmış güzel kokulu bir gardenya çiçeğiymiş gibi gözünü dikmiş ona bakıyordu, Bay Gilmer ise masasında yarı ayakta duruyordu. Jüridekiler onu seyrediyordu, bir adam öne eğilmiş, ellerini tırabzana koymuştu.

"Bu kadar ilginç olan nedir?" diye sordu.

"Siz solaksınız, Bay Ewell," dedi Yargıç Taylor.

Bay Ewell öfkeyle yargıca döndü, kendisinin solak olmasıyla bunun ne ilgisi vardı, anlamıyordu, kendisi yüreğinde Tanrı korkusu taşıyan bir adamdı, Atticus Finch bunu kullanıyordu. Atticus Finch gibi düzenbaz avukatlar her zaman kendi düzenbazlıklarıyla onu kullanıyorlardı. Onlara olup biten her şeyi anlatmıştı, bir daha, bir daha anlatabilirdi, anlattı da. Bundan sonra Atticus'un ona sorduğu hiçbir soru hikâyede bir değişikliğe yol açmadı, pencereden içeri bakmıştı, sonra zenciyi kaçırtmıştı, sonra şerife koşmuştu. Atticus sonunda onu bıraktı.

Bay Gilmer ona bir soru daha sordu. "Şu sol elle yazma konusuna dönersek, siz her iki elini de kullananlardan mısınız, Bay Ewell?"

"Aynen öyle, bir elimi ne kadar iyi kullanırsam ötekini de o kadar iyi kullanırım. İki elimi de sağ elim gibi kullanırım," diye ekledi, savunma masasına yiyecekmiş gibi bakarken.

Jem sanki sessizce kriz geçiriyor gibiydi. Eliyle sessizce balkon tırabzanını dövüyordu, bir ara, "Hah, şimdi onu yakaladık," diye fısıldadı.

Ben öyle düşünmüyordum; bana öyle geldi ki Atticus sanki Mayella'yı Bay Ewell'ın dövmüş olabileceğini göstermeye çalışıyordu. Bu kadarını anlamıştım. Kızın sağ gözü morardıysa ve yüzünün daha çok sağ tarafına vurulduysa, bunu solak birinin yapmış olması olasılığı güç kazanıyordu. Sherlock Holmes ile Jem Finch bu konuda aynı düşüncedeydi. Ama Tom Robinson da pekâlâ solak olabilirdi. Bay Heck Tate gibi ben de yüzü bana dönük birini düşündüm, kafamda hızla bir pantomim oynadım, vardığım sonuca göre adam kızı sağ eliyle tutabilir ve sol eliyle dövebilirdi. Eğilip aşağıya baktım. Ewell'ın sırtı bize dönüktü ama geniş omuzlarını, kalın ensesini görüyordum. Bu işi kolayca yapabilirdi. Bana göre Jem dereyi görmeden paçaları sıvamıştı.

18

Ama yine birinin sesi gürledi.

"Mayella Violet Ewell!.."

Genç bir kız tanık kürsüsüne doğru yürüdü. Elini kaldırıp doğruyu, sadece doğruyu söyleyeceğine, doğrudan başka bir şey söylemeyeceğine yemin etti, Tanrım bana yardım et dedi, bunları yaparken biraz çıtkırıldım bir hali vardı ama yüzü bize dönük olarak tanık sandalyesine oturduğu zaman nasıl biri olduğunu gördük; ağır işe alışkın, kalın vücutlu bir kızdı.

Maycomb'da düzenli olarak yıkanan birini, yılda bir yıkanıp paklanan birinden ayırmak kolaydır: Bay Ewell'ın kaynar suyla haşlanmış gibi bir hali vardı; sanki bir gece suya yatırılmış, koruyucu kir tabakasından tamamıyla arınan derisi her türlü doğa koşuluna duyarlı hale gelmişti. Mayella sanki kendisini temiz tutmaya çalışıyor gibiydi ama bana Ewell'ların avlusundaki yan yana dizili kırmızı sardunyaları hatırlattı.

Bay Gilmer, Mayella'dan geçen yıl 21 Kasım akşamı neler olduğunu kendi sözcükleriyle jüriye anlatmasını istedi, kendi sözcükleriyle lütfen.

Mayella sessizce oturuyordu.

"O akşam karanlık bastığında neredeydiniz?" sorusunu sorarak başladı Bay Gilmer yumuşak bir ses tonuyla.

"Verandada."

"Hangi verandada?"

"Bir tek veranda var, önde."

"Verandada ne yapıyordunuz?"

"Hiiç."

Yargıç Taylor: "Bize anlatın, neler oldu. Anlatabilirsiniz, öyle değil mi?"

Mayella yargıca baktı, ağlamaya başladı. Elleriyle ağzını kapattı, hıçkırıyordu. Yargıç Taylor ağlasın diye onu bir süre rahat bıraktıktan sonra, "Artık yeter," dedi, "burada hiç kimseden korkma, yeter ki doğruyu söyle. Bütün bunlar sana yabancı, biliyorum ama senin utanacağın bir şey yok, korkacağın bir şey de yok. Neden korkuyorsun?"

Mayella ellerinin arkasından bir şeyler söyledi. "Ne dedin?" diye sordu yargıç.

"Ondan," diyerek hıçkırdı kız, parmağıyla Atticus'u gösteriyordu.

"Bay Finch'ten mi?"

Kız hızlı hızlı başını sallayarak onayladı, "Babama yaptığını bana da yapmasını istemiyorum, onu solak yapmaya çalıştı," dedi.

Yargıç Taylor sık beyaz saçlı başını kaşıdı. Bu tür bir sorunla hiç karşılaşmadığı belliydi. "Kaç yaşındasın?" diye sordu.

"On dokuz buçuk," dedi Mayella.

Yargıç Taylor boğazını temizledi, bilincinde olmadan yatıştırıcı bir sesle konuşmaya başladı. "Bay Finch'in seni korkutmak gibi bir düşüncesi yok," diye homurdandı, "olsa bile ben ne güne duruyorum, ona izin vermem. Ben burada oturuyorsam, işlerimden biri de oturmak olduğu için oturuyorum. Bak sen yetişkin bir kızsın, haydi şimdi başını kaldır da bana anlat bakayım; ne olup ne bittiyse, hepsini bize anlat. Anlatabilirsin, öyle değil mi?"

Jem'e fısıldadım: "Bu kızın aklı başında mı?"

Jem yan gözle aşağıdaki tanık kürsüsüne bakıyordu. "Şu anda bilemeyeceğim," dedi. "Yargıcı kendine acındıracak kadar kafası işliyor ama yine de... Bilmiyorum."

Biraz yatışmış olan Mayella son bir kez korkuyla Atticus'a baktı, ardından bakışlarını Bay Gilmer'a yönelterek, "Ha, diyordum, ön verandadaydım, sonra..." dedi. "Sonra o geldi, şey yani, babam şifoniyerli bir gardırop getirmişti, parçalayıp yakacaktık, avluda duruyordu, babam ormana giderken, ben gittikten sonra bunu parçala demişti ama o sırada o işi yapacak gücüm yoktu, sonra o geldi..."

"'O' kim?"

Mayella parmağıyla Tom Robinson'ı gösterdi. "Daha açık konuşmanı isteyeceğim, lütfen," dedi Bay Gilmer. "Yaptığın hareketi kâtip nasıl yazıya döksün."

"Şu adam," dedi kız. "Robinson."

"Sonra ne oldu?"

"Ben de, 'Gel buraya, zenci, şu dolabı parçala, sana beş sent vereceğim,' dedim. Bu adam o dolabı kolayca parçalayabilirdi, kolayca. Bunun üzerine avluya geldi, ben de beş senti almak için içeri girdim, parayı alıp arkama döndüğümde, ne olduğunu anlamadan adam üstüme çıktı. Arkamdan saldırdı. Beni boynumdan yakaladı, bana küfrediyor, pis şeyler söylüyordu... Ona direndim, bağırdım ama beni boynumdan yakalamıştı. Bana vurdu, vurdu..."

Bay Gilmer, Mayella'nın kendine gelmesini bekledi. Kız mendilini büküp duruyordu, mendil terli bir urgan halini almıştı; yüzünü silmek için düzelttiğinde ellerinin sıcaklığından kırış kırış olmuş haldeydi. Bay Gilmer'ın soru sormasını bekledi ama sormayınca, "Beni yere devirdi, boğazımı sıktı ve benden yararlandı," diye devam etti.

"Çığlık attın mı?" diye sordu Bay Gilmer. "Çığlık atıp direndin mi?"

"Attım tabii, avazım çıktığı kadar bağırdım, tekmeledim, çığlık attım."

"Sonra ne oldu?"

"Çok iyi hatırlamıyorum ama hatırladığım tek şey babam içeri girmişti, başımda duruyor ve 'Sana bunu kim yaptı?' diye

soruyordu. Sonra bayılır gibi oldum, sonra Bay Tate'in beni yerden kaldırdığını, kovanın yanına götürdüğünü hatırlıyorum."

Besbelli ki Mayella'nın anlattığı hikâyeyle birlikte kendine güveni gelmişti ama bu babasının küstah özgüveni gibi bir şey değildi; gizlediği bir şey vardı, gözleri sabit bakan ama kuyruğu titreyen bir kediye benziyordu.

"Gücünü toplayıp onunla boğuştuğunu söyledin, değil mi? Canını dişine takarak?" diye sordu Bay Gilmer.

"Tabii," dedi babası gibi Mayella.

"Senden sonuna kadar yararlandığını açıkça söylüyorsun, değil ıni?"

Mayella'nın yüzü çarpıldı, yeniden ağlayacak diye korktum. Oysa o, "İstediği şeyi benden aldı," dedi.

Bay Gilmer eliyle başını silerek sıcağa dikkat çekti. "Şimdilik bu kadar," dedi tatlılıkla, "ama oradan ayrılma. O kötü, o büyük Bay Finch'in sana soracak bazı soruları vardır bana sorarsan."

"Mahkeme, savunma avukatına karşı tanıkta herhangi bir önyargının oluşmasına yol açacak bir şey yapmayacaktır," dedi Yargıç Taylor, ciddi bir ifadeyle, "hiç değilse burada."

Atticus gülümseyerek ayağa kalktı ama tanık kürsüsüne doğru yürümek yerine ceketinin önünü açtı, başparmaklarını yeleğine geçirdi, ağır ağır odanın karşı tarafındaki pencerelere doğru yürüdü. Dışarı baktı ama dışarıda gördüğü şeylerle özellikle ilgilenirmiş gibi değildi, daha sonra arkasına döndü, tanık kürsüsüne doğru ağır adımlarla yürüdü. Kaç yıllık deneyimlerime dayanarak, bir konuda bir karara varmaya çalıştığını söyleyebilirdim.

"Bayan Mayella," dedi gülümseyerek, "sizi korkutmaya çalışmayacağım, şimdilik, bir süreliğine. Gelin sizi tanıyalım. Kaç yaşındasınız?"

"On dokuz yaşında olduğumu söyledim ya, nah şurdaki yargıca," dedi içerlemiş gibi, yargıç kürsüsüne bakarak başını salladı kız.

"Demek söylediniz ha, küçükhanım, demek söylediniz. Kusuruma bakmayın, Bayan Mayella, yaşım ilerliyor ve eskisi gibi

iyi hatırlayamıyorum. Daha önce söylediğiniz şeyleri yeniden sorabilirim, bana yanıt vermemezlik etmeyeceksinizdir herhalde, öyle değil mi? Güzel."

Mayella'nın yüzündeki ifadede, Atticus'un sandığı gibi kızın onunla sahiden işbirliği yapmaya niyetli olduğunu gösteren bir şey yoktu. Atticus'a öfkeyle bakıyordu.

"Benimle alay etmeye devam ederseniz tek kelime konuşmam, bakın," dedi.

"Ne dediniz, küçükhanım?" dedi Atticus şaşırarak.

"Benimle alay etmeye devam ederseniz."

Yargıç Taylor, "Bay Finch'in seninle alay ettiği falan yok," dedi. "Neyin var senin?"

Mayella inik gözkapaklarının altından Atticus'a baktı ama yargıca, "Bana küçükhanım demeye, Bayan Mayella demeye devam ettiği sürece," dedi, "onun küstahlığına katlanmak zorunda değilim, onun küstahlıklarını dinlemeye gelmedim ben."

Atticus yine pencerelere doğru yaptığı yürüyüşüne döndü, durumla ilgilenmeyi Yargıç Taylor'a bıraktı. Yargıç Taylor, sizin kendisine acımanıza yol açacak şeyler yapan türden biri değildi ama kıza açıklamada bulunmaya çalışırken ona gerçekten çok acıdım. "Bay Finch'in huyu öyledir," dedi Mayella'ya. "Yıllar yılı bu mahkemede birlikte çalıştık, Bay Finch herkese kibar davranır. Seninle alay etmeye çalışmıyor, kibar davranmaya çalışıyor. Onun huyudur bu."

Yargıç arkasına dayandı. "Atticus, haydi gel de kovuşturmaya devam edelim, bu arada tutanağa geçsin, tanığın sandığının tam tersine tanıkla alay edilmemiştir."

Merak ettim, acaba hayatında hiç ona "küçükhanım" ya da "Bayan Mayella" diyen olmuş mudur; sıradan bir kibarlığı hakaret saydığına göre hiç olmamış demek ki. Ne biçim bir hayatı vardı acaba? Çok geçmeden öğrendim.

"On dokuz yaşında olduğunuzu söylemiştiniz," diyerek Atticus kaldığı yerden devam etti. "Kaç erkek, kaç kız kardeşiniz var?" Pencerelerin bulunduğu yerden geriye dönerek tanık kürsüsüne doğru yürüdü.

"Yedi," dedi kız. Merak ettim, acaba hepsi okula ilk başladığım gün bir örneğini gördüğüm kişiye benziyor muydu.

"En büyüğü siz misiniz? Kardeşlerin en büyüğü?"

"Evet."

"Anneniz ne zaman ölmüştü?"

"Bilmiyorum... Çok oldu."

"Hiç okula gittiniz mi?"

"Şurdaki şu babam kadar iyi okuyup yazabiliyorum."

Şu anda okumakta olduğum Charles Dickens'ın romanındaki Bay Jingle gibi konuşuyordu.

"Okula ne kadar devam ettiniz?"

"İki yıl... Üç... Bilmiyorum."

Yavaş yavaş ama kesin şekilde Atticus'un sorularının şablonunu anlamaya başlamıştım: Bay Gilmer'ın konu dışı ya da davayla ilgisiz görmeyip itiraz etmediği sorulardan başlayarak Atticus usulca Ewell'ların ev hayatının jüri üyelerinin gözünde canlanmasını sağlamaya çalışıyordu. Jüri şunları öğrenmişti: Aldıkları bağış çekleri aileyi beslemekten uzaktı, zaten babalarının o paraları içkiye yatırdığına dair güçlü kuşkular vardı... Bazen bataklıkta günlerce uyur, eve hasta dönerdi; hava ayakkabı giymeyi gerektirecek kadar soğuk olmazdı pek ama olduğu zaman da eski araba lastiği şeritlerinden kendinize mükemmel ayakkabılar yapabilirdiniz; aileye gereken suyu çöplüğün bir ucunda akan su kaynağından –kaynağın çevresini kendileri çöplerden temizliyordu– kovalarla taşırlardı; temizlik söz konusu olduğunda herkes kendisinden sorumluydu: Yıkanmak isteyen kendi suyunu kendisi taşırdı; yaşı küçük olan çocuklar sürekli soğuk algınlığı yaşar, kaşınırlardı; ara sıra bir kadın gelir Mayella'ya niçin okula devam etmediğini sorardı –yanıtını kadın kâğıda yazmıştı; ailede okuma yazma bilen iki kişi vardı, ötekilerin öğrenmesine gerek yoktu– babasının onlara evde ihtiyacı vardı.

"Bayan Mayella," dedi Atticus, elinde olmadan, "sizin gibi on dokuz yaşında bir kızın arkadaşları olması gerekir. Arkadaşlarınız kimler?"

Tanık sanki kafası karışmış gibi kaşlarını çattı. "Arkadaş mı?"

"Evet, kendi yaşınızda ya da kendinizden büyük ya da küçük birilerini tanımıyor musunuz? Kız erkek? Bildiğiniz arkadaş işte."

Mayella'nın kendisi istemese de yatışmış olan hıncı yeniden alevlenmişti. "Yine benimle alay mı ediyorsun, Bay Finch?"

Atticus bu soruya ses çıkarmadı, sorusunun yanıtı olarak kabul etti.

"Babanızı seviyor musunuz, Bayan Mayella?" oldu ikinci sorusu.

"Sevmek mi, ne demek istiyosun?"

"Yani sana iyi davranır mı, geçinmesi kolay bir adam mıdır, demek istiyorum."

"İdare eder ama bazen..."

"Ama bazen?"

Mayella babasına baktı, babası sandalyesini arkaya doğru yatırıp tırabzana dayamıştı. Doğruldu ve kızının yanıtını bekledi.

"Hiç," dedi Mayella. "İdare eder dedim ya."

Bay Ewell yeniden arkasına dayandı.

"Ama içki içtiği zamanlardan mı söz ediyorsun?" diye sordu Atticus ve öylesine nazik bir şekilde sordu ki Mayella başıyla onayladı.

"Hiç peşine takılıp seni kovalar mı?"

"Ne demek istiyosun?"

"Yani bazen... Kızınca seni hiç dövdü mü?"

Mayella çevresine baktı, eğilip mahkeme kâtibine baktı, başını kaldırıp yargıca baktı. "Bu soruya yanıt verin, Bayan Mayella," dedi Yargıç Taylor.

"Babam hayatımda saçımın teline bile dokunmamıştır," dedi Mayella kararlı bir şekilde. "Bana hiç dokunmamıştır."

Atticus'un gözündeki gözlük burnunun biraz aşağısına kaymıştı, gözlüğünü yukarı itti. "Ev ziyaretimizi epeyce uzattık, Bayan Mayella, artık davaya dönsek bence iyi olur. Galiba Tom Robinson'a, gel de şu şeyi parçala, demiştiniz. Neydi o şey?"

"Şifoniyerli gardırop, bir tarafında çekmeceleri olan eski bir gardırop."

"Tom Robinson iyi tanıdığınız biri miydi?"

"Ne demek istiyosun?"

"Yani onun kim olduğunu, nerede yaşadığını biliyor muydunuz?"

Mayella başını sallayarak onayladı. "Kim olduğunu biliyodum, her gün evin yanından geçiyodu."

"Onu ilk kez mi çitten içeri çağırıyordunuz?"

Bu soru üzerine Mayella hafifçe yerinden sıçramıştı. Atticus, daha önceki gibi yine pencerelerin bulunduğu yere doğru ağır hac yolculuğuna çıkmıştı: Bir soru soruyor, sonra dışarı bakarak sorunun yanıtını bekliyordu. Kızın elinde olmadan sıçradığını görmemişti ama bana öyle geldi ki kımıldadığını biliyordu. Atticus arkasına döndü, kaşlarını havaya kaldırdı. "Onu..." diye başladı yeniden.

"Evet, tanıyordum."

"Daha önce onu çitten içeri hiç çağırmamış mıydınız?"

Kız şimdi hazırlıklıydı, "Hayır çağırmadım, tabii ki çağırmadım," dedi.

"Bir kere söylemeniz yeter," dedi Atticus sakince. "Daha önce ona ufak tefek bazı işler yaptırmış mıydınız?"

"Yaptırmış olabilirim," diye kabul etti Mayella. "Çevrede bazı zenciler vardı."

"Yaptırdığınız başka bir iş hatırlıyor musunuz?"

"Hayır."

"Peki, şimdi neler olduğuna bakalım. Odada arkanıza döndüğünüz zaman Tom Robinson arkanızdaydı, öyle demiştiniz, değil mi?"

"Evet."

"Sizi boynunuzdan yakaladığını söylediniz, size küfretmiş, ayıp şeyler söylemiş. Doğru mu?"

"Doğru."

Atticus'un belleği birden tıkır tıkır çalışmaya başlamıştı. "'Beni yakaladı, boğazımı sıktı, benden yararlandı!' dediniz. Doğru mu?"

"Evet, öyle dedim."

"Yüzünüze vurduğunu hatırlıyor musunuz?"

Tanık duraksadı.

"Boğazınızı sıktığından emin görünüyorsunuz. Bu sırada siz onunla boğuşuyordunuz, hatırladınız mı? Tekme attınız, avazınız çıktığı kadar bağırdınız. Yüzünüze tokat attığını hatırlıyor musunuz?"

Mayella susuyordu. Kendi kendine bir şeyi açıkça hatırlamaya çalışıyor gibiydi. Bir ara onun Bay Heck Tate ile benim başvurduğumuz hileye başvurup sanki karşımızda biri varmış gibi yaptığını düşündüm. Bay Gilmer'a baktı.

"Kolay bir soru sordum, Bayan Mayella, bir kez daha deneyeceğim. O adamın yüzünüze vurduğunu hatırlıyor musunuz?" Atticus'un sesi eskisi kadar rahat değildi; kuru, tarafsız, avukat sesiyle konuşuyordu. "Yüzünüze vurduğunu hatırlıyor musunuz?"

"Hayır, bana vurup vurmadığını hatırlamıyorum. Yani, evet, hatırlıyorum, vurdu."

"Yanıtınız en son söylediğiniz cümle mi?"

"Ha? Evet, vurdu... Hatırlamıyorum işte, tek kelimeyle hatırlamıyorum... Her şey çok hızlı oldu."

Yargıç Taylor sert sert Mayella'ya baktı. "Sakın ağlamaya kalkma, genç bayan..." diye söze başladı ama Atticus araya girdi: "Ağlamak istiyorsa, bırakın ağlasın, Sayın Yargıç. Zamanımız çok."

Mayella öfkeyle burnundan soluyordu, Atticus'a baktı. "Bütün sorularınıza yanıt vereceğim, işte, beni buraya çıkarıp benimle alay edeceksiniz, ha? Bütün sorularınıza yanıt vereceğim..."

"Çok güzel," dedi Atticus. "Birkaç sorum daha var yalnızca. Bayan Mayella, canınızı sıkıyor gibi olmayayım ama davalının size vurduğunu, sizi boynunuzdan yakaladığını, boğazınızı sıktığını, sizden yararlandığını söylediniz. Doğru kişiden söz ettiğinizden emin olmaya çalışıyorum. Irzınıza geçen o adamın kim olduğunu söyler misiniz?"

"Söylerim, işte şurdaki adam."

Atticus davalıya döndü. "Tom, ayağa kalk. Bayan Mayella sana uzun uzun iyice baksın. O adam bu adam mı, Bayan Mayella?"

İnce gömleğinin altında Tom Robinson'ın omuzları hafifçe dalgacıklandı. Ayağa kalktı, sağ elini sandalyesinin arkalığına koyarak ayakta durdu. Tuhaf bir dengesizlik göze çarpıyordu ama ayakta duruş tarzıyla ilgili değildi bu. Sol kolu sağ kolundan tam otuz santim kısaydı ve cansızmış gibi sarkıyordu. Kolunun ucunda küçük büzüşmüş bir el vardı. Ta balkondan bile bu elin hiçbir işe yaramayan bir el olduğunu görebiliyordum.

"Scout," diye fısıldadı Jem. "Scout bak! Peder, bu adam sakat!"

Peder Sykes benim üzerimden eğilip Jem'e, "Elini çırçır makinesine kaptırmıştı," diye fısıldadı. "Bay Dolphus Raymond'ın çırçır makinesine kaptırdı, çocukken... Bütün kasları kemiklerinden ayrıldı."

Atticus, "Irzınıza geçen adam bu adam mı?" diye sordu.

"Kesinlikle bu."

Atticus'un bundan sonraki sorusu tek kelimelikti. "Nasıl?"

Mayella köpürdü. "Nasıl yaptı bilmiyorum ama yaptı... Söyledim size öyle hızlı oldu ki her şey ben..."

"Şimdi sakin sakin konuşalım..." diye söz başladı Atticus ama Bay Gilmer araya girerek itirazda bulundu: Atticus davayla ilgisi olmayan şeyler söylemiyordu ama tanığı yıldırmaya çalışıyordu.

Yargıç Taylor hemen güldü. "Aah, otur aşağı, Horace, hiç de öyle bir şey yapmıyor. Tam tersine tanık Atticus'u yıldırıyor."

Salonda gülen tek kişi Yargıç Taylor'dı. Bebekler bile suspustu, acaba anneleri göğüslerine bastırıp boğdu mu onları diye merak ettim.

"Pekiyi," dedi Atticus, "Bayan Mayella, davalının boğazınızı sıktığını ve sizi dövdüğünü söylediniz... Sinsice arkanızdan gelip sizi bir vuruşta yere devirdiğini söylemediniz, siz arkanıza döndünüz ve onunla yüz yüze geldiniz..." Atticus yine masasının arkasına geçmişti, yumruğunun boğum yerlerini masaya

vurarak sözlerini vurguladı. "...tanıklık ifadenizde yeniden düşünmek istediğiniz bir şey var mı?"

"Olmayan bir şey söylememi mi istiyosun?"

"Hayır, küçükhanım. Ne olduysa onu söylemenizi istiyorum. Lütfen bize bir kez daha neler olduğunu anlatır mısınız?"

"Anlattım ya."

"Arkanıza döndüğünüzü ve onunla yüz yüze geldiğinizi söylediniz. Sonra boğazınızı sıkmış, öyle mi?"

"Öyle."

"Demek ki sonra boğazınızı bıraktı ve size vurdu ha?"

"Vurduğunu söyledim."

"Sağ yumruğuyla sizin sol gözünüzü morarttı."

"Başımı eğdim... Yumruğu yalayıp geçti, öyle oldu. Ben başımı eğdim, yumruk yalayıp geçti." Mayella sonunda ışığı görmüştü.

"Birden iyi hatırlamaya başladınız. Biraz önce pek iyi hatırlamıyordunuz, öyle değil mi?"

"Bana vurdu demiştim."

"Tamam. Boğazınızı sıktı, size vurdu, sonra ırzınıza geçti, öyle değil mi?"

"Tabii öyle."

"Siz güçlü bir kızsınız, bütün bunlar olurken ne yapıyordunuz? Öylece ayakta mı dikiliyordunuz?"

"Söyledim ya size, avazım çıktığı kadar bağırdım, tekmeledim, kurtulmaya çalıştım..."

Atticus gözlüğünü tutup çıkardı, iyi gören gözünü tanığa çevirdi, soru üzerine soru sormaya başladı. Yargıç Taylor, "Teker teker sorun, Atticus. Tanığa yanıt verecek zaman bırakın," dedi.

"Peki, neden kaçmadınız?

"Çalıştım..."

"Çalıştınız ha? Neden kaçamadınız?"

"Beni... Beni tutup yere fırlattı. Evet, öyle oldu, beni yere fırlattı, üzerime çıktı."

"Bu arada siz hep bağırıyordunuz ha?"

"Tabii bağırıyordum."

"Peki ama öteki çocuklar neden duymadı? Neredeydiler? Çöplükte mi?"

Yanıt yoktu.

"Neredeydiler?"

Yanıt yoktu.

"Sizin çığlıklarınızı duyunca neden koşup gelmediler? Çöplük, ormana göre daha yakın, öyle değil mi?"

Yanıt yoktu.

"Yoksa babanızı pencerede görünceye kadar çığlık atmadınız mı? O zamana kadar çığlık atmak aklınıza gelmedi, öyle mi?"

Yanıt yoktu.

"Tom Robinson'ı görünce çığlık atmayıp ilk kez babanızı görünce mi attınız? Öyle mi oldu?"

Yanıt yoktu.

"Sizi kim dövdü? Tom Robinson mı, babanız mı?"

Yanıt yoktu.

"Babanız pencereden neye tanık oldu, ırza geçme suçuna mı yoksa olabilecek en iyi savunmaya mı? Niçin doğruyu söylemiyorsun, kızım? Bob Ewell seni dövmedi mi?"

Atticus, Mayella'nın yanından döndüğünde sanki midesi ağrıyormuş gibi görünüyordu ama Mayella'nın yüzünden korku ve öfke okunuyordu. Atticus yorgun argın yerine oturdu, mendiliyle gözlüğünün camlarını sildi.

Mayella'nın birden dili çözülmüştü. "Bir şey söylemek istiyorum," dedi.

Atticus başını kaldırıp baktı. "Olanları bize anlatmak mı istiyorsun?"

Ama kız bu sesteki sevecenliği fark etmemişti. "Bir şey söylemek istiyorum, bir daha hiçbir şey söylemeyeceğim. Oradaki o zenci benden yararlandı, siz kibar beyler bu konuda bir şey yapmak istemiyorsanız, o zaman hepiniz pis, kokuşmuş birer korkaksınız, kokuşmuş birer korkak, hepiniz. Sizin o sözlerinizin hepsi palavra... Küçükhanımlarınız, bayan Mayella'larınız boş laf, Bay Finch..."

Bunları söyledikten sonra gerçekten gözyaşlarına boğuldu. Öfkeli hıçkırıklarla omuzları sarsılıyordu. Dediğini de yaptı. Hiçbir soruya yanıt vermedi, Bay Gilmer yeniden devam etmesi için çaba gösterdiği zaman bile. Tahminime göre bu kadar yoksul ve cahil biri olmasaydı, Yargıç Taylor onu duruşma salonundaki herkese hakaret ettiği için hapse atardı. Nasıl oldu pek anlamadım ama Atticus bir şekilde kızın yarasına basmıştı ancak bunu yapmak hoşuna gitmiş gibi değildi. Başını eğip oturdu, hiç kimsenin hiç kimseye Mayella'nın tanık kürsüsünden kalkıp masasının yanından geçerken Atticus'a baktığı gibi nefretle baktığını görmemiştim.

Bay Gilmer, Yargıç Taylor'a mola vermek istediklerini söyleyince yargıç, "Hepimiz versek iyi olur. On dakika ara veriyoruz," dedi.

Atticus ile Gilmer yargıç kürsüsünün önünde buluşup fısıldaştılar, daha sonra tanık kürsüsünün arkasındaki kapıdan çıkıp gittiler, bu bizim de gerinebileceğimiz anlamına geliyordu. Uzun bir sıranın en ucunda oturduğumu fark ettim, her yerim uyuşmuş gibiydi. Jem ayağa kalktı, esnedi, Dill de öyle yaptı, Peder Sykes şapkasıyla yüzünü sildi. Hava sıcaklığı rahat rahat otuz derece vardır, dedi.

Basın için ayrılmış sandalyede sessizce oturan ve tanık ifadelerini beyniyle sünger gibi emen Braxton Underwood sert bakışlarla siyahların oturduğu balkonu taradı ve benimle göz göze geldi. Burnundan bir horultu çıkaran Underwood başını başka yöne çevirdi.

"Jem," dedim, "Bay Underwood bizi gördü."

"Zararı yok. Atticus'a söylemeyecek, *Tribune*'ün toplum haberleri sayfasına koyacaktır." Jem yeniden Dill'e döndü, herhalde duruşmanın ince ayrıntılarını ona açıklıyordu ama o ince ayrıntıların neler olduğunu merak ettim. Atticus ile Bay Gilmer arasında hiçbir konuda uzun tartışma olmamıştı; Bay Gilmer kovuşturmayı sanki istemeyerek yürütüyordu; tanıklar eşekler gibi, yularlarını ele geçiren nereye isterse oraya gidiyordu, pek az itiraz geliyordu. Ama Atticus'un bir keresinde bize dediğine

göre, Yargıç Taylor'ın duruşmalarında, kanıtlara dayanarak katı yasa yorumları yapan bir avukat genelde sonunda yargıç kürsüsünden katı talimatlar alırdı. Ben anlayayım diye bunu şöyle anlattı; Yargıç Taylor tembel görünebilir, duruşmayı uyuyarak yönetebilir ama ona pek geri adım attıramazsınız, denemeyen bilmez. Atticus onun iyi bir yargıç olduğunu söylemişti.

Şimdi Yargıç Taylor salona dönmüştü, döner sandalyesine oturdu. Yelek cebinden bir puro çıkardı, puroyu uzun uzun inceledi. Dill'e hafif bir yumruk attım. Yargıcın sınavından geçen puroyu şimdi feci bir ısırık bekliyordu. "Bazen seyretmek için buraya geliriz," diye açıkladım. "Öğle sonrasının gerisini bununla geçirir. İzle de bak." Yukarıdan kendisini seyredenlerden haberi olmayan Yargıç Taylor puroyu ustalıkla dudaklarının arasına yerleştirip, "Tüü!" diyerek o kesik uçtan kurtuldu. Tükürdüğü şey doğruca tükürük hokkasına düştü, "şap" diye çıkardığı sesi duyduk. "Kâğıtları çiğneyip top haline getirince kimbilir ne biçim fırlatıyordur," diye mırıldandı Dill.

Genelde ara verildiği zaman herkes dışarı çıkardı ama bugün insanlar kımıldamıyordu. Hatta gençleri utandırmayı, yerlerini kendilerine verdirmeyi başaramayan Aylaklar, duvarların önünde ayakta dikilmeye devam ediyordu. Galiba Bay Heck Tate ilçe tuvaletini mahkeme çalışanlarına ayırmıştı.

Atticus ile Bay Gilmer döndüler, Yargıç Taylor saatine baktı. "Saat dört olmak üzere," dedi, bu şaşırtıcıydı çünkü adliye binasının saati şimdiye kadar en az iki kez çalmış olmalıydı ama ben ne saatin çaldığını duymuştum ne de titreşimini hissetmiştim.

"Akşamüstü bitirmeye çalışalım mı?" diye sordu Yargıç Taylor. "Ne dersin, Atticus?"

"Bence bitirebiliriz," dedi Atticus.

"Kaç tanığın var?"

"Bir."

"Peki, çağır."

19

Thomas Robinson geldi, sağ kolunu sol kolunun altına götürüp sağ kolunun yardımıyla sol kolunu havaya kaldırdı, İncil'e doğru itti, lastiğe benzeyen sol elini siyah kitaba değdirmeye çalıştı. Sağ elini kaldırırken işe yaramaz olan el İncil'in üzerinden kaydı ve kâtibin masasına çarptı. Elini yeniden üzerine koymaya çalışıyordu ki Yargıç Taylor homurdandı: "Tamam tamam, Tom." Tom yemin etti, tanık sandalyesine geçti. Atticus hemen ondan anlatmaya başlamasını istedi.

Tom yirmi beş yaşındaydı; evli ve üç çocukluydu; daha önce de mahkemeye çıkmış, uygunsuz davranışlardan dolayı otuz gün ceza almıştı.

"Uygunsuz bir şey olmalı," dedi Atticus. "Neydi o uygunsuz davranış?"

"Bir adamla dövüştüm, beni bıçaklamaya çalıştı."

"Başarabildi mi?"

"Evet efem, azıcık, sahiden yaralayacak kadar değil ama. Bak..." Tom sol omzunu açtı.

"Evet," dedi Atticus. "İkiniz de mahkûm oldunuz."

"Evet efem, ben içerde yattım çünkü para cezasını ödeyemedim. Öteki adam ödedi."

Dill benim üzerimden eğildi, Jem'e Atticus'un ne yaptığını

sordu. Atticus jüriye Tom'un saklayacak hiçbir şeyinin bulunmadığını göstermeye çalışıyordu.

"Mayella Violet Ewell ile tanışıyor muydunuz?" diye sordu Atticus.

"Evet efem, her gün tarlaya giderim, tarladan dönerken evlerinin önünden geçerimss."

"Kimin tarlasına?"

"Bay Link Deas'ın tarlasında pamuk topluyorum."

"Kasım ayında pamuk mu topluyordun?"

"Hayır efem, güzün ve kışın onun bahçesinde çalışıyorum. Bütün yıl nerdeyse hep onun yanında çalışırım ben, bissürü ceviz ağacı falan var da."

"İşe gidip gelirken Ewell'ların evinin önünden geçmek zorunda olduğunu söyledin. Geçecek başka bir yol var mı?"

"Hayır efem, bildiğim başka yol yok."

"Tom, Mayella seninle hiç konuşmuş muydu?"

"E, tabii, efem, geçerken şapkamı çıkarırım, bir gün çiti geçip içeri girmemi ve bir dolabı parçalamamı istedi."

"O... Şifoniyerli gardırobu parçalamanı ne zaman istedi?"

"Bay Finch, ta geçtiğimiz ilkbaharda oldu bu. Hatırlıyorum çünkü odun kırma zamanıydı, yanımda çapam vardı. Bu çapa dışında yanımda bir şey olmadığını söyledim ama onda küçük balta varmış. Bana küçük baltayı verdi, dolabı parçaladım. 'Sana beş sent vermem gerekiyor herhalde, öyle değil mi?' dedi, ben de, 'Hayır, bayan, borcunuz yok,' dedim. Sonra eve gittim. Bay Finch, bunlar ta geçen ilkbaharda oldu, aradan bir yıldan fazla geçti."

"O eve bir daha hiç gittin mi?"

"Evet, efem."

"Ne zaman?"

"E, pek çok kereler."

Yargıç Taylor'ın eli otomatik olarak tokmağa gitmek üzere kalktı ama gitmeden indi. Aşağıdaki mırıltılar onun uyarısına gerek kalmadan kesildi.

"Hangi koşullarda?"

"Nasıl yani, efem?"

"Niçin pek çok kereler çiti geçip içeri girdin?"

Tom Robinson'ın kırışan alnı düzeldi. "Beni çağırıyordu, efem. Ne zaman geçsem bana yaptıracağı küçük bir iş oluyordu anladığıma göre – odun kırmak, yonga hazırlamak, su taşımak gibi. O kırmızı çiçekleri her gün suluyordu..."

"Bu hizmetlerine karşılık para ödüyor muydu?"

"Hayır efem, bana beş sent ödemek istediği o ilk işten sonra, hayır. Ona yardım etmek beni sevindiriyordu, Bay Ewell ona hiç yardım etmiyor gibiydi, çocuklar da öyle, verecek beş senti olmadığını da biliyordum."

"Öteki çocuklar neredeydi?"

"Hep ortalıktaydılar, ortalıkta dolaşıyorlardı. Ben çalışırken bana bakıyorlardı, bazıları, bazıları da pencereye geliyordu."

"Bayan Mayella seninle konuşur muydu?"

"Evet efem, benimle konuşurdu."

Tom Robinson ifade verirken bana öyle geldi ki Mayella Ewell dünyanın en yalnız insanıydı. Hatta evinden yirmi beş yıldır dışarı çıkmamış olan Öcü Radley'den bile yalnızdı. Ona arkadaşı olup olmadığını sorduğu zaman Atticus'un ne demek istediğini bile anlamamış gibiydi, kendisiyle alay ettiğini sanmıştı. Jem'in melez dediği çocuklar kadar hüzün verici olduğunu düşündüm: Beyaz insanların onunla ilişkisi olamazdı çünkü kız domuzların arasında yaşıyordu; zencilerin onunla ilişkisi olamazdı çünkü kız beyazdı. Zencilerin arkadaşlığını tercih eden Bay Dolphus Raymond gibi yaşayamazdı çünkü bir ırmak kıyısına sahip değildi, eski ve nüfuzlu bir aileden gelmiyordu. Hiç kimse Ewell'lar için, "Onların âdeti böyledir," demiyordu. Maycomb onlara yardım sepetleri veriyordu, para yardımında bulunuyordu ama onları elinin tersiyle itiyordu. Tom Robinson belki de kıza nazik davranan tek kişiydi. Ama kız Tom'un kendisinden yararlandığını söylemişti, ayağa kalktığı zaman adama sanki iğrenç bir pisliğe bakar gibi bakmıştı.

"Hiç," diye söze başlayarak Atticus düşüncelerimin arasına girdi, "herhangi bir şekilde Ewell'ların evine gittin mi... Hiç kimse açıkça davet etmediği halde o eve hiç adım attın mı?"

"Hayır efem, Bay Finch, hiç gitmedim. Bunu yapmam efem."

Atticus bir tanığın yalan mı yoksa doğru mu söylediğini anlamanın bir yolunun seyretmekten ziyade dinlemekten geçtiğini söylerdi: Onun bu testini uyguladım – Tom bir solukta üç kez inkâr etti ama sesinde hiçbir ağlamaklılık izi olmadan, sakince yaptı bu işi, çok fazla itiraz etmişti ama ona inanırken buldum kendimi. Saygın bir zenciye benziyordu, saygın hiçbir zenci kendiliğinden birinin avlusuna girmezdi.

"Tom, geçen yıl 21 Kasım akşamı ne oldu?"

Aşağıdaki dinleyicilerin hepsi topluca soluk alıp öne eğildi. Arkamızdaki zenciler de aynı şeyi yaptı.

Tom siyah kadife gibi kapkara bir zenciydi, parlak olmayan, yumuşak kadifemsi bir siyah. Gözlerinin akı yüzünde parlıyordu, konuştuğu zaman dişlerinin parlaklığını gördük. Sakat olmasaydı kusursuz bir insan örneği olacaktı.

"Bay Finch," dedi, "o akşam her zamanki gibi evime gidiyordum, Ewell'ların evinin yanından geçerken Bayan Mayella verandadaydı, kendisinin dediği gibi. Ortalık sakin görünüyordu, nedenini pek bilmiyorum. Neden diye düşünüyordum, ordan geçerken bana biraz gelir misin, dedi, bana biraz yardım eder misin, dedi. E, sonra çitten içeri girdim, yapılacak ne iş var diye çevreme baktım, hiçbir şey yoktu, bana, 'Evin içinde yapılacak bir şey var,' dedi. Eski kapı menteşelerinden çıkmış, düşmek üzereymiş. Ben de ona, 'Tornavidanız var mı, Bayan Mayella?' dedim. Var tabii, dedi. Ben de merdivenden yukarı çıktım, bana içeri gel diye işaret etti, ben de ön odaya girdim, kapıya baktım. Bayan Mayella bu kapının bir şeyi yok dedim, kapıyı açtım kapadım, menteşeler iyi görünüyordu. Sonra kız kapıyı yüzüme kapattı. Bay Finch, bir yandan merak ediyordum, neden ortalık o kadar sessizdi, sonra fark ettim ki çocuklar evde değildi, bir teki bile, bunun üzerine Bayan Mayella çocuklar nerede, diye sordum."

Tom'un siyah kadifemsi derisi parlamaya başlamıştı, eliyle yüzünü siliyordu.

"Çocuklar nerde dedim," diye devam etti, "o da bana –gülüyormuş gibiydi– kasabaya dondurma almaya gittiler, dedi. 'Yedi tane beş sent biriktirmek koca bir yılımı aldı ama biriktirdim,' dedi. 'Hepsi kasabaya gitti,' dedi."

Tom'un rahatsızlığı nemden kaynaklanmıyordu. "O zaman sen ne dedin, Tom?" diye sordu Atticus.

"'Oo, Bayan Mayella onlara dondurma almanız çok güzel,' gibi bi şeyler dedim. O da bana, 'Öyle mi diyosun?' dedi. Benim ne demek istediğimi anladığını sanmıyorum. Ben onun böyle para biriktirmesinin ve onlara dondurma almasının güzel bir şey olduğunu söylemek istedim."

"Seni anlıyorum, Tom, devam et," dedi Atticus.

"Ben en iyisi gideyim dedim ona, yapacak bir iş yoktu ama o var dedi, ne olduğunu sordum, şu sandalyeye çıkıp, dolabın üstündeki kutuyu alır mısın, dedi."

"Bahçede parçaladığın o dolap değildi bu, değil mi?" diye sordu Atticus.

Tanık gülümsedi. "Hayır efem, başka bir dolaptı. Oda yüksekliğindeydi. Ben de dediğini yaptım, tam dolabın üstüne uzanmıştım ki... Kız bacaklarıma sarıldı, beni bacaklarımdan yakaladı, Bay Finch. Öyle korktum ki aşağıya atladım, sandalyeyi devirdim – ben oradan ayrıldığımda odada karışıklık yoktu, bir tek sandalye devrilmişti. Tanrı huzurunda yemin ederim."

"Sen sandalyeyi devirdikten sonra ne oldu?"

Tom Robinson sıkışmış gibiydi. Atticus'a baktı, sonra jüriye baktı, sonra salonun karşı tarafında oturan Bay Underwood'a baktı.

"Tom, sadece doğruyu söyleyeceğine yemin etmiştin. Anlatır mısın bize?"

Tom kaygılı bir şekilde eliyle ağzını sildi.

"Daha sonra ne oldu?"

"Soruya yanıt ver," dedi Yargıç Taylor. Purosunun üçte biri bitmişti.

"Bay Finch, sandalyeden indim, arkama döndüm, kız bir şekilde üzerime atıldı."

"Üzerine mi atıldı? Öfkeyle mi?"

"Hayır efem, beni... Bana sarıldı. Kollarını belime doladı."

Bu kez Yargıç Taylor'ın tokmağı güm diye masaya indi, inmesiyle birlikte salondaki tavan ışıkları yandı. Karanlık basmış değildi ama öğleden sonra güneşi pencerelerden çekilmişti. Yargıç hızla düzeni sağladı.

"Daha sonra ne yaptı?"

Tanık güçlükle yutkundu. "Uzanıp beni öptü, yanağımdan. Daha önce hiç yetişkin bir adamı öpmediğini söyledi, bir zenciyi de öpebilirmiş. Babasının ona yaptığı şeyler sayılmazmış. 'Sen de beni öp, zenci,' dedi. Ben de ona, 'Bayan Mayella, bırakın gideyim,' dedim, kaçmaya çalıştım ama kapıya dayandı, ben de itmek zorunda kaldım. Ona zarar vermek istemedim, Bay Finch, 'Bırak geçeyim,' dedim ama tam ben bunu söylediğimde Bay Ewell pencereden bağırmaya başladı."

"Ne dedi?"

Tom Robinson yeniden yutkundu, gözleri büyüdü. "Burada söylemem uygun olmaz... Buradaki insanların, çocukların duyması uygun olmaz..."

"Ne dedi, Tom? Ne dediğini jüriye söylemek *zorundasın.*"

Tom Robinson sımsıkı gözlerini kapattı. "'Seni pis orospu, seni öldüreceğim!'"

"Sonra ne oldu?"

"Bay Finch, öyle hızlı koşuyordum ki sonra ne oldu bilmiyorum."

"Tom, Mayella Ewell'ın ırzına geçtin mi?"

"Geçmedim, efem."

"Herhangi bir şekilde ona zarar verdin mi?"

"Vermedim, efem."

"O sana sırnaşırken ona direndin mi?"

"Bay Finch, direnmeye çalıştım. Ona çirkinleşmeden direnmeye çalıştım. Çirkinleşmek istemedim, itmek falan istemedim."

Bana öyle geldi ki Tom Robinson'ın tavırları yöntem bakımından Atticus'unki kadar iyiydi. Babam bana daha sonra açıklayıncaya kadar Tom'un çıkmazını anlayamadım; hiçbir

hal ve koşulda beyaz bir kadına vurmaya cesaret edip de hayatta kalmayı umamazdı, bu yüzden ilk fırsatta kaçmıştı... Bu da kesin olarak suçluluğunun işaretiydi.

"Tom, bir kez daha Bay Ewell'a dönelim," dedi Atticus. "Sana bir şey dedi mi?"

"Hayır, bi şey demedi, efem. Belki beni bulsa bi şey diyecekti..."

"Bu kadar yeter," diye söze karıştı Atticus. "Duyduğun şeyleri kime söylemişti?"

"Bayan Mayella'ya bakıyor, onunla konuşuyordu, Bay Finch."

"Sen sonra kaçtın ha?"

"Tabii, efem."

"Neden kaçtın?"

"Korktum, efem."

"Niçin korktun?"

"Bay Finch, ben gibi bir zenci olsanız siz de korkardınız."

Atticus oturdu. Bay Gilmer tanık kürsüsüne doğru yürüyordu ama o daha kürsüye varamadan Bay Link Deas dinleyicilerin arasından ayağa kalktı ve bir duyuruda bulundu:

"Hepinizin hemen şimdi bir şeyi bilmesini istiyorum. Bu çocuk tam sekiz yıl benim yanımda çalıştı, en ufak bir hatasını görmedim. Hem de hiç."

Yargıç Taylor cin gibi uyanıktı ve "Kapayın çenenizi, bayım!" diye kükredi. Yüzü de kıpkırmızı olmuştu. Nasıl olduysa konuşması purodan dolayı en küçük şekilde bozulmuş değildi. "Link Deas," diye bağırdı, "söylemek istediğiniz bir şey varsa zamanı gelince yemin ederek söylersiniz ama o zamana kadar mahkeme salonunu terk edin, ne dediğimi duydunuz mu? Çıkın buradan, bayım, duyuyor musunuz? Bir daha böyle şey istemem!"

Yargıç Taylor, Atticus'a öfkeyle baktı, konuşsana dermiş gibiydi ama Atticus başını eğdi, gizli gizli güldü. Atticus'un bana söylediği bir şeyi hatırladım, Yargıç Taylor'ın görev başındayken söylediği bazı sözler sınırı aşarmış ama pek az avukat bu konuda bir şey yaparmış. Jem'e baktım ama Jem başını iki yana sallıyordu. "Jüridekilerden birinin ayağa kalkıp bunları

söylemesi gibi bir şey değil bu," dedi. "Öyle olsa farklı olurdu. Bay Link sadece asayişi ya da onun gibi bir şeyi bozdu."

Yargıç Taylor zabıt kâtibine, "Bay Finch, ben gibi bir zenci olsanız siz de korkardınız!"dan sonra bir şey yazdıysa, onların hepsini silmesini söyledi, jüri üyelerinden de, araya giren konuşmaları dikkate almamalarını istedi. Kuşku dolu gözlerle ortadaki koridora bakıyordu, galiba Bay Link Deas'in salonu tamamen terk etmesini bekledi. Sonra, "Devam edin, Bay Gilmer," dedi.

"Bir keresinde uygunsuz davranışlarınızdan ötürü otuz günlük hapis cezasına mahkûm olduğunuzu söylediniz, Bay Robinson, değil mi?" diye sordu Gilmer.

"Evet efem."

"O zencinin işini bitirdiğiniz zaman adam ne haldeydi?"

"O beni dövmüştü, Bay Gilmer."

"Evet ama bunun için mahkûm oldunuz, öyle değil mi?"

Atticus başını kaldırdı. "Kabahate giriyordu bu ve kayıtlarda var, Sayın Yargıç." Atticus'un sesi yorgun gibiydi.

"Yine de tanık yanıtlayacak," dedi Yargıç Taylor, aynı şekilde yorgun bir sesle.

"Evet efem, otuz güne mahkûm oldum."

Bay Gilmer'ın jüriye, uygunsuz davranıştan mahkûm olmuş birinin gönlünde Mayella Ewell'dan yararlanmak gibi bir şeyin yatmasının çok mümkün olduğunu samimiyetle söyleyeceğini, onu ilgilendiren tek nedenin bu olduğunu biliyordum. Bu tür nedenler işe yarardı.

"Robinson, şifoniyerli gardıropları tek elinle parçalayıp odun yapmakta üstüne yok, öyle değil mi?"

"Evet efem, herhalde öyle."

"Bir kadının boğazını sıkıp yere fırlatacak kadar güçlüsün, ha?"

"Böyle bir şey yapmadım hayatımda, efem."

"Ama bunu yapacak kadar güçlüsün, değil mi?"

"Öyleyim herhalde, efem."

"Uzun zamandır kızda gözün vardı, öyle değil mi, genç adam?"

"Hayır efem, ona hiç bakmadım."

"O halde bütün o odun kırma ve taşıma işlerini sırf kibarlığından mı yaptın, genç adam?"

"Kıza yardımcı olmaya çalışıyodum efem."

"Ne kadar cömertsin, her zamanki işinden çıktıktan sonra kendi evinde de ufak tefek işlerin olurdu herhalde, değil mi?"

"Evet efem."

"Bayan Ewell'ın işlerini yapacağına niçin onları yapmıyordun?"

"Onları da yapıyordum, efem."

"Çok işin vardı. Niçin?"

"Ne niçin, efem?"

"O kadının işlerini yapmaya niçin bu kadar hevesliydin?"

Tom Robinson durakladı, bir yanıt arıyordu. "Dedim ya, ona yardım edecek kimse yok gibiydi..."

"Bay Ewell'ın ve yedi çocuğun bulunduğu evde mi, be adam?"

"Evet işte, hiçbiri ona yardım etmezmiş gibiydi, diyorum size..."

"Yani sen o odun kırma işlerini falan sırf iyiliğinden yaptın ha?"

"Ona yardım etmek istedim, diyorum."

Bay Gilmer jüriye kötü kötü gülümsedi. "Aman ne kadar iyi bir adammışsın, anladığımıza göre bütün o işleri tek kuruş almayı düşünmeden yapmışsın."

"Evet efem. Kız için gerçekten üzüldüm, öbürlerinden çok daha fazla didiniyodu..."

"Onun için *üzüldün, sen* üzüldün ha?" Bay Gilmer bağırmak üzereydi.

Tanık, yaptığı hatayı anladı, sandalyesinde tedirgin bir şekilde kımıldadı. Ama olan olmuştu. Aşağıdakilerden hiç kimse Tom Robinson'ın yanıtından hoşlanmamıştı. Bay Gilmer uzun süre insanların sakinleşmesini bekledi.

"Evet, sen her zamanki gibi evin yanından geçiyordun," dedi, "kız seni içeri çağırdı, şifoniyerli gardırobu parçalamanı istedi."

"Hayır efem."

"Evin yanından geçtiğini inkâr mı ediyorsun be adam?"

"Hayır efem, kız bana evde yapılacak bir iş olduğunu söyledi..."

"Kız senden bir dolabı parçalamanı istediğini söylüyor, öyle değil mi?"

"Hayır efem, öyle değil."

"Yani kızın yalan söylediğini mi söylüyorsun?"

Atticus ayaktaydı ama Tom Robinson'ın ona ihtiyacı yoktu. "Yalan söylüyor demiyorum, Bay Gilmer, yanlış hatırladığını söylüyorum."

Mayella'nın anlattığı şekliyle olayların gelişimine bir kez daha göz atmak isteyen Bay Gilmer'ın sorduğu daha sonraki on soruya tanığın verdiği yanıt hiç değişmedi: Yanlış hatırlıyor.

"Bay Ewell seni evden kovalamadı mı, be adam?"

"Hayır efem, sanmıyorum."

"Sanmıyorum ne demek?"

"Yani orada o kadar uzun kalmadım ki beni kovalasın, demek istiyorum."

"Bu konuda bu kadar dürüstsen, neden o kadar hızlı koştun?"

"Çok korktuğumu söylüyorum, efem."

"Eğer vicdanın rahattıysa, neden o kadar korktun?"

"Daha önce söyledim ya, bir zencinin böyle... zor bir duruma düşmesi tehlikeliydi."

"Ama sen zor durumda değildin, Bayan Mayella'ya direndiğini söyledin ifadende. Senin gibi koca bir zenciyi kızın yaralayacağından çok korktuğun için mi kaçtın?"

"Hayır efem, şimdiki gibi mahkemeye çıkmaktan korktum ben."

"Tutuklanmaktan mı korktun, yaptığın şeyi kabullenmek zorunda kalmaktan mı?"

"Hayır efem, yapmadığım şeyi kabullenmek zorunda kalmaktan."

"Bana saygısızlık mı ediyorsun sen?"

"Hayır efem, yapmam öyle şey."

Bay Gilmer'ın çapraz sorgulamasının bu kadarını dinleyebildim çünkü Jem, Dill'i alıp çıkmamı söyledi. Nedense Dill ağlamaya başlamıştı ve susmuyordu; başlangıçta sessizce ağlamıştı, sonra hıçkırıklarını balkondakilerin bazıları duymuştu. Jem onunla birlikte gitmezsem beni göndermesini bileceğini söyledi, Peder Sykes da gitmemi söyleyince gittim. O gün Dill'in bir şeyi yok gibiydi ama evden kaçmanın sarsıntısını tam olarak atlatamamış olabilirdi.

"Kendini iyi hissetmiyor musun?" dedim, merdivenlerin yanına geldiğimizde.

İkimiz güney taraftaki merdivenden aşağı koşarken Dill kendini toparlamaya çalışıyordu. En üstte tek başına duran kişi Bay Link Deas'tı. Onun yanından geçerken, "Bir şey mi oldu, Scout?" diye sordu. "Hayır, efendim," diye yanıt verdim omzumun üstünden. "Dill rahatsızlandı da."

"Gel ağaçların altına gidelim," dedim. "Sıcak sana dokundu bence." Yeşil yapraklı meşe ağaçlarının en şişmanını seçtik ve altına oturduk.

"O adama dayanamadım, hepsi bu," dedi Dill.

"Kime, Tom'a mı?"

"O yaşlı adam Gilmer'ın onunla o kadar iğrenç şekilde konuşmasına..."

"Dill, onun işi bu. Savcılar olmasa... Savunma avukatları da olmazdı bence."

Dill soluğunu sakince bıraktı. "Bütün bunları biliyorum, Scout. Söyleyiş tarzı midemi bulandırdı, basbayağı bulandırdı."

"Böyle davranmak zorundaydı, Dill, onun işi..."

"Ama ötekilere..."

"Dill, onlar kendi tanıklarıydı."

"Ama Bay Finch, Mayella ile Bay Ewell'a öyle davranmadı. O adamın ona durmadan 'be adam' deyişi, onunla alay edişi, adamın her yanıtından sonra jüriye bakışı..."

"Peki ama Dill, adam ne de olsa bir zenci."

"Hiç umurumda değil. Onlara öyle davranmak hiç doğru değil, hiç doğru değil. Hiç kimsenin öyle konuşmaya hakkı yok, mide bulandırıcı bir şey."

"Bay Gilmer öyledir. Dill, o her zaman öyle davranır. Birine saldırdığı zaman nasıl saldırdığını henüz görmedin. Ha, bir keresinde... Şey, bugün Bay Gilmer saldırabileceğinin yarısı kadar bile saldırmaya çalışmadı bence. Hep böyle yaparlar, yani dava vekilleri."

"Bay Finch yapmıyor."

"O bir örnek değil, Dill o..." Belleğimde Bayan Maudie Atkinson'ın sivri bir sözünü bulmaya çalışıyordum. Buldum: "Atticus sokakta neyse mahkeme salonunda da odur."

"Benim demek istediğim bu değil."

"Ne demek istediğini biliyorum, oğlum," dedi arkamızdan biri. Bu sesin ağacın gövdesinden geldiğini düşündük ama Bay Dolphus Raymond'a aitti. Ağacın arkasından bize bakıyordu. "Fazla duygusal olduğunuzdan değil ama midenizi bulandırıyor, öyle değil mi?"

20

"Gel buraya, oğlum, mide bulantını geçirecek bir şey var bende."

Başka zaman olsa Bay Dolphus Raymond kötü bir adam olduğu için davetini gönülsüzce kabul ederdim ama Dill'i izledim. Nedense Bay Raymond'la dost olursak Atticus'un bundan hoşlanmayacağını düşünüyordum, Alexandra Hala da hoşlanmayacaktı.

"Al," dedi, Dill'e içinde kamışlar bulunan kesekâğıdını uzattı. "Esaslı bir yudum al, midenin bir şeyi kalmaz."

Dill kamışlardan bir yudum aldı, gülümsedi, uzun uzun içti.

"Ha ha," dedi Bay Raymond, bir çocuğu baştan çıkarmak hoşuna gitmişti besbelli.

"Dill, dikkatli ol bak ama," dedim.

Dill kamışları bıraktı ve sırıttı. "Scout, kola bu be."

Bay Raymond doğrulup oturarak sırtını ağaca dayadı. Daha önce yerde uzanıyordu. "Siz küçükler beni sakın ele vermeyin, olur mu? Yoksa itibarım iki paralık olur."

"Yani bu kesekâğıdından içtiğiniz şeyin Coca-Cola olduğunu mu söylemek istiyorsunuz? Sadece Coca-Cola?"

"Evet, küçükhanım," diyerek başını salladı Bay Raymond. Bay Raymond'ın kokusu hoşuma gitti; deri, at ve pamukçe-

kirdeği karışımı bir şeydi. Hayatımda gördüğüm, İngiliz jokey çizmeleri giyen tek kişiydi. "İçtiğim bu işte, çoğu zaman."

"O zaman demek ki numara yapı... Özür dilerim efendim," diyerek dilimi tuttum. "Sizi üzmek..."

Bay Raymond kıkır kıkır güldü, hiç de alınmış gibi görünmüyordu, ben de çok çekinerek bir soru sormaya çalıştım: "Neden öyleyse başka bir şey içermiş gibi yapıyorsunuz?"

"Oo, evet, neden numara yaptığımı soruyorsun? Çok basit," dedi. "Bazı insanlar... Yaşam tarzımdan hoşlanmıyor. E, ben de cehenneme kadar yolunuz var diyebilirim, hoşlanıp hoşlanmamanız umurumda değil, diyebilirim. Hoşlanıp hoşlanmamanız umurumda değil diyorum demesine ama cehenneme kadar yolunuz var demiyorum, anlıyor musunuz?"

Dill'le ikimiz, "Hayır, efendim," dedik.

"Benden hoşlanmamak için bir nedenleri olsun istedim, anlıyor musunuz? Bir nedene sığınmak insanlara iyi geliyor. Pek ender geliyorum ama kasabaya geldiğimde, bu kesekâğıdından biraz içer, biraz zikzak yaparsam insanlar Dolphus Raymond viskinin kölesi olmuş diyebiliyorlar... Bu yüzden alışkanlıklarını değiştirmesine olanak yok. Elinde değil. Böyle yaşamasının nedeni bu."

"Kendinizi olduğunuzdan daha kötü göstermek dürüstçe bir şey değil, Bay Raymond."

"Dürüstçe değil ama insanlara yararı oluyor. Aramızda kalsın, küçükhanım, ben pek içki içmem ama benim neden böyle yaşadığımı, böyle yaşamak istediğim için böyle yaşadığımı asla, asla anlamıyorlar."

Çocukları melezleştiren, bunu kimin bilip kimin bilmediğini umursamayan bu günahkâr adamı dinlememem, burada bulunmamam gerektiği duygusu içindeydim ama çok büyüleyici biriydi. Kendi kendine karşı hile yapan birine hiç rastlamamıştım. Ama bu çok gizli sırrını bize niçin açmıştı? Nedenini kendisine sordum.

"Çünkü sizler çocuksunuz, anlayabilirsiniz," dedi, "ayrıca şunu da duymuştum..."

Başıyla Dill'i gösterdi: "Olup bitenlere şu oğlanın henüz aklı tam ermiyor, biraz daha büyüsün midesi de bulanmaz, ağlamaz da. Belki de her şeyi... doğru bulmasa bile ağlamaz, biraz daha büyüsün yeter ki."

"Neye ağlamam, Bay Raymond?" Dill'in erkekliği kabarmaya başlıyordu.

"Bazı insanların hayatlarını bazı insanların hiç düşünmeden cehenneme çevirmesine ağlamazsın. Beyaz insanların, bir an olsun siyahların da insan olduklarını düşünmeden onların hayatlarını cehenneme çevirmelerine ağlamazsın."

"Atticus siyah insanları aldatmanın beyazları aldatmaktan on kat daha kötü olduğunu söyler," diye mırıldandım. "Bir insanın yapabileceği en kötü şeyin bu olduğunu söyler."

Bay Raymond şöyle dedi: "Bana kalırsa... Bayan Jean Louise, babanızın sıradan bir adam olmadığını bilmiyorsunuz, bunu anlamanıza daha birkaç yıl var, daha dünyayı ne kadar tanıyorsunuz ki. Hatta bu ilçeyi bile görmüş değilsiniz daha ama tek yapmanız gereken şey şimdi mahkeme salonuna dönmek."

Bu söz üzerine birden hatırladım; Bay Gilmer'ın çapraz sorgulamasının neredeyse tamamını kaçırıyorduk. Güneşe baktım, güneş meydanın batı tarafındaki dükkânların tepelerinin arkasında hızla kaybolmak üzereydi. İki arada bir derede kalmıştım, hangisini seçmek istediğimi bilemiyordum: Bay Raymond'ı mı yoksa 5. Bölge Mahkemesi'ni mi. "Haydi gel, Dill," dedim, "şimdi iyisin değil mi?"

"Evet. Sizinle tanıştığıma memnun oldum, Bay Raymond, içeceğiniz de mideme çok iyi geldi, teşekkür ederim."

Adliye binasına koştuk, merdivenlerden çıktık, iki kat yukarı tırmandık, balkon tırabzanını izleyerek yan yan ilerledik. Peder Sykes yerlerimizi kimseye kaptırmamıştı.

Mahkeme salonu sessizdi, yine merak ettim, acaba bebekler nereye gitmişti? Yargıç Taylor'ın purosu ağzının ortasında kahverengi bir leke gibi duruyordu; Bay Gilmer masasının üzerindeki sarı bloknotlardan birine bir şeyler yazıyor, eli hızla

hareket eden mahkeme kâtibini geçmeye çalışıyordu. "Tüh be," diye mırıldandım, "kaçırdık."

Atticus jüriye seslenen konuşmasının yarısına gelmişti. Sandalyesinin yanında duran evrak çantasından bazı kâğıtlar çıkarmış olmalıydı çünkü kâğıtlar masasının üzerinde duruyordu. Tom Robinson o kâğıtlarla oynamaktaydı.

"...bu adam, destekleyici herhangi bir kanıt olmadan cezası ölüm olan bir suçla suçlanıyor ve şu anda ölümle yargılanmakta..."

Jem'e hafif bir yumruk attım. "Konuşmaya başlayalı ne kadar oldu?"

"Kanıtları tek tek gözden geçirmeyi biraz önce tamamladı," diye fısıldadı Jem. "Kazanacağız, Scout. Kazanmamak için bir neden göremiyorum. Aşağı yukarı beş dakikadır konuşuyor. Öylesine basit ve anlaşılması kolay bir şekilde... Şey, sana açıkladığım gibi işte. Sen bile anlayabilirdin."

"Peki Bay Gilmer?.."

"Şşşt. Yeni bir şey yok, bildiğin şeyler. Sus şimdi."

Yine aşağıya baktık. Atticus çok rahat konuşuyordu, mektup yazdırdığı zamanlardaki heyecansız ve soğuk haliyle. Jüri üyelerinin önünde ağır ağır volta atıyordu, jüri üyeleri pür dikkat dinler gibiydi; başlarını havaya dikmişler, Atticus'un rotasını sanki hayranlıkla izliyorlardı. Bana kalırsa Atticus esip gürleyen biri olmadığı için böyle yapıyorlardı.

Atticus durakladı, sonra normalde yapmadığı bir şey yaptı. Saatini, saatinin zincirini takılı olduğu yerden çıkardı, masanın üzerine koydu, "Mahkemenin izniyle..." dedi.

Yargıç Taylor başıyla onayladı, daha sonra Atticus ne daha önce ne de daha sonra, ne yalnızken ne de başkalarının yanında yaptığını gördüğüm bir şey yaptı: Yeleğinin düğmelerini çözdü, yakasının düğmesini açtı, kravatını gevşetti, ceketini çıkardı. Yatma zamanı soyununcaya kadar hiçbir giysisinin hiçbir yerini gevşetmezdi, o yüzden Jem'le ikimiz için bu, onu karşımızda çırılçıplak ayakta dikilirken görmek gibi bir şeydi. Dehşet içinde bakıştık.

Atticus ellerini ceplerine soktu, jüriye döndüğü zaman altın yaka iğnesinin ve dolmakalemiyle kurşunkaleminin uçlarının ışıkta göz kırptığını gördüm.

"Baylar," dedi. Jem'le ikimiz yine birbirimize baktık: Atticus pekâlâ "Scout" da diyebilirdi. Sesinde resmiyetten ve soğukluktan eser kalmamıştı, sanki postanenin köşesindeki insanlarla konuşur gibi konuşuyordu jüriyle.

"Baylar," diyordu, "kısa keseceğim, ama zamanımın geri kalanını bu davanın zor bir dava olmadığını sizlere hatırlatmaya harcayacağım, birtakım karmakarışık gerçekleri ince eleyip sık dokumanızı gerektiren bir dava değil bu, davalının suçlu olduğu kuşkusunu taşımayın yeter. Her şeyden önce böyle bir davanın açılmaması gerekirdi. Siyahla beyaz kadar her şeyin apaçık ortada olduğu bir dava bu.

"Mahkeme, Tom Robinson'ın davaya konu olan suçu işlediğini gösteren en küçük tıbbi bir kanıt ortaya koyamadı. Bunun yerine iki tanığın ifadelerine dayanmakla yetindi, bu iki tanığın ifadeleriyse çapraz sorgulama sırasında ciddi şekilde kuşkulu hale geldi, ayrıca davalı tarafından da bunlar reddedildi. Davalı suçlu değildir ama bu salonda bir suçlu vardır.

"Mahkemenin en baş tanıkları olan kişilere yalnızca acıyorum ama bu duygum bir adamın hayatını tehlikeye atan o kızı da kapsamıyor çünkü o kendi suçundan kurtulmak için bunu yapıyor.

"Buna suç diyorum, baylar, çünkü o kızı güdüleyen şey suçtu. Aslında o kız suç işlemedi, yalnızca toplumumuzun çok eskilere dayanan katı bir kuralını çiğnedi, bu kural öylesine katıdır ki, onu çiğneyen kişi aramızda yaşamayı hak etmeyen biri olarak toplum dışına atılır. O kız, acımasız yoksulluğun ve cehaletin kurbanıdır ama ona acıyamam; o bir beyaz. İşlediği suçun büyüklüğünü çok iyi biliyordu ama arzusu, çiğnediği toplumsal kuraldan daha güçlü olduğu için çiğnemekte ısrar etti. Israr etti ve sonuçtaki tepkisi hepimizin hayatımızın şu ya da bu döneminden tanıdığımız bir tepkidir. Bu kız her çocuğun yaptığı şeyi yaptı; suçunun kanıtını gözlerden saklamaya çalış-

tı. Ama şu durumda o, çalınmış bir eşyayı saklamaya çalışan bir çocuk değil: Kurbanına saldırdı, ister istemez ondan kurtulması, o adamın ortadan kalkması, bu dünyada yaşamaması gerekiyordu. Kız kendi suçunun kanıtını ortadan kaldırmalıydı.

"İşlediği suçun kanıtı neydi? Kanıtı, Tom Robinson'dı, bir insan. Kız ondan kurtulmak zorundaydı. Tom Robinson kızın yaptığı şeyi kıza her gün hatırlatan biriydi. Kız ne yapmıştı? Bir zenciyi baştan çıkarmıştı.

"Kendisi beyazdı ve bir zenciyi baştan çıkarmıştı. Bizim toplumumuzda ağza bile alınmayacak bir şey yaptı; bir zenciyi öptü. Yaşlı bir amcayı değil, güçlü ve genç bir zenciyi öptü. Bu toplumsal kuralı çiğnerken kural mural kızın umurunda değildi ama iş olup bittikten sonra yaptığı şeyin ağırlığı altında ezildi.

"Babası olanları görmüştü, davalı da ifadesinde bunu doğruladı. Babası ne yaptı? Bilmiyoruz ama Mayella Ewell'ın, neredeyse özellikle sol yumruğuyla daha iyi vuran biri tarafından fena halde dövüldüğünü gösteren ikinci dereceden kanıtlar var. Bay Ewell'ın ne yaptığını kısmen biliyoruz: Yüreğinde Tanrı korkusu olan, doğru yoldan şaşmayan, saygın bir beyaz adam aynı koşullarda ne yaparsa onu yaptı; mahkemeye başvurdu ve hiç kuşkusuz ifadesinin altını sol eliyle imzaladı. Tom Robinson şu anda karşınızda oturuyor, sakat olmayan elini kaldırarak yemin etti, yani sağ eliyle.

"Ayrıca beyaz bir kadına üzülecek kadar iyi yürekli ve cesur bir insan, böylesine halim selim, saygın, alçakgönüllü bir zenci iki beyazın karşısında ifade vermek zorunda kaldı. O iki beyazın tanık kürsüsüne nasıl çıktıklarını, nasıl davrandıklarını size hatırlatmak gereği duymuyorum – kendi gözlerinizle gördünüz. Maycomb İlçesi şerifi dışında kalan mahkeme tanıkları, karşınıza, yani bu duruşmaya arsızca bir güvenle çıktılar: Kimse onların tanıklıklarından kuşku duymayacaktı, siz baylar onlar ne derse inanacaktınız çünkü onların varsayımına göre –o talihsiz varsayımlarına göre– *bütün* zenciler yalan söyler, *bütün* zenciler temelde ahlaksız yaratıklardır, kadınlarımızın yakın

çevresinde *hiçbir* zenciye güven olmaz, insanların zihinlerinin çapını gösteren bir varsayım bu.

"Bizler bunun başlı başına bir yalan, baylar, Tom Robinson'ın derisi kadar kara bir yalan olduğunu biliyoruz, size göstermek zorunda olmadığım bir yalan. Gerçeği biliyorsunuz, gerçek şudur: Bazı zenciler yalan söyler, bazı zenciler ahlaksızdır, kadınlarımızın yakın çevresindeki bazı erkeklere güvenmememiz gerekir – ister siyah olsun ister beyaz. Ama bu her türlü insan soyu için geçerlidir, belli bir insan soyu için değil. Bu mahkeme salonunda hayatında hiç yalan söylememiş, ahlaksızca bir şey yapmamış kimse yoktur, bir kadına hiç arzuyla bakmamış tek bir erkek yoktur."

Atticus durdu, cebinden mendilini çıkardı. Sonra gözlüklerini çıkardı, sildi; böylece bir ilke daha tanık olduk: Daha önce onun hiç terlediğini görmemiştik, bugüne dek hiç terlememiş yüzü şimdi terden parlıyordu.

"Sözlerime son vermeden önce bir şey daha eklemek istiyorum, baylar: Thomas Jefferson bir keresinde bütün insanların eşit yaratıldığını söylemişti, Kuzeyliler, Washington'daki yönetici takımının kadın üyeleri bu cümleyi bizlerin suratına savurmayı çok sever. Şu içinde yaşadığımız miladi 1935 yılında bazı insanlarda bu cümleyi bağlamı dışında, her türlü durum için kullanma eğilimi var. Düşünebildiğim en komik örnek, yaygın eğitim işlerini yürütenlerin aptal ve haylazları çalışkanlarla birlikte bir üst sınıfa geçirmeleridir – çünkü bütün insanlar eşit yaratılmıştır, eğitimciler size ciddi ciddi böyle der, sınıfta kalan öğrenciler korkunç bir aşağılık duygusu yaşar, derler. Hepimiz biliyoruz ki, bazı insanların bizi inandırmaya çalıştıkları gibi insanlar eşit yaratılmamıştır... Bazıları ötekilere göre daha zekidir, bazı insanlar doğuştan kazanılmış daha fazla olanağa sahiptir, bazı insanlar ötekilere göre daha fazla para kazanır, bazı kadınlar başka kadınlara göre daha iyi kek yapar... Bazı insanlar pek çok başka insanın normal kapsama alanı içine girmeyen yeteneklere sahiptir.

"Ama bu ülkede insanlar ancak bir tek durumda eşit yaratılmış kişiler haline gelirler – bir yoksulu Rockefeller Ailesi'nin bir ferdiyle, bir budalayı Einstein ile, cahil bir kişiyi bir kolej müdürüyle eşit gören bir tek kurum vardır. Bu kurum da, baylar, hukuk kurumudur. Birleşik Amerika'nın Yüksek Mahkeme'si gibi ya da ülkenin en basit herhangi bir Sulh Ceza Mahkemesi gibi ya da sizin de hizmet verdiğiniz bu onurlu mahkeme gibi. İnsanlarca kurulmuş bütün kurumlar gibi bunların da kusurları vardır ama bizim ülkemizde mahkemeler insanlar arasında en üst düzeyde eşitliğin gözetildiği kurumlardır, bizim mahkemelerimiz açısından insanlar eşit yaratılmıştır.

"Mahkemelerimizin dürüstlüğüne ve jüri sistemine fazlaca inanan bir idealist değilim – bunları kusursuz bulduğumu söyleyemem, benim açımdan işler durumda somut bir gerçekliktir bu. Baylar, mahkeme bu jüride yer alan ve karşımda oturan sizlerin tek tek hiçbirinizden daha iyi değildir. Bir jüri ne kadar güvenilirse mahkeme de o kadar güvenilirdir, jüriyi oluşturan insanlar ne kadar güvenilirse bir jüri de o kadar güvenilirdir. Sizlerin size sunulan kanıtları öfkeye kapılmadan değerlendireceğinize, bir karara varacağınıza ve davalıyı ailesinin yanına göndereceğinize güveniyorum. Yüce Tanrı adına görevinizi yapın."

Atticus'un sesi düştü, jürinin karşısından çekilirken bir şey söyledi ama duyamadım. Sanki jüriye söylermiş gibi değildi, kendi kendine konuşurmuş gibiydi. Jem'e hafif bir yumruk attım. "Ne dedi?"

"'Yüce Tanrı adına, ona inanın.' Galiba böyle dedi."

Dill birden benim üzerimden uzanıp Jem'i dürttü. "Şuraya baksana!"

Yüreğimiz ağzımıza geldi, parmağıyla gösterdiği yere baktık. Ortadaki koridordan Calpurnia ilerliyordu, doğruca Atticus'a yönelmişti.

21

Parmaklığa gelince durdu, Yargıç Taylor'ın dikkatini çekmeyi bekledi. Tertemiz bir önlük takmıştı, elinde bir zarf vardı.

Yargıç Taylor onu gördü, "Calpurnia değil mi o?" dedi.

"Evet, benim, efendim," dedi Calpurnia. "Şu notu acaba Bay Finch'e verebilir miyim, lütfen, efendim? Bunun duruşmayla ilgisi yok."

Yargıç Taylor başıyla onaylayarak izin verdi, Atticus zarfı Calpurnia'dan aldı. Açtı, içindekini okudu ve "Sayın Yargıç, sizden... Bu not kız kardeşimden geliyor. Çocuklarım kaybolmuş, öğleden beri görünmemişler... Acaba... Sizden..."

Bay Underwood'un sesi duyuldu: "Onların nerede olduğunu biliyorum, Atticus. Hemen şurada yukarıda, siyahilerin balkonundalar... Tam olarak saat biri on sekiz geçeden beri oradalar."

Babamız arkasına döndü, yukarı baktı. "Jem, inin aşağıya oradan," dedi. Sonra yargıca bir şeyler söyledi, ne dediğini duymadık. Peder Sykes'ın önünden geçtik ve merdivene yöneldik.

Atticus ile Calpurnia bizi aşağıda karşıladı. Calpurnia sinirli görünüyordu ama Atticus çok bitkindi.

Jem heyecandan yerinde duramıyordu. "Kazandık, öyle değil mi?"

"Hiçbir fikrim yok," dedi Atticus kısaca. "Bütün öğleden sonra buradaydınız, ha? Calpurnia ile birlikte eve gidin ve yemeğinizi yiyin, evden çıkmayın."

Jem yalvardı: "Oo, Atticus, sonra geri gelelim n'olursun. Kararı duymamıza izin ver, *lütfen...*"

"Jüri dışarı çıkabilir ve bir dakika sonra geri gelebilir, bilmiyoruz," dedi ama biz Atticus'un insafa gelmekte olduğunu biliyorduk. "Eh, madem her şeyi duydunuz, gerisini de duyabilirsiniz. Bakın size ne diyeceğim, yemeğinizi yedikten sonra hepiniz geri gelebilirsiniz. Yavaş yiyin ama, önemli bir şey kaçırmayacaksınız, geldiğinizde jüri hâlâ dönmemişse bizimle birlikte beklersiniz. Ama ben siz dönmeden duruşmanın biteceğini sanıyorum."

"Sence onu bu kadar hızlı bir şekilde beraat ettirecekler mi?" diye sordu Jem.

Atticus yanıt vermek üzere ağzını açtı ama bir şey demedi, yanımızdan ayrıldı.

İçimden, Peder Sykes'ın yerlerimizi kimseye vermemesi için dua ediyordum ama jürinin dışarı çıkmasıyla insanların gruplar halinde salondan ayrıldıklarını hatırlayınca dua etmeyi bıraktım; insanlar markete, O.K. Kafe'ye, otele doluşacaklardı, yani akşam yemeklerini yanlarında getirmedilerse.

Calpurnia bizi eve götürüyordu: "...tek tek derinizi yüzmeli sizin, nasıl olur da çocuklar bütün her şeyi dinler! Bay Jem, kız kardeşini bir duruşmaya götüremeyeceğini sen benden daha iyi bilmiyor musun? Bayan Alexandra bunu öğrendiği zaman şunu bilmiş olun ki bir yerine kesinlikle inme inecektir! Çocuklar hiç öyle şeyleri dinler mi..."

Sokak lambaları yanıyordu, lambaların altından geçerken olanlara çok içerlemiş olan Calpurnia'nın profilini görüyorduk. "Bay Jem, ben de senin omuzlarının üzerinde kafaya benzer bir şey taşımaya başladığına inanıyordum – şu yaptığına bak, o senin küçük kız kardeşin! Yapılacak iş mi bu, küçük beyimiz? Kendinden utanmalısın, sende hiç akıl yok mu?"

Mest olmuş haldeydim. O kadar kısa zamanda o kadar çok şey olmuştu ki bunları yerli yerine oturtmanın yıllar alacağı duygusu içindeydim, şimdi de işte Cal, biricik Jem'ine nutuk çekiyordu; daha başka ne mucizelere gebeydi acaba bu akşam?

Jem kıkır kıkır gülüyordu. "Neler olup bittiğini hiç duymak istemiyor musun, Cal?"

"Kapayın çenenizi, efendim! Utançtan başını önüne eğeceğine gülüyorsun!" Calpurnia birtakım paslı tehditleri arka arkaya sıraladı, Jem hafifçe utanırmış gibi oldu, bu arada Calpurnia o klasik cümlesiyle ön basamaklardan hızla çıktı: "Bay Finch seni pataklamazsa bu işi ben yapacağım – çabuk gir eve!"

Jem sırıtarak eve girdi, Calpurnia, Dill'in akşam yemeğine gelmesine sessizce başını sallayarak onay verdi. "Hemen şimdi Bayan Rachel'a telefon et, nerede olduğunu söyle," dedi ona. "Seni deli gibi aradı, yarın sabah ilk iş seni Meridian'a göndermezse çok iyi."

Alexandra Hala bizi karşıladı, Calpurnia bizim onca saattir nerede olduğumuzu söylediği zaman neredeyse bayılıyordu. Atticus'un bize geri dönebileceğimizi söylediğini ilettiğimizde galiba alındı çünkü yemek sırasında hiç konuşmadı. Tabağındaki yiyeceklerin yerlerini değiştirdi; Calpurnia, Jem'in, Dill'in ve benim tabağıma büyük bir hırsla yemek koyarken o kederli kederli tabağına bakıyordu. Calpurnia bardaklarımıza süt doldurdu, tabaklarımıza patates, salata ve jambon koyarken, sertlik derecesi değişen bir şekilde, "Utanın, utanın," diye homurdanıp duruyordu. "Haydi hepiniz yavaş yavaş yiyin," oldu son talimatı.

Peder Sykes yerlerimizi kimseye vermemişti. Oradan ayrılalı neredeyse bir saat olduğunu öğrenince şaşırdık, salonu aynen bıraktığımız gibi bulunca da şaşırdık, birkaç küçük değişiklik vardı: Jüri locası boştu, davalı gitmişti; Yargıç Taylor da gitmişti ama biz yerlerimize otururken geri döndü.

"Neredeyse hiç kimse yerinden kımıldamamış," dedi Jem.

"Jüri dışarı çıkınca biraz dolaştılar," dedi Peder Sykes. "Aşağıdaki erkekler kadınlara yemek getirdi, bebekleri doyurdular."

"Jüri dışarı çıkalı ne kadar oldu?" diye sordu Jem.

"Otuz dakika falan oldu, Bay Finch ile Bay Gilmer biraz daha konuştular, Yargıç Taylor jüriye sorumluluklarını hatırlattı."

"Yargıç nasıldı?" diye sordu Jem.

"Ne desem? Şey, epey iyiydi. Şikâyet edilecek bir şey yok, son derece sağduyuluydu. Şuna inanıyorsanız birini suçlu bulacaksınız, şuna inanıyorsanız bir başkasını suçlu bulacaksınız falan gibi bir şey dedi. Sanki biraz bizden tarafa meyletmiş gibiydi." Peder Sykes başını kaşıdı.

Jem gülümsedi. "Bir tarafa meyletmesi beklenmiyor ondan, peder, ama merak etmeyin, kazandık," dedi akıllı akıllı. "Bu dinlediklerimizi dinleyen bir jürinin onu nasıl suçlu bulabileceğini anlamıyorum."

"O kadar emin olma, Bay Jem, jürinin bir beyaz adama karşı bir siyahın lehine karar verdiğini hiç görmedim..." Ama Jem, Peder Sykes'a karşı çıktı, bunun üzerine kanıtları uzun uzun gözden geçirdik, bu arada Jem ırza geçme yasasıyla ilgili görüşlerini aktardı: Bir kere, kız size izin verdiyse buna ırza geçme denemezdi ama kızın on sekiz yaşında olması gerekiyordu –yani Alabama'da– ve Mayella on dokuz yaşındaydı. Açıkça anlaşıldığına göre tekmeleyip bağırmanız, size karşı güç kullanılması, saldırılması, en güzeli de birinin bir vuruşta sizi yere sermesi gerekiyordu. On sekiz yaşının altındaysanız bunların hiçbirine gerek yoktu.

"Bay Jem," diye uyardı Peder Sykes, "küçük bayanların bunları duyması hiç hoş değil, öyle değil mi?"

"Yok, canım, o bizim nelerden söz ettiğimizi bilmiyor," dedi Jem. "Bu konuştuklarımız senin yaşının çok üstünde şeyler, öyle değil mi, Scout?"

"Hiç de değil, söylediğiniz her şeyi anlıyorum." Belki de çok inandırıcıydım çünkü Jem sustu, bir daha da bu konuda konuşmadı.

"Saat kaç, peder?" diye sordu.

"Sekize geliyor."

Aşağıya baktım, elleri ceplerinde dolaşan Atticus'u gördüm: Pencerelerin bulunduğu tarafa gitti, sonra parmaklıklar boyunca ilerledi, oradan jüri locasına yürüdü. Locaya baktı, tahtında oturan Yargıç Taylor'ı inceledi, sonra başlangıçta bulunduğu noktaya döndü. Onunla göz göze gelmeyi başardım, ona el salladım. Selamımı başıyla yanıtladı ve turuna devam etti.

Bay Gilmer pencerelerin bulunduğu yerde dikilmiş Bay Underwood ile konuşuyordu. Mahkeme muhabiri Bert sigara içiyor, birini söndürüp birini yakıyordu; ayaklarını masanın üzerine koymuş, arkasına yaslanmıştı.

Ama davranışları normal görünen yalnızca mahkeme görevlileriydi, o anda orada bulunanlar: Atticus, Bay Gilmer, mışıl mışıl uyuyan Yargıç Taylor ve Bert. Böylesine dolu olup da böylesine kımıltısız olan bir mahkeme salonu görmemiştim. Bazen bir bebek huysuzlanarak ağlıyor, bir çocuk alelacele dışarı çıkıyordu ama yetişkinler sanki kilisede oturur gibiydiler. Balkondaki zenciler dindarların yaptığı gibi, sabırla oturuyor ya da çevremizde ayakta dikiliyordu.

Adliye binasının eski saati çalmadan önceki hazırlık gerginliğini atlattıktan sonra sağır edici şekilde sekiz kere dong dong diye çaldı, sesin titreşimini kemiklerimizde hissettik.

Saat on bir kez çaldığında bir şey hissedecek halde değildim: Uykuyla savaşmaktan yorgun düşmüştüm, Peder Sykes'ın koluyla omzunu kendime yastık yapıp kısa bir süre uyukladım. Sıçrayarak uyandım ve uyanık kalmak için ciddi çaba harcamam gerekti, aşağıya baktım, aşağıdaki kafalara dikkatimi verdim: On altı kel kafa vardı, on dört erkek kızıl saçlı sayılabilirdi, siyahla kahverengi arasında kırk kafa – Jem'in kısa süren, medyumluk araştırmaları döneminde bana söylediği bir şeyi hatırladım; yeteri sayıda, belki bir stadyum dolusu insan tek bir şeye, sözgelimi ormandaki bir ağacı tutuşturmaya odaklanırsa, o ağaç kendiliğinden tutuşurmuş. Aşağıdaki herkesten Tom Robinson'ı serbest bıraktırmaya odaklanmasını isteme düşüncesiyle oyalandım ama hepsi benim kadar yorgunsa bunun işe yaramayacağını düşündüm.

Dill kütük gibi uyuyordu, başını Jem'in omzuna dayamıştı, Jem'den ses çıkmıyordu.

"Çok uzun sürmedi mi?"

"Haklısın, Scout," dedi sevinçle.

"Senin anlattığına göre beş dakikadan fazla sürmemesi gerekiyordu."

Jem kaşlarını kaldırdı. "Anlamadığın şeyler var," dedi, ben de onunla tartışamayacak kadar bitkindim.

Ama tamamıyla uyanıktım herhalde yoksa o duygu içimde yavaş yavaş büyüyemezdi. Geçen kış içimde hissettiğim duyguya benzemiyor değildi, titredim, oysa sıcak bir geceydi. O duygu durmadan arttı, sonunda mahkeme salonunun havası, bir şubat sabahındaki kadar soğudu; bülbüllerin sustuğu, marangozların Bayan Maudie'nin yeni evindeki çekiç seslerinin durduğu, mahalledeki bütün tahta kapıların, Radley'lerin evinin kapıları gibi sımsıkı kapandığı sabahki kadar. Issız, boş bir sokak ve tıka basa dolu bir mahkeme salonu. Buharları tüten bu yaz gecesi, bir kış sabahından hiç farklı değildi. Mahkeme salonuna girmiş olan ve Atticus'la konuşan Bay Heck Tate pekâlâ uzun konçlu çizmelerini ve oduncu paltosunu giyiyor olabilirdi. Atticus o sakin yolculuğunu bırakmış, ayağını bir sandalyenin en alt parmaklığına koymuştu; Bay Tate'in söylediklerini dinlerken belindeki eli bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Bay Tate'in her an, "Alın götürün onu, Bay Finch," demesini bekliyordum.

Ama, "Herkes sessiz olsun, lütfen," diyen Bay Tate'in sert sesi duyuldu, bunun üzerine aşağıdaki kafalar yukarı kalktı. Bay Tate salondan dışarı çıkarak Tom Robinson'ı alıp salona döndü. Tom'u Atticus'un yanındaki yerine götürdü, kendisi de orada durdu. Yargıç Taylor kendini zorlayıp birden uyanmış, dimdik oturuyor, boş duran jüri locasına bakıyordu.

Bundan sonra olanlar sanki bir rüya gibiydi: Rüyamda jürinin geri döndüğünü gördüm, jüri üyeleri sanki suyun altında hareket eder gibiydiler, Yargıç Taylor'ın sesi uzaklardan geliyordu ve kısıktı. Ancak bir avukat çocuğunun görmesi, fark

etmesi beklenecek bir şey gördüm, Atticus'un sokağa çıkıp tüfeği omzuna dayayarak tetiği çekmesini, tüfeğin boş olduğunu bilerek izlemek gibi bir şeydi bu.

Jüridekiler suçlu buldukları davalının yüzüne asla bakmazlardı, bu jüri de içeri girdiği zaman içlerinden biri bile Tom Robinson'ın yüzüne bakmamıştı. Jüri sözcüsü Bay Tate'e bir kâğıt uzattı, Bay Tate kâğıdı mahkeme kâtibine verdi, mahkeme kâtibi de yargıca...

Gözlerimi kapattım. Yargıç Taylor oy sayımı yapıyordu: "Suçlu... Suçlu... Suçlu... Suçlu..." Jem'e baktım. Balkon tırabzanını tutan elleri sıkmaktan bembeyaz olmuştu, sanki her bir "suçlu" sözcüğü, sırtına saplanan bir bıçakmış gibi omuzları sarsılıyordu.

Yargıç Taylor bir şeyler söylüyordu. Tokmağı elindeydi ama onu kullanmıyordu. Atticus'un, masanın üzerindeki kâğıtları evrak çantasına tıktığını hayal meyal görüyordum. Çantayı çat diye kapattı, mahkeme kâtibinin yanına gitti, bir şeyler söyledi, Bay Gilmer'a başını salladı, sonra Tom Robinson'ın yanına gitti, ona bir şeyler fısıldadı. Fısıldarken elini Tom Robinson'ın omzuna koydu. Ceketini sandalyesinin arkasından aldı, omzuna attı. Daha sonra mahkeme salonundan çıktı ama her zamanki çıkış kapısından değil. Eve kestirmeden gitmek istemiş olmalıydı çünkü ortadaki koridordan güneydeki çıkışa doğru yürüdü. Kapıya doğru ilerlerken, başının tepesini izliyordum. Yukarıya bakmadı.

Birisi beni yumrukluyordu ama gözlerimi aşağıdaki insanlardan ve koridorda yapayalnız yürüyen Atticus imgesinden ayırmak istemiyordum.

"Bayan Jean Louise?"

Çevreme baktım. Ayakta duruyorlardı. Yakın çevremizdeki, karşı duvara bitişik balkondaki zenciler ayağa kalkıyorlardı. Peder Sykes'ın sesi Yargıç Taylor'ınki gibi uzaktan geliyordu.

"Bayan Jean Louise, ayağa kalkın, babanız geçiyor."

22

Ağlama sırası şimdi de Jem'deydi. Neşeli kalabalığın arasından eve giderken Jem'in gözlerinden yol yol öfke gözyaşları akıyordu. Meydanın köşesine varıncaya kadar, "Haksızlık bu," diye homurdandı durdu, Atticus köşede bizi bekliyordu. Sanki hiçbir şey olmamış gibi sokak ışığının altında dikiliyordu: Yeleğinin düğmeleri ve yakası iliklenmiş, kravatı sıkıştırılmıştı, saat zinciri parlıyordu, yine o kayıtsız Atticus olmuştu.

"Haksızlık bu, Atticus," dedi Jem.

"Öyle, oğlum, haksızlık."

Eve yürüdük.

Alexandra Hala yatmamıştı, bizi bekliyordu. Üzerinde sabahlığı vardı, içine korsesini giydiğine yemin edebilirdim. "Özür dilerim, kardeşim," diye mırıldandı. Daha önce Atticus'a "kardeşim" dediğini hiç duymamıştım, Jem'e yan gözle baktım ama o dinlemiyordu. Başını kaldırıp Atticus'a, sonra eğip yere bakıyordu, acaba Tom Robinson'ın mahkûmiyetinden bir şekilde onu mu sorumlu tutuyordu, merak ettim.

"Bir şey yok ya?" dedi halam, Jem'i göstererek.

"Birazdan bir şeyi kalmaz," dedi Atticus. "Ona biraz ağır geldi." Babamız içini çekti. "Ben yatıyorum," dedi. "Sabah uyanamazsam beni uyandırmayın."

"Ben zaten onların oraya..."

"Burası onların vatanı, kardeşim," dedi Atticus. "Burayı biz bu hale getirdik, yapabilecekleri en iyi şey bununla başa çıkmayı öğrenmek."

"Ama mahkeme salonuna gitmek, o salonda zorbela ilerlemeye çalışmak zorunda değiller."

"Misyonerlik çayları ne kadar Maycomb'a özgü bir şeyse bu da öyle."

"Atticus..." Alexandra Hala'nın gözlerinde kaygı vardı.

"Senin bu konuda alınganlık gösterecek son kişi olacağını düşünmüştüm."

"Alınganlık etmiyorum, sadece yorgunum. Ben yatıyorum."

"Atticus..." dedi Jem soğuk bir sesle.

Kapı ağzında duran Atticus geriye döndü. "Ne var, oğlum?"

"Bunu nasıl yapabilirler, nasıl?"

"Bilmiyorum ama yaptılar. Daha önce de yaptılar, bu gece de yaptılar, yine yapacaklar ve yaptıkları zaman... Öyle görünüyor ki yalnızca çocuklar ağlayacak. İyi geceler."

Ama sabah olunca her şey hep daha iyi olur. Atticus her zamanki gibi münasebetsiz bir saatte kalktı, biz salona paldır küldür girdiğimizde salonda onu *Mobile* gazetesini okurken bulduk. Jem'in uykulu dudaklarının biçim vermeye çalıştığı soru, mahmur suratından yansıyordu.

"Henüz kaygılanma zamanı gelmedi," diyerek ona güvence verdi Atticus, hepimiz yemek odasına giderken. "Henüz her şey bitmedi bizim için. Temyize başvuracağız, buna güvenebilirsin. Aman Cal, nedir bu kuzum?" Kahvaltı tabağına bakıyordu.

Calpurnia, "Tom Robinson'ın babası bu sabah bu tavuğu size göndermiş, ben de pişirdim," dedi.

"Söyle ona, göğsüm kabardı... Bahse girerim Beyaz Saray'da bile kahvaltıda tavuk yemiyorlardır. Bunlar nedir?"

"Açma," dedi Calpurnia. "Şu oteldeki Estelle göndermiş."

Atticus şaşırmış gibi Calpurnia'ya baktı, Calpurnia ise, "Siz en iyisi gelin de, mutfakta ne var bakın, Bay Finch," dedi.

Babamın arkasına takıldık. Mutfak masasının üzeri yiyecek doluydu, bütün ailenin yiyip bitiremeyeceği kadar yiyecekle: tuzlanmış domuz eti parçaları, domates, fasulye, hatta üzüm. Bir kavanoz domuz ayağı salamurası görünce Atticus güldü. "Halanızın bunu yemek odasında yememe izin vereceğini düşünüyor musunuz?"

"Bu sabah buraya geldiğimde bütün bunlar arka merdivenin basamaklarındaydı," dedi Calpurnia. "Yaptığınız işin değerini biliyorlar, Bay Finch. Çok...Çok ileri gitmiyorlar, öyle değil mi?"

Atticus'un gözleri yaşardı. Bir süre konuşamadı. "Çok duygulandığımı söyle onlara," dedi. "Söyle... Söyle bir daha sakın böyle bir şey yapmasınlar. Çok zor zamanlarda yaşıyoruz..."

Atticus mutfaktan çıkıp yemek odasına geçti, Alexandra Hala'dan izin isteyip şapkasını giydi ve gitti.

Holde Dill'in ayak seslerini duyduk, bunun üzerine Calpurnia, Atticus'un yemeden bıraktığı kahvaltısını masanın üzerinden kaldırmadı. Dill tavşan gibi küçük küçük ısırarak yemek yerken bize Bayan Rachel'ın dün geceki tepkisini anlattı, dediğine göre: Atticus Finch gibi bir adam başını taşa vurmak istiyorsa, vursundu, baş onun başıydı.

"Ona diyeceğimi biliyordum," diye homurdandı Dill, bir tavuk budunu kemirirken, "ama bu sabah bir şey denecek hali yoktu. Söylediğine göre bütün geceyi pek uyumadan geçirmiş, benim nerede olduğumu merak etmekten mahvolmuş, peşime şerifi takacakmış ama şerif de duruşmadaymış."

"Dill, ona haber vermeden bir yere gitme huyundan vazgeçmelisin," dedi Jem. "Onu daha da çileden çıkarıyorsun."

Dill sabırla içini çekti. "Ona nereye gittiğimi söylemekten dilim damağım kurudu, onun tek derdi alkol krizi. Bana sorarsanız bu kadın her sabah kahvaltı yerine yarım litre yuvarlıyor; dolu dolu iki bardak içtiğini biliyorum. Gördüm."

"Böyle konuşma, Dill," dedi halam. "Bir çocuğun ağzına yakışmıyor. Alay etmek..."

"Alay etmiyorum, Bayan Alexandra, doğruyu söylüyorum. Buna alay etmek mi denir?"

"Söyleyiş tarzın öyle."

Jem, halama baktı ama Dill'e, "Haydi, gidelim. Şu yol halısını yanına alabilirsin," dedi.

Biz ön verandaya çıktığımız zaman Bayan Stephanie Crawford dikilmiş, Bayan Maudie Atkinson'la ve Bay Avery'yle konuşmaktaydı. Arkalarına dönüp bize baktıktan sonra konuşmalarına devam ettiler. Jem'in boğazından vahşi bir ses çıktı. Ah, bir silahımız olsaydı, dedim.

"Yetişkin insanların bana bakmasından nefret ediyorum," dedi Dill. "İnsan sanki bir kabahati varmış gibi hissediyor kendini."

Bayan Maudie bağırıp Jem'i çağırdı.

Jem inildedi, istemeye istemeye salıncaktan kalktı. "Biz de seninle geliyoruz," dedi Dill.

Bayan Stephanie'nin burnu meraktan titredi. Bize mahkeme salonuna gitme iznini kimin verdiğini öğrenmek istiyordu, bizi orada görmemişti ama siyahlara ayrılmış balkonda oturduğumuzu sabahleyin kasabada duymayan kalmamıştı. Acaba bizi oraya –şey olsun diye– Atticus mu göndermişti? Orada bulunan o kişilerle o kadar yakın olmak acaba doğru muydu? Acaba Scout her şeyi?.. Babamın yenildiğini görmek bizi çıldırtmamış mıydı acaba?

"Sussana, Stephanie." Bayan Maudie çok kesin konuşmuştu. "Bütün sabahı verandada geçiremem; Jem Finch, seni buraya arkadaşlarınla birlikte kek yiyecek zamanınız var mı diye sormak için çağırdım. Sabah beşte kalkıp yaptım, yani evet desen iyi edersin. İznini rica ediyoruz, Stephanie. Günaydın, Bay Avery."

Bayan Maudie'nin mutfak masasının üzerinde kocaman bir kekle iki küçük kek vardı. Küçük keklerden üç tane olması gerekirdi. Bayan Maudie'nin Dill'i unutmasına olanak yoktu, biz de bunu belli etmiş olmalıydık. Ama Bayan Maudie büyük kekten bir dilim kesip Jem'e verdiğinde durumu anladık.

Kekleri yerken farkına vardığımız bir şey vardı: Bu, Bayan Maudie'nin kendi açısından hiçbir şeyin değişmediğini söylemesinin bir yoluydu. Mutfak sandalyelerinden birinde oturmuş, sessizce bizi seyrediyordu.

Birden konuştu: "Hiç üzülme, Jem. Hiçbir şey göründüğü kadar kötü değildir."

Evin içindeyken Bayan Maudie uzun uzun bir şeyler söylemek istediğinde parmaklarını dizlerinin üzerine yayar, diş köprüsünü yerine yerleştirirdi. Bunları yaptı, biz de bekledik.

"Size söylemek istediğim bir şey var. Bu dünyada bazı insanlar bazı sevimsiz işleri bizim yerimize yapmak için doğmuştur. Babanız onlardan biri."

"Ha," dedi Jem. "Öyle."

"Ha deme bana, küçük bey," diye yanıt verdi Bayan Maudie, Jem'in, "N'aparsın, yazgı!" der gibi konuştuğunu fark ederek. "Benim sözlerimi anlayacak yaşta değilsin."

Jem yarısı yenmiş keke bakıyordu. "Bir kozanın içinde bir tırtıl kurdu olmak gibi bir şey bu, aynen böyle," dedi. "Sarılıp sarmalanmış ılık bir yerde uyuyan bir şey gibi. Ben her zaman Maycomb'luların dünyanın en iyi insanları olduklarını düşünürdüm, en azından öyle görünüyorlardı."

"Biz dünyanın en güvenilir insanlarıyız," dedi Bayan Maudie. "Hıristiyanlığımızı göstermemiz pek ender olarak gerekiyor ama gerektiğinde de aramızdan bu işi yapacak Atticus gibi insanlar çıkıyor."

Jem acıklı acıklı güldü. "Keşke ilçedeki herkes böyle düşünseydi."

"Kaç kişinin böyle düşündüğünü bilsen şaşarsın."

"Kaç kişi?" Jem sesini yükseltmişti. "Tom Robinson'a yardım etmek için bu kasabada kaç kişi parmağını oynattı, kaç kişi?"

"Kendisi gibi siyahi dostları vardı bir kere. Sonra bizim gibi insanlar var. Yargıç Taylor gibi insanlar var. Bay Heck Tate gibi insanlar var. Yemeği bırak da düşünmeye başla, Jem. Hiç aklına gelmedi mi, o oğlanı savunma görevini Yargıç Taylor'ın Atticus'a vermesinin bir rastlantı olmadığı? Yargıç Taylor'ın bu iş için babanı seçerken kendine göre nedenlerinin olduğu?"

Bu da bir düşünceydi. Savunma avukatını mahkeme tayin edeceği zaman, bu işi genelde Maxwell Green'e verirdi, yani Maycomb barosuna en son kaydolmuş, deneyim eksiği

olan avukata. Tom Robinson'ın avukatlığının ona verilmiş olması gerekirdi.

"Bunu bir düşün," dedi Bayan Maudie. "Bu bir rastlantı değil. Dün gece verandada oturmuş, hepinizin kaldırımın öteki başında görünmenizi bekliyordum, bekledim, bekledim, beklerken kendi kendime, Atticus Finch kazanamayacak, dedim ama böyle bir davada jüri karar verirken bu kadar uzun süre dışarıda kalıyorsa, bu yörede jüriyi bu kadar düşündürmeyi başaracak ondan başka biri yoktur. Sonra, eh bu da bir adım, diye düşündüm, küçücük bir adım ama adım."

"Söylemesi kolay – Hıristiyanlık inancına bağlı yargıç ve avukatlar, Hıristiyanlık inancına bağlı olmayan jürilerin hatalarını gideremez ki," diye homurdandı Jem. "Ben büyüyünce..."

"Bu konuyu babanla konuşursun," dedi Bayan Maudie.

Bayan Maudie'nin yeni ve güzel basamaklarından inip güneşe çıktık, Bay Avery ile Bayan Stephanie Crawford hâlâ devam ediyorlardı. Kaldırıma çıkmışlar, Bayan Stephanie'nin evinin önünde dikiliyorlardı, Bayan Rachel onlara doğru yürüyordu.

"Galiba ben büyüyünce soytarı olacağım," dedi Dill.

Jem'le ikimiz yürümeyi bıraktık.

"Evet, efendim, bir soytarı," dedi. "Dünyada başka insanlar için yapabileceğim hiçbir şey yok, gülmekten başka, işte ben de bu yüzden bir sirke katılıp gülmekten öleceğim."

"Ters söylüyorsun, Dill," dedi Jem. "Soytarılar kederlidir, insanlar onlara gülerler."

"E, ben de yeni tip bir soytarı olacağım. Sirkin ortasında durup insanlara güleceğim. A, şuraya bakın," dedi, parmağıyla göstererek. "Bunların hepsinin süpürgeye binmesi gerek. Rachel Teyzem zaten biniyor."

Bayan Stephanie ile Bayan Rachel bize deli gibi el sallıyorlardı, Dill'i yalancı çıkarmayacak biçimde.

"Ööf, şimdi onları görmemek kötü olacak," diye fısıldadı Jem.

Bir terslik vardı. Bay Avery'nin yüzü hapşırık krizinden ötürü kıpkırmızıydı, biz yakınına geldiğimizde neredeyse bir hapşırıkta bizi kaldırımdan fırlatacaktı. Bayan Stephanie heye-

candan titriyordu, Bayan Rachel, Dill'in omzunu yakalamıştı. "Arka avluya git ve oradan ayrılma," dedi. "Durum tehlikeli."

"Ne var?" diye sordum.

"Duymadınız mı? Bütün kasaba duymuş."

Tam o anda Alexandra Hala kapıya çıktı, bizi çağırdı ama çok geç kalmıştı. Bize her şeyi anlatma zevkini yaşamak Bayan Stephanie'ye düştü: Bu sabah Bay Bob Ewell postanenin köşesinde Atticus'u durdurmuş, suratına tükürmüş, bir ömür boyu uğraşmam gerekse de, demiş bir gün senin canına okuyacağım.

23

Atticus'un tek yaptığı şey, "Bob Ewell keşke tütün çiğnemeyen biri olsaydı," demek oldu.

Bayan Stephanie Crawford'a göre, Atticus postaneden çıkarken Bay Ewell yanına yaklaşmış, küfretmiş, suratına tükürmüş ve onu öldürmekle tehdit etmiş. Şu âna kadar bu hikâyeyi iki kez anlatmış olan Bayan Stephanie oradaymış, her şeyi görmüş, süpermarketten çıkmış, oradan geçiyormuş, Atticus kılını bile kıpırdatmamış, mendilini çıkarıp yüzünü silmiş, Bay Ewell kendisine küfrederken öylece dikilip onu seyretmiş, onun söylediklerini kimse ona dünyada tekrarlatamazmış. Bay Ewell bilinmeyen bir savaşta savaşmış deneyimli bir askerdi; belki de buna Atticus'un o sakin tavrı eklenince, Bayan Stephanie'nin dediğine göre, adam sormadan edememiş: "Benimle dövüşmeyecek kadar gururlusun ha, zenci budalası puşt?" Atticus, "Hayır," demiş, "çok yaşlıyım." Ellerini ceplerine sokup yürümüş, gitmiş. Atticus'u haklı olarak övmek gerekirmiş, Bayan Stephanie'ye göre, bazen çok tepkisiz olabiliyormuş.

Jem'le ikimiz bunu hiç de eğlenceli bulmadık.

"Yine de," dedim, "bir zamanlar ilçenin en iyi nişancısıydı. İstese..."

"Biliyorsun, silah taşımak istemiyor, Scout. Silahı bile yok," dedi Jem. "Biliyorsun o gece hapishanedeyken bile yoktu. Ortalıkta silah bulundurmak, başkalarının seni vurmasına davetiye çıkarmak anlamına gelir, demişti bana."

"Bu farklı bir şey," dedim. "Bir silah ödünç almasını söyleyebiliriz ona."

Söyledik, "Saçmalamayın," dedi.

Dill'e göre belki de Atticus'un zayıf tarafına seslenmek işe yarayabilirdi: Bay Ewell onu öldürürse biz açlıktan ölürdük, ayrıca bizi Alexandra Hala yetiştirirdi, Atticus'un ölüsü toprağa gömülmeden onun Calpurnia'yı işten çıkaracağını biliyorduk. Jem bunun işe yarayabileceğini söyledi, küçük kız olarak benim ağlamam, fenalık geçirmem koşuluyla. Bu da işe yaramadı.

Ama mahallede isteksiz isteksiz dolaştığımızı, yemek yemediğimizi, her zaman yaptığımız şeylerle ilgilenmediğimizi görünce Atticus ne kadar korktuğumuzu anladı. Bir gece yeni bir futbol dergisiyle Jem'in kanına girmeye çalıştı, dergiyi şöyle bir karıştırıp bir kenara attığını görünce de, "Seni kaygılandıran nedir, oğlum?" diye sordu.

Jem lafı dolaştırmadı: "Bay Ewell."

"Ne oldu?"

"Hiçbir şey olmadı. Senin için korkuyoruz, bu konuda bir şey yapman gerektiğine inanıyoruz."

Atticus buruk buruk güldü. "Ne yapayım? Bir şey yapmayacağına dair bir belge mi imzalatayım ona?"

"Bir adam senin icabına bakacağını söylüyorsa, bakacaktır."

"Bu lafı söylediği zaman o niyetteydi," dedi Atticus. "Jem, bir saniye için kendini Bob Ewell'ın yerine koymayı dene. O duruşmada onun en küçük bir inandırıcılığı vardıysa bile onu da ben yok ettim. Adamın bir şekilde inandırıcılığını yeniden kazanması gerekiyordu, o tipler her zaman bunu yapar. Benim suratıma tükürmesi, beni ölümle tehdit etmesi Mayella Ewell'i bir posta daha dayak yemekten kurtardıysa, adamın bana yaptıklarına seve seve katlanırım. Birinden acısını çıkarması gere-

kiyordu, o evdeki çocuklardan çıkaracağına benden çıkarması daha iyi. Anlıyor musun?"

Jem başıyla onayladı.

Atticus, "Bizim Bob Ewell'dan korkmamız için bir neden yok, bu sabah bütün hıncını bana kustu," derken Alexandra Hala içeri girdi.

"Ben olsam bundan o kadar emin olmazdım, Atticus," dedi. "Bu tip adamlar birinden hıncını almak için her şeyi yapabilir. Bunların ne biçim insanlar olduklarını biliyorsun."

"Tanrı aşkına, Ewell bana ne yapabilir, kuzum?"

"Sinsice bir şey," dedi Alexandra Hala. "Bunu aklından çıkarma.

"Maycomb'da kimsenin sinsice bir şey yapma şansı pek yoktur," demek oldu Atticus'un yanıtı.

Bu konuşmadan sonra korkuyu üzerimizden attık. Yaz hızla geçiyordu ve biz de tadını çıkarıyorduk. Atticus bize yüksek mahkeme davayı inceleyinceye kadar Tom Robinson'a bir şey olmayacağı konusunda güvence verdi, serbest kalma ya da hiç değilse yeniden yargılanma şansı yüksekti. Yetmiş kilometre ötede, Chester İlçesi'ndeki Enfield Açık Cezaevi'nde kalıyordu. Atticus'a Tom'un karısının ve çocuklarının onu ziyaret etmelerine izin verilip verilmediğini sordum, verilmiyormuş.

"Temyiz davasını kaybederse ne olur?" diye sordum bir akşam.

"Elektrikli sandalyeye oturur," dedi Atticus. "Yani vali cezasını hafifletmezse. Henüz kaygılanmamız için neden yok, Scout. Epeyce şansımız var."

Jem kanepeye yayılmış, *Popular Mechanics* dergisi okuyordu. Başını kaldırıp baktı. "Bu doğru olmaz. O suçlu bile olsa kimseyi öldürmedi. Hiç kimsenin canına kıymadı."

"Biliyorsun, Alabama'da ırza geçme idamlık bir suçtur," dedi Atticus.

"Evet ama, efendim, jüri ona ölüm cezası vermek zorunda değildi – vermek isteseler yirmi yıl da verirlerdi."

"Tom Robinson'ın," diye söze başladı Atticus, "bir siyahi olduğunu unutma, Jem. Bu yörede, böyle bir suçlama karşısında hiçbir jüri, 'Suçlu olduğun kanısındayız ama çok fazla suçlu da değilsin,' diyemez. Ya doğrudan suçsuzsundur ya da suçlu."

Jem karşı çıkarak başını sallıyordu. "Doğru olmadığını biliyorum ama yanlışlık bunun neresinde bilmiyorum; belki de ırza geçme ölümle cezalandırılacak bir suç olmamalı."

Atticus gazetesini sandalyesinin yanına, yere bıraktı. Irza geçmenin bağışlanmaz bir suç sayılmasıyla katiyen bir alıp veremediğinin olmadığını söyledi ama sırf ikinci derece kanıtlara bakarak mahkemenin ölüm cezası istemesi ve jürinin de vermesi konusunda kuşkuları vardı. Bana baktı, dinlediğimi görünce basitleştirdi. "...yani, şunu demek istiyorum, sözgelimi bir adamın cinayetten dolayı ölüme mahkûm edilebilmesi için bir ya da iki görgü tanığının olması gerekir. Birinin çıkıp, 'Evet, ben oradaydım, onun tetiği çektiğini gördüm,' demesi gerekir."

"Ama pek çok kişi ikinci derece kanıtlarla asıldı bugüne kadar," dedi Jem.

"Biliyorum, belki çoğu da bunu hak etti ama görgü tanığı olmadığı zaman hep bir kuşku kalır insanların kafasında, bazen yalnızca bir kuşkunun gölgesi. Yasa buna 'makul şüphe' der ama bir davalının bu kuşku gölgesinden doğan bir hakkı bulunur. Davalının az da olsa suçsuz olma olasılığı vardır."

"O zaman iş gelip jüriye dayanıyor. Jürileri kaldırmak gerek." Jem çok katıydı.

Atticus gülümsememek için kendini tutuyordu ama beceremedi. "Bize karşı çok sertsin, oğlum. Daha iyi bir yolu vardır belki, bana sorarsan. Yasa değiştirilebilir. Ölüm cezası gerektiren suçlarda cezayı saptama işi yargıçlara bırakılabilir."

"O zaman Montgomery'ye git ve yasayı değiştir."

"Bunun ne kadar zor olduğunu bilsen şaşarsın. Değiştiğini ben göremem, sen bile ancak yaşlandığında görürsün."

Bu, Jem'in hiç hoşuna gitmedi. "Hayır, efendim, jürileri kaldırmaları gerekir. Adam bir kere suçlu değildi, suçlu dediler."

"O jüride sen olsaydın ve senin dışında senin gibi on bir oğlan daha olsaydı Tom özgürlüğüne kavuşurdu," dedi Atticus. "Bugüne kadar hayatındaki hiçbir şey akıl yürütme sürecine engel olmadı. Tom'un jürisindekilerin hepsi de günlük hayatlarında makul insanlar ama akıllarıyla kendilerinin arasına bir şeylerin girdiğini gördün. O gece hapishanenin önünde de aynı şeyi görmüştün. O adamlar o gece akılcı oldukları için çekip gitmediler, gittiler çünkü orada biz vardık. Dünyamızda insanların akıllarının başlarından çıkmasına yol açan bir şey var; jüridekiler isteseler bile adil olamazlardı. Bizim mahkemelerimizde, beyaz adamın dünyasıyla siyah adamın dünyası karşı karşıya geldiğinde, her zaman beyaz adam kazanır. Bu ne kadar çirkin olursa olsun hayatın bir gerçeği."

"Gerçek olması doğru olduğu anlamına gelmez," dedi Jem heyecansızca. Yumruğunu hafif hafif dizine vuruyordu. "Bu tür kanıtlarla bir adamı suçlu bulamazsın, bulamazsın."

"*Sen* olsan bulmazdın ama onlar bulabilirdi ve buldular da. Büyüdükçe bu tür şeylere öyle çok tanık olacaksın ki. Bir adamın rengi ne olursa olsun, kendisine adil davranılması gereken tek yer mahkeme salonudur ama insanlar kendi hınçlarını jüri locasına taşımanın bir yolunu buluyor. Yaşın büyüdüğü zaman hayatının her gününde beyaz adamların siyah adamları aldattığını göreceksin ama sana bir şey söyleyeyim ve bu söyleyeceğim şeyi hiç unutma; beyaz bir adam siyah bir adamı aldattığı zaman, o beyaz adam kim olursa ve ne kadar zengin olursa olsun, ne kadar iyi bir aileden gelirse gelsin, beş para etmezin tekidir."

Atticus öyle sakin konuşuyordu ki "beş para etmez" sözü kulaklarımızda patladı. Başımı kaldırıp baktım, yüzünde çok sert bir ifade vardı. "Benim için bir siyahinin cehaletinden yararlanan beş para etmez bir beyaz adamdan daha mide bulandırıcı bir şey yoktur. Kendimizi kandırmayalım; fatura kabarıyor ve bu günlerde o faturayı ödeyeceğiz. Umarım onu ödemek siz çocuklara kalmaz."

Jem başını kaşıyordu. Birden gözleri parladı. "Atticus," dedi, "neden bizim gibi, Bayan Maudie gibi insanlar hiç jüri

üyesi olmuyor? Jüride Maycomb'lu birini göremiyoruz, gelenler hep ormanlık bölgeden geliyor."

Sallanan sandalyede oturan Atticus arkasına yaslandı. Nedense Jem'in sorusu hoşuna gitmiş gibiydi. "Bu soru aklına ne zaman gelecek diye merak ediyordum," dedi. "Bunun çeşitli nedenleri var. Bir kere Bayan Maudie jüri üyesi olamaz çünkü o bir kadın."

"Yani Alabama'da kadınlar jüri üyeliği yapamaz mı demek istiyorsun?" Öfkelenmiştim.

"Evet öyle. Galiba hassas ve narin kadınlarımızı Tom Robinson davası gibi iğrenç davalardan korumak istiyoruz. Ayrıca," diyerek gülümsedi Atticus, "kadınlar katılsaydı, başlayan bir dava bitebilir miydi hiç, kuşkuluyum; durmadan araya girip soru sorarlardı."

Jem'le ikimiz güldük. Bir jüride yer alsa Bayan Maudie kimbilir ne kadar etkileyici olurdu. Tekerlekli sandalyesinde oturan o yaşlı Bayan Dubose'u düşündüm: "O şeyi tıklatıp durmayı kes, Yargıç Taylor, şu adama bir soru sormak istiyorum." Belki de atalarımız haklıydı.

Atticus şöyle diyordu: "Bizim gibi insanlara gelince; o faturadan bizim payımıza düşen de bu. Biz genelde bu jürileri hak ediyoruz. Bir kere bizim Maycomb'lu yiğit hemşerilerimiz ilgilenmiyor. İkincisi korkuyorlar. Sonra bir de..."

"Korkuyorlar mı? Neden?" diye sordu Jem.

"E, sözgelimi, Bayan Rachel, Bayan Maudie'ye arabayla çarpsa, Bay Link Deas, Bayan Maudie'ye ödenecek tazminatın miktarını saptamak zorunda olacaktı. Kadınlardan birini müşteri olarak kaybetme düşüncesi Bay Link'in hiç de hoşuna gitmezdi, öyle değil mi? Bu yüzden Yargıç Taylor'a jüride yer alamayacağını çünkü kendisi dükkânda yokken dükkâna bakacak birinin bulunmadığını söylüyor. Yargıç Taylor da onun özrünü kabul ediyor. Bazen de öfkelenerek kabul ediyor."

"Kadınlardan birinin kendisinden alışveriş yapmayı keseceğini nereden çıkarıyor?" diye sordum.

Jem, "Bayan Rachel keserdi, Bayan Maudie kesmezdi," dedi. "Ama jüridekilerin oyu gizlidir, Atticus."

Babamız kıkır kıkır güldü. "Daha öğrenmen gereken çok şey var, oğlum. Bir jüri üyesinin oyu lafta gizlidir. Bir jüride yer alan bir adam bir karar vermek ve bir konuda bir iddiada bulunmak zorundadır. İnsanlar bunu yapmaktan hoşlanmazlar. Bu bazen sevimsiz bir iştir."

"Tom'un jürisi tabii ki çok çabuk karar verdi," diye homurdandı Jem.

Atticus'un parmakları saat cebine gitti. "Çabuk vermedi," dedi, bunu da daha çok kendi kendine konuşurmuş gibi söyledi. "Beni düşündüren tek şey buydu, yani, bu bir başlangıcın ilk işareti olabilir. Bu jürinin karar vermesi birkaç saat sürdü. Belki de kaçınılmaz bir mahkeme kararıydı ama genelde bu kararı birkaç dakikada verirler. Bu sefer..." durdu, bize baktı. "Bilmek hoşunuza gidebilir diye söylüyorum, jüri üyelerinin direncini kırmaya çalışan biri vardı, epeyce çaba gösterdi; başlangıçta peşin peşin beraat verilmesini savundu."

"Kim?" Jem şaşırmıştı.

Atticus'un gözleri parıldadı. "Bunu söylememem gerekiyor ama size şu kadarını söyleyeceğim. Sizin Old Sarum'lu arkadaşlarınızdan biri..."

"Cunningham'lardan biri mi?" Jem kesik kesik konuştu. "Onlardan... Ben onlardan birini görmedim orada... Şaka ediyorsun." Göz ucuyla Atticus'a baktı.

"Onların akrabalarından biri. Onu hemen eleyebilirdim ama bir içgüdüyle elemedim. Sırf içgüdüyle. Eleyebilirdim ama elemedim."

"Aman Tanrım," dedi Jem dehşetle. "Bir bakıyorsun onu öldürmek istiyorlar, bir bakıyorsun onu serbest bırakmaya çalışıyorlar... Bu insanları ömrümün sonuna kadar hiç anlayamayacağım."

Atticus insanın onları tanıması gerektiğini söyledi. Cunningham'ların Yeni Dünya'ya göç ettikleri günden beri hiç kimseden hiçbir şey kabul etmediklerini söyledi. Onlarla ilgili bir

başka şey daha vardı: Onların saygısını bir kez kazanırsan, senin için yapmayacakları şey yoktu. Atticus o gece onların Finch'lere karşı hiç azımsanmayacak derecede saygı duydukları için hapishaneyi terk ettiklerine dair bir duygu taşıyordu içinde, tahminden öteye geçmeyen bir duygu. Sonra, tabii, dedi, Cunningham'lardan birini kararından vazgeçiren şey, bir başka Cunningham ile bir yıldırımdı. "O gece oraya toplanan o kalabalıktakilerden iki kişi olsaydı jüride, karar çoğunluğu sağlayamayan bir jürimiz olacaktı."

Jem ağır ağır konuştu: "Yani sen, bir gece önce seni öldürmek isteyen bir adamı gerçekten de jüriye mi koydun? Nasıl böyle bir tehlikeyi göze alırsın, Atticus, nasıl alırsın?"

"İyi düşünürsen, pek az bir tehlike söz konusuydu. Davalıyı suçlu bulacak bir adamla davalıyı suçlu bulacak bir başka adam arasında hiçbir fark yoktur, öyle değil mi? Davalıyı suçlu bulacak bir adamla birazcık rahatsızlık duyan bir adam arasında az bir fark vardır, haksız mıyım? Listedeki tek bilinmezliği oluşturan kişi oydu."

"O adam Bay Walter Cunningham'ın nesi oluyordu?" diye sordum.

Atticus ayağa kalktı, gerindi, esnedi. Daha yatma zamanımız bile gelmemişti ama ona gazetesini okuma fırsatı vermemizi istediğini anladık. Gazeteyi yerden aldı, katladı, başıma hafif hafif gazeteyle vurdu. "Dur bakalım şimdi," diye kendi kendine söylendi. "Hah buldum. Birinci dereceden çifte kuzeni."

"Ne demek bu?"

"İki kız kardeş iki erkek kardeşle evlenmiş. Sana bu kadarını söyleyeyim, gerisini sen bul."

Düşündüm, düşündüm, sonunda kararımı verdim: Ben Dill'le evlenseydim, Dill'in kız kardeşiyle de Jem evlenseydi bizim çocuklarımız birinci dereceden çifte kuzen olacaktı. "Vay be, Jem," dedim, Atticus gittikten sonra. "Komik adamlar bunlar. Sen bunu duydun mu, Hala?"

Alexandra Hala kanaviçe işliyor, bize bakmıyor ama konuşmalarımızı dinliyordu. Nakış sepetini yanıbaşına koymuş,

sandalyesinde oturuyordu, işlediği küçük halıyı kucağına yaymıştı. Kadınlar böyle sıcaktan kaynayan gecelerde niçin yün halı işlerler, hiçbir zaman anlayamadım.

"Duydum," dedi.

Genç Walter Cunningham'ı savunmaya koşuşumu, o uzakta kalmış felaket olayı hatırladım. Şimdi o işi yaptığıma seviniyordum. "Okul açılır açılmaz, Walter'ı eve yemeğe çağıracağım," diye plan yaptım, onu bir daha gördüğümde dövmeye karar verdiğimi unutmuştum. "Okuldan sonra bazen bizde kalabilir. Atticus onu arabayla Old Sarum'a götürür. Belki bazen geceyi bizde geçirebilir, ne dersin ha, Jem?"

"Bakarız," dedi Alexandra Hala. Onun yaptığı açıklamaların içinde her zaman bir tehdit vardır, verilen bir söz yoktur. Şaşırarak ona döndüm. "Neden kalamazmış, Hala? Onlar iyi insanlar."

Nakış gözlüklerinin üzerinden bana baktı. "Jean Louise, iyi insanlardır elbette, bu konuda bir kuşku yok kafamda. Ama onlar bizim gibi insanlar değil."

"Onlar on para etmez insanlardır, demek istiyor, Scout," dedi Jem.

"On para etmez ne demektir?"

"Şey, değersiz. Vakitlerini boşa harcamayı falan severler."

"E, ben de seviyorum."

"Saçmalama, Jean Louise," dedi Alexandra Hala. "Walter Cunningham'ı istediğin kadar yıka, ov, parlat, ayağına ayakkabı, sırtına yeni elbiseler giydir, o Jem gibi olamaz. Ayrıca o ailede bir içkicilik damarı var, ırmak genişliğinde bir damar. Finch Ailesi'nin kadınları o tür insanlarla ilgilenmezler."

"Halacım," dedi Jem, "Scout daha dokuz yaşında bile değil."

"Şimdiden bunu öğrenebilir."

Alexandra Hala daha önce de bizimle konuşmuştu. Sert bir dille yaptığı son uyarıyı çok iyi hatırlıyordum. Nedenini hiç anlamamıştım. Calpurnia'nın evine gitme planlarına kendimi kaptırdığım zamandı – merak ediyordum, onunla arkadaşlık kurmak, onun nasıl yaşadığını, arkadaşlarının kimler olduğunu

görmek istiyordum. Belki de ayın arka yüzünü görmek istemiştim. Bu kez taktikleri farklıydı ama Alexandra Hala'nın amacı hep aynıydı. Belki de bizimle oturmaya gelmesinin nedeni buydu, arkadaşlarımızı seçmemize yardımcı olmak. Onu kendimden ne kadar uzak tutabilirsem tutacaktım: "İyi insanlarsa neden Walter'a nazik davranmayayım?"

"Ona nazik davranma demedim. Ona kibar davranmalısın, dostça davranmalısın, herkese karşı nazik olmalısın, tatlım. Ama onu eve davet etmek zorunda değilsin."

"Peki ya o bizim akrabamızsa, Hala?"

"Akrabamız olmadığını biliyoruz ama olsaydı da yanıtım değişmezdi."

"Hala," dedi Jem, "Atticus'un dediğine göre insan arkadaşlarını seçebilir ama ailesini seçemezmiş, aileni kabul etsen de etmesen de onlar senin akrabandır, kabul etmediğin zaman aptal durumuna düşersin."

"Ah, o babanız yok mu," dedi Alexandra Hala, "ben yine de Jean Louise, Walter Cunningham'ı bu eve davet edemez diyorum. O oğlan Jean Louise'in birinci dereceden çifte kuzeni olsa bile bu eve kabul edilmeyecektir, iş için Atticus'u görmeye gelirse o başka. İşte o kadar."

Gerçekten de "Olmaz" demişti ama bu kez nedenlerini de söyleyecekti: "Ama ben Walter'la oynamak istiyorum, halacığım, niçin oynayamayayım?"

Gözlüklerini çıkardı, dik dik bana baktı. "Nedenini söyleyeceğim," dedi. "Çünkü... O ayaktakımı içinden gelen bir çocuk, işte bu yüzden onunla oynayamazsın. Onunla düşüp kalkmana, onun alışkanlıklarını edinmene, ondan kimbilir neler öğrenmene izin veremem. Şu halinle bile babana sorun çıkarıyorsun."

Ne yapacaktım bilmiyorum ama Jem beni engelledi. Beni omuzlarımdan yakaladı, kollarını bana doladı, ben öfkeyle hıçkırırken beni alıp odasına götürdü. Atticus sesimizi duydu, kapıdan başını uzattı. "Bir şey yok, baba," dedi Jem boğuk bir sesle, "bir şey yok." Atticus çekildi.

"Al şunu ye, Scout." Jem elini cebine sokup bir karamela çıkardı. Karamelayı çiğneyip ağzımın içinde yumuşak bir topak haline getirmek birkaç dakikamı aldı.

Jem şifoniyerin üzerindeki nesneleri düzeltiyordu. Saçı arkadan havaya kalkmıştı, önleri de gözüne giriyordu, acaba bir gün saçları bir erkek saçına benzeyecek mi diye merak ettim; belki kökten kazıtırsa, yeni baştan uzadığı zaman düzgün bir şekilde arkaya yatardı. Kaşları kalınlaşıyordu, gövdesinde yeni bir incelik gözüme çarptı. Boyu uzuyordu.

Arkasına baktığında yeniden ağlamaya başlayacağımı düşünmüş olmalı ki, "Hiç kimseye söylemezsen sana bir şey göstereceğim," dedi. Ne, dedim. Gömleğinin düğmelerini çözdü, mahcup mahcup gülümsüyordu.

"E, ne?"

"Görmüyor musun?"

"Yoo."

"Kıllara baksana."

"Nerede?"

"Şurada işte. Tam şurada."

O benim biricik sığınağımdı, bu yüzden çok güzel olduğunu söyledim ama hiçbir şey görmemiştim. "Gerçekten çok hoş, Jem."

"Koltukaltlarımda da var," dedi. "Gelecek yıl futbol oynayacağım. Scout, halamın seni sinirlendirmesine izin verme."

Daha dün bana Alexandra Hala'yı sinirlendirmememi söylüyordu.

"Biliyorsun, kız çocuğuna alışkın değil," dedi Jem, "en azından senin gibi kız çocuklarına. Seni kibar bir hanım yapmaya çalışıyor. Dikişe falan başlayamaz mısın?"

"Ne dikişi be. O beni sevmiyor, hepsi bu ama umurumda değil. Walter Cunningham'a ayaktakımı deyince tutamadım kendimi, Jem, benim her zaman Atticus'a sorun çıkardığımı söylemesine taktığım yok. Bir keresinde bunu açık açık konuşmuştuk, ben sana sorun mu çıkarıyorum diye sormuştum Atticus'a, o da çıkarıyorsun sayılmaz, hiç değilse çözebileceğim sorunlar çıkarıyorsun demişti, onun başına bela olduğumu bir

an bile aklıma getirmememi istemişti. Dediğim gibi, bu kez Walter'dı – o çocuk ayaktakımından biri değil, Jem. Ewell'lara benzemiyor o."

Jem ayakkabılarını tekmeleyerek çıkardı ve ayaklarını yatağın üzerine attı. Bir yastığa dayanıp okuma lambasını yaktı. "Biliyor musun, Scout? Ben her şeyi çözdüm. Dünyada dört grup insan var. Bizim gibi, komşularımız gibi sıradan insanlar, ormanda yaşayan Cunningham'lar gibi insanlar, bataklıkta yaşayan Ewell'lar gibi insanlar, bir de zenciler."

"Peki ya Çinliler, Baldwin İlçesi'ndeki Kajunlar?"

"Ben Maycomb'dan söz ediyorum. Burada sorun bizim gibi insanların Cunningham'ları sevmemesi, Cunningham'ların Ewell'ları sevmemesi, Ewell'ların da siyahileri küçük görmesi."

Peki bu böyleyse, dedim Jem'e, o zaman Cunningham'lar gibi insanlardan oluşan Tom'un jürisi niçin Ewell'lara nispet olsun diye Tom'u beraat ettirmedi?

Jem sorumu çocukça bulduğunu gösteren bir el hareketiyle geçiştirdi.

"Biliyor musun," dedi, "radyoda keman gıygıyı duyduğu zaman Atticus'un ayağıyla hafif hafif tempo tuttuğunu gördüm ve Atticus kadar, et ve sebze haşlaması suyu seven bir adam görmedim."

"Bu durumda bizim de Cunningham'lardan farkımız kalmıyor," dedim. "Hiç anlamıyorum, halam..."

"Hayır, dur da sözümü bitireyim; farkımız kalmıyor ama biz yine de bir şekilde farklıyız. Bir keresinde Atticus bana halamın aile üzerinde bu kadar durmasının nedenini söylemişti, paramız yoktu ama geçmişimiz vardı, demişti."

"İyi ama Jem, bilmiyorum ki – Atticus bana bir keresinde bütün bu eski aile teranelerinin falan aptallık olduğunu çünkü herkesin ailesinin ötekilerin ailesi kadar eski olduğunu söylemişti. Bunun siyahları, İngilizleri falan kapsayıp kapsamadığını sordum, evet dedi."

"Eski aile demek sağlam bir geçmişi olmak demek değildir. Bence ailenin ne zamandan beri okuryazar olduğuyla ilgilidir bu,

Scout, ben bu konuyu çok araştırdım, düşünebildiğim tek neden bu. Geçmişte Finch'ler Mısır'dayken Finch'lerden biri birkaç hiyeroglif öğrenmiş ve oğluna öğretmiş olmalı," diyerek güldü Jem. "Halamın dedesinin dedesinin dedesinin okuma yazma bildiğiyle övündüğünü düşün – kadınlar tuhaf şeylerle övünürler."

"Tamam bununla övünüyorum yoksa bunları Atticus'a ve ötekilere kim öğretecekti, Atticus okuma yazma bilmeseydi seninle ikimiz çok zor durumda kalacaktık. Bence geçmiş bu değil, Jem."

"E, peki Cunningham'ların niçin farklı olduklarını nasıl açıklıyorsun? Bay Walter neredeyse imzasını bile atamıyor. Onu gördüm. Bizler yalnızca onlara göre daha uzun süredir okuyup yazabiliyoruz."

"Hayır, herkes sonradan öğreniyor, kimse bilerek doğmuyor. O Walter zeki olabileceği kadar zeki, sadece bazen aynı sınıfı tekrarlamak zorunda kalıyor çünkü devam etmiyor, babasına yardım etmek zorunda. Ne var bunda? Bak ama, Jem, bana kalırsa tek bir tür insan var. İnsanların hepsi insan."

Jem arkasına döndü, yastığını yumrukladı. Arkasına yaslandığı zaman gözleri bulutlanmıştı. Arada sırada yaşadığı düşüşlerden birini yaşamak üzereydi, dikkat kesildim. Kaşları birbirine yaklaştı, ağzı ince bir çizgi halini aldı. Susuyordu.

"Ben de öyle düşünmüştüm," dedi sonunda. "Senin yaşındayken. Yalnızca tek bir tür insan varsa, o zaman neden hiç geçinemiyorlar? Hepsi birbirine benziyorsa, niçin özel bir çaba harcayarak birbirlerini aşağılıyorlar, Scout, galiba bir şeyleri anlamaya başlıyorum. Galiba Öcü Radley'nin bunca zamandır evden çıkmamasını anlamaya başlıyorum... Dışarı çıkmamak *istediği* için içeride kalıyor."

24

Calpurnia en sert kolalı önlüğünü takmıştı. Tepside kremalı meyve keki taşıyordu. Geri geri yaylı kapıya kadar yürüdü ve poposuyla kapıya hafifçe dokundu. Tatlılarla, kurabiyelerle dolu ağır tepsileri bu kadar kolayca ve zarif bir şekilde taşımasına hayrandım. Alexandra Hala da hayran olsa gerekti ki bugün ikramları Calpurnia'nın yapmasına izin vermişti.

Ağustos eylüle devrilmek üzereydi. Yarın Dill, Meridian'a gitmek üzere yola çıkacaktı; bugün Jem'le ikisi Barker Girdabı'na yüzmeye gitmişlerdi. Jem bu zamana kadar hiç kimsenin Dill'e yüzme öğretme zahmetine girmediğini fark edince hem öfkelenmiş hem de şaşırmıştı, Jem'e göre yürümek kadar gerekli bir beceriydi bu. İkisi öğleden sonrayı derede geçirmişler, suya çıplak girdikleri için onlarla gidemeyeceğimi söylemişlerdi, ben de yalnız kaldığım süreyi Calpurnia ile Bayan Maudie arasında paylaştırdım.

Bugün Alexandra Hala ile onun misyonerlik grubundaki arkadaşlarının, dinin gereklerini yerine getirmek için verdikleri savaş sırasında çıkardıkları gürültü bütün evden duyuluyordu. Bayan Grace Merriweather'ın salonda Mruna'ların sefil hayatları üzerine sunduğu raporu –ben öyle anladım– ta mutfaktan duyabiliyordum. Kadınları, zamanı gelince –neyin zamanıy-

sa– götürüp kulübelere bırakıyorlarmış; aile düşüncesi yokmuş onlarda –bunun halamı çok üzeceğini biliyordum–, çocukları daha on üç yaşındayken korkunç zor işlere koşuyorlarmış; çocuklar ekvator frengisiyle, ekin kurtlarıyla yerlerde sürünüyorlarmış, bir ağacın kabuklarını çiğneyip topluluğa ait bir kabın içine tükürüyor, sonra da onu içerek sarhoş oluyorlarmış.

Hemen ardından hanımlar bir şeyler yiyip içmek için toplantıya ara verdiler.

Yemek odasına gitsem mi, gitmesem mi bilemiyordum. Alexandra Hala bir şeyler yer içerlerken onlara katılmamı söylemişti; toplantının işle ilgili kısmına katılmama gerek yoktu, sıkılabilirdim, öyle demişti. Pazar günlerine ayrılmış pembe elbisemi, ayakkabılarımı ve jüponumu giymiştim, üstüme bir şey dökersem Calpurnia'nın elbisemi yarın yine yıkaması gerekeceğini düşündüm. Bugün çok çalışmıştı. Gitmemeye karar verdim.

"Sana yardım edebilir miyim, Cal?" dedim, biraz işe yaramak isteğiyle.

Calpurnia kapı aralığında duraksadı. "Sen o köşede hiç sesini çıkarmadan otur," dedi, "geri geldiğimde tepsiye yerleştirmeme yardım edersin."

Calpurnia kapıyı açınca kadınların seslerinin yumuşak uğultusu yükseldi. "A, Alexandra hiç böyle kremalı meyveli kek görmedim... Harika olmuş... Benimkinin kabuğu böyle olmuyor, asla olmuyor... Böyle böğürtlenli tartlar yapmak kimin aklına gelir... Calpurnia'nın mahareti mi?.. Yoksa kimin aklına gelir... Sana söyleyen oldu mu papazın karısının... Haa-yıır, e, öyle, öteki henüz yürümüyor..."

Hepsi sustu, anladım ki hepsine yiyecek içecek servisi yapılmıştı. Calpurnia geri döndü, anneme ait o ağır gümüş sürahiyi bir tepsinin üzerine koydu. "Şu kahve sürahisi antika bir şey," diye mırıldandı, "artık bunları yapmıyorlar."

"Onu içeriye ben götürebilir miyim?"

"Dikkatli olup düşürmezsen. Masanın baş tarafına, Bayan Alexandra'nın yanına bırak. O fincanların falan olduğu yere. Halan doldurur."

Calpurnia'nın yaptığı gibi sırtımı dönüp popomla kapıyı iterek açmak istedim ama kapı açılmadı. Calpurnia gülümseyerek kapıyı açıp tuttu. "Aman dikkat et, çok ağır. Karşıya bak ki dökmeyesin."

Yolculuğum başarılı geçti: Alexandra Hala büyük bir mutlulukla gülümsedi. "Bizim yanımızda kal, Jean Louise," dedi. Bana kadın olmayı öğretme kampanyasının bir parçasıydı bu.

Grup üyelerinden her birinin, komşularını evlerine bir şeyler yiyip içmeye davet etme âdeti vardı, komşuları ister Vaftizci, ister Presbiteryen olsun fark etmiyordu, (bir yargıç gibi ciddi) Bayan Rachel'ın, Bayan Maudie'nin ve Bayan Stephanie Crawford'ın burada olma nedenleri buydu. Biraz tedirgin bir şekilde Bayan Maudie'nin yanına oturdum, kadınların karşı komşularına giderken neden şapka taktıklarını merak ettim. Kadınları toplu halde bir arada gördüğüm zaman belli belirsiz bir korkuya kapılır, başka yerde olma isteği duyardım ama Alexandra Hala bu duyguya "şımarıklık" diyordu.

Kadınlar dayanıksız pastel boyalar içinde alımlı görünüyordu. Çoğu bol bol pudralanmış ama allık sürmemişti; odada göze çarpan tek ruj –pembe ve portakal tonlarında– Tangee Natural rujuydu. Tırnaklar renksiz Cutex'le boyanmıştı ama bazı kadınlar pembe oje sürmüştü. Çok güzel kokuyorlardı. Sessizce oturuyordum, sandalyenin kollarını sıkıca tutarak ellerimi güvence altına almıştım, birinin benimle konuşmasını bekliyordum.

Bayan Maudie'nin ağzındaki altın köprü parıldıyordu. "Aman pek şık giyinmişsin, Bayan Jean Louise," dedi. "Pantolonun nereye gitti bugün?"

"Elbisemin altında."

Komiklik olsun diye söylememiştim ama hanımlar güldü. Hatamı fark edince yanaklarım yanmaya başladı ama Bayan Maudie ciddi bir yüz ifadesiyle bana baktı. Ben bilerek komiklik etmedikçe o bana gülmezdi.

Bunun arkasından birden çöken sessizlikte Bayan Stephanie Crawford masanın karşı tarafından seslendi: "Büyüyünce ne olacaksın, Jean Louise? Avukat mı?"

"Hayır, bu konuyu henüz düşünmedim..." Bayan Stephanie'nin konuyu değiştirdiğine sevinerek yanıt verdim. Aceleyle kendime bir meslek aramaya başladım. Hasta bakıcı? Havacı? "Şeyy..."

"Ne yani, ben senin avukat olmak istediğini düşünüyordum, şimdiden mahkemeye gitmeye başladığına göre."

Kadınlar yine güldü. "Bizim Stephanie de çok matrak," dedi içlerinden biri. Bayan Stephanie'yi konuya devam etmesi için yüreklendirdi. "Büyüyüp avukat olmak istemiyor musun?"

Bayan Maudie'nin eli elime dokundu, ben de, "Yoo, yalnızca bir kadın olmak istiyorum," dedim.

Bayan Stephanie kuşkuyla bana baktı, şımarıklık etmek istemediğime karar verdi, "Eh, daha sık elbise giymeye başlayıncaya kadar bu konuda pek yol alamazsın," demekle yetindi.

Bayan Maudie elimi iyice sıktı, ben de sustum. O elin sıcaklığı bana yetti.

Bayan Grace Merriweather solumda oturuyordu, nezaket gereği onunla konuşmamın doğru olacağını düşündüm. Bay Merriweather, baskı altında yaşayan inançlı bir Metodist olarak, "İnsanı hayrete düşüren Grace,(*) benim gibi bir sefili kurtaran ses ne kadar tatlı..." diye şarkı söylemekte kişisel bir yan görmüyordu anlaşılan. Ama Maycomb'daki herkes Bayan Merriweather'ın o adamın aklını başına getirdiğine ve onu doğru düzgün bir vatandaşa dönüştürdüğüne inanıyordu çünkü Bayan Merriweather hiç kuşkusuz kasabanın en inançlı kadınıydı. Ona ilginç gelecek bir konu başlığı bulmaya çalıştım. "Bu öğleden sonra ne üzerinde çalıştınız?" dedim.

"Ha, şu zavallı Mruna'lar üzerinde, tatlım," dedi ve konuşmayı bıraktı. Başka birkaç soru daha gerekiyordu.

Ezilenler aklına gelince Bayan Merriweather'ın o iri kahverengi gözleri yaşarırdı. "O balta girmemiş ormanda J. Grimes Everett dışında kimseyi görmeden yaşamak," dedi. "Bir

---

* Kadın adı olarak kullanılan *Grace* Hıristiyanlıkta Tanrı lütfu, Tanrı'nın insanlara bahşettiği, günaha direnme gücü anlamına geliyor. (ç.n.)

azizden farkı olmayan Bay Everett dışında oraya tek bir beyaz adım atmıyor."

Bayan Merriweather ses tellerini org gibi kullanabiliyordu, sesi orgdan çıkarmış gibiydi; ağzından çıkan her sözcüğün hakkını veriyordu: "O yoksulluk... O karanlık... O ahlak yoksunluğu – bunları J. Grimes Everett'ten başka bilen yok. Biliyor musunuz, kilise bana onların konakladığı yere gitme görevi verdiğinde J. Grimes Everett bana şöyle demişti..."

"O orada mıydı, bayan? Ben sanki..."

"Evde izindeydi. J. Grimes Everett bana şöyle dedi: 'Bayan Merriweather, bizim orada nelerle savaştığımızı hiç bilmiyorsunuz, hiç bilmiyorsunuz.' Bana böyle dedi."

"Anlıyorum, bayan."

"Ben de ona dedim ki, 'Bay Everett, Alabama'da Maycomb Güney Metodist Piskoposluk Kilisesi yüzde yüz sizin arkanızdadır.' Ona böyle, dedim. Biliyor musunuz hemen o an oracıkta kendi kendime bir söz verdim, eve döndüğüm zaman Mruna'lar üzerine bir kurs açacağım ve J. Grimes Everett'in mesajını Maycomb'lulara ileteceğim, dedim ve işte şimdi onu yapıyorum."

"Anlıyorum, bayan."

Bayan Merriweather başını iki yana salladığında saçının siyah bukleleri de hafifçe sallandı. "Jean Louise," dedi, "sen çok şanslı bir kızsın. Hıristiyan bir kasabada, Hıristiyanlarla birlikte Hıristiyan bir evde yaşıyorsun. Orada J. Grimes Everett'in yaşadığı yerde günahtan ve pislikten başka bir şey yok."

"Anlıyorum, bayan."

"Günah ve pislik – neydi o Gertrude?" Bayan Merriweather o ahenkli sesiyle yanında oturan kadına dönüp sordu. "Ben her zaman bağışla ve unut derim, bağışla ve unut. Kilisenin yapması gereken şey, o kadının çocukları için bir Hıristiyan gibi yaşamasına yardımcı olmaktır. Bazı erkeklerin oraya gitmesi, o vaize o kadını cesaretlendirmesini söylemesi gerekiyor."

"Özür dilerim, Bayan Merriweather," diyerek sözünü kestim, "Mayella Ewell'dan mı söz ediyorsunuz?

"May?.. Hayır, çocuğum. O zencinin karısından. Tom'un karısından Tom..."

"Robinson, bayan."

Bayan Merriweather yeniden komşusuna döndü. "Benim gerçekten inandığım bir şey var, Gertrude," diye devam etti, "ama insanlar olaya benim gibi bakmıyorlar işte. Onları bağışladığımızı, her şeyi unuttuğumuzu bilirlerse her şey geride kalır."

"Ha... Bayan Merriweather," diyerek yine sözünü kestim, "ne geride kalır?"

Yine bana döndü. Bayan Merriweather çocuğu olmayan ve çocuklarla konuşurken ses tonunu değiştirmek gerektiğini düşünen yetişkinlerden biriydi.

"Hiç, Jean Louise," dedi, etkileyici şekilde, ağır ağır, "aşçılar, çiftlik işçileri hiç memnun değil ama biraz biraz sakinleşiyorlar, o duruşma ertesinde bütün gün homurdanıp durdular."

Bayan Merriweather yüzünü Bayan Farrow'a döndü. "Gertrude, bak sana ne diyeceğim, surat asan bir zenciden daha rahatsız edici bir şey yok. Ağızları ta buraya kadar sarkıyor. Mutfakta böyle birini görünce bütün günün mahvoluyor. Sophy'ye ne dedim biliyor musun, Gertrude? 'Sophy,' dedim, 'bugün bir Hıristiyan gibi davranmıyorsun. Aziz İsa ortalıkta söylenerek, şikâyet ederek dolaşmazdı.' Biliyor musun, bunu duymak ona iyi geldi. Gözlerini yerden kaldırdı, 'Dolaşmazdı, Merriweather Bayanım, söylenerek dolaşmazdı,' dedi. Bak sana söylüyorum, Gertrude, Yüce İsa'mızı tanıklığa çağırmak için hiçbir fırsatı kaçırmamalıyız."

Finch Arazisi'nin küçük kilisesindeki eski, küçük orgu hatırladım. Ben küçükken, o gün uslu durduysam Atticus orgun körüğünü pompalamama izin verir, kendisi de o sırada tek parmakla bir melodi çalardı. Son nota körükteki hava bitinceye kadar uzar giderdi. Bayan Merriweather havasız kalmıştı, bana göre, Bayan Farrow konuşmaya hazırlanırken o tükenen deposunu dolduruyordu.

Bayan Farrow soluk gözlü, ince ayaklı, güzel yapılı bir kadındı. Saçına yeni ondüle yaptırmıştı, gri lülelerden oluşan sıkı

bir yumak gibiydi saçı. Maycomb'un en inançlı kadınlarının ikincisiydi. Söze yumuşak, ıslık sesine benzer bir ses çıkararak başlamak gibi bir huyu vardı.

"S-s-s Grace," dedi, "geçen gün ben de Hutson Birader'e aynı şeyi söyledim. 'S-s-s Hutson Birader,' dedim, 'biz kaybetmeye mahkûm olduğumuz bir savaş veriyoruz, kaybetmeye mahkûm olduğumuz bir savaş,' dedim, 'onların hiç umurunda değil. Biz göbeğimiz çatlayıncaya kadar onlara bir şeyler öğretmeye çalışsak da, onları Hıristiyan yapmak için canımızı dişimize taksak da bu günlerde hiçbir kadın gece yatağında güvende değil.' O da bana, 'Bayan Farrow,' dedi, 'bu gidişin sonu nereye varacak bilmiyorum.' S-s-s ben de ona, çok doğru söylüyorsunuz, dedim."

Bayan Merriweather bilmiş bilmiş başını salladı. Sesi kahve fincanlarının tıkırtılarını ve kibar bayanların leziz yiyecekleri çiğnerken çıkardığı, büyükbaş hayvanların geviş getirme sesine benzeyen o yumuşak sesi bastırdı. "Gertrude," dedi, "sana söylüyorum, bu kasabada bazı, iyi ama yanlış şeyler yapan insanlar var. Yani doğru şeyler yaptıklarına inanan insanlar. Kim olduklarını söylemek istemem şimdi ama onların bazıları daha düne kadar doğru şeyler yaptıklarına inanıyorlardı oysa tek yaptıkları iş zencileri kışkırtmaktı. Bunu yaptılar hep. O zamanlar yapılacak en doğru şeymiş gibi görünmüş olabilir, kesinlikle bilmiyorum, bu konuda bir eğitimim yok ama surat asmak... Memnuniyetsizlik göstermek... Bak sana söyleyeyim, benim Sophy bir gün daha buna devam etseydi, onu postalardım. Onun o odun kafasının bir türlü almadığı şey şu: Yalnızca ekonomik kriz yaşadığımız için, onun da her hafta bir dolar yirmi beş sente ihtiyacı olduğu için ben onu bu evde tutuyorum."

"O çekiştirdiğiniz adamın parasıyla alınmış yiyecekler boğazınızdan rahat rahat geçiyor ama, öyle değil mi?"

Bunu Bayan Maudie söylemişti. Ağzının iki ucunda iki gergin çizgi belirmişti. Yanımda sessizce oturmaktaydı, kahve fincanını bir dizinin üzerinde dengelemişti. Ben konuşmayı izlemeyi çoktan bırakmıştım, onlar Tom Robinson'ın karısından

söz etmeyi bıraktıklarında ben de onları dinlemeyi bırakmış, Finch Arazisi'ni ve ırmağı düşünmeye dalmıştım. Alexandra Hala ters söylemişti: Toplantının işle ilgili kısmı insanın kanını donduracak kadar korkunçtu, sohbet kısmı can sıkıcı.

"Maudie, ne demek istediğini anlamadığımdan eminim," dedi Bayan Merriweather.

"Ben de anladığından eminim," dedi Bayan Maudie kısaca.

Daha fazla bir şey söylemedi. Bayan Maudie kızdığı zaman buz gibi soğuk bir sesle kısacık bir şey söylerdi. Onu kızdıran bir şey vardı, gri gözleri sesi kadar soğuktu. Bayan Merriweather kızardı, bana baktı, bakışlarını başka yöne çevirdi. Bayan Farrow'u göremiyordum.

Alexandra Hala masadan kalktı, hızla yiyecek ve içecek servisi yaptı, canlı bir konuşmayla Bayan Merriweather'la Bayan Gates'i lafa tuttu. Onları Bayan Perkins ile sohbete tutuşturduktan sonra geri çekildi. Bayan Maudie'ye basbayağı teşekkür eder gibi baktı, ben de kadınların dünyasına hayretle bakıyordum. Bayan Maudie ile Alexandra Hala hiçbir zaman birbirlerine özellikle yakın olmamışlardı, şimdiyse halam ona bir şey için teşekkür ediyordu. Ne için ettiğini bilmiyorum. Alexandra Hala'nın kendisine yapılan yardıma teşekkür borcu duyacak kadar etkilendiğini görmek hoşuma gitmişti. Bu konuda hiç kuşkum yoktu, kısa zamanda bu dünyaya girmeliydim, dışarıdan bakılınca güzel kokulu kadınların ağır ağır sallandıkları, hafifçe yelpazelendikleri ve soğuk su içtikleri dünyaya.

Ama ben babamın dünyasında daha rahattım. Bay Heck Tate gibi insanlar, alay etmek için sordukları masum sorularla sizi tuzağa düşürmüyorlardı; Jem bile aptalca bir şey sormadığınız sürece fazla eleştirel olmuyordu. Kadınlar erkeklerden hafifçe korkarak yaşıyorlardı, onları bütün yürekleriyle beğenmek istemiyorlardı. Ama ben erkekleri seviyordum. Ne kadar sövüp saysalar, içki içip kumar oynasalar, tütün çiğneseler de onlarda sevdiğim bir şey vardı; ne kadar sevimsiz de olsalar onlarda içgüdüsel olarak sevdiğim bir şey... Onlar...

"İkiyüzlü hepsi, Bayan Perkins, doğuştan ikiyüzlü," diyordu Bayan Merriweather. "Hiç değilse biz o günahı omuzlarımızda taşımıyoruz. Kuzeydekiler kölelere özgürlüklerini vermiş ama onlarla aynı masada oturduklarını görmüyorsun. Biz hiç değilse onları aldatmıyoruz, tamam, siz de bizim kadar iyisiniz ama bizden uzak durun demiyoruz. Biz burada onlara, siz bildiğiniz gibi yaşayın biz de bildiğimiz gibi yaşayalım, diyoruz. Bana kalırsa o kadın, o Bayan Roosevelt aklını kaçırmış, aklını kaçırmasa ta Birmingham'a kadar gelip onlarla birlikte oturmaya kalkışır mı?(*) Ben Birmingham Belediye Başkanı olsaydım asla..."

Eh, hiçbirimiz Birmingham Belediye Başkanı değiliz ama keşke ben bir günlüğüne Alabama Valisi olsaydım; Tom Robinson'ı öylesine çabucak serbest bırakırdım ki Misyonerlik Derneği "gık" bile diyemezdi. Geçen gün Calpurnia, Bayan Rachel'ın aşçısına Tom'un ne kadar umutsuz olduğunu söylüyordu, ben mutfağa girince de konuşmasını kesmedi. Atticus'un hapiste yatmayı hafifletecek bir şey yapma olanağı yokmuş, açık cezaevine gönderilmeden önce Robinson, "Hoşça kal, Bay Finch," demiş, "artık yapabileceğiniz bi şey yok, o yüzden çabalamak gereksiz." Atticus, Calpurnia'ya Tom'u hapse attıkları gün bütün umudunu yitirdiğini söylemiş. Atticus, Tom'a açıklamaya çalışmış, umudunu kaybetmemek için elinden geleni yapmasını söylemiş çünkü Atticus onu serbest bıraktırmak için elinden geleni yapmaktaymış. Bayan Rachel'ın aşçısı Calpurnia'ya sordu, e, peki Atticus ona neden, evet, serbest kalacaksın diyerek kestirip atmamış diye, sanki bu Tom'u çok rahatlatacak bir şeymiş gibi. Calpurnia ona, "Çünkü senin yasadan falan anladığın yok," dedi, "hukukçu bir ailede ilk öğreneceğin şey hiçbir şeyin kesin yanıtının olmadığıdır. Bay Finch bunun böyle olacağını kesin olarak bilmeden böyle bir şey söyleyemezdi."

---

* Siyahlarla beyazların karışık oturmasının yasaklandığı bir toplantıda, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın karısı Bayan Roosevelt salonun siyahlara ayrılmış tarafında ilk sıraya oturmuştu. (ç.n.)

Ön kapı çarptı, holde Atticus'un ayak seslerini duydum. Duyar duymaz da saatin kaç olduğunu düşündüm. Onun eve gelme saati değildi bu, hele Misyonerlik Derneği günlerinde hava kararıncaya kadar kasabada oyalanırdı. Kapı aralığında durdu, şapkası elindeydi, yüzü bembeyazdı.

"Özür dilerim, bayanlar," dedi. "Siz toplantınıza devam edin, sizi bölmüş olmayayım. Alexandra bir dakika mutfağa gelir misin? Bir süreliğine Calpurnia'yı da sizden ödünç alacağım."

Yemek odasından geçmedi, onun yerine koridordan geçerek mutfağa arka kapıdan girdi. Alexandra Hala ile ikimiz onu mutfakta karşıladık. Yemek odasının kapısı yeniden açıldı, Bayan Maudie yanımıza geldi. Calpurnia sandalyesinden yarı kalkmıştı.

"Cal," dedi Atticus, "benimle Helen Robinson'ın evine gelmeni istiyorum."

"Ne oldu?" diye sordu Alexandra Hala, babamın yüzündeki ifadeden ötürü telaşa kapılarak.

"Tom öldü."

Alexandra Hala elleriyle ağzını kapattı.

"Onu vurdular," dedi Atticus. "Koşuyordu. İdman saatiydi. Dediklerine göre çitin yanında birden çıldırıp çite tırmanmaya başlamış. Herkesin gözü önünde..."

"Onu durdurmaya çalışmamışlar mı? Uyarıda bulunmamışlar mı?" Alexandra Hala'nın sesi titriyordu.

"Ha, evet, gardiyanlar dur, diye seslenmiş. Birkaç el havaya ateş etmişler, sonra da öldürmek üzere. Tam çiti aşmak üzereyken onu vurmuşlar. İki sağlam kolu olsaydı başaracaktı dediler, o kadar hızlı hareket ediyormuş. On yedi kurşun yemiş. O kadar fazla kurşun atmalarına gerek yoktu. Cal, benimle gelmeni istiyorum, Helen'a söylememe yardımcı ol."

"Peki, efendim," diye mırıldandı Calpurnia, önlüğünü çözmeye çalışıyordu. Bayan Maudie, Calpurnia'nın yanına gidip önlüğünü çıkardı.

"Bu kadarı da fazla, Atticus," dedi Alexandra Hala.

"Nasıl baktığına bağlı," dedi Atticus. "Bir zenci nedir ki, aşağı yukarı iki yüz zencinin içinde? Onlar için o Tom değildi, kaçmaya çalışan bir mahkûmdu yalnızca."

Atticus buzdolabına yaslandı, gözlüklerini yukarı kaldırdı, gözlerini ovuşturdu. "Şansımız çok yüksekti," dedi. "Ne düşündüğümü ona söylemiştim ama doğrusu yalnızca şansımızın yüksek olduğunu söyledim ona, daha fazlasını söyleyemezdim. Bana kalırsa Tom beyaz adamların onlara tanıdığı şanslardan bıkmıştı, kendi şansını kendisi yaratmaya karar verdi. Hazır mısın, Cal?"

"Evet, efendim, Bay Finch."

"Haydi, o zaman gidelim."

Alexandra Hala, Calpurnia'nın sandalyesine oturdu, elleriyle yüzünü kapadı. Hiç kımıldamadan oturuyordu, o kadar kımıltısızdı ki acaba bayılacak mı diye merak ettim. Bayan Maudie'nin sanki biraz önce bir merdivene tırmanmış gibi soluduğunu duydum, yemek odasında kadınlar şen şakrak çene çalıyordu.

Alexandra Hala'nın ağladığını sandım ama ellerini yüzünden çektiğinde yanıldığımı gördüm. Çok bitkin görünüyordu. Konuştuğu zaman sesi tekdüzeydi.

"Onun yaptığı her şeyi onayladığımı söyleyemem, Maudie ama o benim kardeşim, bu ne zaman bitecek, bilmek istiyorum." Sesini yükseltti: "Perişan durumda. Fazla göstermiyor ama perişan durumda. Halini gördün; ondan daha ne istiyorlar, Maudie, daha ne istiyorlar?"

"Kim ne istiyor, Alexandra?" dedi Bayan Maudie.

"Bu kasaba. Kendilerinin yapmaya çok korktukları şeyi, oh ne âlâ, o yapsın istiyorlar; kendileri üç kuruş kaybetmesin. Kendilerinin yapmaya çok korktukları şeyi o yapsın, sağlığını kaybetsin ama onlar..."

"Yavaş ol, seni duyacaklar," dedi Bayan Maudie. "Bunu hiç şöyle düşündün mü, Alexandra? Maycomb bunu biliyor ya da bilmiyor olabilir, ama biz bir adama karşı duyulabilecek en büyük saygıyı duyuyoruz ona. Onun doğruyu yapacağına güveniyoruz. Bu kadar basit."

"Kim?" Alexandra Hala on iki yaşındaki yeğeni gibi davrandığını bilmiyordu.

"Bu kasabada oyunu kurallarına göre oynamanın Yalnızca Beyazlar İçindir damgasını taşımadığına inanan bir avuç insan; adil yargılanma hakkının yalnız bizlere değil herkese ait olduğuna inanan bir avuç insan; bir zenciye baktıkları zaman, Tanrı bana acımasaydı ben de onun gibi olabilirdim, diye düşünecek kadar alçakgönüllü olan bir avuç insan." Bayan Maudie'nin eski canlılığı geri gelmişti: "Bu kasabada sağlam bir altyapısı olan bir avuç insan, işte onlar."

Yeterince dikkat gösterseydim Jem'in sağlam geçmiş tanımına küçücük bir şey daha eklerdim ama tir tir titrediğimi ve buna engel olamadığımı fark ettim. Enfield Açık Cezaevi'ni görmüştüm, Atticus bana parmağıyla idman sahasını göstermişti. Bir futbol sahası büyüklüğündeydi.

"Şu titremeyi kes," dedi Bayan Maudie, kestim. "Kalk Alexandra, onları yeterince yalnız bıraktık."

Alexandra Hala kalktı, korsesinin kalça kısmındaki kırışıklıkları düzeltti. Beline sıkıştırdığı mendili çıkardı, sümkürdü. Saçlarına hafif hafif dokundu, "Belli oluyor mu?" dedi.

"Hiç belli olmuyor," dedi Bayan Maudie. "Bizimle geliyor musun, Jean Louise?"

"Evet, efendim."

"Haydi, o zaman ötekilere katılalım," dedi tatsız bir suratla.

Bayan Maudie yemek odasının kapısını açtığında kadınların sesleri yükseldi. Alexandra Hala benim önümdeydi, kapıdan geçerken arkadan kafasının dikleştiğini gördüm.

"Aa, Bayan Perkins," dedi, "kahveniz bitmiş. Gidip getireyim."

"Calpurnia bir iş için birkaç dakikalığına bir yere gitti, Grace," dedi Bayan Maudie. "Şu böğürtlenli tartlardan vereyim sana. Hani şu balığa çıkmayı seven kuzenim var ya, geçen gün ne yaptı duydunuz mu?.."

İşte böylece devam edip gittiler, yemek odasında gülüşen, fincanlara kahveler dolduran, kekler, pastalar ikram eden, ge-

çici bir süre Calpurnia'sız kalmak gibi bir hizmetçi felaketinden başka derdi yokmuş görünen kadınların gürültüsü arasında.

O hafif uğultu yeniden başladı: "Evet, Bayan Perkins, J. Grimes Everett büyük acılar çekmiş bir aziz... Evlenmesi gerekiyordu, bunun üzerine... Her cumartesi öğleden sonra güzellik salonuna koşmuşlar... Güneş batar batmaz. Tavuk gibi erken yatarmış, hasta tavuklarla dolu bir küfe, Fred her şeyin bununla başladığını söylüyor, Fred'in dediğine göre..."

Alexandra Hala karşıdan bana bakıp gülümsedi. Masanın üzerindeki kurabiye dolu tepsiye baktı, kafasını sallayarak bana tepsiyi gösterdi. Dikkatlice tepsiyi aldım, büyük bir dikkatle Bayan Merriweather'ın yanına gittim. Konuklarını ağırlayan kibar bir ev sahibesi gibi, biraz kurabiye isteyip istemediğini sordum. Mademki halam böyle bir zamanda hanımefendiliği elden bırakmıyordu, ben de bırakmayabilirdim.

25

"Öyle yapma, Scout. Arka merdivenden dışarı bırak."

"Delirdin mi sen, Jem?"

"Onu arka merdivenden dışarı bırak, dedim sana."

İçimi çekerek o küçük yaratığı avucuma aldım, arka merdivenin alt basamağına bırakıp karyolama döndüm. Eylül gelmişti ama henüz serin havadan iz yoktu, biz hâlâ sinek teli geçirilmiş arka verandada uyuyorduk. Ateşböcekleri hâlâ ortalıktaydı, yaz boyu tele çarpmış olan gece tırtılları, uçan böcekler sonbahar geldiğinde nereye gidiyorlarsa hâlâ gitmemişlerdi. Bir tespih böceği bir yolunu bulup içeri girmişti; herhalde arka basamaklardan tırmandı, kapının altından girdi, diye mantık yürüttüm. Kitabımı yere, yatağımın yanına bırakıyordum ki böceği gördüm. Bu böceklerin boyu iki buçuk santimden fazla, dokunduğunuz zaman dertop olup, sımsıkı gri bir topa dönüşüyorlar.

Yüzükoyun yattım, aşağıya uzanıp ona dokundum. Dertop oldu. Sonra herhalde tehlikenin geçtiğini sanıp yeniden ağır ağır kolunu bacağını dışarı çıkardı. O yüz bacağıyla beş on santim yürüdü, ona tekrar dokundum. Hayvan tekrar dertop oldu. Uykum geldiği için işini bitirmeye karar verdim. Elim tam böceğe uzanırken Jem konuştu.

Kaşlarını çatmıştı. Belki de içinde bulunduğu geçiş evresinin bir parçasıydı bu, elini çabuk tutup böceğin işini bitirse, diyordum. Hayvanlara karşı acımasız davranan biri değildi ama bu iyi halinin böcek dünyasını da kapsadığını bilmiyordum.

"Onu niçin ezemezmişim?" diye sordum.

"Çünkü sana bir zararı yok," diye yanıt verdi karanlığın içinden Jem. Okuma lambasını söndürmüştü.

"Herhalde sinekleri, sivrisinekleri öldürmeme evresindesin," dedim. "Fikrini değiştirirsen bana söyle. Yine de sana bir şey söyleyeyim mi, burada oturup da pireleri ezmeden yapamam."

"Öff, kapa çeneni," dedi Jem uykulu uykulu.

Büyüdükçe her gün biraz daha kız gibi olan ben değildim, Jem'di. Rahatça sırtüstü yattım, uykumun gelmesini beklemeye başladım, beklerken Dill'i düşündüm. Ayın birinde bizi bırakıp gitmiş, okulun kapandığı gün döneceğine yemin etmişti – ailede onun yazları Maycomb'da geçirmekten hoşlandığı gibi genel bir düşüncenin var olduğunu tahmin ediyordu. Bayan Rachel ile Dill, Maycomb Kavşağı'na giderken taksiye bizi de almışlardı, Dill bize trenin penceresinden el salladı, tren gözden kayboluncaya kadar. Hayatımdan çıkıp gitti ama aklımdan çıkmış değildi; onu özledim. Buradaki son iki gününde Jem ona yüzme öğretmişti.

Evet, yüzme öğretmişti. Cin gibi uyanıktım, Dill'in bana söylediği şeyi hatırladım.

Baker's Eddy deresi Meridian karayolundan ayrılan toprak bir yolun sonunda, kasabadan bir buçuk kilometre uzaktadır. Otostop yapıp karayolundan geçen bir pamuk kamyonuna ya da motorlu bir araca binmek kolaydır, dereye kadarki kısa yolu yürümek de sorun değildir ama alacakaranlıkta trafiğin azaldığı saatte ta eve kadar yürüme düşüncesi hiç hoş değildir, o yüzden yüzmeye gidenler çok geçe kalmamaya dikkat ederler.

Dill'e göre, Jem'le ikisi tam karayoluna geldikleri zaman kendilerine doğru gelen Atticus'un arabasını görmüşler. Atticus onları görmemişe benziyormuş, o yüzden el sallamışlar. Sonunda Atticus yavaşlamış; ikisi arabaya yetiştiklerinde Atticus, "Siz

başka bir arabayla gelseniz iyi olur," demiş, "ben bir süre eve gitmeyeceğim." Calpurnia arka koltukta oturuyormuş.

Jem itiraz etmiş, sonra yalvarmış, Atticus da, "Tamam, arabada kalırsanız bizimle gelebilirsiniz," demiş.

Tom Robinson'ın evine giderlerken Atticus onlara olanları anlatmış.

Karayolunu bırakıp sapmışlar, çöplüğün yanından ağır ağır ilerlemişler, Ewell'ların evinin yanından geçmişler, zenci kulübelerine giden dar yola girmişler. Dill'in dediğine göre Tom'un ön avlusunda siyah çocuklar bilye oynamaktaymış. Atticus arabayı park edip inmiş. Ön bahçe kapısından içeri girerken Calpurnia da onun arkasından geliyormuş.

Dill onun çocuklardan birine, "Annen nerede, Sam?" diye sorduğunu duymuş. Sam'in de, "Komşusu Stevens'a gitti, Bay Finch. Gidip çağırayım mı?" dediğini.

Dill, Atticus'un bir an karar veremediğini söyledi, sonra evet demiş, Sam çağırmaya koşmuş. "Oyununuza devam edin, çocuklar," demiş Atticus çocuklara.

Kulübenin kapısında küçük bir kız görünmüş, durup Atticus'a bakmaya başlamış. Dill'in dediğine göre kızın saçları, uçlarına parlak renkli birer fiyonk bağlanmış küçük örgülerden oluşan bir yumak gibiymiş. Kız ağzını yaya yaya gülümsemiş, babamıza doğru yürümüş ama adımlarını idare edemeyecek kadar küçükmüş. Dill'in dediğine göre Atticus bebeğin yanına gitmiş, şapkasını çıkarmış, bebeğe parmağını uzatmış. Bebek parmağını tutmuş, Atticus da onu basamaklardan indirmiş. Sonra onu Calpurnia'ya vermiş.

Sam'le annesi gelirken Sam arkadan koşturuyormuş. Helen, "İyi akşamlar, Bay Finch, oturmaz mısınız," demiş, Dill öyle dedi. Kadın daha fazla bir şey söylememiş. Atticus da öyle.

"Scout," dedi Dill, "kadın yere yığılıverdi. Sanki koca ayaklı bir dev gelmiş ve onun üzerine basmış gibi yere yapıştı. Bam..." Dill şişman ayağını yere vurdu. "Bir karıncanın üzerine basar gibi."

Dill, Calpurnia ile Atticus'un Helen'i yerden kaldırdıklarını, yarı yürüterek yarı sürükleyerek kulübeye taşıdıklarını söyledi. Uzun süre içeride kalmışlar, Atticus tek başına dışarı çıkmış. Eve dönüş yolunda çöplüğün yanından geçerlerken Ewell'lardan bazıları bağırıp çağırmış ama Dill ne dediklerini anlamamış.

Maycomb, Tom'un ölüm haberiyle belki iki gün ilgilendi; haberin bütün yöreye yayılması için iki gün yetti. "Duydun mu?.. Hayır mı? Dediklerine göre yıldırım gibi koşarak kaçmış..." Maycomb için Tom'un ölümü normal bir ölümdü. Bir zencinin birdenbire aklına gelip firara kalkışması normaldi. Hiçbir planı, gelecekle ilgili hiçbir düşüncesi olmadan eline geçen ilk fırsatta nereye gittiğini bilmeden kaçma zihniyeti bir zenci için normaldi. İşin komik tarafı Atticus onu oradan sağ salim çıkarttırabilirdi ama beklemek mi?.. Kim bekler ki? Onlar nasıldır bilirsiniz. Kolay kazanılan, kolay kaybedilir. Görüyorsunuz, Robinson yasal olarak evliydi, dediklerine göre temiz biriydi, kiliseye falan gidiyordu ama işler bir noktaya geldiği zaman cila çabuk dökülür. İçlerindeki zenci ortaya çıkar.

Birkaç ayrıntı daha ortaya çıktı, dinleyenlerin kendi hikâyelerini tekrarlamasına olanak verecek birkaç ayrıntıdan sonra ertesi perşembe *Maycomb Tribune* çıkana kadar konuşulacak bir şey kalmadı. Zencilerle ilgili haberler arasında kısa bir ölüm ilanı göze çarpıyordu ama bir de başyazı vardı.

Bay B. Underwood çok sert bir yazı yazmıştı, kim reklam vermeyi kesermiş, kim aboneliğine son verirmiş hiç umurunda değildi. (Ama Maycomb'da öyle şeyler olmazdı: Bay Underwood morarıncaya kadar bağırıp çağırsın, ne isterse yazsın ona yine reklam verilecek, abonelikler devam edecekti. Kendi gazetesinde kendisini aptal durumuna düşürmek istiyorsa bu onun bileceği işti.) Bay Underwood adli hatalardan söz etmiyordu, çocukların anlayabileceği türden şeyler yazıyordu. Bay Underwood özürlü insanları, ister ayakta dururlarken, ister otururlarken, ister kaçarlarken öldürmenin günah olduğunu düşünüyordu yalnızca. Tom'un öldürülmesini ötücü kuşların avcılar ve çocuklar tarafından öldürülmesi gibi saçma bir kat-

liama benzetiyordu, Maycomb'lular ise onun *Montgomery Advertiser*'da yeniden basılacak kadar şiirsel bir başyazı yazmaya çalıştığını düşünüyordu.

Bay Underwood'un başyazısını okurken, bu nasıl olabilir diye merak ediyordum. Anlamsız katliam – Tom'un öldüğü güne kadar normal yasal süreç işlemişti; herkese açık bir şekilde yargılanmış ve on iki aile reisi adam tarafından suçlu bulunmuştu; bu arada babam da sürekli onun için çalışmıştı. Daha sonra Bay Underwood'un ne demek istediği anlaşıldı: Atticus, Tom Robinson'ı kurtarmak amacıyla özgür insanlar için geçerli olan her türlü aracı kullanmıştı ama Tom Robinson'ın davası insanların yüreklerindeki gizli mahkemelerde görülmemişti ki. Mayella Ewell ağzını açıp bağırdığı anda ölmüştü zaten Tom.

Ewell adı bende tiksinti uyandırıyordu. Maycomb'lular, Bay Ewell'ın Tom'un ölümüyle ilgili düşüncelerine inanmakta ve o düşünceleri dedikodunun Manş Denizi olan Bayan Stephanie Crawford'a ulaştırmakta gecikmedi. Bayan Stephanie, Jem'in yanında ("Aa, haydi canım, o artık büyük, dinleyebilir!") Alexandra Hala'ya, Bay Ewell'ın biri gitti, şimdi gidecek iki kişi kaldı dediğini söylemiş. Jem bana korkma dedi, Bay Ewell atıyordu. Ayrıca Atticus'a ağzımdan tek sözcük kaçırırsam, bir şekilde Atticus bildiğimi öğrenirse Jem bir daha benimle konuşmayacaktı.

26

Okul başladı, Radley'lerin evinin önünden geçmemizi gerektiren günlük yolculuklarımız da. Jem yedinci sınıftaydı, ortaokula gidiyordu, ilkokul binasının ilerisindeki okula; ben üçüncü sınıftaydım, bizim çalışma programımız o kadar farklıydı ki yalnızca sabahları Jem'le birlikte okula yürüyor, ancak öğleyin yemek tatilinde onu görebiliyordum. O futbola da gidiyordu ama öylesine sıska ve çelimsizdi ki takıma kovayla su taşımaktan başka bir şey yapamıyordu. Bu işi de öylesine büyük bir hevesle yapmaktaydı ki akşamüstü karanlık basmadan eve geldiği pek enderdi.

Radley'lerin evi artık beni korkutmuyordu ama ev eskisinden daha az kasvetli değildi, o koca meşe ağaçlarının altında eskisinden daha az ürpertici, daha az itici değildi. Bay Nathan'ı güneşli günlerde kasabaya gidip gelirken hâlâ görebiliyorduk; Öcü'nün de o evde olduğunu, hep aynı nedenden ötürü biliyorduk; henüz hiç kimse onun evden alınıp götürüldüğünü görmemişti. Ben hâlâ o evin önünden geçerken, Arthur Radley için herhalde tam bir işkence olan şeye katıldığımdan dolayı hafifçe vicdan azabı duyuyordum; aklı başında hangi münzevi, panjurların arasından çocukların içeriyi gözetlemesini, bir

olta sopasının ucunda ona selam notu uzatmasını, geceleyin lahanalarının arasında dolaşmasını ister ki?

Ama başka şeyler de hatırlıyordum. Üzerinde Kızılderili başı kabartması olan madeni paralar, çikletler, sabun bebekler, paslı bir madalyon ve bozuk bir saat ile zinciri. Herhalde Jem bunları bir yere koymuştur. Bir öğleden sonra durup ağaca baktım: Çimentoyla doldurulan yerin çevresinde ağaç şişmişti. Dolgunun kendisi sarıya dönmek üzereydi.

Öcü'yü neredeyse iki kez görmüştük, bu herkes için iyi bir sayıydı.

Ama her geçişimde acaba onu görür müyüm diye bakıyordum. Belki bir gün görecektik. Nasıl olacağını gözümün önüne getirmeye çalıştım; olur da görürsem, geldiğimde onu salıncakta otururken bulacaktım. Sanki kendimi bildim bileli şöyle söylemişim gibi, "Nasılsınız, Bay Arthur?" diyecektim. O da, "İyi akşamlar, Jean Louise," diyecekti, sanki kendini bildi bileli böyle söylemiş gibi, "ne güzel hava, öyle değil mi?" "Evet, güzel," diyecek ve yoluma devam edecektim.

Bu yalnızca bir hayaldi. Onu asla görmeyecektik. Belki de ay battıktan sonra dışarı çıkıyor ve Bayan Stephanie Crawford'ı gözlüyordu. Ben olsam başka birine bakardım ama bu onun bileceği işti. Bizi asla gözetlemezdi.

"Yine aynı şeye başlamayacaksınız, öyle değil mi?" diye sordu bir gece Atticus, Öcü Radley'ye, ölmeden önce şöyle bir güzel bakmak gibi rasgele bir isteği dile getirdiğimde. "Başlamayı düşünüyorsanız hemen bir şey söyleyeyim; bırakın böyle şeyleri. Sizi Radley'lerin arazisinden kovalamaya gidemeyecek kadar yaşlıyım. Ayrıca tehlikeli de. Kurşunu yiyebilirsiniz. Biliyorsun, Bay Nathan gördüğü her gölgeye ateş ediyor, hatta elli sekiz numara ayakkabı izi bırakmış gölgelere bile. Hâlâ kurşun yemediğinize şükredin."

Hemen sustum. Aynı zamanda Atticus'u merak ettim. İlk kez bildiğini sandığımızdan çok daha fazla şey bildiğini bilmemize izin veriyordu. Yıllar önce olmuştu bu. Hayır, geçen yaz

oldu... Hayır, evvelsi yaz... Zaman bana oyunlar oynuyordu. Jem'e sormayı unutmayayım.

Öyle çok şey yaşamıştık ki, Öcü Radley korkularımızın en önemsiziydi. Atticus, daha başka ne olabilirdi bilmiyorum, demişti, olaylar bir şekilde yatışmaktaydı, yeterince zaman geçtikten sonra insanlar Tom Robinson'ın bir zamanlar ilgi alanlarına girdiğini unutacaklardı.

Belki de Atticus haklıydı ama geçen yazın olayları, kapalı bir odada havada asılı duran duman gibi tepemizde duruyordu. Maycomb'daki insanlar davayı asla Jem'le ve benimle tartışmadı; anladığıma göre çocuklarıyla konuşmuşlar ve onlara babamızın Atticus olmasının bizim kabahatimiz olmadığını, o yüzden, Atticus'a rağmen, bize iyi davranmaları gerektiğini söylemiş gibiydiler. Çocuklar asla bunu kendi başlarına akıl edemezdi. Sınıf arkadaşlarımıza kalsa Jem de ben de birkaç hızlı yumruk kavgasına girişir ve sorunu kökten çözerdik. Durum böyle olunca başımızı dik tutmak, birimiz bir beyefendi, ötekimiz bir hanımefendi gibi davranmak zorunda kaldık. Bir şekilde Bayan Henry Lafayette Dubose zamanındaki gibiydi durum, bir tek onun bağrış çağırışları eksikti. Yine de hiç anlayamadığım tuhaf bir şey vardı: Bir baba olarak Atticus'un kusurları olmasına karşın, insanlar onu o yıl da, her zamanki gibi, hem de hiç muhalefetsiz eyalet yasama meclisine yeniden seçmekten memnundu. İnsanların çok tuhaf yaratıklar olduğu sonucuna varmayıp da ne yapabilirdim? Onları düşünmekten vazgeçtim, buna mecbur kalıncaya kadar da düşünmedim.

Bir gün okulda düşünmek zorunda kaldım. Haftada bir kez Güncel Olaylar dersimiz vardı. Her çocuk gazeteden bir haber kesmek, o haber içeriğini iyice öğrenmek ve sınıfa açıklamak zorundaydı. Bu uygulamanın çeşitli dertlere deva olduğu iddia ediliyordu: Arkadaşlarının karşısında ayakta durmak çocuğu soğukkanlılığını korumaya, duruşuna dikkat etmeye özendirirdi; kısa bir konuşma yapmak çocukta sözcük bilinci oluşmasına yol açardı; güncel bir olayı öğrenmek belleğini güçlendirirdi; tek başına öne çıkmak onda gruba geri dönme isteğini artırırdı.

Çok iyi düşünülmüş bir şeydi ama her zamanki gibi Maycomb'da pek iyi işlemiyordu. Her şeyden önce köy kökenli çocukların pek azının eline gazete geçiyordu, o yüzden Güncel Olaylar dersinin yükünü kasabalı çocuklar çekiyordu, okula otobüsle gelen öğrenciler de zaten sınıfta hep başrolü kasabalı çocukların oynadığına inanıyorlardı. Köy kökenli çocuklar bir haber getirdikleri zaman da *Grit Paper*'dan kesiyorlardı, öğretmenimiz Bayan Gates'in gözünde gerçek bir gazete değildi o. Çocuklardan biri *Grit Paper*'dan bir şey okuduğunda neden kaşlarını çatıyordu bilıniyordum ama bunun boş gezenin boş kalfası olmayı sevınekle, öğle yemeğinde şuruplu bisküvi yemekle, dinsel ayinlerde kendinden geçmekle, "Ne Tatlı Anırır Eşek" şarkısını söylemekle ve tatlı yerine "datlı" denıekle ilgisi vardı, çocukları bunlardan vazgeçirsin diye devlet öğretmenlere para ödüyordu.

Gazeteye benzemeyen o gazeteden de alıntı yapsalar çocuklar güncel olayın ne olduğunu bilmiyordu. İneklerle ve ineklerin alışkanlıklarıyla ilgili yüz yaşında bir adam kadar bilgisi olan Küçük Chuck, Bayan Gates kendisinin sözünü kestiği zaman bir Natchell Amca hikâyesinin ortasına gelmişti: "Charles, güncel bir olay değil bu. Bu bir reklam."

Ama Cecil Jacobs güncel olayın ne olduğunu biliyordu. Sırası geldiği zaman oğlan sınıfın önüne geldi ve "Adof İtler..." diye söze başladı.

"Adolf Hitler, Cecil," dedi Bayan Gates. "Adof İtler değil."

"Peki, efendim," dedi. "Adolf Hitler Yafudilere..."

"Yahudiler, Cecil."

"I-ıh, Bayan Gates, burada öyle diyor ama neyse, Adof, Adolf Hitler Yafudilere zulmediyordu, onları hapse atıyordu, bütün mallarına el koyuyordu, ülkeden çıkmalarına da izin vermiyordu, bütün geri zekâlıları da temizliyordu ve..."

"Geri zekâlıları mı temizliyordu?"

"Evet, efendim. Onların kendi kendilerine yıkanacak kadar aklı yoktu bence, bence geri zekâlı biri temizlenmeyi bilemez. İşte, İtler'in bir planı vardı, bütün yarı Yafudileri toplamaya

başladı, kendisine sorun çıkarmak isteyebilirler diye onları kaydetmek istiyor, bence bu kötü bi şey, benim güncel olayım bu."

"Çok güzel, Cecil," dedi Bayan Gates. Cecil puflayarak sırasına döndü.

Sınıfın arka tarafından bir el kalktı. "Bunu nasıl yapabilir?"

"Kim neyi nasıl yapabilir?" diye sordu Bayan Gates sakince.

"Yani, nasıl olur da Hitler onca insanı bir ağılın içine doldurur, bence devlet yönetimi onu durdurur," dedi elin sahibi.

"Devleti yöneten Hitler'in kendisi," dedi Bayan Gates, bu olanağı bir şeyler öğretme fırsatı olarak kullanmak düşüncesiyle tahtaya gitti. Büyük harflerle tahtaya DEMOKRASİ yazdı. "Demokrasi," dedi. "Tanımını bilen var mı?"

Biri, "Biziz," diye karşılık verdi.

Bir zamanlar Atticus'un bana söylediği, eski bir kampanya sloganını hatırlayarak elimi kaldırdım.

"Sence ne demektir, Jean Louise?"

"'Eşit haklara evet, özel ayrıcalıklara hayır!'" dedim.

"Çok güzel, Jean Louise, çok güzel," dedi Bayan Gates gülümseyerek. Sonra tahtaya gidip demokrasi sözcüğünü bir cümleye tamamladı ve sınıfa şimdi tekrarlayın dedi: "Biz bir demokrasiyiz."

Tekrarladık. Sonra Bayan Gates, "İşte Amerika ile Almanya arasındaki fark bu," dedi. "Biz bir demokrasiyiz, Almanya ise bir diktatörlük. Diktatör-lük. Burada biz insanlara zulmetmeyiz. Zulüm önyargılı insanlardan kaynaklanır. Ön-yar-gı," diye dikkatle heceledi. "Dünyada Yahudiler kadar iyi insanlar yoktur, Hitler'in bu düşüncede olmaması benim için anlaşılmaz bir şeydir."

Sınıfın ortasında meraklı biri, "Acaba niçin Yahudileri sevmiyorlar sizce, Bayan Gates?" dedi.

"Bilmiyorum, Henry. Yahudiler, içinde yaşadıkları bütün toplumlara katkıda bulunurlar, hepsinden önemlisi de çok dindar insanlardır. Hitler dini ortadan kaldırmaya çalışıyor, belki de bu nedenle onları sevmiyordur."

Cecil söz aldı. "Tam bilmiyorum ama," dedi, "parayı mı ne değiştirmek istiyorlar ama bu onlara zulmetmek için bir neden olamaz. Onlar da beyaz, öyle değil mi?"

Bayan Gates, "Liseye geçtiğin zaman, Cecil, Yahudilerin tarihin başından beri zulme uğradıklarını öğreneceksin," dedi, "hatta kendi topraklarından bile sürüldüklerini. Tarihin en korkunç hikâyelerinden biridir bu. Aritmetiğe geçme zamanı geldi, çocuklar."

Aritmetiği hiçbir zaman sevmediğim için ders saatini camdan dışarı bakarak geçirdim. Atticus'un tek bir kez kaşlarını çattığını görmüştüm, o da radyoda Elmer Davis, Hitler'le ilgili son haberleri verirkendi. Atticus çat diye radyoyu kapatmış ve "Ah-ah!" demişti. Bir keresinde neden Hitler'e katlanamadığını sordum, "Çünkü manyağın teki," dedi.

Böyle bir şey olamaz, diye düşündüm, çocuklar toplama yapmaya devam ederken. Bir manyak, milyonlarca Alman. Bana sanki o manyak milyonları hapse tıkacağına o milyonlar onu tıkardı gibi geliyordu. Bu işte bir sakatlık vardı; bu konuyu babama soracaktım.

Sordum, soruma yanıt veremeyeceğini çünkü yanıtı kendisinin de bilmediğini söyledi.

"Ama Hitler'den nefret etmek doğru mu?"

"Doğru değil," dedi. "Hiç kimseden nefret etmek doğru değildir."

"Atticus," dedim, "anlamadığım bir şey var. Bayan Gates, Hitler'in yaptığı şeylerin korkunç olduğunu söyledi, bunlardan söz ederken gerçekten yüzü kıpkırmızı oldu..."

"Olması normal."

"Ama..."

"Evet?"

"Hiç," dedim ve uzaklaştım, kafamdakini ona anlatabileceğimden kuşkuluydum, yalnızca duygudan ibaret bir şeyi açıklayabileceğimden emin değildim. Belki de Jem bana bir yanıt verebilirdi. Jem okulla ilgili şeyleri Atticus'tan daha iyi anlıyordu.

Bütün gün su taşımaktan Jem'in canı çıkmıştı. Yatağının yanında, boş bir süt şişesinin çevresinde en azından on iki muz kabuğu vardı. "Neden yiyorsun bunları?" diye sordum.

"Koçun dediğine göre bu yıl ve önümüzdeki yıl on iki kilo alırsam oynayabilirmişim," dedi. "En kolay kilo alma yolu da buymuş."

"Bütün yediklerini kusmazsan sana bir soru soracağım, Jem," dedim.

"Sor." Kitabını yere bıraktı ve bacaklarını uzattı.

"Bayan Gates, hoş bir kadın, öyle değil mi?"

"E, öyle tabii," dedi Jem. "Sınıfında okurken onu severdim."

"Hitler'den öyle nefret ediyor ki o..."

"Bunun ne zararı var?"

"Bugün onun Yahudilere öyle davranmasının ne kadar kötü olduğunu anlattı. Jem, hiç kimseye zulmetmek doğru değildir, öyle değil mi? Yani, bir kimse için kötü düşüncelere sahip olmak bile, değil mi?"

"Aman Tanrım, hayır, Scout. Dilinin altında ne var senin?"

"Şey, o gece mahkeme salonundan çıkarken Bayan Gates önümüzdeydi, merdivenlerden iniyordu, sen onu görmemişsindir, Bayan Stephanie Crawford'la konuşuyordu. Birinin onlara bir ders vermesinin zamanı gelmiş artık, öyle diyordu. Çizmeyi çok aşmışlar, bundan sonra yapmayı düşünecekleri şey bizlerle evlenmek olacakmış. Jem, nasıl böyle Hitler'den nefret edersin de sonra dönüp kendi ülkendeki insanlara bu kadar çirkin davranırsın?"

Jem birden öfkelendi. Yataktan fırladı, yakamdan yakalayıp beni sarstı. "Bir daha o mahkeme lafını ağzından duymayayım, duydun mu ne dediğimi, duydun mu?.. Bir daha duymayayım. Duydun mu? Bana sakın bir daha bu konuda tek laf etmeyeceksin, duydun mu? Haydi git şimdi!"

O kadar şaşırmıştım ki ağlayamadım bile, Jem'in odasından çıktım, gereksiz yere gürültü çıkarırsam yeniden başlar korkusuyla kapıyı yavaşça kapadım. Birden kendimi yorgun

hissettim, Atticus'u özledim. Aşağıda salondaydı, onun yanına gittim, kucağına oturmaya çalıştım.

Atticus gülümsedi, "O kadar büyüdün ki kucağıma ancak bir parçan sığar," dedi. Beni kendine doğru çekti. "Scout," dedi usulca, "Jem senin moralini bozmasın. Zor günler yaşıyor şu sıra. Demin sizi duydum."

Atticus, Jem'in bir şeyleri unutmaya çalıştığını söyledi ama tek yaptığı iş unutmak istediği şeyleri bir süreliğine rafa kaldırmakmış. Üzerinden yeterince zaman geçince bunları yeniden düşünebilecek, çözümleyebilecekmiş. Bunları düşünecek vakti olduğunda Jem yeniden kendisi olacakmış.

27

Atticus'un dediği gibi, bir şekilde işler düzeldi. Ekim ortasında Maycomb'lu iki vatandaşın başına alışılmışın dışında iki küçük olay geldi. Hayır, üç olay ve bu üç olay bizi –yani Finch'leri– doğrudan değilse bile bir şekilde ilgilendiriyordu.

Birincisi, Bay Bob Ewell birkaç gün içinde bir iş bulup işini kaybetti ve belki de 1930'ların tarihsel kayıtlarına benzersiz bir vaka olarak geçti: İş Bulma İdaresi'nden tembellik nedeniyle atıldığını duyduğum tek insandı. Galiba ne kadar kısa sürede ünlü olduysa, o ün patlaması ona daha da kısa süren bir gayretkeşlik patlaması getirmişti ama işi ünü kadar kısa ömürlü oldu: Bay Ewell, Tom Robinson gibi unutulup gitti. Daha sonra yine eskisi gibi her hafta çekini almak üzere sosyal hizmetler bürosunda görünmeye ve hiç teşekkür borcu duymadan çekini alırken, bu kasabayı yönettiğini sanan adi heriflerin dürüst bir adama hayatını kazanma fırsatı tanımadıklarına dair bir şeyler homurdanmaya başladı. Sosyal hizmetler görevlisi Ruth Jones, Ewell'ın açıkça Atticus'u suçladığını söylemişti, güya onun işini elinden alan kişi Atticus'muş. Kadıncağız öylesine bozulmuştu ki Atticus'un bürosuna kadar gidip bunu ona iletmişti. Atticus, Bayan Ruth'a üzülmemesini söyledi, Bob Ewell, Atticus yüzün-

den "işini kaybetme" sorununu tartışmak istiyorsa bürosunun yolunu biliyordu.

İkinci olay Yargıç Taylor'la ilgiliydi. Yargıç Taylor pazar geceleri kiliseye gidenlerden değildi; Bayan Taylor giderdi. Yargıç Taylor pazar gecelerini büyük evinde yalnız başına geçirmekten hoşlanırdı, herkesin kiliseye gittiği saatte o çalışma odasındaki köşesine çekilir, Bob Taylor'ın (akrabası değildi ama olsaydı kimbilir yargıç bununla ne kadar gurur duyardı) yazdıklarını okurdu. Bir pazar gecesi Yargıç Taylor tam bol tınılı metaforlara, süslü söyleyiş tarzının girdaplarına dalmışken, sinir bozucu bir tırmalama sesi duyunca okuduğu kitabı bırakıp dikkatini o sese verdi. O cinsi belirsiz şişman köpeği Ann Taylor'a, "Şışşş!" dedi. Daha sonra boş bir odaya konuştuğunu fark etti; tırmalama sesi evin arka tarafından geliyordu. Yargıç Taylor arka kapıyı açıp Ann'i dışarı salmak düşüncesiyle ağır ağır yürüyerek arka verandaya gitti, tel kapıyı açık buldu. Evin köşesinde bir karaltı gözüne ilişti, ziyaretçisini bu kadar görebilmişti. Bayan Taylor kiliseden döndüğünde kocasını sandalyesine oturmuş, dalgın dalgın Bob Taylor'ı okurken buldu, dizlerinin üzerinde bir tüfek vardı.

Üçüncü olay Tom'un dul karısı Helen'la ilgiliydi. Bay Ewell, Tom Robinson gibi unutulduysa Tom Robinson da Öcü Radley gibi unutulmuştu. Ama Tom'u, eski işvereni Bay Link Deas unutmamıştı. Bay Link Deas, Helen'a iş verdi. Aslında Helen'a gereksinimi yoktu ama işlerin bu noktaya varmasından çok rahatsız olduğunu söyledi. Helen çalışmaya gittiği zaman çocuklara kimin baktığını hiçbir zaman öğrenemedim. Calpurnia, Helen'ın işinin zor olduğunu çünkü Ewell'ların evinin yanından geçmemek için yolunu bir iki kilometre uzatmak zorunda kaldığını söyledi, ilk seferinde herkesin kullandığı yoldan gitmeye kalkışınca Ewell'lar ona "bir şeyler fırlatmışlar." Sonunda Bay Deas, Helen'ın yanlış bir yoldan işe geldiği izlenimine kapılmış ve baklayı Helen'ın ağzından almış. "Önemli değil, Bay Link, hiç sorun değil, efendim," diye yalvarmış Helen. "Benim için önemli," demiş Bay Deas. O öğleden sonra Helen'a eve gitmeden önce dükkâna uğramasını söylemiş. Bay

Deas dükkânı kapatmış, şapkasını başına geçirip Helen'ı evine götürmek üzere yola koyulmuş. Ewell'ların evinin yanından geçen en kısa yolu seçmiş. Geri dönerken Bay Link o derme çatma bahçe kapısının önünde durmuş.

"Ewell!" diye seslenmiş. "Ewell diyorum, duymuyor musun?"

Normalde çok sayıda çocukla dolu olan pencereler boşmuş.

"Biliyorum, hepiniz içeridesiniz ve yerde yatıyorsunuz! Şimdi beni iyi dinle Bob Ewell: Bir daha Helen'a bu yoldan geçmemesini söylediğini duymayayım yoksa güneş batmadan seni hapse attırırım." Bay Link yere tükürmüş ve yürüyüp gitmiş.

Ertesi gün Helen işe gitmiş ve herkesin kullandığı yolu kullanmış. Ona hiç kimse bir şey atmamış ama birkaç metre uzaklaşınca dönüp arkasına baktığında Bay Ewell'ın peşinden geldiğini görmüş. Önüne dönüp yoluna devam etmiş, Bay Ewell aynı uzaklığı koruyarak onu Bay Deas'ın evine kadar izlemiş. Helen'ın dediğine göre eve varıncaya kadar arkasından alçak bir sesle pis pis konuşmuş. Çok korkan kadın dükkâna telefon edip Bay Deas'ı aramış, dükkân evden uzakta değilmiş. Dükkânından çıkan Bay Deas, Bay Ewell'ı çite dayanmış olarak bulmuş. "Bana bir pisliğe bakar gibi bakma, Link Deas," demiş Bay Ewell, "ben ona bir şey..."

"Senin ilk yapman gereken şey, Ewell, o leş gibi kokan vücudunla benim mülkümden uzak durmaktır. Çite dayanıyorsun, o çiti yeniden boyatacak param yok. Yapacağın ikinci şey aşçımdan uzak durmak olacak yoksa seni fiili tecavüzden yukarıya şikâyet ederim."

"Ona elimi bile sürmedim ben, Link Deas, bir zenciyle düşüp kalkacak adam değilim!"

"Elini sürmene gerek yok, korkutman yeter, fiili tecavüz seni bir süre hapse attırmama yetmezse, Kadın Hakları Yasası'ndan attırırım, yıkıl karşımdan! Bu söylediğimde ciddi olmadığımı düşünüyorsan, bu kızı bir daha rahatsız et de gör!"

Bay Ewell anlaşılan ciddi olduğunu düşünmüş çünkü Helen onun bir daha sorun çıkardığından söz etmemiş.

Alexandra Hala bu olayla ilgili değerlendirmesini, "Hiç hoşuma gitmiyor, Atticus, hiç gitmiyor," sözleriyle yaptı. "Bu adam, anlaşılan, o davayla ilgisi olan herkese karşı hiç azalmayan bir kin besliyor. Bu tür insanların hınçlarının intikamını nasıl aldıklarını bilirim ama kin beslemesi için bir neden göremiyorum – mahkemede istediğini yaptırdı, öyle değil mi?"

"Galiba anlıyorum," dedi Atticus. "Belki de kendisinin ve Mayella'nın anlattığı masallara Maycomb'da pek az kişinin inandığını gizliden gizliye bildiği içindir. Bir kahraman olacağını düşündü ama onca çabanın karşılığında... karşılığında ona, tamam, bu zenciyi suçlu bulacağız ama sen de çöplüğüne dön, dediler. Artık herkese karşı kurtlarını döktü, rahatlaması gerekiyor. Havalar değişince sakinleşecektir."

"Peki ama neden Yargıç Taylor'ın evini soymak istesin? Besbelli John'un evde olduğunu bilmiyordu yoksa girmeye çalışmazdı. Pazar geceleri John yalnızca ön verandanın ve arkadaki odasının ışıklarını yakar..."

"O kapı telini kesenin Ewell olup olmadığını bilmiyoruz, o işi kim yaptı bilmiyoruz," dedi Atticus. "Ama tahmin edebiliyorum. Ben onun yalan söylediğini kanıtladım, John'un karşısındaysa aptal durumuna düştü. Ewell ne zaman tanık kürsüsüne çıksa, gülmeden duramam korkusuyla John'un yüzüne bakmaya cesaret edemedim. John ona sanki üç bacağı ve küp biçiminde yumurtası olan bir tavuğa bakarmış gibi bakıyordu. Yargıçların jürileri etkilemeye çalışmadığını söylemeyin bana," diyerek kıkırdadı Atticus.

Ekim sonunda hayatımız bilindiği gibi, okul, oyun ve çalışma arasında geçmeye başladı. Unutmak istediği ne ise, Jem o şeyi aklından çıkarmış gibiydi, sınıf arkadaşlarımız da insafa gelip babamızın tuhaflıklarını unutmamıza izin verdiler. Cecil Jacobs bir keresinde Atticus'un radikal görüşlü biri olup olmadığını sordu. Atticus'a sorduğumu zaman öyle bir güldü, öyle bir güldü ki biraz bozuldum ama o, güldüğü kişinin ben olmadığımı söyledi. "Sen o Cecil'e söyle, Cotton Tom Heflin ne kadar radikalse ben de o kadar radikalim," dedi.

Alexandra Hala'nın işleri tıkırında gidiyordu. Bayan Maudie bütün Misyonerlik Derneği'ni bir hamlede susturmuştu çünkü, yine Alexandra Hala'nın borusu ötmeye başlamıştı. Hazırladığı yiyecek ve içecekler eskisinden daha da lezzetliydi. Bayan Merriweather'ı dinleyerek Mruna'ların hayatlarıyla ilgili daha fazla şey öğrenmiştim: Onlarda aile duygusu öylesine zayıftı ki bütün kabile tek ve büyük bir aileydi. O toplulukta ne kadar erkek varsa bir çocuğun o kadar babası, ne kadar kadın varsa o kadar annesi vardı. J. Grimes Everett bu durumu değiştirmek için elinden geleni yapıyordu ve dualarımıza çok gereksinimi vardı.

Maycomb yine bildiğimiz Maycomb olmuştu. Geçen yıl, bir önceki yıl nasıl idiyse öyleydi, ancak iki küçük değişiklik meydana geldi. İnsanlar, mağaza vitrinlerinden, arabalarının camlarından NRA – ÜZERİMİZE DÜŞENİ YAPIYORUZ(*) etiketlerini çıkarmışlardı. Nedenini Atticus'a sordum, çünkü Ulusal Toparlanma Kurumu öldü, dedi. Kim öldürdü, diye sordum, dokuz yaşlı adam öldürdü, dedi.

Geçen yıldan bu yana Maycomb'da meydana gelen ikinci değişiklik ulusal çapta önemi olan bir şey değildi. Daha önce Maycomb'da Cadılar Bayramı usulüne uygun kutlanmazdı. Her çocuk canının istediğini yapardı ama örneğin at ahırının tepesine hafif bir çocuk arabası taşımak gibi bir iş varsa başka çocuklardan yardım alırlardı. Ama geçen yıl çocuklar Bayan Tutti ile Bayan Frutti'nin huzurunu kaçırınca ana babalar çocukların işi azıttıklarını düşündüler.

Bayan Tutti ile Bayan Frutti Barber evlenmemiş iki kız kardeşti, Maycomb'da bir bodruma sahip olan tek evde oturuyorlardı. Barber kız kardeşlerin Cumhuriyetçi oldukları söylentisi dolaşıyordu, 1911'de Alabama'nın merkez ilçesi Clayton'dan göçmüşlerdi. Onların alışkanlıkları bize tuhaf geliyordu, niçin bir bodruma sahip olmak istediklerini kimse bilmiyordu ama bunu istemiş ve bir bodrum kazdırmışlardı, hayatlarının geri kalanını o bodrumdan çocukları uzak tutmaya çalışmakla geçiriyorlardı.

* NRA – *National Recovery Association:* Ulusal Toparlanma Kurumu. (ç.n.)

Bayan Tutti ile Bayan Frutti'nin (gerçek adları Sarah ile Frances'ti) kuzeylilere özgü alışkanlıkları bir yana, ikisi de sağırdı. Bayan Tutti sağır olduğunu kabul etmiyor, sessiz bir dünyada yaşıyordu ama Bayan Frutti hiçbir şeyi kaçırmak istemediği için bir kulaklık takıyordu, o kadar büyüktü ki Jem onun bir "Sahibinin Sesi" gramofonunun hoparlörü olduğunu söylüyordu.

Bu gerçekleri bilen ve Cadılar Bayramı'nın yaklaştığını unutmayan bazı kötü çocuklar Barber kız kardeşler iyice uykuya dalıncaya kadar beklemişler, gizlice salonlarına girmişler (Radley'ler dışında kimse geceleyin kapısını kilitlemezdi) ve salonda bulabildikleri bütün mobilya parçalarını gizlice taşıyıp bodruma saklamışlardı. Ben böyle bir şeye katıldığımı kabul etmiyorum.

Ertesi sabah gün ağarırken komşular Barber kız kardeşlerin, "Onları duydum!" çığlığıyla uyandı. "Ön kapıya bir kamyon dayadıklarını duydum! At gibi küt küt yürüyorlardı. New Orleans'a varmışlardır şimdiye!"

Bayan Tutti mobilyalarını iki gün önce kasabaya gelen o gezici kürk satıcılarının çaldığından emindi. "Kapkaraydılar," dedi. "Suriyeliydiler."

Bay Hack Tate çağrıldı. Tate olay yerini inceledikten sonra bunun buralıların işi olduğunu söyledi. Bayan Frutti Maycomb'lu birinin sesini nerede duysa tanırmış, dün gece o salonda Maycomb'lu birine ait bir ses yokmuş – onlar olsa r'leri yuvarlar, r'leri evin her tarafından duyulurmuş. İyi koku alan tazılar dışında hiç kimse o ev eşyalarının nerede olduğunu bulamazmış. Bayan Tutti ısrar ediyordu, bunun üzerine Bay Tate on altı kilometre öteye gitmek zorunda kaldı, ilçenin tazılarını topladı, iz sürsünler diye onları Barber kız kardeşlerin ön merdivenine bıraktı.

Tazıların tek yaptığı şey evin arka tarafına koşup bodrum kapısına havlamak oldu. Bay Tate tazıları üç kez aynı yerden başlattıktan sonra gerçeği tahmin etti. O gün öğle olduğunda Maycomb'da yalınayak gezen tek bir çocuk görülmedi, tazılar yerlerine geri götürülünceye kadar da hiç kimse ayakkabılarını çıkarmadı.

Sonunda Maycomb'lu bayanlar işlerin bu yıl farklı olacağını söylüyordu. Lisenin konser salonu açık olacaktı, büyükler için geleneksel kostümlü geçit töreni gösterisi yapılacak, çocuklar için ağızla elma yakalama, karamel hamuru sündürme, eşek kuyruğu iğneleme oyunları oynanacaktı, ayrıca en iyi Cadılar Bayramı kostümüne –o kostümü giyen kişi tarafından yapılmış kostüme– yirmi beş sent ödül verilecekti.

Jem'le ikimiz bir inilti çıkardık. Hiçbir zaman hiçbir şey yapmadığımız gibi yapmamayı da ilke edinmiştik. Jem zaten Cadılar Bayramı yaşını geçtiğini söylüyordu; lisenin kıyısından bile geçmeyeceğini, onu hiç kimsenin öyle şeyler yaparken göremeyeceğini söyledi. Eh, o zaman, diye düşündüm, beni oraya Atticus götürür.

Yine de kısa bir süre sonra benden sahnede hizmet beklendiğini öğrendim. Bayan Grace Merriweather *Maycomb İlçesi: Ad Astra Per Aspera*(*) başlıklı, kostümlü bir geçit töreni düzenliyordu, benden bir jambon olmam isteniyordu. Bayan Merriwether'a göre, bazı çocuklar ilçenin tarım ürünlerini canlandırsa harika olacaktı. Cecil Jacobs inek kılığına girecekti; Agnes Boone harika bir bakla olurdu, bir başka çocuk fıstık olacaktı; Bayan Merriweather'ın hayal gücüne ve çocukların sayısına bağlı olarak böylece devam edecekti.

Yaptığımız iki provadan anladığıma göre bizim görevimiz, Bayan Merriweather (bu gösterinin yaratıcısı olarak sunuculuğunu da yapacaktı) adlarımızı söylediği zaman sol taraftan sahneye girmekti. "Jambon" dediği zaman beni çağırmış olacaktı. Sahneye toplanmış olanlar daha sonra gösterinin büyük finali olarak, "Maycomb İlçesi, Maycomb İlçesi, sözümüz söz, sana sadık kalacağız hepimiz," diye şarkı söyleyecektik, Bayan Merriweather da eyalet bayrağıyla sahneye çıkacaktı.

Benim kostümüm sorun değildi. Yörenin kadın terzisi Bayan Crenshaw'un hayal gücü Bayan Merriweather'ınkinden aşağı kalmıyordu. Bayan Crenshaw bir kümes teli alıp kıvırdı,

---

* *(Lat.)* "Nice badireler atlatıp yıldızlara ulaşmak." (ç.n.)

tele kurutulmuş et biçimini verdi. Üzerini kahverengi kumaşla kapladı, gerçek ete benzetmek için boyadı. Ben alttan başımı içine sokabiliyordum, birinin o şeyi başımdan aşağıya çekmesi gerekiyordu. Neredeyse dizlerime kadar geliyordu. Bayan Crenshaw düşüncelilik edip iki göz deliği bırakmıştı. Çok iyi bir iş çıkarmıştı: Jem tam bir jambona benzediğimi söyledi, iki ayaklı bir jambon. Ama rahat bir kıyafet değildi. İçi çok sıcaktı, dardı; burnum kaşınsa kaşıyamazdım, onu bir kez giydikten sonra tek başıma çıkaramazdım.

Cadılar Bayramı geldiğinde bütün ailenin beni seyretmek üzere orada olacağını sanmıştım ama hayal kırıklığına uğradım. Atticus elinden geldiği kadar beni kırmamaya çalışarak, bu gece kostümlü geçit törenine katlanabileceğimi sanmıyorum dedi, pestili çıkmıştı. Bir haftadır Montgomery'deydi, o gün öğleden sonra geç saatte geri dönmüştü. Jem bana eşlik edebilirdi, ona söylemeliydim.

Alexandra Hala erken yatmak zorunda olduğunu söyledi, bütün öğleden sonra sahne dekoruyla uğraşmış ve çok yorulmuştu – cümlenin ortasında durdu. Ağzını kapattı, sonra bir şey söylemek için açtı ama bir şey söyleyemedi.

"Neyin var Hala?" diye sordum.

"Ay, hiç, hiç," dedi, "şeytan yokladı." Ona bir korku ürpertisi geçirten şey ne idiyse onu bir kenara bıraktı, aileye salonda bir ön gösteri yapmamı önerdi. Bunun üzerine Jem bana kostümümü güçbela giydirdi, kapı aralığında durup tıpkı Bayan Merriweather'ın yapacağı gibi, "Jambon" diye bağırdı, ben içeriye girdim. Atticus ile Alexandra Hala çok beğendi.

Aynı gösteriyi mutfakta Calpurnia'ya tekrarladım, harika olduğumu söyledi. Karşı komşumuz Bayan Maudie'ye göstermek istedim ama Jem belki de onun zaten gösteriye geleceğini söyledi.

Artık gösteriye gelip gelmemeleri önemli değildi. Jem beni götüreceğini söylemişti. İkimizin en uzun yolculuğu böyle başlamış oldu.

28

Ekimin son günü hava alışılmamış derecede sıcaktı. Ceket giymek bile gerekmiyordu. Rüzgâr gittikçe güçlenmekteydi, Jem biz eve varmadan önce yağmurun başlayabileceğini söyledi. Ay yoktu.

Köşedeki sokak lambası yüzünden Radley'lerin evinin üzerine koyu gölgeler düşmüştü. Jem'in hafifçe güldüğünü duydum. "Bahse girerim bu gece onları kimse rahatsız etmemiştir," dedi Jem. Benim jambon kostümümü taşıyordu ama nasıl taşıyacağını pek de bilemiyordu çünkü tutması zordu. Taşıması ne büyük bir kibarlıktı.

"Yine de ürpertici bir yer, öyle değil mi?" dedim. "Öcü'nün kimseye bir zararı yok ama beni yalnız bırakmamam, büyük bir incelik."

"Biliyorsun, Atticus senin oraya yalnız gitmene izin vermezdi," dedi Jem.

"Neden vermiyor bilmiyorum, aslında köşeyi dönüp, avluyu geçtim mi tamam."

"O avlu geceleyin küçük bir kızın geçemeyeceği kadar büyük," diyerek bana takıldı. "Hayaletlerden korkmuyor musun?"

Gülüştük. Hayaletler, Sıcak Buhar, büyülü sözler, gizli işaretler gibi o bildik şeyler, tıpkı güneşin çıkmasıyla sisin da-

ğılması gibi, yaşımız ilerledikçe kaybolup gitmişti. "Şu eski söz neydi," dedi Jem. "Işıklı melek, yaşayana can gerek; çekil yolumdan, yutma soluğumu içine çekerek."

"Kes şunu," dedim. Radley'lerin evinin önündeydik.

Jem, "Öcü evde yok galiba. Dinle," dedi.

Yukarıda karanlıkta tek başına bir bülbül, üzerinde oturduğu ağaçtan aşağı, farkında olmanın verdiği bir mutlulukla repertuvarında ne varsa hepsini boca ediyordu aşağıya, günebakan kuşunun o tiz *ki ki* sesinden saksağanın öfkeli *gak gak* sesine, oradan bataklık yakamozunun ağıdına geçiyordu.

Bir köşeyi dönünce yolda büyümüş bir köke takılarak tökezledim. Jem bana yardım etmek istedi ama tek yapabildiği şey elindeki kostümümü yere düşürmek oldu. Ben yine de düşmedim, hemen kaldığımız yerden yolumuza devam ettik.

Yoldan sapıp okul bahçesine girdik. Her taraf zifiri karanlıktı.

"Nerede olduğumuzu nereden biliyorsun, Jem," dedim, birkaç adım ilerlediğimizde.

"Sana nerede olduğumuzu söyleyeyim, o büyük meşe ağacının altındayız çünkü serin bir yerden geçiyoruz," dedi. "Aman dikkat, yine düşmeyesin."

Yavaşlamıştık, çok dikkatli yürüyor, el yordamıyla yolumuzu bulmaya, ağaçlara çarpmamaya çalışıyorduk. O ağaç tek başına duran, çok yaşlı bir meşeydi; iki çocuk kollarını açsa onu kucaklayamazdı. Öğretmenlerden, onların casuslarından, meraklı komşulardan uzakta bir yerdeydi: Radley arazisinin bitişiğindeydi ama Radley'ler hiç meraklı değildi. Dallarının altında yama halindeki küçük toprak parçası pek çok boğuşmadan ve gizlice oynanan zar oyunlarından dolayı sertleşmişti.

Konser salonunun ışıkları uzaktan parlıyor, bir işe yaramak şöyle dursun gözlerimizi kamaştırıyordu. "Karşıya bakma, Scout," dedi Jem. "Yere bak, düşmezsin."

"Keşke el fenerini alsaydın, Jem."

"Bu kadar karanlık olacağını bilmiyordum. Akşamın ilk saatlerinde bu kadar karanlık olacağa benzemiyordu. Hava çok bulutlu, o yüzden. Yine de hemen yağacakmış gibi değil."

Biri üzerimize atıldı.

"Aman Tanrım!" diye bağırdı Jem.

Bütün çevremizden yüzümüze fenerler tutuldu, Cecil Jacobs neşe içinde arkamızdan üzerimize atıldı. "Ha-ha, yakaladım sizi!" diye bağırdı. "Bu yoldan geleceğinizi tahmin etmiştim."

"Ta buralarda kendi başına ne yapıyorsun, be sen? Öcü Radley'den korkmuyor musun?"

Cecil ana babasıyla birlikte, hiç tehlikesizce, konser salonuna gelmiş, sonra buradan geçeceğimizi bildiği için ta buraya kadar yürümek gibi bir serüveni göze almıştı. Ayrıca Bay Finch'in de yanımızda olacağını düşünmüştü.

"Ay aman, fazla uzak değil ki, köşeyi dönünce hemen oracıkta," dedi Jem. "Köşeyi dönmekten kim korkar?" Yine de Cecil'in çok başarılı olduğunu kabul etmek zorundaydık. Bizi korkutmuştu, bunu bütün okula yayabilirdi, bu ayrıcalık ona aitti.

"Baksana," dedim, "bu gece sen inek olmuyor musun? Kostümün nerede?"

"Sahne arkasına koydum," dedi. "Bayan Merriweather kostümlü törenin hemen başlamayacağını söyledi. Sen de kostümünü sahne arkasına, benimkinin yanına koyabilirsin, Scout, biz de ötekilerin yanına gidebiliriz."

Jem'e göre bu harika bir fikirdi. Ayrıca yanımda Cecil'in olması da iyiydi. Jem de kendi yaşıtlarının yanına gidebilirdi.

Konser salonuna gittik, bütün kasaba oradaydı, bir tek Atticus yoktu, tabii sahne dekorunu hazırlarken yorulan hanımlar gelmemişti, serseriler de, dışarı çıkamayanlar da öyle. Öyle görünüyordu ki kasaba halkının çoğu oradaydı: Salon süslenip püslenmiş köylülerle doluydu. Lise binasının alt katında geniş bir hol vardı, holün iki tarafına yerleştirilmiş küçük kabinlerin çevresinde insanlar dolanıp duruyordu.

Bunları görünce içimi çekerek, "Ayy, Jem, paramı evde unutmuşum," dedim.

"Atticus unutmadı," dedi Jem. "İşte otuz sentin. Bununla altı şey yapabilirsin. Daha sonra görüşürüz."

"Tamam," dedim, otuz sentim vardı, Cecil de yanımdaydı, keyfime diyecek yoktu. Cecil'le birlikte konser salonunun ön tarafına gittik, yan taraftaki bir kapıdan sahne arkasına geçtik. Jambon kostümünü bırakıp acele geri döndüm çünkü Bayan Merriweather salonda ilk sıranın önündeki bir kürsünün başında durmuş, harıl harıl bir şeyler yazıyor, metinde son dakika değişiklikleri yapıyordu.

Cecil'e sordum: "Ne kadar paran var?" Cecil'in de otuz senti vardı, eşit durumdaydık. İlk beş sentimizi Korku Evi'ne harcadık, hiç de korkmadık; yedinci sınıfların siyah odasına girdik, geçici bir konuk hayalet bize rehberlik etti, bir insanın parçaları olduğu iddia edilen çeşitli nesnelere dokunduk. Bir çay tabağının üzerindeki soyulmuş iki üzüm tanesine dokunduğumuz zaman, "İşte onun gözleri," dendi. "İşte bu da kalbi," dedikleri şeye dokunmak pişmemiş ciğere dokunmak gibiydi. "Bunlar bağırsakları," dediklerinde ellerimizi haşlanmış soğuk makarnaya sokturdular.

Cecil'le ben çeşitli kabinleri ziyaret ettik. İkimiz de Yargıç Taylor'ın eşinin ev yapımı turtalarından aldık. Ben ağzımla elma yakalama yarışına katılmak istedim ama Cecil bunun sağlığa uygun olmadığını söyledi. Cecil'in annesi içine herkesin kafasını soktuğu küvetten mikrop kapabileceğini söylemiş. "Şu anda kasabada kapılacak bir şey yok," diyerek karşı çıktım. Ama Cecil'in annesi başka insanların yediği şeyi yemenin sağlığa uygun olmadığını söylemiş. Daha sonra bu konuyu Alexandra Hala'ya sordum, bu tür görüşleri olan insanlar genelde gözü yükseklerde olan kişilermiş.

Biz tam karamela şekeri almak üzereyken Bayan Merriweather'ın ulakları göründü, kulise gitmemizi söylediler, hazırlanma zamanı gelmiş. Konser salonuna insanlar dolmaktaydı, Maycomb Lise Bandosu aşağıda sahne önüne toplanmıştı, sahne projektörleri yanmıştı, kırmızı kadife perde, arkada devam eden koşuşturmanın etkisiyle dalgacıklanıp kabarıyordu.

Sahne arkasında Cecil'le ikimiz insanlarla dolup taşmış dar koridoru bulduk: Amerikan Devrimi günlerinin ev yapımı üç

köşe şapkalarını, Konfederasyon askerlerinin kasketlerini, İspanyol-Amerikan savaşı zamanına özgü asker şapkalarını ve I. Dünya Savaşı miğferlerini giymiş yetişkinler. Çeşitli tarımsal yatırım ürünlerini temsil eden kostümler giymiş çocuklar, tek küçük pencerenin önüne toplanmıştı.

"Birisi benim kostümümü ezmiş," diye sızlandım büyük bir üzüntüyle. Bayan Merriweather dörtnala koşarak yanıma geldi, kümes telini düzeltti, beni içine tıktı.

"Sen orada rahat mısın, Scout?" diye sordu Cecil. "Sanki bir dağın ardındaymışsın gibi sesin o kadar uzaktan geliyor ki."

"Senin sesin de daha yakından geliyormuş gibi değil."

Bando ulusal marşımızı çaldı, ayağa kalkan seyircilerin çıkardığı sesi duyduk. Sonra bas davullar başladı. Bandonun yanındaki sunucu kürsüsünde ayakta duran Bayan Merriweather sözüne şöyle başladı: "Maycomb İlçesi: Ad Astra Per Aspera." Bas davul yeniden gümbürdedi. "Bu," diyerek köylü takımı için açıklamada bulundu Bayan Merriweather: "'Nice badireler atlatıp yıldızlara ulaşmak' anlamına gelmektedir." Bana göre hiç gereği yoktu ama, "Kostümlü geçit töreni," diye bir eklemede bulundu.

"Galiba söylemeseydi ne olduğunu bilmeyeceklerdi," diye fısıldadı Cecil ve anında onu susturdular.

"Bütün kasaba biliyor," dedim ben de alçak sesle.

"Ama köylerden gelenler var," dedi Cecil.

"Sussanıza siz orada," diyen bir erkeğin sesi duyuldu, sustuk.

Bayan Merriweather'ın her cümlesinden sonra bas davulun sesi top gibi patlıyordu. Bayan Merriweather hazin hazin anlatıyordu: Maycomb İlçesi eyaletten daha eskiydi, Mississippi ve Alabama özel bölgesinin bir parçasıydı, balta girmemiş ormanlara adım atan ilk beyaz adam, veraset yargıcının beş kuşak önceki büyükbabasıydı, ondan bir daha hiç haber alınamamıştı. Daha sonra o korkusuz Albay Maycomb gelmişti, bu ilçeye adını veren kişiydi o.

Andrew Jackson onu önemli bir göreve getirmiş; Albay Maycomb'un hesapsız özgüveni ve zayıf yön duygusu, Creek

Kızılderilileri Savaşları'nda onun peşine takılanların hepsinin felakete sürüklenmesine yol açmıştı. Albay Maycomb bölgeyi demokrasi için güvenli bir yer haline getirme çabasına devam etmiş ama katıldığı ilk savaş son savaşı olmuştu. Dost bir Kızılderili ulağın ulaştırdığı emre göre güneye gidecekti. Bir ağacın likenlerine bakarak güneyin ne tarafa düştüğünü saptadıktan sonra, cesaret edip onun yanlışını düzeltmeye kalkan astlarını dinlemeyen ve düşmanı tarumar etmek üzere kararlılıkla yola koyulan Albay Maycomb, dünyanın en eski ormanlarında birliklerini kuzeybatı yönünde öyle uzak yerlere sürüklemişti ki sonunda denizden uzak iç bölgelere doğru ilerleyen yerleşimciler tarafından kurtarılmışlardı.

Bayan Merriweather, Albay Maycomb'un serüvenlerini yarım saat anlattı. Birden dizlerimi kıvırırsam kostümümün içine çekebileceğimi, biraz oturabileceğimi fark ettim. Yere oturdum, Bayan Merriweather'ın boğuk sesini, davulun gümbürtüsünü dinlerken uyuyup kalmışım.

Dediklerine göre Bayan Merriweather canla başla büyük final için çırpınırken, çam ağaçlarının, baklaların peşpeşe sahneye girmesinden gelen güvenle, "Jam-boon!" diye sunmuş. Birkaç saniye beklemiş, tekrar, "Jambon?" diye seslenmiş. Bakmış ki bir şey olmuyor, bu kez, "Jambon!" diye bağırmış.

Bunu uykumda duymuş olmalıyım ya da Konfederasyon marşı *Dixie*'yi çalan bandonun sesi uyandırdı beni ama Bayan Merriweather elinde bayrakla muzaffer bir şekilde sahneye tırmandığı an girmeyi seçtim. Seçmek sözcüğü doğru olmadı: Ötekilere yetişmem gerektiğini düşündüm.

Bana daha sonra dediklerine göre, Yargıç Taylor salonun arka kapısından çıkmış ve öylesine gülüyormuş ki karısı, Bayan Taylor bir bardak suyla birlikte ona haplarından birini yetiştirmiş.

Bayan Merriweather çok başarılı olmuştu galiba çünkü herkes acayip alkışlıyordu. Ama beni sahne arkasında yakaladı, gösterisini mahvettiğimi söyledi. Kendimden utandım, neyse ki Jem beni almak için geldiğinde çok sıcak davrandı. Oturduğu

yerden kostümümü pek iyi göremediğini söyledi. O kostümün içinde kendimi kötü hissettiğimi nasıl anladı bilmiyorum ama başarılı bir iş çıkardığımı söyledi. Biraz geç gelmişim, hepsi o kadarmış. Bir şeyler kötü gittiğinde sizi rahatlatmakta Jem neredeyse Atticus'u aratmaz olmuştu. Neredeyse diyorum çünkü bu kalabalığın içinden Jem bile geçiremezdi beni, böylece seyirciler salonu terk edinceye kadar benimle birlikte kuliste beklemeyi kabul etti.

"Şu şeyi çıkarmak istiyor musun, Scout?" dedi.

"I-ıh, üstümde kalsın," dedim. Kırılan onurumu onun altına saklayabilirdim.

"Sizi arabamızla eve götürmemizi ister misiniz?" diye sordu biri.

Jem'in, "Hayır, teşekkür ederim, efendim," dediğini duydum. "Evimiz hemen şurada, yürüyüş mesafesinde."

"Hortlaklara dikkat edin," dedi o biri. "Daha iyisi, hortlaklara söyle Scout'a dikkat etsinler."

"Artık pek insan kalmadı," dedi Jem. "Hadi gidelim."

Salondan geçip koridora çıktık, merdivenlerden indik. Ortalık yine çok karanlıktı. Henüz gitmemiş olan arabalar binanın öteki tarafına park etmiş olanlardı. Onların farlarının bize pek yararı yoktu. "Arabaların bazıları bizim gittiğimiz tarafa gitseydi yolumuzu daha iyi görürdük," dedi Jem. "Gel, Scout, dur seni tutayım – jambon. Dengeni kaybedebilirsin."

"Çok iyi görüyorum."

"Tamam ama dengeni kaybedebilirsin." Başımda hafif bir basınç hissettim, Jem'in jambonu ucundan tuttuğunu düşündüm. "Tuttun mu beni?"

"Evet."

Okul avlusundan geçiyorduk, ayaklarımızı görmeye çalışarak. "Jem," dedim, "ayakkabılarımı unutmuşum, kuliste kaldılar."

"Tamam, gidip alalım." Ama tam biz geriye döndüğümüzde salonun ışıkları söndü. "Yarın alırsın," dedi Jem.

"Aına yarın pazar," diyerek karşı çıktım, Jeın beni ev yönüne döndürürken.

"Hademeye söylersin, seni içeri sokar... Scout?"

"Hu?"

"Hiç."

Jem uzun zamandır bunu yapmaz olmuştu. Ne düşündüğünü merak ettim. Canı ne zaman isterse o zaman söylerdi, belki de eve vardığımız zaman. Kostümümün üst tarafını Jem parmaklarıyla fazlaca sıktı gibi geldi bana. "Jem çok..."

"Sus bir dakika, Scout," dedi beni çiındikleyerek.

Sessizce yürümeye devam ettik. "Bir dakika oldu," dedim. "Ne düşünüyorsun?" dedim. Ona bakınak için döndüm aına ana hatları zar zor seçiliyordu.

"Bir şey duydum gibime geldi," dedi. "Dur bir dakika."

Durduk.

"Bir şey duyuyor musun?"

"Yoo."

Daha beş adım atmamıştık ki beni yeniden durdurdu.

"Jeın beni korkutmaya mı çalışıyorsun. Biliyorsun ben çok yaşlıyım..."

"Konuşma," dedi, şaka yapmadığını biliyordum.

Ortalık çok sessizdi. Yanı başımda Jem'in soluklarının sesini duyuyorduın. Ara sıra birden esen rüzgârı çıplak bacaklarımda hissediyordum ama rüzgârlı olacağa benzeyen bir geceden kalan tek şey buydu. Gök gürültülü bir fırtınadan önceki sessizlikti bu. Dinledik.

"Köpek sesi duydum," dedim.

"Benim dediğim o değil," dedi Jem. "O sesi biz yürürken duyuyorum ama durduğumuz zaman duymuyorum."

"Hışırdayan kostümümün sesini duyuyorsun. Ay, sen Cadılar Bayramı'nın çok etkisinde kalmışsın..."

Bunu Jem'i ikna etmekten çok kendimi ikna etmek için söyleıniştim, tekrar yürümeye başladığımız zaman, kesinlikle, o sözünü ettiği sesi duydum. Bu benim kostümümün sesi değildi.

"A, bu bizim Cecil'dir yine," dedi Jem şimdi de. "Bizi korkutamaz. Acele ettiğimizi sanmasın."

Ağır ağır yürümeye başladık. Cecil'in bu karanlıkta bizi nasıl izleyebildiğini sordum, arkadan bize toslayabilirmiş gibi geliyordu bana.

"Seni görebiliyorum, Scout," dedi Jem.

"Nasıl? Ben seni göremiyorum."

"Şişman şişınan damarların belli oluyor. Projektör ışıklarının altında belli olsun diye Bayan Cranshaw onları o parlak şeyle boyamış. Ben seni gayet iyi görebiliyorum, bence Cecil de aradaki uzaklığı koruyabilecek kadar iyi görüyordur."

Cecil'e arkamızdan geldiğini bildiğimizi ve hazırlıklı olduğumuzu gösterecektim. Birden arkama dönerek, "Cecil Jacobs, ıslanmış koca tavuk!" diye bağırdım.

Durduk. Bunu muhatabımın duyduğunu gösteren bir şey yoktu, okul binasının duvarına çarpıp geri dönen tavuk sözcüğünden başka.

"Ben onu ortaya çıkarmayı bilirim," dedi Jem. *"Se-lam!"*

Okul binasının duvarından se-lam, se-lam, diye yanıt geldi.

Bu kadar uzun süre ortaya çıkmamak Cecil'in yapacağı bir şey değildi; bir kez bir şaka yaptı mı onu tekrarlar dururdu. Şimdiye çoktan üzerimize atılması gerekirdi. Jem yine durmam için işaret etti.

Yavaşça, "Scout, şunu üzerinden çıkarabilir misin?" dedi.

"Herhalde çıkarabilirim ama altına fazla bir şey giymedim."

"Elbisen bende."

"Karanlıkta giyemem."

"Peki," dedi. "Boş ver."

"Jem, korkuyor musun?"

"Hayır. Neredeyse ağacın oraya geldik galiba. Oradan sonra birkaç metre yürüdük mü yola çıkacağız. O zaman sokak ışıklarını görebiliriz." Jem ağır ağır, tekdüze, donuk bir sesle konuşuyordu. Acaba Cecil efsanesini ne kadar sürdürecek diye merak ediyordum.

"Sence şarkı söylesek mi, Jem?"

"Hayır. Yine çok sessiz olmaya çalış, Scout."

Yürüyüş hızımızı artırmamıştık. Benim kadar Jem de biliyordu ki başparmağımızı bir yere çarpmadan, taşlara takılıp tökezlemeden ya da daha başka olumsuz durumlarla karşılaşmadan hızlı yürümemize olanak yoktu, ayrıca benim ayaklarım çıplaktı. Belki de ağaçları hışırdatan rüzgârdı. Ama rüzgâr yoktu, o büyük meşe ağacı dışında ağaç da yoktu.

Yol arkadaşımız, sanki ayağında ağır ayakkabılar varmış gibi ayaklarını sürüyerek yürüyordu. O kişi kimdiyse, ayağında kalın pamuklu pantolon olmalıydı; benim ağaç hışırtısı sandığım şey, her adımda birbirine sürten pamuklu kumaştan çıkan yumuşak hışır hışır sesiydi.

Ayağımın altındaki kumların soğuduğunu hissettim, büyük meşe ağacına yaklaştığımızı biliyordum. Jem kafamı sıktı. Durduk ve dinledik.

Bu kez ayaklarını sürüyerek yürüyen kişinin ayak sesleri durmadı. Pantolonu hafif hafif ve değişmez bir biçimde hışırdamaya devam etti. Sonra hışırtı durdu. Adam koşuyordu, bize doğru koşuyordu ve hiç de çocuk adımlarıyla koşmuyordu.

"Koş, Scout! Koş! Koş!" diye bağırdı Jem.

Dev bir adım attım ve sendeledim; karanlıkta kollarım işe yaramıyordu, dengemi koruyamıyordum.

"Jem! Jem! Yardım et, Jem!"

Beni çevreleyen kümes telinden çatır çutur sesler çıktı. Sanki bütün eklemlerim metal protezdi, yere düşmüştüm, yuvarlanabildiğim kadar yuvarlandım, o metal hapishaneden kurtulmaya çalıştım. Çok yakından bir yerden ayak sürüme, tekmeleme, ayakkabı sesi geliyor, etim toprağa ve bitki köklerine sürtünüyordu. Birisi yuvarlanıp yanıma geldi, Jem olduğunu fark ettim. Jem yıldırım gibi ayağa kalktı, koşmaya, beni de kendisiyle birlikte sürüklemeye çalıştı ama başım ile omuzlarım serbest olmasına karşın tele öylesine dolanmıştım ki pek uzağa gidemedik.

Tam yola yaklaştığımız sırada Jem'in elimi bıraktığını, birden hızla geriye itildiğini ve yere yuvarlandığını hissettim. Yine ayak sürüme sesleri, donuk bir çatır çutur sesi ve Jem'in çığlığı.

Jem'in çığlığının geldiği yöne doğru koştum, löpür löpür, yumuşak bir erkek karnının üzerine düştüm. O karnın sahibi, "Uff!" dedi, kollarımı yakalamaya çalıştı ama kollarım sımsıkı bağlıydı. Adamın karnı yumuşaktı ama kolları çelik gibiydi. Beni öylesine sıktı ki soluğum tıkandı. Hiç kımıldayamıyordum. Birden biri onu geriye itti ve yere yuvarladı, adam neredeyse beni de kendisiyle birlikte sürükleyecekti. Hah, Jem ayakta, diye düşündüm.

Bazen insanın kafası çok yavaş çalışıyor. Taş kesmiş bir halde orada dikiliyordum. Ayak sürüme sesleri hafifliyordu; birisi hırıldadı, ortalık yine sessizleşti.

Sessizleşti ama derin derin soluyan ve yalpalayan bir adamın çıkardığı sesler dışında. Adamın ağacın yanına gittiğini ve ağaca yaslandığını düşündüm. Fena halde öksürüyordu, hıçkırır gibi, ciğerleri sökülüyormuş gibi.

"Jem?"

Yanıt yoktu, yalnızca adamın derin derin solumaları duyuluyordu.

"Jem?"

Jem yanıt vermedi.

Adam sanki bir şey arıyormuş gibi dolaşmaya başladı. Onun inildediğini, yerde ağır bir şeyi sürüklediğini duydum. Şimdi bana sanki ağacın altında dört kişi varmış gibi geliyordu.

"Atticus?.."

Adam ağır ağır ve sarsak bir şekilde yola doğru yürüyordu.

Adamın daha önce bulunduğunu düşündüğüm yere gittim, deli gibi yeri yokladım, ayak parmaklarımı uzatarak. Birden bir şeye dokundum.

"Jem?"

Ayak parmaklarım bir pantolona, kemere, düğmelere, ne olduğunu bilemediğim bir şeye, bir yakaya ve yüze değdi. Tıraşı gelmiş, diken gibi batan sakallar o kişinin Jem olmadığını söylüyordu bana. Kötü bir viski kokusu aldım.

Yol yönünde yürüdüğümü düşünerek yürüdüm. Emin değildim çünkü döne döne tersim dönmüştü. Ama yolu buldum,

aşağıya, sokak lambasına baktım. Lambanın altından bir adam geçiyordu. Kendisine çok ağır gelen bir yük taşır gibi kesik kesik ilerliyordu. Köşeyi dönmek üzereydi. Jem'i taşıyordu. Jem'in kolu önde, kopmuş gibi sallanıp duruyordu.

Ben köşeye ulaştığını zaman adam bizim ön avludan geçmekteydi. Ön kapıdan gelen ışıkta bir an için Atticus'un karaltısı belirdi; Atticus merdivenlerden aşağı koştu, adamla ikisi Jem'i içeriye taşıdılar.

Ben ön kapıya geldiğimde onlar holde ilerliyordu. Alexandra Hala beni karşılamak üzere koştu. Jem'in odasından, "Doktor Reynolds'ı çağırın!" diye bağıran Atticus'un sesi duyuldu. "Scout nerede?"

"Burada," diye bağırdı Alexandra Hala, telefona doğru seğirtirken beni de yanında sürükledi. Kaygıyla beni çekiştirdi.

"Ben iyiyim, Hala," dedim, "sen en iyisi telefon et."

Telefonun almacını kaldırdı: "Eula May, bana Doktor Reynolds'ı bağla, çabuk!"

"Agnes, baban evde mi? Ah, aman Tanrım, nerede? Eve gelir gelmez, lütfen bize gelmesini söyle. Lütfen, çok acil!" dedi.

Alexandra Hala'nın kim olduğunu söylemesine gerek yoktu; Maycomb'daki insanlar birbirlerinin sesini tanırdı.

Atticus, Jem'in odasından çıktı. Alexandra Hala konuşmayı bitirir bitirmez hemen telefonu onun elinden kaptı. Telefonu takırdattı, "Eula May, hemen bana şerifi bağla," dedi.

"Heck? Ben Atticus Finch. Biri çocuklarımın peşine takılmış, Jem yaralanmış. Bizim evle okul binası arasında. Oğlumu bırakamam. Hemen oraya koş, lütfen, bak bakalım hâlâ oralarda mı? Onu orada bulacağından kuşkuluyum ya neyse, bulursan onu görmek isterim. Hemen git. Teşekkürler, Heck."

"Atticus, Jem öldü mü?"

"Hayır, Scout," dedi, holde yürürken, "şununla ilgilenir misin, kardeşim," diye seslendi.

Alexandra Hala ezilmiş kostümümü üzerimden çıkarmaya çalışırken elleri titriyordu. "İyi misin, tatlım?" diye sorup duruyordu, beni o tellerden ve kumaşlardan kurtarmaya çalışırken.

Sonunda özgürlüğüme kavuşunca öyle rahatladım ki. Kollarım karıncalanmaya başlamıştı, küçük altıgen izlerle kıpkırmızıydı. İzleri ovuşturdum, iyi geldi.

"Hala, Jem öldü mü?"

"Hayır – hayır, tatlım, bayıldı. Doktor Reynolds gelinceye kadar ne derece kötü yaralandığını bilemeyeceğiz. Ne oldu, Jean Louise?"

"Bilmiyorum."

Daha fazla kurcalamadı. Üzerime giyecek bir şey getirdi, o zaman aklıma gelseydi kesinlikle hatırlatırdım: Halam dalgınlıkla bana tulumumu getirmişti. "Giy şunu, canım," dedi ve en sevmediği giysimi bana verdi.

Jem'in odasına koştu, sonra hole, yanıma geldi. Dalgın dalgın beni okşadı, tekrar Jem'in odasına koştu.

Evin önünde bir araba durdu. Doktor Reynolds'ın ayak seslerini neredeyse babamınkiler kadar iyi tanıyordum. Jem'le ikimizi doğurtan oydu, insanların ne kadar çocuğu varsa hepsi hastalıklarını onun sayesinde atlatmıştı, Jem ağaçevden düştüğü zaman da ona o bakmıştı, hiçbir zaman bizim dostluğumuzu kaybetmezdi. Doktor Reynolds, galeyana gelmeye yatkınlığınız olsaydı durum farklı olurdu, demişti ama bundan kuşkumuz vardı.

Kapıdan girdi ve "Aman Tanrım," dedi. Bana doğru yürüdü, "Hâlâ ayaktasın," dedi, yolunu değiştirdi. Evdeki bütün odaların yolunu bilirdi. Aynı zamanda ben kötü durumdaysam, Jem'in de öyle olacağını bilirdi.

On uzun dakika sonra Doktor Reynolds döndü. "Jem öldü mü?" diye sordum.

"Ne ölmesi, canım," dedi, bana bakmak için çömeldi. "Senin başındaki gibi onun başında da bir şişlik var, kolu da kırılmış. Scout, şu tarafa bak – hayır, başını döndürme, gözlerini döndür. Şimdi şuraya bak. Çok kötü kırılmış, görebildiğim kadarıyla dirsekten. Sanki biri kıvırıp koparmaya çalışmış... Şimdi bana bak."

"Ölmedi demek ha?"

"Hay-ıır!" Doktor Reynolds ayağa kalktı. "Bu gece fazla bir şey yapamayız," dedi, "onu elimizden geldiğince rahatlatmak dışında. Filmini çekmemiz gerekiyor... Öyle anlaşılıyor ki bir süre kolu gövdesine yapışık halde dolaşacak. Yine de merak etme, yeniden eskisi gibi olacak. Onun yaşındaki erkek çocukları birden iyileşiverir."

Doktor Reynolds konuşurken bana ilgiyle bakıyordu, alnımda artmaya başlayan şişliği hafif hafif ellerken. "Bir yerinde bir kırıklık hissetmiyorsun, değil mi?"

Doktor Reynolds'ın küçük şakası beni güldürdü. "O zaman Jem'in öldüğünü de düşünmüyorsun demek ki?"

Şapkasını giydi. "Yanılıyor olabilirim tabii ama Jem bana çok canlıymış gibi görünüyor. Canlılığın bütün belirtilerini gösteriyor. Git bak istersen ona, bir dahaki gelişimde bir araya gelir, bir karar veririz."

Doktor Reynolds genç ve enerjik adımlarla yürüyordu. Bay Heck Tate öyle yürümüyordu. Ağır çizmeleriyle küt küt küt verandayı döve döve geldi, zorlanarak kapıyı açtı ama Doktor Reynolds içeri girdiği zaman ne söylediyse aynı şeyi söyledi: "Bir şeyin yok ya, Scout?" diye ekledi.

"Yok, efendim, Jem'i görmeye gidiyorum. Atticus'la ötekiler orada."

"Ben de seninle geleyim."

Alexandra Hala, Jem'in okuma lambasını bir havluyla kapatmıştı, odası loştu. Jem sırtüstü yatıyordu, yüzünün yan tarafında yukarıdan aşağıya kadar kötü bir iz vardı. Sol kolu gövdesinden dışa doğru sarkmıştı; dirseği hafifçe büküktü ama yanlış tarafa. Kaşları çatıktı.

"Jem?.."

Atticus karşılık verdi. "Seni duyamıyor, Scout, bir elektrik lambası gibi sönük durumda. Kendisine gelmek üzereydi ama Doktor Reynolds onu yine bayılttı."

"Tamam," deyip geri çekildim. Jem'in odası genişti, kare şeklindeydi. Alexandra Hala şöminenin yanındaki sallanan sandalyede oturuyordu. Jem'i içeri taşımış olan adam köşe-

de, duvara dayanmış duruyordu. Buralı ama tanımadığım biriydi. Belki o da okuldaki gösteriyi izlemişti ve olay olduğu sırada o civardaydı. Bizim çığlıklarımızı duymuş ve koşarak gelmiş olmalı.

Atticus, Jem'in yatağının yanında duruyordu.

Bay Heck Tate kapı aralığında durdu. Şapkası elindeydi, pantolonunun cebindeki el feneri şişkinlik yapıyordu. Üstünde iş elbisesi vardı.

"Girsene, Heck," dedi Atticus. "Bir şey bulabildin mi? Böyle bir şey yapabilecek kadar tıynetsiz birini düşünemiyorum ama umarım onu bulmuşsundur."

Bay Tate burnunu çekti. Köşedeki adama sert sert baktı, başını aşağı yukarı salladı, sonra odayı gözden geçirdi, Jem'e, Alexandra Hala'ya ve en sonunda Atticus'a baktı.

"Oturun, Bay Finch," dedi gülümseyerek.

Atticus, "Hepimiz oturalım," dedi. "Al şu sandalyeyi, Heck. Ben kendime öbür odadan getiririm."

Bay Heck, Jem'in çalışma masasındaki sandalyesine oturdu. Atticus gelinceye kadar bekledi ve yerine yerleşti. Atticus'un niçin köşede duran adama sandalye getirmediğini merak ediyordum ama o köy kökenli insanların hareket tarzlarını benden çok daha iyi bilirdi. Köy kökenli müvekkilerinin bazıları uzun kulaklı atlarını arka avludaki tespih ağacının altına bağlar, Atticus onlarla genelde arka merdivenlerde buluşurdu. Bu adam da belki durduğu yerde daha rahattı.

"Bay Finch," dedi Bay Tate, "size ne bulduğumu anlatayım. Küçük bir kız elbisesi buldum, arabamda duruyor. Senin elbisen mi o, Scout?"

"Evet, efendim, balpetekli pembe bir elbiseyse," dedim. Bay Heck sanki tanık kürsüsündeymiş gibi davranıyordu. Her şeyi kendi bildiği gibi, mahkeme ya da savunma tarafından engellenmeden anlatmayı severdi, bazen bu uzun sürebilirdi.

"Çamur renkli bazı tuhaf kumaş parçaları buldum."

"Onlar benim kostümüme ait, Bay Tate."

Bay Tate elleriyle kalçalarını aşağı kadar sıvazladı. Sol kolunu ovuşturdu, Jem'in şömine rafını inceledi, sonra sanki şömineyle ilgilenirmiş gibi yaptı. Uzun parmakları uzun burnunu aradı.

"Ne var, Heck?" dedi Atticus.

Bay Heck boynunu buldu ve ovuşturdu. "Hani şurada bir ağaç var ya, Bob Ewell o ağacın altında, kaburgalarına bir mutfak bıçağı saplanmış olarak yatıyor. Ölmüş, Finch."

29

Alexandra Hala kalktı, şömine rafına uzandı. Bay Tate de kalktı ama Alexandra Hala onun yardımını geri çevirdi. Atticus'un içgüdüsel kibarlığı hayatında ilk kez onu yarı yolda bıraktı; Atticus oturduğu yerden hiç kalkmadı.

Bu arada ben, son nefesini verinceye kadar bekleyecek bile olsa, bir gün Atticus'la hesabını göreceğini söyleyen Bob Ewell'dan başka bir şey düşünemiyordum. Bay Ewell, Atticus'la işini neredeyse bitiriyordu, yaptığı son şey buydu.

"Emin misin?" dedi Atticus keyfi kaçmış bir halde.

"Basbayağı ölmüş," dedi Bay Tate. "Buz gibi. Bir daha çocuklara zarar veremez."

"Onu demek istemedim," derken Atticus sanki rüyasında konuşurmuş gibiydi. Yaşı artık belli oluyordu, yaşadığı iç çalkantının biricik işareti; güçlü çizgilere sahip çenesinin sertliği biraz kayboluyordu, kulaklarının altında beliren ve gerçeğin ortaya çıkmasına yol açan çizgileri fark ediyordunuz, kapkara saçları yerine şakaklarına düşen aklar dikkatinizi çekiyordu.

"Salona geçsek daha iyi olmaz mı?" dedi Alexandra Hala sonunda.

"Sizce sakıncası yoksa," dedi Bay Tate, "Jem'i rahatsız etmeyeceksem burada kalmayı tercih ederim. Yaralarına bakmak istiyorum... Bu arada Scout bize olanları anlatır."

"Ben çıkabilir miyim?" dedi Alexandra Hala. "Burada fazlalığım. Bana ihtiyacınız olursa odamdayım, Atticus." Alexandra Hala kapıya kadar gitti ama durdu ve geri döndü. "Bu geceyle ilgili içimde bir his vardı, ben... Kabahat bende," diye söze başladı. "Ah, keşke..."

Bay Tate elini kaldırdı. "Siz işinize bakın, Bayan Alexandra, bunun sizi çok sarstığını biliyorum. Siz kendinizi boş yere üzmeyin; öyle ya, her zaman içimizdeki duygulara kulak verseydik, kuyruğunu yakalamaya çalışan kedilere benzerdik. Scout, bize olanları anlatabilecek misin acaba, kafanda her şey hâlâ tazeyken? Anlatabilecek misin? O adamı sizi izlerken gördün mü?"

Atticus'un yanına gittim, kollarının bana dolandığını hissettim. Başımı kucağına gömdüm. "Eve geliyorduk. Jem'e ayakkabılarımı unuttuğumu söyledim. Tam biz onları almak üzere geri dönmeye karar verdiğimizde ışıklar söndü. Jem ayakkabılarını yarın alırsın, dedi..."

"Scout, başını kaldır da Bay Tate seni duyabilsin," dedi Atticus. Kucağına çıktım.

"Sonra Jem, sus bir dakika, dedi. Düşünüyor herhalde, dedim – düşünebilmek için susmanızı ister hep. Sonra bir şey duyduğunu söyledi. Cecil olduğunu sandık."

"Cecil kim?"

"Cecil Jacobs. Bu gece bizi bir kere korkutmuştu, gene odur dedik. Bir çarşaf vardı üzerinde. Kostümü birinci seçilene bir çeyrek dolar veriyorlardı, kim kazandı bilmiyorum."

"Onun Cecil olduğunu düşündüğünüz sırada neredeydiniz?"

"Okul binası az ötedeydi. Ona bağırarak kötü bir şey söyledim."

"Ne dedin?"

"Şişko tavuk Cecil Jacobs, diye bağırdım galiba. Hiçbir şey duymadık – sonra Jem ölüleri bile diriltecek kadar yüksek sesle merhaba, falan gibi bir şey dedi..."

"Dur bir dakika, Scout," dedi Bay Tate. "Finch, onların seslerini duydun mu?"

Atticus duymadığını söyledi. Radyo açıkmış. Alexandra Hala da kendi odasındaki radyoyu açmışmış. Bunu hatırlıyor-

du çünkü halam, Atticus'a radyosunu biraz kısmasını yoksa kendi radyosunu duyamadığını söylemiş. Atticus güldü. "Radyonun sesini her zaman çok açarım."

"Acaba komşular bir şey duydu mu?" dedi Bay Tate.

"Sanmıyorum, Heck. Çoğu radyo dinliyor, dinlemeyenler de tavuk gibi erkenden yatıyorlar. Belki Maudie Atkinson erken yatmamıştır ama bundan da kuşkuluyum."

"Devam et, Scout," dedi Bay Tate.

"Jem bağırdıktan sonra biz yürümeye devam ettik. Bay Tate, o kostümün içinde hapiste gibiydim ama ben de duydum. Yani ayak seslerini. Arkamızdan gelen kişi biz yürüyünce yürüyor, biz durunca duruyordu. Jem beni görebildiğini söyledi çünkü Bayan Crenshaw kostümünüü fosforlu bir boyayla boyamış. Ben jambon olmuştunı da."

"Nasıl oluyor o?" diye sordu Bay Tate şaşırarak.

Atticus, Bay Tate'e benim rolümün ne olduğunu anlattı, nasıl bir kostüm giydiğimi söyledi. "Eve geldiği zaman onu görmeliydin," dedi, "kostümü fena halde ezilmişti."

Bay Tate çenesini ovuşturdu. "Üzerindeki bu izler nereden geliyor merak ettim. Giysisinin kollarında küçük küçük delikler vardı. O deliklere uygun olarak kollarında da bir ya da iki delik açılmıştı. Şu şeyi bir göreyim, izin verirsen, Finch."

Atticus kostümümden artakalan şeyi getirdi. Bay Tate onu evirdi çevirdi, eski halini görebilmek için içe göçen telleri düzeltti. "Belki de Scout'ın hayatını kurtaran şey buydu," dedi. "Bak."

Uzun işaretparmağıyla gösterdi; kararmış telin üzerinde pırıl pırıl parlayan apaçık bir çizgi göze çarpıyordu. "Bay Ewell'ın niyeti ciddiymiş," diye mırıldandı Bay Tate.

"Aklını kaçırmış olmalı," dedi Atticus.

"Sana karşı çıkmak istemem, Finch – deli falan değil, alçağın teki. O rezil herif kafayı çekince cesaretlenip çocukları öldürmeye kalkıyor. Senin karşına asla çıkamazdı."

Atticus başını iki yana salladı. "Böyle bir adamın varlığını aklım almıyor, bir insan nasıl..."

"Finch, öyle tip adamlar vardır ki daha merhaba demeden tabancanı çıkarıp onları vurman gerekir. Vurman gerekir ama harcayacağın kurşuna yazık. Ewell o adamlardan biriydi."

"Beni tehdit ettiği gün hıncını bana kustuğunu düşünmüştüm," dedi Atticus. "Tam olarak kusmadıysa bile benim peşime düşer diye düşündüm."

"O ancak zavallı bir siyahi kadını taciz etmeye cesaret edebilir, evin boş olduğunu düşündüğü bir zamanda Yargıç Taylor'ı taciz edebilir, yani güpegündüz senin karşına çıkacak cesaretinin olduğunu mu sanıyorsun?" Bay Tate içini çekti. "Biz devam etsek iyi olur Scout, arkandan gelen ayak seslerini duydun..."

"Evet, efendim. Ağacın altına geldiğimiz zaman."

"Ağacın altında olduğunuzu nereden biliyorsun, bir şey göremiyordun ki."

"Ayaklarım çıplaktı, Jem bana bir ağacın altında toprağın her zaman daha serin olduğunu söyler."

"Onu şerif yardımcısı yapalım bari, devam et."

"Sonra birden biri beni yakaladı, kostümümü ezdi... Galiba yere eğildim... Ağacın altında bir boğuşma falan oldu galiba, öyle bir ses duydum... Şiddetle ağacın gövdesine çarpıyorlar gibi geldi bana. Jem beni buldu, yola doğru beni elimden çekmeye başladı. Biri – galiba Bay Ewell bir çekişte Jem'i yere yıktı. Biraz daha boğuştular, sonra o garip ses duyuldu – Jem bağırdı..." Durdum. Jem'in kolu bu sırada kırılmıştı demek.

"İşte Jem bağırdı, bir daha ses duymadım, sonra... Bay Ewell galiba beni sıka sıka öldürmek istiyordu... Sonra biri Bay Ewell'i bir vuruşta yere devirdi. Herhalde Jem ayağa kalktı dedim. Bütün bildiğim bu..."

"Sonra?" Bay Tate sert sert bana bakıyordu.

"Birisi tökezleyip duruyor, derin derin soluyordu, fena halde öksürük nöbetine tutulmuştu. Başlangıçta onun Jem olduğunu düşündüm ama ses onun sesine benzemiyordu, bunun üzerine yerde Jem'i aramaya başladım. Atticus'un yardıma geldiğini ve yorulduğunu sandım..."

"Kimdi o?"

"E, işte orada. Bay Tate. Adını kendisi söylesin."

Bunu söylerken parmağımla köşedeki adamı göstermeye davrandım ama Atticus parmağımla gösterdiğim için beni azarlar korkusuyla hemen indirdim. Parmakla göstermek kabalıktı.

Adam hâlâ duvara yaslanmış duruyordu. Ben içeri girdiğim zaman da duvara yaslanmış olarak durmaktaydı, kollarını göğsünün üzerinde kavuşturmuştu. Ben onu gösterince kollarını aşağı indirdi, avuç içlerini duvara dayadı. Elleri bembeyazdı, hiç güneş yüzü görmemiş hastalıklı bir beyazlıktaydı, öylesine beyazdı ki Jem'in odasının loş aydınlığında duvarların mat krem rengiyle çarpıcı bir karşıtlık oluşturuyordu.

Ellerinden sonra kumlu haki pantolonuna baktım; daha sonra bakışlarım ince bedenine, yırtık gömleğine kaydı. Yüzü elleri kadar beyazdı ancak dışarı fırlak çenesinde bir gölge vardı. Yanakları zayıflıktan çökmüştü; ağzı genişti, şakaklarında fazla derin olmayan, neredeyse zarif çukurluklar bulunuyordu ve gri gözleri öylesine renksizdi ki onu kör sandım. Başının tepesinde, cansız ve seyrek, tüyden farksız saçları görülüyordu.

Ben onu gösterince avuçları hafifçe aşağı kaydı, duvarda yağlı ter izleri bırakmıştı, başparmaklarını kemerine geçirdi. Tuhaf, küçük bir kasılma geçirdi, sanki taş yazı tahtası üzerinde tırnak gıcırtısı duymuş gibi. Ama ben ona şaşkınlıkla bakmaya devam ederken yüzündeki gerginlik yavaş yavaş dağıldı. Dudakları aralandı, yüzünde utangaç bir gülümseme belirdi, birden gözüme dolan yaşlarla komşumuzun karaltısı bulanıklaştı.

"Merhaba, Öcü," dedim.

30

"Bay Arthur o, canım," diye beni düzeltti yavaşça Atticus. "Jean Louise, bu Bay Arthur Radley. Galiba o seni zaten tanıyor."

Böyle bir zamanda Atticus beni sakin sakin Öcü Radley'yle tanıştırabiliyorsa, eh, işte Atticus buydu.

Öcü benim içgüdüsel olarak Jem'in uyuduğu yatağa koştuğumu gördü çünkü yüzünde o aynı utangaç gülümseme belirdi. Utançtan kıpkırmızı kesilerek sanki Jem'in üstünü örtmeye gitmişim gibi yaptım.

"Ah-ah, ona dokunma," dedi Atticus.

Bay Heck Tate oturmuş, kemik çerçeveli gözlükleriyle Öcü'ye dikkatli dikkatli bakıyordu. Tam ona bir şey söylemek üzereydi ki Doktor Reynolds holden içeri girdi.

"Herkes dışarı," dedi, kapıdan içeri girerken. "İyi akşamlar, Arthur, demin geldiğimde seni fark etmemişim."

Doktor Reynolds'ın sesi adımları gibi canlıydı, sanki hayatında her akşam söylermiş gibi söylemişti bunu, aynı odada Öcü Radley ile birlikte olmaktan daha fazla afallatmıştı bu beni. Tabii, zaman zaman Öcü Radley bile hasta olmuştur diye düşündüm. Ama öte yandan emin olamıyordum.

Doktor Reynolds'ın elinde gazete kâğıdına sarılı koca bir paket vardı. Paketi Jem'in masasının üzerine bıraktı, ceketini

çıkardı. "Yaşıyor olduğuna kanaat getirdin mi artık? Yaşadığını nereden bildim bil bakalım. Onu muayene etmeye çalışırken bana tekme attı. Ona dokunabilmek için adamakıllı bayıltmak zorundaydım. Haydi şimdi, yaylan bakalım," dedi.

"Şeyy..." dedi Atticus, Öcü Radley'ye bakarak. "Heck, gel ön verandaya çıkalım biz. Verandada bir sürü sandalye var, hava da ılık hâlâ."

Atticus bizi salona davet etmek yerine niçin ön verandaya davet ediyor diye merak ettim ama sonra anladım. Salonun ışıkları çok güçlüydü.

Bay Tate başta olmak üzere sırayla dışarı çıkıyorduk, Atticus kapıda durmuş onun çıkmasını bekliyordu. Sonra fikrini değiştirdi ve Bay Tate'in arkasından o da çıktı.

İnsanlar en tuhaf koşullarda bile her şeyi gündelik hayatta alıştıkları biçimde yapıyorlar. Ben de o insanlardan biriydim: "Gelin, Bay Arthur," dediğimi duydum, "siz evi çok iyi bilmiyorsunuz. Ben sizi ön verandaya götüreyim, efendim."

Bana baktı ve başını "olur" anlamında salladı.

Onu holden ve salondan geçirdim.

"Oturmaz mısınız, Bay Arthur? Bu sallanan sandalye rahattır."

Onunla ilgili küçük hayalim yine canlanmıştı: Verandada oturuyor olacaktı... Ah ne hoş, öyle değil mi, Bay Arthur?

Evet, çok harika. Biraz gerçekdışı bir şey yaşıyormuşum gibi geldi bana, onu Atticus ile Bay Tate'e en uzak sandalyeye götürdüm. Tamamıyla gölge bir yere. Öcü karanlıkta daha rahat ederdi.

Atticus salıncakta oturuyordu, Bay Tate salıncağın yanındaki sandalyedeydi. Salonun ışıkları pencereden daha çok onların üzerine vuruyordu. Ben Öcü'nün yanına oturdum.

"Bak, Heck," diyordu Atticus, "bence yapılması gereken şey – Tanrım, bende kafa kalmadı." Atticus gözlüklerini yukarı kaldırdı, parmaklarını gözlerine bastırdı. "Jem on üç yaşında sayılmaz – yok, hayır on üç yaşında, hatırlamıyorum. Her neyse ilçe mahkemesine gelecek bu."

"Ne gelecek, Finch?" Bay Tate bir bacağının üstüne attığı öteki bacağını indirdi ve kaşlarını çatarak öne eğildi.

"Tabii ki bu apaçık şekilde kendini savunmaya giriyor ama büroya gidip araştırmam gerekir...."

"Finch, Bob Ewell'ı Jem'in öldürdüğünü mü düşünüyorsun? Aklından geçen bu mu?"

"Scout'un ne dediğini duydun, buna kuşku yok. Jem'in yerden kalktığını, Scout'un üzerine abanmış Ewell'ı bir vuruşta yere yıktığını söyledi – belki de karanlıkta nasıl olduysa Ewell'ın bıçağını almıştır... Yarın bunu öğreniriz."

"Dur, Finch," dedi Bay Tate. "Bob Ewell'ı kesinlikle Jem bıçaklamadı."

Atticus bir an sustu. Sanki Bay Tate'in söylediği şeye şükran duyarmış gibi, ona baktı. Ama başını iki yana salladı.

"Heck, teşekkür ederim, çok naziksin, iyi kalpli olduğun için söylüyorsun bunu ama buna hiç gerek yok."

Bay Heck ayağa kalktı, verandanın kenarına kadar yürüdü. Çalıların içine tükürdü, sonra ellerini pantolonunun kıç ceplerine soktu ve Atticus'a baktı. "Neye gerek yok?" dedi.

"Sert konuştuysam özür dilerim, Heck," dedi Atticus yalnızca, "ama hiç kimse bunu örtbas edemez. Benim kitabımda bu yazmaz."

"Hiç kimse bir şeyleri örtbas etmiyor, Bay Finch."

Bay Tate'in sesi sakindi ama çizmeleri verandanın tahtalarına öyle sağlam basıyordu ki sanki oraya kök salmış, oradan boy vermiş gibi görünüyordu. Babamla şerif arasında, niteliğini kavrayamadığım bir çekişme yaşanmak üzereydi.

Şimdi kalkıp verandanın kıyısına yürüme sırası Atticus'taydı. "Hımm," dedi, sakince avluya tükürdü. Ellerini ceplerine soktu, Bay Tate'in karşısına dikildi.

"Heck, sen söylemedin ama ben senin ne düşündüğünü biliyorum. Bunun için sana teşekkür ederim. Jean Louise..." Başını bana çevirdi. "Bay Ewell'ı üzerinden Jem itip yere devirdi dememiş miydin?"

"Evet, efendim, o devirdi galiba... Yani..."

"Gördün mü, Heck? Sana sahiden çok teşekkür ederim ama oğlumun başının üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan böyle bir şeyle hayata başlamasını istemiyorum. Onu bu tehditten kurtarmanın en iyi yolu her şeyin açık açık ortaya dökülmesini sağlamaktır. Bırakın bütün ilçe sandviçlerini alsın gelsin. Kendisiyle ilgili fısıltılar arasında büyümesini istemiyorum. Hiç kimsenin, 'Jem Finch... Babası parayı bastırıp oğlanı bu beladan kurtardı,' demesini istemem. Bu işi ne kadar erken bitirirsek o kadar iyidir."

"Bay Finch," dedi Bay Tate heyecansızca, "Bob Ewell kendi bıçağının üzerine düştü. Kendi kendini öldürdü."

Atticus verandanın köşesine yürüdü. Morsalkıma baktı. Bana kalırsa her biri kendince ötekisi kadar inatçıydı. Önce hangisinin pes edeceğini merak ediyordum. Atticus'un inadı sessiz bir inattı, pek ender belli olurdu ama bazı bakımlardan Atticus, Cunningham'lar kadar kararlıydı. Bay Tate'in inadı terbiye edilmemiş ve kör bir inattı ama babamınkiyle başa çıkabilirdi.

"Heck." Atticus'un sırtı bize dönüktü. "Bu işin örtbas edilmesi benim Jem'e öğretmeye çalıştığım şeyleri inkâr etmem anlamına gelir. Bazen bir baba olarak tamamıyla başarısız olduğumu düşünürüm ama ben onların her şeyiyim. Jem başka hiç kimsenin yüzüne bakmadan önce benim yüzüme bakacaktır, ben de onun yüzüne çekinmeden bakabilecek şekilde yaşadım... Böyle bir şeye göz yumarsam, inan bana onun yüzüne bakamam ve onun yüzüne bakamadığım gün onu kaybettiğimi anlarım. Scout'la onu kaybetmek istemem, onlar benim her şeyim."

"Bay Finch." Bay Tate'in bacakları hâlâ tahtalara kök salmış gibi duruyordu. "Bob Ewell bıçağının üzerine düştü, bunu kanıtlayabilirim."

Atticus birden bize döndü. Ellerini ceplerine iyice sokmuştu. "Heck, bu konuyu benim açımdan görmeye çalışamaz mısın? Senin de çocukların var ama ben senden yaşlıyım. Benimkiler büyüdüğünde ben hâlâ hayatta olursam yaşlı bir adam olacağım ama şimdi bana güvenemezlerse kimseye güvenemezler. Jem ile Scout neler olduğunu biliyor. Kasaba merkezinde benim

başka bir şey söylediğimi duyarlarsa Heck, onları kaybederim. Kasabada bir türlü, evde başka türlü yaşayamam."

Bay Tate topuklarının üzerinde yaylandı ve sakince konuştu. "Adam Jem'i tutup yere savurdu, ağacın altında ayağı bir köke takıldı, bak sana göstereyim."

Bay Tate iç cebine elini soktu, içinden uzun bir sustalı çıkardı. O çıkarırken Doktor Reynolds kapıda belirdi. "Oğlun – ölen adam şu ağacın altında, doktor, okul bahçesinin hemen içinde. El fenerin var mı? Bunu alsan iyi edersin."

"Arabayla oraya gidip farları açabilirim," dedi Doktor Reynolds ama Bay Tate'in el fenerini aldı. "Jem iyi. Bu gece uyanmaz umarım, yani merak etmeyin. Bu bıçakla mı ölmüş? Heck?"

"Hayır efendim, bıçak hâlâ yerinde duruyor. Sapına bakarsanız mutfak bıçağına benziyor. Ken şimdiye kadar cenaze arabasıyla oraya gelmiştir doktor, iyi geceler."

Bay Tate çıt diye çakıyı açtı. "İşte şöyle oldu," dedi. Sustalı çakıyı tuttu ve üzerine düşermiş gibi yaptı; öne eğilirken sol eli de aşağı, öne gitti. "Gördün mü? Kaburgalarının arasındaki yumuşak dokuya bıçak saplandı. Bütün ağırlığını verince bıçak sonuna kadar girdi."

Bay Tate çakıyı kapattı, yeniden cebine koydu. "Scout sekiz yaşında," dedi. "Çok korkmuştu, tam olarak ne olduğunu bilemezdi."

"Öyle bir bilir ki," dedi Atticus acımasızca.

"Her şeyi uydurdu demek istemiyorum, neler olduğunu fark edemeyecek kadar korkmuştu diyorum. Orası çok karanlıktı, zifiri karanlık. Karanlığa çok alışkın birinin bile iyi bir tanık olması olanaksız..."

"Bana yutturamazsın," dedi Atticus hafif bir sesle.

"Allahın cezası, ben Jem'i düşünmüyorum."

Bay Tate çizmesini döşeme tahtalarına öyle bir vurdu ki Bayan Maudie'nin yatak odası ışığı yandı. Bayan Stephanie Crawford'ın ışıkları yandı. Atticus ile Bay Tate önce sokağın karşı tarafına, sonra birbirlerine baktılar. Beklediler.

Bay Tate yeniden konuştuğunda sesi güçlükle duyulabiliyordu. "Bay Finch, böyle davrandığında seninle savaşmaktan nefret ediyorum. Hiç kimsenin yaşamasını istemeyeceğim bir gerilim yaşadın bu akşam. Bundan dolayı niçin hasta olup yatağa düşmedin bilmiyorum ama şunu çok iyi biliyorum ki hayatında ilk kez mantıklı düşünemiyorsun, ayrıca bu konuyu bu gece çözmek zorundayız, yarın çok geç olabilir. Bob Ewell'ın elinde bir mutfak bıçağı vardı."

Bay Tate ayrıca Atticus'un orada öylece durup, Jem'in boyunda, kolu kırık bir oğlanın zifiri karanlıkta yetişkin bir adamla boğuşup onu öldürecek savaşma gücüne sahip olduğunu söyleyemeyeceğini ekledi.

"Heck," dedi Atticus birdenbire. "Bir sustalı çakı salladın. Nereden buldun onu?"

"Bir sarhoştan aldım," dedi Bay Tate sakince.

Hatırlamaya çalışıyordum... Bay Ewell benim üzerimdeydi, sonra çekildi... Jem ayağa kalkmış olmalıydı. En azından ben böyle düşündüm.

"Heck?"

"Bu gece kasaba merkezinde bir sarhoştan aldım dedim ya. Ewell herhalde o mutfak bıçağını çöplükte bir yerde buldu. Bıçağı biledi ve sabırla uygun zamanı bekledi... Uygun zamanı."

Atticus salıncağa yürüdü, oturdu. Ellerini iki bacağının arasından aşağı sarkıtmıştı. Yere bakıyordu. O gece hapishanenin önündeyken ne kadar ağır hareket ettiyse şimdi de öyle hareket ediyordu, o gece gazetesini katlayıp sandalyesine atması sanki yüz yıl sürmüş gibi gelmişti bana.

Bay Tate ağır ve yumuşak adımlarla verandada yürüyordu. "Bu karar sana ait değil, Finch, bana ait. Karar da sorumluluk da bana ait. Bir kez olsun olayı benim gördüğüm gibi görmezsen, yapabileceğin pek bir şey yok. Denemek istersen yüzüne karşı yalancı olduğunu söyleyeceğim. Senin oğlun kesinlikle Bob Ewell'ı bıçaklamadı." Bu sözleri ağır ağır söylemişti. "Ne bıçaklaması, böyle bir şey yok, artık bunu biliyorsun. Tek isteği kız kardeşiyle birlikte eve kaçıp kurtulmaktı."

Bay Tate yürümeyi bıraktı. Atticus'un önünde durdu, sırtı bize dönüktü. "Çok iyi bir adam değilim, Sayın Bayım ama Maycomb İlçesi'nin şerifiyim. Kırk üç yaşımdayım ve bugüne kadar burada yaşadım. Daha ben doğmadan öncesinden beri burada olup biten her şeyi biliyorum. Hiç neden yokken siyah bir oğlan öldü, bundan sorumlu olan kişi de öldü. Bu kez bırak geçmişe sünger çekelim, Finch. Geçmişe sünger çekelim."

Bay Tate salıncağın yanına gitti, şapkasını aldı. Şapkası Atticus'un yanında duruyordu. Tate saçlarını geri itti ve şapkasını başına geçirdi.

"Bir cinayetin işlenmesini önlemek için bir vatandaşın elinden geleni yapmasının yasaya aykırı olduğunun söylendiğini duymadım, o da işte tam olarak bunu yaptı ama belki bunu örtbas etmek yerine kasabalılara söyleme görevinin bana düştüğünü söyleyeceksin. O zaman ne olacağını biliyor musun? Benim karım da içinde olmak üzere Maycomb'lu bütün kadınlar onun kapısını çalıp beyaz pasta getireceklerdir. Benim düşünceme göre, Finch, sana ve bu kasabaya büyük hizmetlerde bulunmuş sıkılgan bir adamı alıp üzerine bütün dikkatleri çekmek – bana göre, bu suçtur. Bu bir suçtur ve ben bunun bütün sorumluluğunu taşımayacağım. Başka biri olsa farklı olurdu. Ama bu adam, hayır, Finch."

Bay Tate çizmesinin burnuyla bir çukur kazmaya çalışıyordu. Burnunu çekti, daha sonra sol kolunu ovuşturdu. "Ben fazla önemli biri olmayabilirim, Finch ama hâlâ Maycomb İlçesi'nin şerifiyim ve Bay Ewell da kendi bıçağının üzerine düştü. İyi geceler."

Bay Tate verandadan indi, iri adımlarla ön avludan geçti. Arabasının kapısı çarpıldı ve araba uzaklaştı.

Atticus bir süre yere bakarak oturdu. Sonunda başını kaldırdı. "Scout," dedi. "Bay Ewell kendi elindeki bıçağın üzerine düşmüş. Bunu anlaman mümkün mü?"

Atticus'un morale gereksinimi vardı sanki. Koşup ona sarıldım, sıkı sıkı öptüm. "Evet, anlıyorum," diyerek kuşkularını dağıttım. "Bay Tate haklıydı."

Atticus kollarımın arasından kurtularak bana baktı. "Ne demek istiyorsun?"

"Bu bülbülü öldürmek gibi bir şey olurdu, öyle değil mi?"

Atticus yüzünü saçlarımın arasına gömdü ve saçlarıma sürttü. Başını kaldırıp verandanın karşı tarafındaki gölgelik yere yürüdüğü zaman adımları eskisi gibi gençleşmişti. İçeri girmeden önce Öcü Radley'nin önünde durdu. "Çocuklarım adına sana teşekkür ederim, Arthur," dedi.

31

Öcü Radley kıpırdanıp ayağa kalktığında salon penceresinden vuran ışık alnında parladı. Birtakım kararsız hareketlerde bulunuyordu, sanki dokunduğu şeylerle ellerinin ve ayaklarının gerekli ilişkiyi kurabileceğinden emin değildi. O korkunç hırıltılı öksürüğü tuttu, öyle fena öksürdü ki oturmak zorunda kaldı. Eli arka cebine gitti, oradan bir mendil çıkardı. Mendilin içine öksürdü, sonra alnını sildi.

Onun yokluğuna o kadar alışmıştım ki dakikalardır yanımda oturması hatta var olması bana inanılmaz geliyordu. Hiç ses çıkarmamıştı.

Bir kez daha ayağa kalktı. Bana baktı, ön kapıya doğru başını salladı.

"Jem'e iyi geceler demek isterdiniz değil mi, Bay Arthur? İçeri gelin."

Onu holden geçirerek Jem'in odasına götürdüm. Alexandra Hala Jem'in yatağının yanında oturuyordu. "Gel, Arthur," dedi. "Hâlâ uyuyor. Doktor Reynolds ona kuvvetli bir uyku hapı verdi. Jean Louise, baban salonda mı?"

"Evet. Galiba."

"Ben gidip bir dakika onunla konuşacağım. Doktor Reynolds..." Sesi de onunla birlikte uzaklaştı.

Öcü odanın bir köşesine çekilmişti, çenesini havaya dikmiş, uzaktan Jem'e bakıyordu. Elinden tuttum, o beyazlığına karşın eli şaşırtıcı derecede sıcaktı. Onu biraz çekiştirdim, Jem'in yatağının yanına sürüklememe izin verdi. Doktor Reynolds, herhalde Jem'in koluna değmesin diye örtüyü çadır gibi yapmıştı, Öcü eğilip çadırın üstünden baktı. Utangaç yüzünde bir merak ifadesi vardı, sanki bugüne kadar hiç oğlan çocuğu görmemişti. Ağzı biraz açıktı, tepeden tırnağa Jem'i inceledi. Öcü'nün eli havaya kalktı ama yeniden aşağı düştü.

"Onu okşayabilirsiniz, Bay Arthur, uyuyor. Uyanık olsaydı okşayamazdınız, izin vermezdi..." diye açıkladım. "Haydi çekinmeyin."

Öcü'nün eli Jem'in başının üstünde havada duruyordu.

"Hadi efendim, uyuyor."

Eli hafifçe Jem'in saçlarına dokundu.

Onun vücut dilini öğrenmeye başlıyordum. Eli elimi sıktı, gitmek istediğini söylemeye çalışıyordu.

Onu ön verandaya kadar götürdüm, tutuk adımları duraksadı. Hâlâ elimi tutuyor ve bırakmaya hiç niyetli görünmüyordu.

"Beni eve götürür müsün?"

Bunu neredeyse fısıltıyla, karanlıktan korkan bir çocuk sesiyle söylemişti. Adımımı ilk basamağa attım ve durdum. Kendi evimizde ona rehberlik edebilirdim ama onu asla evine götüremezdim.

"Bay Arthur, kolunuzu şöyle kıvırın. Tamam, işte böyle."

Koluna girdim.

Bana uymak için hafifçe kamburlaştı, Bayan Stephanie Crawford üst kat penceresinden seyrediyor olsaydı, Arthur Radley'nin tıpkı bir beyefendi gibi bana kaldırımda eşlik ettiğini görecekti.

Köşedeki sokak ışığının yanına geldik, Dill acaba kaç kez burada durup o şişman direği kucaklamış, umutla gözetleyerek beklemişti, merak ettim. Jem'le ikimiz bu yolculuğu acaba kaç kez yapmıştık, merak ettim ama Radley'lerin bahçe kapısından

hayatımda ikinci kez giriyordum. Öcü'yle ikimiz ön basamaklardan verandaya çıktık. Parmakları kapı tokmağını buldu. Usulca elimi kolundan çıkardı, kapıyı açtı, içeri girip kapıyı kapattı. Onu bir daha görmedim.

Komşular ölüm olduğu zaman yiyecek getirirler, hastalık olduğunda çiçek, ikisinin arasında da bazı ufak tefek şeyler. Öcü bizim komşumuzdu. Bize sabundan yapılmış iki küçük bebek, bozuk bir saat ile saat zinciri, iki tane uğur parası vermişti ve hayatlarımızı bağışlamıştı. Ama komşular kendilerine verilenlerin karşılığını verir. Ağaçta bulup aldığımız şeylerin yerine biz hiçbir şey koymamıştık; ona hiçbir şey vermemiştik ve buna üzülüyordum.

Eve geri dönüyordum. Ta kasabaya kadar uzanan yolda sokak ışıkları göz kırpıyordu. Mahallemize hiç bu açıdan bakmamıştım. Bayan Maudie'nin, Bayan Stephanie Crawford'ın evi vardı, bizim evimiz vardı. Verandadaki salıncağı görebiliyordum, bizim evin ötesinde Bayan Rachel'in evi vardı, zar zor görülüyordu. Bayan Dubose'un evini bile görebiliyordum.

Arkama baktım. Kahverengi kapının solunda kepenkli, uzun bir pencere vardı. Oraya yürüdüm, önünde durdum, arkama döndüm. Gündüz vakti buradan ta postanenin köşesine kadar görülebileceğini düşündüm.

Gündüz... Kafamda gecenin rengi solmaktaydı. Gündüz olmuştu ve mahalle hareketlenmişti. Bayan Stephanie Crawford, Bayan Rachel'a son haberleri yetiştirmek üzere sokağın karşısına geçiyordu. Bayan Maudie açelyalarının üzerine eğilmişti. Yazdı, iki çocuk kaldırımda uzaktan gelmekte olan bir adama doğru koşuyordu. Adam el salladı, çocuklar ona ulaşmak için birbiriyle yarışıyordu.

Hâlâ yazdı, çocuklar yaklaştı. Bir oğlan arkası sıra bir olta sopasını sürükleyerek kaldırımdan aşağı zorbela indi. Elleri kalçalarında bir adam bekliyordu. Yazdı, çocukları başka çocuklarla ön avluda, kendi uydurdukları tuhaf bir tiyatro oyunu oynuyorlardı.

Güz gelmişti, çocuklar Bayan Dubose'un evinin önündeki kaldırımda boğuşuyorlardı. Oğlan kız kardeşinin ayağa kalkmasına yardım etti, birlikte eve gittiler. Güz mevsiminde, Öcü'nün çocukları köşeden kıvrılıp gidiyor sonra geri geliyorlardı, yüzlerinde o günün mutluluğu ya da mutsuzluğuyla. Bir meşe ağacının yanında duruyorlardı, sevinç, şaşkınlık ve kaygıyla.

Kış mevsiminde Öcü'nün çocukları ön bahçe kapısında soğuktan titreşiyordu, bir ev alev alev yanarken o yangının ışığında karartıları görünüyordu. Mevsimlerden kıştı, bir adam yürüyüp sokağa çıktı, gözlüklerini düşürdü ve bir köpeği vurdu.

Yaz mevsiminde çocuklarının derin üzüntüsüne tanıklık etti Öcü. Yine güz, Öcü'nün çocuklarının ona ihtiyacı vardı.

Atticus haklıydı. Bir keresinde, kendinizi bir adamın yerine koymadıkça, o adamın yerinde olmanın nasıl bir şey olacağını anlamaya çalışmadıkça o adamı gerçekten tanıyamazsınız, demişti. Radley'lerin verandasında durmak bile yeterliydi.

İnce ince yağan yağmur yüzünden sokak ışıkları puslu görünüyordu. Eve doğru yürürken kendimi çok yaşlı hissediyordum, burnumun ucuna baktığımda küçücük puslu boncuklar gördüm ama şaşı bakmaktan dolayı başım döndü, bakmayı bıraktım. Eve doğru yürürken yarın Jem'e bunu söylemenin ne hoş olacağını düşündüm. Bunu kaçırdığına çok sinirlenecek, benimle günlerce konuşmayacaktı. Eve doğru yürürken Jem'le ikimizin büyüyeceğimizi ama öğreneceğimiz fazla bir şeyin kalmadığını düşünüyordum, belki cebir dışında.

Koşarak merdivenden çıktım, eve girdim. Alexandra Hala yatmıştı, Atticus'un odası karanlıktı. Jem acaba kendine geliyor muydu, bakacaktım. Atticus, Jem'in yanındaydı, yatağının başına oturmuş, okuyordu.

"Jem uyandı mı?"

"Mışıl mışıl uyuyor. Yarın sabaha kadar uyanmaz."

"Sen de sabaha kadar oturacak mısın?"

"Bir iki saat oturacağım. Sen yat, Scout. Senin için çok uzun bir gündü bugün."

"Şey, galiba biraz senin yanında kalacağım."

"Nasıl istersen," dedi Atticus. Saat gece yarısını geçiyor olmalıydı, bunu kolayca kabul etmesine şaşırmıştım. Ama ne de olsa o bana göre çok daha zekiydi; oturduğum anda uykumun geldiğini fark etmeye başladım.

"Ne okuyorsun?" diye sordum.

Atticus kitabı çevirip kapağını gösterdi. "Jem'in bir kitabı. *Gri Hayalet.*"

Birden uykum açıldı. "Neden onu seçtin?"

"Bilmiyorum, canım. Öylesine aldım işte. Şimdiye kadar okumadığım pek az şeyden biri," dedi açık açık.

"Yüksek sesle oku lütfen, Atticus. Çok korkutucudur."

"Olmaz," dedi. "Bir süredir yeterince korku yaşadın. Bu sana..."

"Atticus, hiç korkmadım."

Atticus kaşlarını kaldırdı, ben karşı çıktım: "En azından Bay Tate'e olayı anlatmaya başlayıncaya kadar korkmadım. Jem korkmadı. Ona sordum, korkmadığını söyledi. Ayrıca hiçbir şey kitaplardaki gibi gerçekten korkutucu değil."

Atticus bir şey söylemek üzere ağzını açtı ama yine kapattı. Başparmağını kitabın ortasından çekti ve yine ilk sayfasına döndü. Yanına gittim, başımı dizine dayadım. "Hımm," dedi. "Seckatary Hawkins'in *Gri Hayalet*'i. Birinci Bölüm..."

Uyumamaya çalışıyordum ama yağmur öylesine usul usul yağıyordu, oda öylesine ılıktı, babamın sesi öylesine boğuktu, dizi öylesine rahattı ki uyudum.

Saniyeler sonra ayakkabısıyla kaburgalarımı dürttü. Beni ayağa kaldırdı, odama götürdü. "Söylediklerinin hepsini duydum," diye mırıldandım, "...hiç de uyumuyordum, hikâyede bir gemi, Üçparmak Fred ve Ayyaş'ın Oğlu anlatılıyor..."

Tulumumun tokalarını çözdü, gövdemi gövdesine yasladı, tulumu çekerek çıkardı. Bir eliyle beni dik tutmaya çalışırken öteki eliyle pijamalarıma uzandı.

"Evet, hepsi de kulüplerini darmadağın edenin, her tarafa mürekkep dökenin Ayyaş'ın Oğlu olduğunu düşünüyordu ve..."

Beni yatağıma kadar götürdü, oturttu. Ayaklarımı kaldırıp battaniyenin altına soktu.

"Sonra onun peşine düştüler, asla yakalayamadılar çünkü onun neye benzediğini bilmiyorlardı ve Atticus, sonunda onu gördükleri zaman anladılar ki aslında o şeylerin hiçbirini o yapmamıştı... Atticus, o gerçekten iyi bir çocuktu..."

Atticus'un elleri çenemin altındaydı, battaniyeyi yukarı çekti, her tarafımı sıkı sıkı örttü.

"İnsanların çoğu iyidir, Scout, yeter ki sen onları bir gün gör."

Işığı söndürdü, Jem'in odasına gitti. Bütün gece orada olacaktı, sabah Jem uyandığında da orada olacaktı.

"İstediğin kadar saksağan vur vurabilirsen, ama unutma, bülbülü öldürmek günahtır."

Tüm zamanların en sevilen hikâyelerinden biri olan, kırktan fazla dile çevrilen, Oscar ödüllü bir sinema filmi için temel oluşturan ve yirminci yüzyılın en iyi romanlardan biri seçilen Pulitzer ödüllü *Bülbülü Öldürmek*, Amerika'nın acımasız bir önyargı ile zehirlenmiş güneyinde geçen, sürükleyici, yürek burkan ve dikkat çekici bir büyüme hikâyesi. Büyüleyici güzellikler ve vahşi eşitsizlikler dünyasında haksız yere korkunç bir suçla suçlanan bir "zenci"yi savunmak için her şeyi riske atan bir adamın hikâyesi çocuk kahramanın gözünden anlatılıyor.

Şefkat dolu, dramatik ve düşündürücü *Bülbülü Öldürmek* okurları insan doğasının köklerine; masumiyet ve deneyime, nezaket ve zulme, sevgi ve nefrete, mizah ve pathosa götürüyor. Harper Lee'nin her zaman basit bir aşk hikâyesi olarak gördüğü romanı bugün Amerikan edebiyatının bir şaheseri olarak kabul ediliyor.

"Lee estetiğin arkasına sığınmayı reddediyor. Kalemi öyle güzel, güçlü, ölçülü ki zor konuları doğrudan ele almak zorunda olmamasına rağmen *Bülbülü Öldürmek*'te tam olarak bunu yapmış." **–Chimamanda Ngozi Adichie**

"Yaşama sevinciyle dolu, dokunaklı ve nadiren rastlayacağınız türden bir roman." **–Truman Capote**

www.epsilonyayinevi.com

online alışveriş: kitap365.com

KDV'den muaftır.